

ปัจจัยที่มีผลต่อการบูรณปฏิสังขรณ์และการปรับการใช้สอย
วัดในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

นายนิธินซ์ สังกสิทธิ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2559

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

FACTORS AFFECTING RESTORATION AND ADAPTIVE USE OF TEMPLES
IN HISTORIC CITY OF PHRA NAKHON SI AYUTTHAYA

Mr. Nithinat Sangsitthi

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture Program in Architecture

Department of Architecture

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2016

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ปัจจัยที่มีผลต่อการบูรณปฏิสังขรณ์และการปรับการใช้

สอยวัดในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

โดย

นายนิธิช สันติ

สาขาวิชา

สถาปัตยกรรม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต

..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

(รองศาสตราจารย์ ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร)

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร. ภัทร์ สีสัมพรโรจน์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นवलักษณ์ วัสนันตชาติ)

นิธินซ์ สังสิทธิ์ : ปัจจัยที่มีผลต่อการบูรณปฏิสังขรณ์และการปรับการใช้สอยวัดในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา (FACTORS AFFECTING RESTORATION AND ADAPTIVE USE OF TEMPLES IN HISTORIC CITY OF PHRA NAKHON SI AYUTTHAYA) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ผศ. ดร. วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ, 343 หน้า.

ในประเทศไทย สถาปัตยกรรมประเภทวัดในพระพุทธศาสนาได้รับการอนุรักษ์มาอย่างต่อเนื่อง ในแต่ละช่วงเวลาการอนุรักษ์เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยด้านต่าง ๆ อาทิ คติความเชื่อทางศาสนา ตลอดจนการรับแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานจากประเทศตะวันตก ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้นำมาซึ่งการเลือกวิธีการอนุรักษ์และแบบแผนการดำเนินงานที่แตกต่างกัน ด้วยเหตุดังกล่าว งานวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาเหตุปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์วัด โดยศึกษาการอนุรักษ์วัดในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของโครงการบูรณปฏิสังขรณ์และการปรับใช้สอยพื้นที่ การศึกษานี้จะนำมาซึ่งความเข้าใจในเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกแนวทางการอนุรักษ์วัดในประเทศไทย ตลอดช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน

ในงานวิจัยนี้ วัด 46 แห่ง ที่ยังมีการประกอบกิจกรรมทางศาสนาได้รับการคัดเลือกมาทำการศึกษา ผ่านการทบทวนวรรณกรรมจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และการสำรวจภาคสนาม ต่อมาทำการจำแนกระดับและวิธีการอนุรักษ์ ในการเขียนภาพรวมของแนวโน้มและระบุเหตุปัจจัยที่นำมาสู่การเลือกวิธีการอนุรักษ์ที่ต่างกัันนั้น ประเด็นสำคัญที่ได้นำมาพิจารณาประกอบด้วย ช่วงเวลาที่ดำเนินการ กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการ ลักษณะของวัด และประเภทสิ่งก่อสร้างภายในวัด ลำดับต่อไปคือการศึกษาเชิงลึกเรื่องการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยในวัดกรณีศึกษาจำนวน 6 แห่ง โดยการศึกษาในส่วนนี้เน้นไปที่การค้นหาแนวคิดและการปฏิบัติงานอนุรักษ์ โดยอ้างอิงจากหลักฐานขั้นต้น เช่น เอกสารทางประวัติศาสตร์จากหอจดหมายเหตุ และรายงานการบูรณะโบราณสถาน เป็นต้น

ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกแนวทางการอนุรักษ์ประกอบด้วย ก) คติความเชื่อทางศาสนาแบบจารีตที่ส่งผลให้การดำเนินงานต่อสิ่งก่อสร้างภายในวัด ในลักษณะของปูชนียวัตถุ และถาวรวัตถุ มีความแตกต่างกัน ข) แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานจากประเทศตะวันตกซึ่งมีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์ในสมัยหลัง โดยเฉพาะโครงการจากภาครัฐ ค) การตัดสินใจจากผู้มีอำนาจทางการเมือง ง) การควบคุมของรัฐต่อการดำเนินการอนุรักษ์ในแต่ละวัดไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับฐานานุศักดิ์ของวัดและสถานภาพการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน จ) งบประมาณในการดำเนินงาน ซึ่งอาจทำให้เกิดข้อจำกัดในการดำเนินงาน จ) สภาพความเสียหายของสิ่งก่อสร้างที่แตกต่างกัน ฉ) ความต้องการในการใช้สอยอาคารที่เปลี่ยนไปตามช่วงเวลาต่าง ๆ และ ช) ความก้าวหน้าทางวัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้าง ที่ช่วยเพิ่มทางเลือกให้กับวิธีการอนุรักษ์

ภาควิชา สถาปัตยกรรมศาสตร์

ลายมือชื่อนิธินซ์ .....

สาขาวิชา สถาปัตยกรรม

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....

ปีการศึกษา 2559

5973356725 : MAJOR ARCHITECTURE

KEYWORDS: RESTORATION / ADAPTIVE USE / TEMPLE / AYUTTHAYA / CONSERVATION

NITHINAT SANGSITTHI: FACTORS AFFECTING RESTORATION AND ADAPTIVE USE OF TEMPLES IN HISTORIC CITY OF PHRA NAKHON SI AYUTTHAYA. ADVISOR: ASST. PROF. WIMONRART ISSARATHUMNOON, Ph.D., 343 pp.

In Thailand, Buddhist temples have been continually conserved. In each period of time, conservation practices have been conducted grounded on diverse factors, for instance religious beliefs, and concept of historic preservation from Western countries. Those factors led to different kinds of conservation techniques and operations. From that reason, this dissertation is aimed at investigating the factors affecting conservation of Buddhist temples, mainly focuses on Historic City of Phra Nakhon Si Ayutthaya, an area where various restoration and adaptive projects have been completely operated. This study provides an understanding on the factors that brought about conservation decisions for temples in Thailand throughout its long history.

In this research, selected 46 temples with active religious uses were comparative analyzed by a process of literature reviews and field surveys. Levels of conservation intervention and conservation techniques were categorized. To illustrate the trends and indicate factors leading to different conservation methods, key issues were considered included conservation periods, key parties involving in conservation practices, distinctive characters of the temples, as well as different types of buildings in the temple compounds. The next step was to conduct in-depth study of six selected temples on the issues of restoration and adaptive works. This step focused on exploring conservation concepts and operations based on primary resources, for instance historical documents from achieve and historic conservation reports.

The study revealed that factors affecting conservation approaches comprise: a) traditional religious beliefs that shape different treatments for “ sacred objects” and other “ historical monuments”; b) conservation of ancient monument concept from Western countries which have influenced to recent operations, particularly state-led restoration projects; c) decisions from political leaders; d) conservation control systems from governmental authorities which have been differently used according to hierarchy of temples and status of monument registration; e) budget that might cause limitation of operation; f) variation of damage conditions of the monuments; f) uses of the buildings that have been changed through time; and g) inventive materials and construction technologies providing alternative conservation treatments.

Department: Architecture

Student's Signature .....

Field of Study: Architecture

Advisor's Signature .....

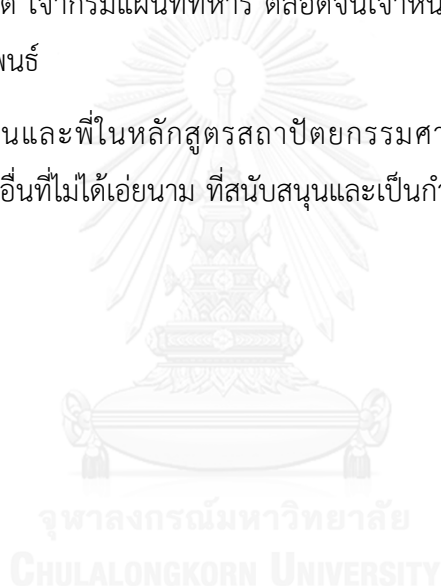
Academic Year: 2016

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รศ.ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนรัชฎี ผศ.ดร.เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร อ.ดร.ภัทร์ สีสัมพรโรจน์ และ ผศ.ดร.นวลลักษณ์ วัสสันตชาติ คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำปรึกษาและคำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ขอขอบพระคุณ ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา ผู้อำนวยการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติ ผู้อำนวยการสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เจ้ากรมแผนที่ทหาร ตลอดจนเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์

ขอบคุณเพื่อนและพี่ในหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต พ่อ แม่ และครอบครัว รวมถึงบุคคลอื่นที่ไม่ได้เอ่ยนาม ที่สนับสนุนและเป็นกำลังใจในช่วงการทำวิทยานิพนธ์

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฑ
สารบัญแผนภูมิ.....	ต
สารบัญแผนภาพ.....	ถ
สารบัญแผนผัง.....	ท
สารบัญรูปภาพ.....	น
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	3
1.3 ขอบเขตของการศึกษา.....	3
1.4 ระเบียบวิธีการศึกษา.....	10
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา.....	10
1.6 นิยามศัพท์ในการศึกษา.....	10
บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีในการศึกษา.....	12
2.1 แนวคิดและทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถาน.....	12
2.1.1 หลักการในการอนุรักษ์โบราณสถาน.....	12
2.1.2 ระดับของการอนุรักษ์โบราณสถาน.....	14
2.2 วิธีการศึกษา.....	15
บทที่ 3 พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถาน ในนครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา.....	17

3.1 สมัยจารีต.....	17
3.1.1 สมัยก่อนอยุธยาและสมัยอยุธยา (ก่อนปี พ.ศ. 2310).....	17
3.1.2 สมัยธนบุรี-รัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2310-2394).....	18
3.2.3 สมัยรัชกาลที่ 4-รัชกาลที่ 5 ตอนต้น (พ.ศ. 2394-2438).....	19
3.2 สมัยเริ่มรับแนวคิดสากล.....	20
3.2.1 สมัยมณฑลกรุงเก่า (พ.ศ. 2438-2476).....	20
3.2.3 สมัยการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2478-2499).....	21
3.3 สมัยเริ่มต้นการอนุรักษ์โบราณสถานโดยกรมศิลปากร.....	22
3.3.1 สมัยโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2499-2500).....	22
3.3.2 สมัยการพัฒนาเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ (พ.ศ. 2510-2530).....	23
3.4 สมัยนครประวัติศาสตร์และมรดกโลก.....	24
บทที่ 4 รูปแบบวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย วัดในนครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา ในภาพรวม.....	25
4.1 รูปแบบวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยวัดในนครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา.....	25
4.2 กรอบการศึกษาวัดและสิ่งก่อสร้างภายในวัด.....	27
4.2.1 ขอบเขตของการศึกษา.....	28
4.2.2 การแบ่งกลุ่มวัด.....	28
4.2.3 ประเภทของสิ่งก่อสร้างภายในวัด.....	29
4.3 ข้อมูลพื้นฐานของวัดที่ทำการศึกษา.....	30
4.3.1 วัดที่ใช้สอยในระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน.....	31
4.3.1.1 วัดกษัตราธิราชวรวิหาร.....	31
4.3.1.2 วัดตึก.....	34
4.3.1.3 วัดธรรมาราม.....	37

4.3.1.4	วัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร.....	40
4.3.1.5	วัดบางกะจะ.....	42
4.3.1.6	วัดประดู่ทรงธรรม.....	45
4.3.1.7	วัดพนัญเชิงวรวิหาร.....	48
4.3.1.8	วัดพรหมนิวาสนวรวิหาร.....	51
4.3.1.9	วัดแม่นางปลื้ม.....	54
4.3.1.10	วัดวงษ์ฆ้อง.....	57
4.3.1.11	วัดศาลापุนวรวิหาร.....	59
4.3.1.12	วัดสามวิหาร.....	62
4.3.1.13	วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร.....	65
4.3.1.14	วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร.....	68
4.3.1.15	วัดหน้าพระเมรุราชิการาม.....	71
4.3.2	วัดที่แยกส่วนพื้นที่ใช้สอยกับพื้นที่โบราณสถาน.....	74
4.3.2.1	วัดชุมพล.....	74
4.3.2.2	วัดเชิงท่า.....	76
4.3.2.3	วัดญาณเสน.....	79
4.3.2.4	วัดคูสีดาราม.....	82
4.3.2.5	วัดธรรมิกราช.....	85
4.3.2.6	วัดบำรุงธรรม.....	88
4.3.2.7	วัดพุทไธสวรรย์.....	90
4.3.2.8	วัดภูเขาทอง.....	93
4.3.2.9	วัดราชประดิษฐฐาน.....	96
4.3.2.10	วัดสมณโกฏฐาราม.....	99

4.3.2.11 วัดใหญ่ชัยมงคล	102
4.3.2.12 วัดอโยธยา.....	105
4.3.3 วัดที่ไม่ปรากฏระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน.....	108
4.3.3.1 วัดกลางคลองสระบัว.....	108
4.3.3.2 วัดกลางปากกราน	111
4.3.3.3 วัดกะสังข์	113
4.3.3.4 วัดเกาะแก้วเกษาราม.....	115
4.3.3.5 วัดขนอน	118
4.3.3.6 วัดครุฑาราม	120
4.3.3.7 วัดแค	123
4.3.3.8 วัดเจดีย์แดง.....	125
4.3.3.9 วัดช้างใหญ่.....	127
4.3.3.10 วัดตุม.....	129
4.3.3.11 วัดท่าการ้อง.....	132
4.3.3.12 วัดนางกุย.....	135
4.3.3.13 วัดพนมยงค์.....	138
4.3.3.14 วัดมหาโลก.....	140
4.3.3.15 วัดรัตนชัย	142
4.3.3.16 วัดราชบรรทม	144
4.3.3.17 วัดสนามไชย.....	146
4.3.3.18 วัดสว่างอารมณ์.....	148
4.3.3.19 วัดหันตรา	150

4.4	ข้อสังเกตการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยวัดในนครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา.....	152
4.4.1	ข้อสังเกตจากช่วงเวลาในการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย	152
4.4.2	ข้อสังเกตจากผู้กำหนดแนวทางการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย	155
4.4.3	ข้อสังเกตจากการแบ่งกลุ่มวัดที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย	160
4.4.4	ข้อสังเกตจากประเภทสิ่งก่อสร้างที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย.....	167
บทที่ 5	แนวคิดและวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย ของวัดกรณีศึกษาตัวอย่าง.....	174
5.1	พระอารามหลวงชั้นเอกชนิดราชวรวิหารที่ฟื้นฟูก่อนขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และใช้งาน ในระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน: กรณีศึกษาวัดสุวรรณาารามราชวรวิหาร.....	176
5.1.1	สรุปประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย โบราณสถานและ สิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัด.....	176
5.1.2	รายละเอียดแนวคิดและวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยครั้งที่มีหลักฐาน ระบุรายละเอียด.....	177
5.2	พระอารามหลวงชั้นโท/ตรีชนิดวรวิหารที่ฟื้นฟูก่อนขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และใช้งานใน ระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน: กรณีศึกษาวัดกษัตราธิราชวรวิหาร.....	184
5.2.1	สรุปประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย โบราณสถานและ สิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัด.....	184
5.2.2	รายละเอียดแนวคิดและวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยครั้งที่มีหลักฐาน ระบุรายละเอียด.....	187
5.3	พระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญและวัดราษฎร์ที่ฟื้นฟูก่อนขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และ ใช้งานในระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน: กรณีศึกษาวัดสามวิหาร	191
5.3.1	สรุปประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย โบราณสถานและ สิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัด.....	191
5.3.2	รายละเอียดแนวคิดและวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยครั้งที่มีหลักฐาน ระบุรายละเอียด.....	192

5.4 พระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญและวัดราษฎร์ที่ฟื้นฟูก่อนขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และ แยกส่วนพื้นที่ใช้งานกับพื้นที่โบราณสถาน: กรณีศึกษาวัดพุทไธสวรรย์	197
5.4.1 สรุประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย โบราณสถานและ สิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัด	197
5.4.2 รายละเอียดแนวคิดและวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยครั้งที่มีหลักฐาน ระบุรายละเอียด	200
5.5 พระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญและวัดราษฎร์ที่ฟื้นฟูหลังขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และ แยกส่วนพื้นที่ใช้งานกับพื้นที่โบราณสถาน: กรณีศึกษาวัดใหญ่ชัยมงคล	206
5.5.1 สรุประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย โบราณสถานและ สิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัด	206
5.5.2 รายละเอียดแนวคิดและวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยครั้งที่มีหลักฐาน ระบุรายละเอียด	207
5.6 พระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญและวัดราษฎร์ที่ฟื้นฟูก่อนขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และ ไม่ปรากฏระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน: กรณีศึกษาวัดเกาะแก้วเกษาราม	211
5.6.1 สรุประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย โบราณสถานและ สิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัด	211
5.6.2 รายละเอียดแนวคิดและวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยครั้งที่มีหลักฐาน ระบุรายละเอียด	212
5.7 เปรียบเทียบแนวคิดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยของวัดกรณีศึกษาตัวอย่าง	214
บทที่ 6 บทสรุปและอภิปรายผล.....	216
6.1 ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการในแต่ละวิธีการ	216
6.1.1 ระดับที่ 1 การสงวนรักษาสภาพ	216
6.1.2 ระดับที่ 2 การปฏิสังขรณ์	218
6.1.3 ระดับที่ 3 การปรับการใช้สอย	221
6.1.4 ระดับที่ 4 การสร้างใหม่.....	224

6.2 สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย.....	226
6.2.1 คติความเชื่อทางศาสนาแบบจารีต	226
6.2.2 แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานสมัยใหม่จากตะวันตก	227
6.2.3 แนวคิดส่วนบุคคลของผู้ที่มีบทบาทในการดำเนินการ.....	228
6.2.4 การควบคุมของรัฐต่อการดำเนินการภายในวัด	229
6.2.5 งบประมาณในการดำเนินการ	230
6.2.6 สภาพความเสียหายของสิ่งก่อสร้างก่อนการดำเนินการ.....	230
6.2.7 ความเปลี่ยนแปลงของความต้องการด้านการใช้สอย.....	231
6.2.8 ความก้าวหน้าทางวัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้าง	232
6.3 สรุปและข้อเสนอแนะ.....	233
รายการอ้างอิง	235
ภาคผนวก.....	242
ภาคผนวก ก ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถานในวัดที่ ทำการศึกษา.....	243
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	343

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 รายชื่อวัดมีพระสงฆ์ในพื้นที่ศึกษา จำแนกตามเกณฑ์ในการเลือกกรณีศึกษา.....	5
ตารางที่ 2 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ จำแนกตามช่วงเวลา.....	152
ตารางที่ 3 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ จำแนกตามผู้กำหนด แนวทางการดำเนินการและช่วงเวลา.....	156
ตารางที่ 4 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ ที่มีหลักฐานว่าอยู่ ในช่วง พ.ศ. 2438-2560 จำแนกตามผู้กำหนดแนวทางการดำเนินการและลักษณะการใช้สอยใน ผังบริเวณของวัด.....	160
ตารางที่ 5 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ ที่มีหลักฐานว่าอยู่ ในช่วง พ.ศ. 2438-2560 จำแนกตามผู้กำหนดแนวทางการดำเนินการและระดับฐานานุศักดิ์ของ วัด.....	163
ตารางที่ 6 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ ที่มีหลักฐานว่าอยู่ ในช่วง พ.ศ. 2438-2560 จำแนกตามผู้กำหนดแนวทางการดำเนินการและช่วงเวลาในพื้นที่พื้นฟูวัด.....	165
ตารางที่ 7 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ จำแนกตามผู้กำหนด แนวทางการดำเนินการและประเภทสิ่งก่อสร้าง.....	168
ตารางที่ 8 การแบ่งกลุ่มวัดตามลักษณะการใช้สอยพื้นที่ในผังบริเวณ ระดับฐานานุศักดิ์ และ ช่วงเวลาในพื้นที่พื้นฟู.....	175
ตารางที่ 9 สรุปประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดสุวรรณ ดารารามราชวรวิหาร.....	176
ตารางที่ 10 สรุปประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดกษัตราธิ ราชวรวิหาร.....	184
ตารางที่ 11 สรุปประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดสามวิหาร	191
ตารางที่ 12 สรุปประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดพุทธไส ศวรรย์.....	197

ตารางที่ 13 สรุปประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดใหญ่ชัยมงคล.....	206
ตารางที่ 14 สรุปประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดเกาะแก้วเกษาราม.....	211
ตารางที่ 15 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดกษัตราธิราชวรวิหาร	243
ตารางที่ 16 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดตึก	252
ตารางที่ 17 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดธรรมาราม.....	254
ตารางที่ 18 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดบรมวงศ์อิศวรารามวรวิหาร	256
ตารางที่ 19 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดบางกะจะ	259
ตารางที่ 20 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดประดู่ทรงธรรม	261
ตารางที่ 21 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดพนัญเชิง	263
ตารางที่ 22 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดพรหมนิวาสรวิหาร	266
ตารางที่ 23 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดแม่นางปลื้ม.....	268
ตารางที่ 24 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดวงษ์ฆ้อง	270
ตารางที่ 25 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดศาลาปูนวรวิหาร	272
ตารางที่ 26 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดสามวิหาร	275
ตารางที่ 27 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร.....	277
ตารางที่ 28 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร	283

ตารางที่ 29 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดหน้าพระเมรุ ราชิการาม.....	287
ตารางที่ 30 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดชุมพล	290
ตารางที่ 31 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดเชิงท่า	291
ตารางที่ 32 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดญาณเสน.....	294
ตารางที่ 33 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดคูสิดาราม	296
ตารางที่ 34 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดธรรมิกราช	298
ตารางที่ 35 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดบำรุงธรรม.....	300
ตารางที่ 36 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดพุทธโศภนารักษ์... 301	
ตารางที่ 37 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดกุหาทอง	308
ตารางที่ 38 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดราช ประดิษฐาน	310
ตารางที่ 39 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดสมณโกฏฐา ราม	313
ตารางที่ 40 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดใหญ่ชัยมงคล .	316
ตารางที่ 41 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดอโยธยา.....	319
ตารางที่ 42 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดกลางคลอง สระบัว.....	321
ตารางที่ 43 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดกลางปาก กราน.....	322
ตารางที่ 44 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดกะสังข์	323
ตารางที่ 45 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดเกาะแก้ว เกษาราม.....	324
ตารางที่ 46 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดขนอน	325
ตารางที่ 47 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดครุฑาราม.....	326

ตารางที่ 48 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดแค	327
ตารางที่ 49 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดเจดีย์แดง.....	328
ตารางที่ 50 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดช้างใหญ่.....	329
ตารางที่ 51 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดตุ้ม	330
ตารางที่ 52 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดท่าการ้อง	331
ตารางที่ 53 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดนางกุก	332
ตารางที่ 54 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดพนมยงค์.....	334
ตารางที่ 55 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดมหาโลก	335
ตารางที่ 56 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดรัตนชัย.....	336
ตารางที่ 57 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดราชบรรทม	338
ตารางที่ 58 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดสนามไชย	339
ตารางที่ 59 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดสว่างอารมณ์ ..	340
ตารางที่ 60 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดหันตรา.....	342

สารบัญแผนภูมิ

หน้า

แผนภูมิที่ 1 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ แสดงผลเป็นร้อยละ
ของจำนวนครั้งที่ดำเนินการในแต่ละช่วงเวลา..... 153

แผนภูมิที่ 2 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ แสดงผลเป็นร้อยละ
ของจำนวนครั้งที่ดำเนินการโดยแต่ละภาคส่วนในแต่ละช่วงเวลา..... 157

แผนภูมิที่ 3 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยแต่ละภาคส่วน ในช่วงปี พ.ศ.
2499-2560 แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งที่ดำเนินการแต่ละวิธีการ 158

แผนภูมิที่ 4 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ ในช่วงปี พ.ศ. 2499-
2560 แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งที่ดำเนินการโดยแต่ละภาคส่วน..... 159

แผนภูมิที่ 5 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ ในช่วงปี พ.ศ. 2438-
2560 แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งโดยแต่ละภาคส่วนในวัดแต่ละแบบผังบริเวณ 161

แผนภูมิที่ 6 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ ในช่วงปี พ.ศ. 2438-
2560 แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งโดยแต่ละภาคส่วนในวัดแต่ละระดับชั้น..... 164

แผนภูมิที่ 7 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ ในช่วงปี พ.ศ. 2438-
2560 แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งโดยแต่ละภาคส่วนในวัดที่ฟื้นฟูแต่ละช่วงเวลา 166

แผนภูมิที่ 8 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ แสดงผลเป็นร้อยละ
ของจำนวนครั้งที่ดำเนินการโดยแต่ละภาคส่วนต่อสิ่งก่อสร้างแต่ละประเภท..... 169

แผนภูมิที่ 9 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ เฉพาะสิ่งก่อสร้างที่
เป็นปูชนียวัตถุ แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งที่ดำเนินการในแต่ละช่วงเวลา..... 170

แผนภูมิที่ 10 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ เฉพาะอาคาร
ประดิษฐานปูชนียวัตถุ แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งที่ดำเนินการในแต่ละช่วงเวลา..... 171

แผนภูมิที่ 11 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ เฉพาะอาคารที่ไม่มีปู
ชนียวัตถุ แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งที่ดำเนินการในแต่ละช่วงเวลา..... 172

สารบัญแผนภาพ

หน้า

แผนภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีผลต่อการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย 234

สารบัญแผนผัง

	หน้า
แผนผังที่ 1 แผนผังโดยสังเขป วัดกษัตราธิราชวรวิหาร (สภาพปัจจุบัน).....	33
แผนผังที่ 2 แผนผังโดยสังเขป วัดตึก (สภาพปัจจุบัน).....	36
แผนผังที่ 3 แผนผังโดยสังเขป วัดธรรมาราม (สภาพปัจจุบัน).....	39
แผนผังที่ 4 แผนผังโดยสังเขป วัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร (สภาพปัจจุบัน).....	41
แผนผังที่ 5 แผนผังโดยสังเขป วัดบางกะจะ (สภาพปัจจุบัน)	44
แผนผังที่ 6 แผนผังโดยสังเขป วัดประดู่ทรงธรรม (สภาพปัจจุบัน).....	47
แผนผังที่ 7 แผนผังโดยสังเขป วัดพนัญเชิงวรวิหาร (สภาพปัจจุบัน)	50
แผนผังที่ 8 แผนผังโดยสังเขป วัดพรหมนิวาสนวรวิหาร (สภาพปัจจุบัน)	53
แผนผังที่ 9 แผนผังโดยสังเขป วัดแม่นางปลื้ม (สภาพปัจจุบัน)	56
แผนผังที่ 10 แผนผังโดยสังเขป วัดวงษ์ฆ้อง (สภาพปัจจุบัน)	58
แผนผังที่ 11 แผนผังโดยสังเขป วัดศาลาปูนวรวิหาร (สภาพปัจจุบัน)	61
แผนผังที่ 12 แผนผังโดยสังเขป วัดสามวิหาร (สภาพปัจจุบัน)	64
แผนผังที่ 13 แผนผังโดยสังเขป วัดสุวรรณาธารามราชวรวิหาร (สภาพปัจจุบัน).....	67
แผนผังที่ 14 แผนผังโดยสังเขป วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร (สภาพปัจจุบัน).....	70
แผนผังที่ 15 แผนผังโดยสังเขป วัดหน้าพระเมรุราชิการาม (สภาพปัจจุบัน).....	73
แผนผังที่ 16 แผนผังโดยสังเขป วัดชุมพล (สภาพปัจจุบัน)	75
แผนผังที่ 17 แผนผังโดยสังเขป วัดเชิงท่า (สภาพปัจจุบัน)	78
แผนผังที่ 18 แผนผังโดยสังเขป วัดญาณเสน (สภาพปัจจุบัน).....	81
แผนผังที่ 19 แผนผังโดยสังเขป วัดดุสิตาราม (สภาพปัจจุบัน).....	84
แผนผังที่ 20 แผนผังโดยสังเขป วัดธรรมิกราช (สภาพปัจจุบัน)	87
แผนผังที่ 21 แผนผังโดยสังเขป วัดบำรุงธรรม (สภาพปัจจุบัน).....	89
แผนผังที่ 22 แผนผังโดยสังเขป วัดพุทไธศวรรย์ (สภาพปัจจุบัน).....	92

แผนผังที่ 23 แผนผังโดยสังเขป วัดภูเขาทอง (สภาพปัจจุบัน).....	94
แผนผังที่ 24 แผนผังโดยสังเขป วัดราชประดิษฐฐาน (สภาพปัจจุบัน).....	97
แผนผังที่ 25 แผนผังโดยสังเขป วัดสมณโกฏฐาราม (สภาพปัจจุบัน).....	101
แผนผังที่ 26 แผนผังโดยสังเขป วัดใหญ่ชัยมงคล (สภาพปัจจุบัน).....	104
แผนผังที่ 27 แผนผังโดยสังเขป วัดอโยธยา (สภาพปัจจุบัน).....	107
แผนผังที่ 28 แผนผังโดยสังเขป วัดกลางคลองสระบัว (สภาพปัจจุบัน).....	110
แผนผังที่ 29 แผนผังโดยสังเขป วัดกลางปากกราน (สภาพปัจจุบัน).....	112
แผนผังที่ 30 แผนผังโดยสังเขป วัดกะสังข์ (สภาพปัจจุบัน).....	114
แผนผังที่ 31 แผนผังโดยสังเขป วัดเกาะแก้วเกษาราม (สภาพปัจจุบัน).....	117
แผนผังที่ 32 แผนผังโดยสังเขป วัดখনอน (สภาพปัจจุบัน).....	119
แผนผังที่ 33 แผนผังโดยสังเขป วัดครุธาราม.....	121
แผนผังที่ 34 แผนผังโดยสังเขป วัดแค (สภาพปัจจุบัน).....	124
แผนผังที่ 35 แผนผังโดยสังเขป วัดเจดีย์แดง (สภาพปัจจุบัน).....	126
แผนผังที่ 36 แผนผังโดยสังเขป วัดช้างใหญ่ (สภาพปัจจุบัน).....	128
แผนผังที่ 37 แผนผังโดยสังเขป วัดตูม (สภาพปัจจุบัน).....	131
แผนผังที่ 38 แผนผังโดยสังเขป วัดท่าการ้อง (สภาพปัจจุบัน).....	134
แผนผังที่ 39 แผนผังโดยสังเขป วัดนางกุย (สภาพปัจจุบัน).....	137
แผนผังที่ 40 แผนผังโดยสังเขป วัดพนมยงค์ (สภาพปัจจุบัน).....	139
แผนผังที่ 41 แผนผังโดยสังเขป วัดมหาโลก (สภาพปัจจุบัน).....	141
แผนผังที่ 42 แผนผังโดยสังเขป วัดรัตนชัย (สภาพปัจจุบัน).....	143
แผนผังที่ 43 แผนผังโดยสังเขป วัดราชบรรทม (สภาพปัจจุบัน).....	145
แผนผังที่ 44 แผนผังโดยสังเขป วัดสนามไชย (สภาพปัจจุบัน).....	147
แผนผังที่ 45 แผนผังโดยสังเขป วัดสว่างอารมณ์ (สภาพปัจจุบัน).....	149
แผนผังที่ 46 แผนผังโดยสังเขป วัดหันตรา (สภาพปัจจุบัน).....	151

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 แผนที่แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา	5
ภาพที่ 2 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของวัดในพื้นที่ศึกษา จำแนกตามลักษณะทางกายภาพและการ ใช้สอย	9
ภาพที่ 3 พระปรารักษ์ประธาน วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2549	32
ภาพที่ 4 พระปรารักษ์ประธาน วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2559	32
ภาพที่ 5 กุฏิ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2548	32
ภาพที่ 6 กุฏิ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2559	32
ภาพที่ 7 อุโบสถและตำหนักพระเจ้าเสือ วัดตึก ก่อนปี พ.ศ. 2472	34
ภาพที่ 8 อุโบสถ วัดตึก ก่อนปี พ.ศ. 2543	34
ภาพที่ 9 อุโบสถ วัดตึก ในปี พ.ศ. 2549	35
ภาพที่ 10 อุโบสถ วัดตึก ในปี พ.ศ. 2559	35
ภาพที่ 11 ตำหนักพระเจ้าเสือ วัดตึก ในปี พ.ศ. 2549	35
ภาพที่ 12 ตำหนักพระเจ้าเสือ วัดตึก ในปี พ.ศ. 2559	35
ภาพที่ 13 วิหารหลวงและเจดีย์คู่ วัดธรรมาราม ก่อนปี พ.ศ. 2529	37
ภาพที่ 14 วิหารหลวงและเจดีย์คู่ วัดธรรมาราม ในปี พ.ศ. 2549	37
ภาพที่ 15 วิหารหลวงและเจดีย์คู่ วัดธรรมาราม ในปี พ.ศ. 2559	38
ภาพที่ 16 หอพระไตรปิฎกและหอรุขัง วัดธรรมาราม ก่อนปี พ.ศ. 2543	38
ภาพที่ 17 หอพระไตรปิฎกและหอรุขัง วัดธรรมาราม ในปี พ.ศ. 2559	38
ภาพที่ 18 พระเจดีย์ประธาน พระอุโบสถและพระวิหาร วัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร ก่อนปี พ.ศ. 2543	40
ภาพที่ 19 พระเจดีย์ประธาน พระอุโบสถและพระวิหาร วัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2555	40

ภาพที่ 20	วิหารหลวง วัดบางกะจะ ก่อนปี พ.ศ. 2546	42
ภาพที่ 21	วิหารหลวง วัดบางกะจะ ในปี พ.ศ. 2549	42
ภาพที่ 22	วิหารหลวง วัดบางกะจะ ในปี พ.ศ. 2549	43
ภาพที่ 23	วิหารหลวง วัดบางกะจะ ในปี พ.ศ. 2559	43
ภาพที่ 24	เจดีย์ประธาน วัดประดู่ทรงธรรม ก่อนปี พ.ศ. 2524	45
ภาพที่ 25	เจดีย์ประธาน ประดู่ทรงธรรม ในปี พ.ศ. 2559	45
ภาพที่ 26	อุโบสถ วัดประดู่ทรงธรรม ในปี พ.ศ. 2549	46
ภาพที่ 27	อุโบสถ วัดประดู่ทรงธรรม ในปี พ.ศ. 2559	46
ภาพที่ 28	เจดีย์ราย วัดประดู่ทรงธรรม ในปี พ.ศ. 2549	46
ภาพที่ 29	เจดีย์ราย วัดประดู่ทรงธรรม ในปี พ.ศ. 2559	46
ภาพที่ 30	วัดพนัญเชิงวรวิหาร ราวปี พ.ศ. 2450-2463	48
ภาพที่ 31	วัดพนัญเชิงวรวิหาร ก่อนปี พ.ศ. 2549	48
ภาพที่ 32	วัดพนัญเชิงวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2555	49
ภาพที่ 33	เจดีย์รายและพื้นที่หน้าพระอุโบสถ วัดพนัญเชิงวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2548	49
ภาพที่ 34	เจดีย์รายและพื้นที่หน้าพระอุโบสถ วัดพนัญเชิงวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2559	49
ภาพที่ 35	พระเจดีย์ประธานและพระอุโบสถ วัดพรหมนิวาสารวิหาร ก่อนปี พ.ศ. 2529	51
ภาพที่ 36	พระเจดีย์ประธานและพระอุโบสถ วัดพรหมนิวาสารวิหาร ในปี พ.ศ. 2548	51
ภาพที่ 37	หอพระไตรปิฎก วัดพรหมนิวาสารวิหาร ในปี พ.ศ. 2548	52
ภาพที่ 38	หอพระไตรปิฎก วัดพรหมนิวาสารวิหาร ในปี พ.ศ. 2559	52
ภาพที่ 39	เจดีย์ประธานและวิหารหลวง วัดแม่นางปลื้ม ก่อนปี พ.ศ. 2544	54
ภาพที่ 40	วิหารหลวง วัดแม่นางปลื้ม ในปี พ.ศ. 2548	54
ภาพที่ 41	วิหารหลวง วัดแม่นางปลื้ม ในปี พ.ศ. 2559	55
ภาพที่ 42	อุโบสถ วัดแม่นางปลื้ม ก่อนปี พ.ศ. 2548	55
ภาพที่ 43	อุโบสถ วัดแม่นางปลื้ม ในปี พ.ศ. 2559	55

ภาพที่ 44 อุโบสถ วัดวงษ์ฆ้อง ในปี พ.ศ. 2549.....	57
ภาพที่ 45 อุโบสถ วัดวงษ์ฆ้อง ในปี พ.ศ. 2555.....	57
ภาพที่ 46 พระอุโบสถ วัดศาลาปูนวรวิหาร ก่อนปี พ.ศ. 2509.....	59
ภาพที่ 47 พระอุโบสถ วัดศาลาปูนวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2548.....	59
ภาพที่ 48 พระอุโบสถ วัดศาลาปูนวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2559.....	60
ภาพที่ 49 หอพระไตรปิฎก วัดศาลาปูนวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2515.....	60
ภาพที่ 50 หอพระไตรปิฎก วัดศาลาปูนวรวิหาร ก่อนปี พ.ศ. 2550.....	60
ภาพที่ 51 หอพระไตรปิฎก วัดศาลาปูนวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2559.....	60
ภาพที่ 52 อุโบสถ วัดสามวิหาร ก่อนปี พ.ศ. 2509.....	62
ภาพที่ 53 อุโบสถ วัดสามวิหาร ในปี พ.ศ. 2559.....	62
ภาพที่ 54 วิหารพระนอน วัดสามวิหาร ในปี พ.ศ. 2549.....	63
ภาพที่ 55 วิหารพระนอน วัดสามวิหาร ในปี พ.ศ. 2559.....	63
ภาพที่ 56 เจดีย์เล็ก วัดสามวิหาร ในปี พ.ศ. 2549.....	63
ภาพที่ 57 เจดีย์เล็ก วัดสามวิหาร ในปี พ.ศ. 2559.....	63
ภาพที่ 58 พระเจดีย์ประธานและพระเจดีย์บริวาร วัดสุวรรณदारารามราชวรวิหาร ก่อนปี พ.ศ. 2548.....	66
ภาพที่ 59 พระเจดีย์ประธานและพระเจดีย์บริวาร วัดสุวรรณदारารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2549.....	66
ภาพที่ 60 พระวิหาร วัดสุวรรณदारารามราชวรวิหาร ก่อนปี พ.ศ. 2543.....	66
ภาพที่ 61 พระวิหาร วัดสุวรรณदारารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2549.....	66
ภาพที่ 62 วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร ในราวปี พ.ศ. 2427.....	68
ภาพที่ 63 พระวิหาร วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2549.....	68
ภาพที่ 64 เจดีย์ประธานและพระอุโบสถ วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร ก่อนปี พ.ศ. 2543.....	69
ภาพที่ 65 เจดีย์ประธานและพระอุโบสถ วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2549.....	69

ภาพที่ 66	กุฏิ วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2549	69
ภาพที่ 67	กุฏิ วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2559	69
ภาพที่ 68	พระอุโบสถ วัดหน้าพระเมรุราชิกการาม ก่อนปี พ.ศ. 2443.....	72
ภาพที่ 69	พระอุโบสถ วัดหน้าพระเมรุราชิกการาม ในปี พ.ศ. 2515.....	72
ภาพที่ 70	พระวิหารสรรเพชญ วัดหน้าพระเมรุราชิกการาม ก่อนปี พ.ศ. 2500	72
ภาพที่ 71	พระวิหารสรรเพชญ วัดหน้าพระเมรุราชิกการาม ในปี พ.ศ. 2548.....	72
ภาพที่ 72	อุโบสถเก่า วัดชุมพล ในปี พ.ศ. 2548.....	74
ภาพที่ 73	อุโบสถเก่า วัดชุมพล ในปี พ.ศ. 2559.....	74
ภาพที่ 74	วิหารหลวง วัดเชิงท่า ก่อนปี พ.ศ. 2510	76
ภาพที่ 75	วิหารหลวง วัดเชิงท่า ในปี พ.ศ. 2540 (ก่อนดำเนินการสงวนรักษาสภาพ).....	76
ภาพที่ 76	วิหารหลวง วัดเชิงท่า ในปี พ.ศ. 2548.....	77
ภาพที่ 77	ศาลาการเปรียญ วัดเชิงท่า ก่อนปี พ.ศ. 2510.....	77
ภาพที่ 78	ศาลาการเปรียญ วัดเชิงท่า ในปี พ.ศ. 2540 (ก่อนดำเนินการปฏิสังขรณ์)	77
ภาพที่ 79	ศาลาการเปรียญ วัดเชิงท่า ในปี พ.ศ. 2548.....	77
ภาพที่ 80	เจดีย์ประธาน วัดญาณเสน ก่อนปี พ.ศ. 2511.....	79
ภาพที่ 81	เจดีย์ประธาน วัดญาณเสน ในปี พ.ศ. 2549	79
ภาพที่ 82	อุโบสถ วัดญาณเสน ในปี พ.ศ. 2549	80
ภาพที่ 83	อุโบสถ วัดญาณเสน ในปี พ.ศ. 2559	80
ภาพที่ 84	เจดีย์ประธาน วัดดุสิตาราม ในปี พ.ศ. 2549	82
ภาพที่ 85	เจดีย์ประธาน วัดดุสิตาราม ในปี พ.ศ. 2559	82
ภาพที่ 86	อุโบสถเก่า วัดดุสิตาราม ในปี พ.ศ. 2549	83
ภาพที่ 87	อุโบสถเก่า วัดดุสิตาราม ในปี พ.ศ. 2559	83
ภาพที่ 88	เจดีย์ประธาน วัดธรรมิกราช ก่อนปี พ.ศ. 2529	85
ภาพที่ 89	เจดีย์ประธาน วัดธรรมิกราช ในปี พ.ศ. 2549.....	85

ภาพที่ 90	วิหารหลวงและอุโบสถ วัดธรรมิกราช ก่อนปี พ.ศ. 2542.....	86
ภาพที่ 91	อุโบสถ วัดธรรมิกราช ในปี พ.ศ. 2549.....	86
ภาพที่ 92	เจดีย์ประธาน วัดบำรุงธรรม ในปี พ.ศ. 2559.....	88
ภาพที่ 93	อุโบสถเก่า วัดบำรุงธรรม ในปี พ.ศ. 2559.....	88
ภาพที่ 94	ปราสาทประธานและวิหารกัจจายนะ วัดพุทไธศวรรย์ ก่อนปี พ.ศ. 2469	91
ภาพที่ 95	อุโบสถ วัดพุทไธศวรรย์ ก่อนปี พ.ศ. 2469	91
ภาพที่ 96	ปราสาทประธานและอุโบสถ วัดพุทไธศวรรย์ ก่อนปี พ.ศ. 2534.....	91
ภาพที่ 97	อุโบสถ วัดพุทไธศวรรย์ ในปี พ.ศ. 2549	91
ภาพที่ 98	ตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทไธศวรรย์ ก่อนปี พ.ศ. 2512.....	91
ภาพที่ 99	ตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทไธศวรรย์ ในปี พ.ศ. 2549	91
ภาพที่ 100	เจดีย์ประธานและอุโบสถ วัดกุเขาทอง ก่อนปี พ.ศ. 2499.....	93
ภาพที่ 101	เจดีย์ประธาน วัดกุเขาทอง ก่อนปี พ.ศ. 2540	93
ภาพที่ 102	เจดีย์ประธาน วัดกุเขาทอง ในปี พ.ศ. 2548.....	94
ภาพที่ 103	อุโบสถ วัดกุเขาทอง ก่อนปี พ.ศ. 2519.....	94
ภาพที่ 104	อุโบสถ วัดกุเขาทอง ในปี พ.ศ. 2548.....	94
ภาพที่ 105	อุโบสถ วัดกุเขาทอง ในปี พ.ศ. 2559.....	94
ภาพที่ 106	ปราสาทประธานและวิหารหลวง วัดท่าทราย (ในวัดราชประดิษฐาน) ในปี พ.ศ. 2549 ...	96
ภาพที่ 107	ปราสาทประธานและวิหารหลวง วัดท่าทราย (ในวัดราชประดิษฐาน) ในปี พ.ศ. 2559 ...	96
ภาพที่ 108	อุโบสถ วัดท่าทราย (ในวัดราชประดิษฐาน) ในปี พ.ศ. 2549.....	97
ภาพที่ 109	อุโบสถ วัดท่าทราย (ในวัดราชประดิษฐาน) ในปี พ.ศ. 2559.....	97
ภาพที่ 110	หอสมณธรรม วัดท่าทราย (ในวัดราชประดิษฐาน) ในปี พ.ศ. 2549	97
ภาพที่ 111	หอสมณธรรม วัดท่าทราย (ในวัดราชประดิษฐาน) ในปี พ.ศ. 2559	97
ภาพที่ 112	ปราสาทประธาน วัดสมณโกฏฐาราม ในปี พ.ศ. 2542 (ก่อนการดำเนินการสงวนรักษา สภาพ).....	99

ภาพที่ 113	ปราสาทประธาน วัดสมณโกฏฐาราม ในปี พ.ศ. 2549	99
ภาพที่ 114	อุโบสถ วัดสมณโกฏฐาราม ก่อนปี พ.ศ. 2542.....	100
ภาพที่ 115	อุโบสถ วัดสมณโกฏฐาราม ในปี พ.ศ. 2549.....	100
ภาพที่ 116	เจดีย์ประธาน วัดใหญ่ชัยมงคล ก่อนปี พ.ศ. 2518	103
ภาพที่ 117	เจดีย์ประธานและวิหารหลวง วัดใหญ่ชัยมงคล ในปี พ.ศ. 2518.....	103
ภาพที่ 118	เจดีย์ประธานและวิหารหลวง วัดใหญ่ชัยมงคล ในปี พ.ศ. 2559.....	103
ภาพที่ 119	เจดีย์ประธาน วัดอโยธยา ในปี พ.ศ. 2537	105
ภาพที่ 120	เจดีย์ประธานและปราสาท วัดอโยธยา ในปี พ.ศ. 2559.....	105
ภาพที่ 121	อุโบสถและเจดีย์คู่ วัดอโยธยา ก่อนปี พ.ศ. 2537	106
ภาพที่ 122	อุโบสถและเจดีย์คู่ วัดอโยธยา ก่อนปี พ.ศ. 2549	106
ภาพที่ 123	อุโบสถและเจดีย์คู่ วัดอโยธยา ในปี พ.ศ. 2559	106
ภาพที่ 124	อุโบสถ วัดกลางคลองสระบัว ในปี พ.ศ. 2549	108
ภาพที่ 125	อุโบสถ วัดกลางคลองสระบัว ในปี พ.ศ. 2559	108
ภาพที่ 126	หอรบขัง วัดกลางคลองสระบัว ในปี พ.ศ. 2555	109
ภาพที่ 127	หอรบขัง วัดกลางคลองสระบัว ในปี พ.ศ. 2559	109
ภาพที่ 128	อุโบสถ วัดกลางปากกราม ในปี พ.ศ. 2549.....	111
ภาพที่ 129	อุโบสถ วัดกะสังข์ ในปี พ.ศ. 2559.....	113
ภาพที่ 130	อุโบสถ วัดเกาะแก้วเกษราราม ในปี พ.ศ. 2550	115
ภาพที่ 131	อุโบสถและเจดีย์ราย วัดเกาะแก้วเกษราราม ในปี พ.ศ. 2559	115
ภาพที่ 132	ปราสาทราย วัดเกาะแก้วเกษราราม ในปี พ.ศ. 2550	116
ภาพที่ 133	ปราสาทราย วัดเกาะแก้วเกษราราม ในปี พ.ศ. 2559	116
ภาพที่ 134	เจดีย์ราย วัดขนอน ในปี พ.ศ. 2549.....	118
ภาพที่ 135	อุโบสถ วัดขนอน ในปี พ.ศ. 2559.....	118
ภาพที่ 136	อุโบสถและเจดีย์ราย วัดครุฑาราม ในปี พ.ศ. 2549	120

ภาพที่ 137 อุโบสถและเจดีย์ราย วัดครุฑาราม ในปี พ.ศ. 2559	120
ภาพที่ 138 เจดีย์ราย วัดครุฑาราม ก่อนปี พ.ศ. 2529.....	121
ภาพที่ 139 เจดีย์ราย วัดครุฑาราม ในปี พ.ศ. 2549.....	121
ภาพที่ 140 กุฏิหลวงปู่ทวด วัดแค ในปี พ.ศ. 2549.....	123
ภาพที่ 141 หอระฆัง วัดแค ในปี พ.ศ. 2549.....	123
ภาพที่ 142 อุโบสถ วัดเจดีย์แดง ในปี พ.ศ. 2559	125
ภาพที่ 143 หอระฆัง วัดเจดีย์แดง ในปี พ.ศ. 2559.....	125
ภาพที่ 144 อุโบสถ วัดช้างใหญ่ ในปี พ.ศ. 2548	127
ภาพที่ 145 อุโบสถ วัดช้างใหญ่ ในปี พ.ศ. 2559	127
ภาพที่ 146 พระอุโบสถ วัดตุม ก่อนปี พ.ศ. 2543.....	129
ภาพที่ 147 พระอุโบสถ วัดตุม ในปี พ.ศ. 2549.....	129
ภาพที่ 148 เจดีย์ราย วัดตุม ในปี พ.ศ. 2548.....	130
ภาพที่ 149 พระอุโบสถและเจดีย์ราย วัดตุม ในปี พ.ศ. 2559	130
ภาพที่ 150 อุโบสถ วัดท่าการ้อง ก่อนปี พ.ศ. 2543	132
ภาพที่ 151 อุโบสถ วัดท่าการ้อง ในปี พ.ศ. 2549.....	132
ภาพที่ 152 อุโบสถ วัดท่าการ้อง ในปี พ.ศ. 2559.....	133
ภาพที่ 153 อุโบสถ วัดนางกวย ในปี พ.ศ. 2549.....	135
ภาพที่ 154 อุโบสถ วัดนางกวย ในปี พ.ศ. 2555.....	135
ภาพที่ 155 เจดีย์ราย วัดนางกวย ก่อนปี พ.ศ. 2529	136
ภาพที่ 156 เจดีย์ราย วัดนางกวย ในปี พ.ศ. 2549	136
ภาพที่ 157 วิหารพระนอน วัดพนมยงค์ ในปี พ.ศ. 2548.....	138
ภาพที่ 158 อุโบสถ วัดพนมยงค์ ในปี พ.ศ. 2559	138
ภาพที่ 159 อุโบสถ วัดมหาโลก ก่อนปี พ.ศ. 2503	140
ภาพที่ 160 อุโบสถ วัดมหาโลก ในปี พ.ศ. 2555.....	140

ภาพที่ 161 อุโบสถ วัดรัตนชัย ในปี พ.ศ. 2549	142
ภาพที่ 162 เจดีย์ใหญ่ วัดรัตนชัย ในปี พ.ศ. 2559	142
ภาพที่ 163 อุโบสถ วัดราชบรรทม ในปี พ.ศ. 2553	144
ภาพที่ 164 อุโบสถและเจดีย์ราย วัดราชบรรทม ในปี พ.ศ. 2559	144
ภาพที่ 165 อุโบสถและเจดีย์ใหญ่ วัดสนามไชย ในปี พ.ศ. 2549	146
ภาพที่ 166 อุโบสถ วัดสนามไชย ในปี พ.ศ. 2559	146
ภาพที่ 167 กำแพงแก้ววิหาร วัดสว่างอารมณ์ ในปี พ.ศ. 2549	148
ภาพที่ 168 กำแพงแก้ววิหาร วัดสว่างอารมณ์ ในปี พ.ศ. 2559	148
ภาพที่ 169 อุโบสถและเจดีย์คู่ วัดหันตรา ในปี พ.ศ. 2559	150
ภาพที่ 170 ผังวัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร จากการสำรวจในปี พ.ศ. 2441	179
ภาพที่ 171 ภายในพระอุโบสถ วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร เห็นพื้นหินอ่อนที่ปูในสมัยรัชกาล ที่ 5 และภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนใหม่บริเวณมุมที่รื้อผนังก่อใหม่	179
ภาพที่ 172 ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหาร วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร เขียนในปี พ.ศ. 2472	180
ภาพที่ 173 การปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2548	183
ภาพที่ 174 การปฏิสังขรณ์พระเจดีย์บริวาร วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2548	183
ภาพที่ 175 การปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2559	183
ภาพที่ 176 ภายในพระอุโบสถ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร เห็นพื้นหินอ่อนที่ปูในสมัยรัชกาลที่ 5	187
ภาพที่ 177 ศาลาการเปรียญและศาลาประกอบ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2515 เห็น พื้นรอบอาคารที่ทำขึ้นในการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2511-2512	187
ภาพที่ 178 การติดตั้งแผ่นยางกันซึมบนหลังคาศาลาการเปรียญ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ในการ ปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2548	189
ภาพที่ 179 การติดตั้งแผ่นไม้ฉลุเพื่อระบายความชื้นที่ผนังภายในศาลาการเปรียญ วัดกษัตราธิ ราชวรวิหาร ในการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2548	189

ภาพที่ 180 กุฏิ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ขณะทาสีในการปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยในปี พ.ศ. 2555.....	190
ภาพที่ 181 การสกัดผิวปูนฉาบเดิมที่ผนังภายในพระอุโบสถ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร เพื่อฉาบใหม่ด้วยปูนหมักแบบโบราณ ในการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2557.....	190
ภาพที่ 182 การกะสวนแบบเครื่องถ่ายของพระอุโบสถ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ตามรูปแบบเดิมในการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2557.....	190
ภาพที่ 183 อุโบสถ วัดสามวิหาร ก่อนการสร้างใหม่ในปี พ.ศ. 2509.....	193
ภาพที่ 184 อุโบสถ วัดสามวิหาร หลังปัจจุบัน จากการสร้างใหม่ในปี พ.ศ. 2509	193
ภาพที่ 185 วิหารพระนอน วัดสามวิหาร ในปี พ.ศ. 2549 เห็นหลังคาสังกะสีจากการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2525 และโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กจากการสงวนรักษาสภาพในปี พ.ศ. 2527	194
ภาพที่ 186 การสงวนรักษาสภาพเจดีย์ประธาน วัดสามวิหาร ในปี พ.ศ. 2544.....	195
ภาพที่ 187 การสงวนรักษาสภาพส่วนฐานวิหารพระนอน วัดสามวิหาร ในปี พ.ศ. 2544.....	195
ภาพที่ 188 วิหารพระนอน วัดสามวิหาร หลังการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2553.....	196
ภาพที่ 189 การสกัดอิฐที่ล้อมสภาพก่อใหม่ เจดีย์เล็ก วัดสามวิหาร ในการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2555.....	196
ภาพที่ 190 การฉาบปูนลวดบัวส่วนฐานเจดีย์เล็ก วัดสามวิหาร ในการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2555.....	196
ภาพที่ 191 พระอุโบสถ วัดพุทไธศวรรย์ ก่อนการปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 6	201
ภาพที่ 192 พระอุโบสถ วัดพุทไธศวรรย์ ในปี พ.ศ. 2549 เห็นช่องแสงที่เจาะในการปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 6.....	201
ภาพที่ 193 ตำแหน่งสมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดพุทไธศวรรย์ ก่อนการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2512.....	202
ภาพที่ 194 ตำแหน่งสมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดพุทไธศวรรย์ หลังการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2512.....	202
ภาพที่ 195 วิหารพระสี่ทิศ วิหารทรงศีล และเจดีย์ราย วัดพุทไธศวรรย์ ก่อนการสงวนรักษาสภาพและปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2534	204

ภาพที่ 196 วิหารพระสี่ทิศ วิหารทรงสี่ล และเจดีย์ราย วัดพุทไธศวรรย์ ในปี พ.ศ. 2549 หลังจากการสงวนรักษาสภาพและปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2534.....	204
ภาพที่ 197 วิหารพระนอน วัดพุทไธศวรรย์ ในปี พ.ศ. 2559	204
ภาพที่ 198 การสงวนรักษาสภาพเจดีย์ราย วัดพุทไธศวรรย์ ในปี พ.ศ. 2551.....	205
ภาพที่ 199 การขจัดผิวน้ำปูนดำผนังภายในพระมณฑปใต้ วัดพุทไธศวรรย์ ในการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2556	206
ภาพที่ 200 การเปลี่ยนกระเบื้องหลังคาวิหารทรงสี่ล วัดพุทไธศวรรย์ ในการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2556.....	206
ภาพที่ 201 เจดีย์ประธานและวิหารหลวง วัดใหญ่ชัยมงคล ในปี พ.ศ. 2518 เห็นการต่อเติมเสา และพระพุทธรูปบนซากอาคารเดิมในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2499-2508	208
ภาพที่ 202 ระเบียบคด วัดใหญ่ชัยมงคล ในปี พ.ศ. 2518 เห็นพระพุทธรูปที่ปฏิสังขรณ์ในการ ปรับการใช้สอยในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2499-2508.....	208
ภาพที่ 203 การก่ออิฐในการสงวนรักษาสภาพเจดีย์ประธาน วัดใหญ่ชัยมงคล ในปี พ.ศ. 2518	209
ภาพที่ 204 การชิงลวดสลิงในการสงวนรักษาสภาพเจดีย์ประธาน วัดใหญ่ชัยมงคล ในปี พ.ศ. 2521.....	209
ภาพที่ 205 เจดีย์ประธาน วัดใหญ่ชัยมงคล ในปี พ.ศ. 2549 เห็นสภาพหลังจากปฏิสังขรณ์โดยมี การก่ออิฐและฉาบปูนใหม่บางส่วนในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2522-2525	211
ภาพที่ 206 อุโบสถ วัดใหญ่ชัยมงคล ได้รับการปรับการใช้สอยในปี พ.ศ. 2522 ด้วยการต่อเติม โครงสร้างผนังและหลังคาใหม่โดยไม่กระทบซากผนังเดิม	211
ภาพที่ 207 การสกัดผิวน้ำปูนฉาบเดิมเพื่อฉาบใหม่ด้วยปูนหมักแบบโบราณ ในการปฏิสังขรณ์ อุโบสถ วัดเกาะแก้วเกษาราม ในปี พ.ศ. 2557	213
ภาพที่ 208 การสงวนรักษาสภาพงานปูนปั้นที่ฐานซุกชี ในการปฏิสังขรณ์อุโบสถ วัดเกาะแก้ว เกษาราม ในปี พ.ศ. 2557	213
ภาพที่ 209 ปรากฏาราย วัดเกาะแก้วเกษาราม ก่อนการปฏิสังขรณ์ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2557-2559.....	214
ภาพที่ 210 ปรากฏาราย วัดเกาะแก้วเกษาราม หลังการปฏิสังขรณ์ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2557-2559.....	214

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัด เป็นสถานที่ซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมและชุมชนในประเทศไทยมาอย่างยาวนาน ปรากฏการสร้าง การทำนุบำรุง และการทิ้งร้าง มาตลอดในประวัติศาสตร์ ดังปรากฏว่าในปัจจุบัน (ข้อมูล ณ วันที่ 1 เมษายน 2559) ประเทศไทยมีวัดมีพระสงฆ์จำนวนถึง 39,883 วัด และมีวัดร้าง 6,033 วัด (กลุ่มเทคโนโลยีสารสนเทศ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2559: 11) ในบรรดาวัดเหล่านี้ จำนวนหนึ่งเป็นโบราณสถาน ซึ่งนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมที่สำคัญของประเทศไทย

ตามความเชื่อในสังคมไทย วัดเป็นสถานที่ซึ่งมีคุณค่าด้านความศักดิ์สิทธิ์และจิตวิญญาณ จึงปรากฏการบูรณปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ ให้มีสภาพดีอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการฟื้นฟูวัดร้างให้กลับมาเป็นวัดมีพระสงฆ์ เป็นการทำให้วัดคงสภาพและดำรงอยู่ต่อไปนานเท่านาน ตามความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนา (กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์, 2548: 55) โดยวัดต่าง ๆ มักมีการปรับการใช้สอยอยู่เป็นระยะ ให้สอดคล้องกับประเพณีและศรัทธาที่ปรากฏขึ้นในแต่ละยุคสมัย ด้วยเหตุนี้ วัดจึงเป็นมรดกทางสถาปัตยกรรมที่มีชีวิต (living monument) ที่สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในช่วงเวลาต่าง ๆ การเลือกวิธีอนุรักษ์และปรับการใช้สอยของวัดต่าง ๆ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนแนวคิดการปรับแนวทางอนุรักษ์จากหลักการสากลมาใช้กับแบบแผนในท้องถิ่น ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมที่ปรากฏต่อแนวคิดในการดำเนินงานอนุรักษ์

หากพิจารณาหลักการอนุรักษ์ตามแบบสากลที่เป็นแม่แบบของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่ใช้กันอยู่ในประเทศต่าง ๆ รวมถึงประเทศไทย จะเห็นได้ว่าการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในช่วงต้น จะให้ความสำคัญอย่างมากกับการรักษารูปแบบทางสถาปัตยกรรม วัสดุ และการก่อสร้าง ดังเช่นกฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง (กฎบัตรเวนิซ) ค.ศ. 1964 ซึ่งกล่าวว่า

“...ไม่สามารถทำการต่อเติมใดก็ได้ ยกเว้นแต่ส่วนที่ต่อเติมนั้นไม่มีผลกระทบต่อส่วนที่เป็นจุดสนใจของอาคารโบราณสถาน แหล่งที่ตั้งดั้งเดิมของโบราณสถาน สมดุลขององค์ประกอบ และความสัมพันธ์ของโบราณสถานนั้นต่อสิ่งแวดล้อม...” (ข้อ 13) และ

“...การอนุรักษ์โบราณสถานจะดำเนินการสะดวกหากโบราณสถานนั้นสามารถสนองวัตถุประสงค์บางประการที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมด้วยจึงควรสนับสนุนการใช้สอยในลักษณะนี้แต่

จะต้องไม่เปลี่ยนแปลงผังบริเวณหรือการตกแต่งของอาคาร ความต้องการเปลี่ยนแปลงเพื่อการใช้สอยที่เปลี่ยนไปอาจได้รับอนุญาตให้กระทำได้ภายในขอบเขตข้างต้นนี้เท่านั้น...” (ข้อ 5)

เมื่อกรมศิลปากรนำแนวทางของกฎบัตรเวนิสมาปรับใช้สำหรับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย ได้ดำเนินตามแนวคิดดังกล่าวบางส่วน และมีบางส่วนที่มีความแตกต่าง (สมชาติ จึงสิริ อารักษ์, 2558: 93) โดยในระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528 ได้แบ่งโบราณสถานเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ซากโบราณสถาน ซึ่งห้ามต่อเติมเปลี่ยนแปลง และโบราณสถานที่ยังมีการใช้งานอยู่ ซึ่งอนุญาตให้ต่อเติมได้ตามความเหมาะสมเพื่อการใช้งาน สอดคล้องกับบริบทของประเทศไทยซึ่งมีจารีตประเพณีในการทำนุบำรุงโบราณสถาน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัด ด้วยการบูรณปฏิสังขรณ์ที่อาจมีความหมายทั้งในแง่ของการซ่อมแซมรวมถึงการสร้างใหม่แทนที่ให้มีความงดงามหรือใหญ่โตกว่าเดิม¹

ในระยะต่อมา เริ่มมีหลักการสากลที่เปิดโอกาสให้ดำเนินการต่อเติมและปรับการใช้สอย แต่ให้ยึดถือองค์ประกอบและแหล่งที่ตั้งอย่างเคร่งครัด ดังเช่นกฎบัตรว่าด้วยมรดกสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่น ค.ศ. 1999 (รับรองโดยที่ประชุมสามัญของสภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ ครั้งที่ 12 ณ ประเทศเม็กซิโก) ซึ่งกล่าวว่า

“...สิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นมิได้รวมความเฉพาะรูปร่างทางกายภาพ เนื้อวัสดุของสิ่งก่อสร้าง โครงสร้างและที่ตั้งของสิ่งก่อสร้างนั้น ๆ เท่านั้น แต่รวมถึงแนวทางที่สิ่งปลูกสร้างเหล่านี้ถูกใช้สอยและเป็นที่ยอมรับรวมทั้งจารีตประเพณีและการรวมกลุ่มเชิงนามธรรมซึ่งผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งก่อสร้างนั้นด้วย...” (หลักการในการอนุรักษ์ ข้อ 5) และ

“...การประยุกต์การใช้สอยและการนำโครงสร้างของสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นกลับมาใช้ใหม่ ควรกระทำในลักษณะที่เคารพต่อความผสมกลมกลืนของโครงสร้างของลักษณะเฉพาะและรูปร่างของสิ่งก่อสร้าง ในขณะที่ไปกันได้กับมาตรฐานการอยู่อาศัยซึ่งเป็นที่ยอมรับ ในกรณีที่ไม่มีการเว้นช่วงการใช้สอยของสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่น ให้นำข้อกำหนดตามจารีตของชุมชนมาใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินการได้...” (แนวทางในการปฏิบัติ ข้อ 5)

จากถ้อยแถลงในกฎบัตรดังกล่าว จะเห็นถึงการยอมรับจารีตประเพณีและแบบแผนปฏิบัติในการอนุรักษ์โบราณสถานของท้องถิ่นมากขึ้นกว่าในอดีต และด้วยเหตุดังกล่าว ปัจจัยและแนวคิดที่มี

¹ ตัวอย่างของแนวคิดนี้ เช่นข้อความในพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม ซึ่งกล่าวถึงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมเหยงคณ์แบบหรือสร้างใหม่ให้งดงามใหญ่โตกว่าเดิม ว่า “...ในปีฉลู เอกศกนั้น มีพระราชบริหารให้ช่างปฏิสังขรณ์ วัดมเหยงคณ์เสด็จพระราชดำเนินไปให้ช่างกระทำการวัดนั้นเนื่อง ๆ บางทีก็เสด็จอยู่ที่พระตำหนักกรมวัดมเหยงคณ์ เดือนหนึ่งบ้าง 2 เดือนบ้าง ว่าราชการอยู่ในที่นั้น 3 ปีเศษ วัดนั้นจึงสำเร็จแล้วบริบูรณ์...”

ผลต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในแต่ละท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งที่ควรได้รับการศึกษาอย่างลึกซึ้ง เพื่อที่จะสามารถกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับแต่ละท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมและชัดเจน

สำหรับวัดในประเทศไทย ตัวอย่างที่มีความเหมาะสมต่อการนำมาศึกษาในประเด็นดังกล่าวคือวัดในพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (UNESCO World Heritage Centre, n.d.) นอกจากนี้พื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยายังมีความหลากหลายของแนวคิดและวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยวัดจำนวนมาก อันจะเพียงพอต่อการทำความเข้าใจถึงปัจจัยและแนวคิดที่แตกต่างกันในการดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถานในแต่ละวัด และสามารถเสนอแนะแนวทางเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานประเภทวัดและศาสนสถานอื่น ๆ ที่มีลักษณะใกล้เคียงได้ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1 เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการของการบูรณปฏิสังขรณ์และการปรับการใช้สอยวัดมีพระสงฆ์ในพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

1.2.2 เพื่อศึกษาปัจจัยและแนวคิดที่มีผลต่อการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยวัดมีพระสงฆ์ในพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ทำการศึกษการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยวัดต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยแรกสร้างจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2560) เท่าที่สามารถสืบค้นข้อมูลได้ โดยกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่จะทำการศึกษา เป็นพื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและพื้นที่เกี่ยวเนื่องโดยรอบ (พื้นที่เขต 1-6 ในแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2534-2544 ไม่รวมพื้นที่เขต 7 ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนที่เหลือในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ห่างออกไปจากเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา) (กรมศิลปากร, 2537a) ซึ่งในพื้นที่ดังกล่าวประกอบด้วยวัดมีพระสงฆ์จำนวน 82 วัด ตามแผนที่ภาพที่

1

สำหรับการเลือกวัดเพื่อทำการศึกษา เนื่องจากการศึกษานี้ที่จะเน้นเนื้อหาไปที่แนวคิดและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยวัดมีพระสงฆ์ในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เกณฑ์หลัก 2 ประการที่นำมาใช้ในการเลือกวัดที่จะนำมาศึกษาจึงประกอบด้วย 1) การเป็นตัวแทนของการบูรณปฏิสังขรณ์และการปรับการใช้สอยในลักษณะต่าง ๆ และ 2) การแสดงให้เห็นถึงปัจจัยที่นำมาสู่การเลือกวิธีการอนุรักษ์ในแต่ละช่วงเวลาของการดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถานในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงวิธีการดำเนินงานที่เกิดขึ้นจากกลุ่มคนในภาคส่วนต่าง ๆ

จากการสำรวจในเบื้องต้น พบว่าวัดที่ตรงตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้คือวัดที่มีลักษณะสำคัญอันได้แก่
ลักษณะทางกายภาพ: เป็นวัดมีพระสงฆ์ที่ปรากฏสิ่งก่อสร้างที่เป็นโบราณสถานอยู่ภายในเขต
วัดปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็โบราณสถานสภาพสมบูรณ์หรือซากโบราณสถาน (ไม่รวมวัดใหม่ที่ตั้งขึ้นใน
ที่ดินข้างเคียงวัดร้างและใช้ชื่อตามวัดร้างเดิม ซึ่งไม่ได้มีความสัมพันธ์กันโดยตรง)

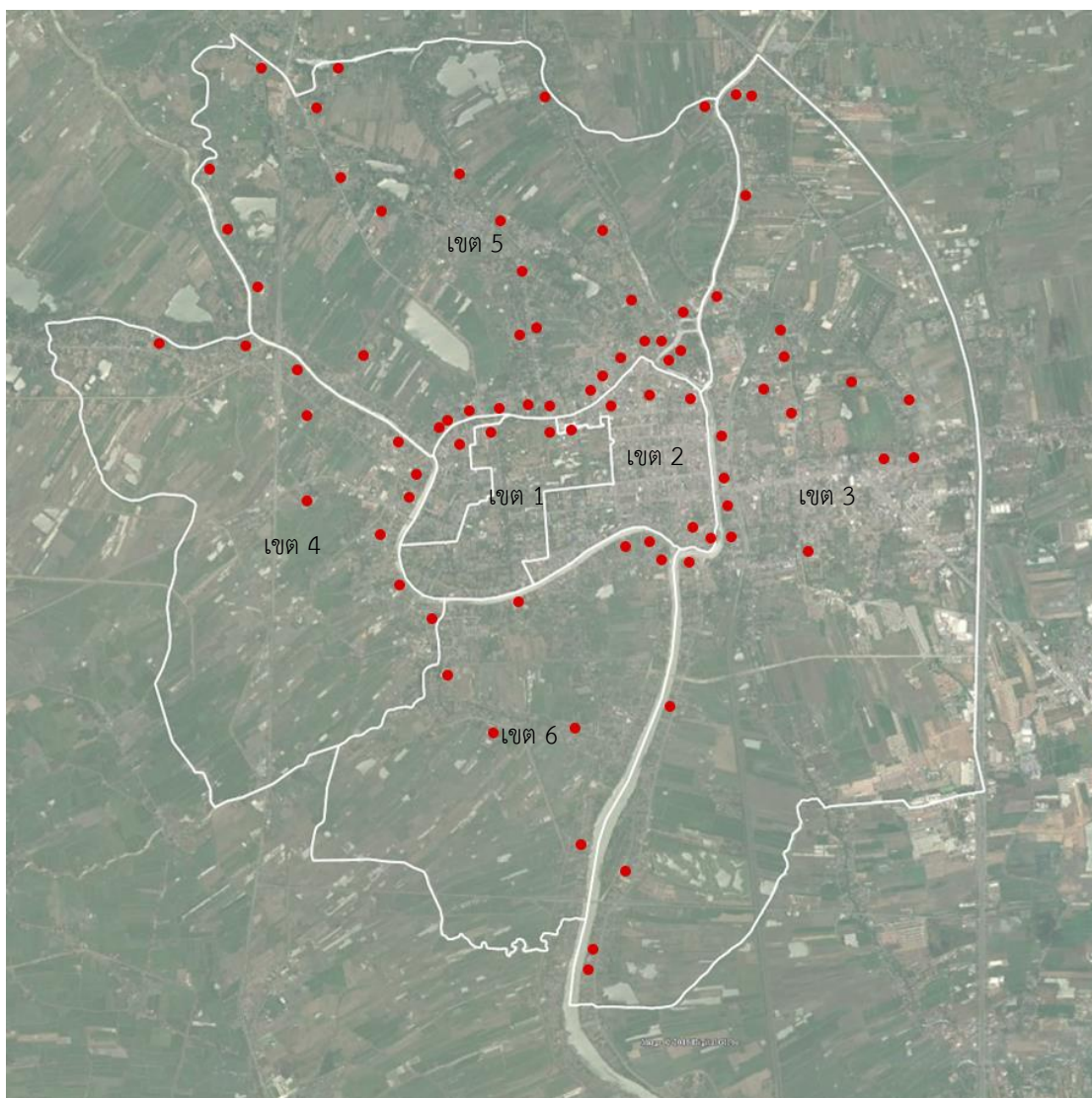
การใช้สอย: เป็นวัดมีพระสงฆ์ที่มีการใช้สอยพื้นที่ของอาคารที่เป็นโบราณสถานนั้น ไม่ว่าจะม
สภาพสมบูรณ์หรือเป็นซากโบราณสถาน ในการประกอบกิจกรรมใด ๆ ของวัด

วัดที่สอดคล้องกับเกณฑ์ดังกล่าวมีจำนวนทั้งสิ้น 46 วัด (รายละเอียดตามตารางที่ 1) ได้แก่
วัดกลางคลองสระบัว วัดกลางปากกราน วัดกษัตราธิราชวรวิหาร วัดกะสังข์ วัดเกาะแก้วเกษาราม
วัดขนอน วัดครุฑาราม วัดแค วัดเจดีย์แดง วัดช้างใหญ่ วัดชุมพล วัดเชิงท่า วัดญาณเสน วัดดุสิตาราม
วัดตึก วัดตูม วัดท่าการ้อง วัดธรรมาราม วัดธรรมิกราช วัดนางกุย วัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร วัด
บางกะจะ วัดบำรุงธรรม วัดประดู่ทรงธรรม วัดพนมยงค์ วัดพนัญเชิงวรวิหาร วัดพรหมนิวาสรวิหาร
วัดพุทไธศวรรย์ วัดภูเขาทอง วัดมหาโลก วัดแม่นางปลื้ม วัดรัตนชัย วัดราชบรรทม วัดราชประดิษฐาน
วัดวงษ์ฆ้อง วัดศาลาปูนวรวิหาร วัดสนามไชย วัดสมณโกฏฐาราม วัดสว่างอารมณ์ วัดสามวิหาร วัด
สุวรรณดารารามราชวรวิหาร วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร วัดหน้าพระเมรุราชิการาม วัดหันตรา วัด
ใหญ่ชัยมงคล และวัดอโยธยา โดยมีตำแหน่งที่ตั้งวัด เป็นวัดที่ให้เป็สีแดงตามแผนที่ภาพที่ 2²

² วัดที่ไม่ตรงตามเกณฑ์ ซึ่งไม่ได้รับการคัดเลือกให้เป็ตัวแทนที่จะนำมาศึกษานั้น ประกอบด้วยวัดที่มีสภาพในปัจจุบันดังนี้

1) วัดที่มีโบราณสถานแต่ไม่ใช่อาคารที่มีการใช้สอย 2) วัดที่เป็วัดเก่าแต่ไม่ปรากฏโบราณสถานแล้ว 3) วัดใหม่ที่ตั้งชื่อ
เหมือนกับวัดร้างที่อยู่ติดกัน 4) วัดร้าง (รายละเอียดตามแผนที่ภาพที่ 2)

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา

(จุดสีแดง = วัดมีพระสงฆ์ทั้งหมดในพื้นที่ศึกษา)

ตารางที่ 1 รายชื่อวัดมีพระสงฆ์ในพื้นที่ศึกษา จำแนกตามเกณฑ์ในการเลือกกรณีศึกษา

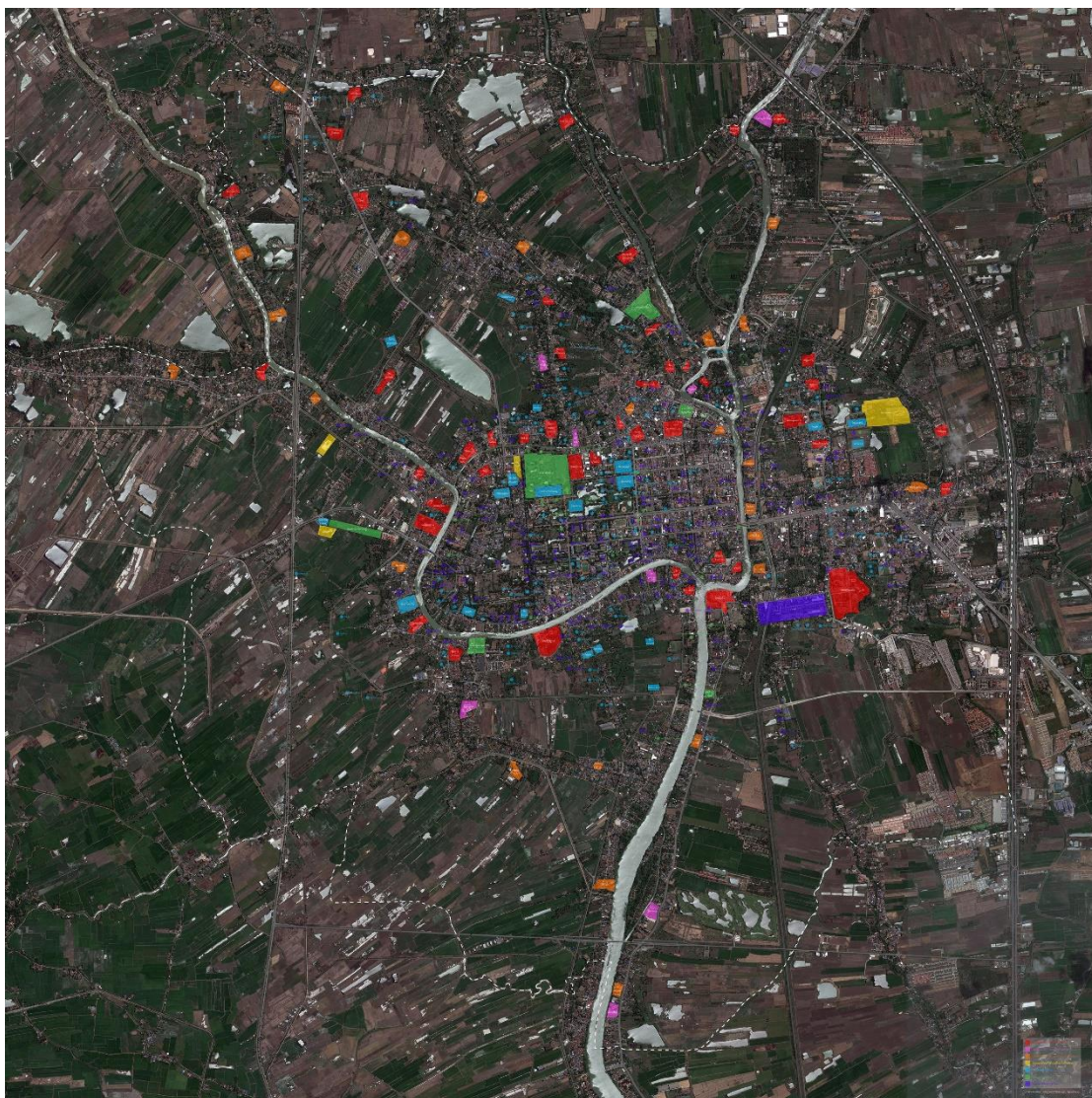
รายชื่อวัดมีพระสงฆ์	มีสิ่งก่อสร้างที่เป็นโบราณสถานอยู่ในเขตวัดปัจจุบัน	มีการใช้สอยพื้นที่ของอาคารที่เป็นโบราณสถาน
วัดกล้วย		
วัดกลางคลองสระบัว	✓	✓
วัดกลางปากกราน	✓	✓
วัดกลางรามัญ		
วัดกษัตราธิราชวรวิหาร	✓	✓

รายชื่อวัดมีพระสงฆ์	มีสิ่งก่อสร้างที่เป็นโบราณสถานอยู่ในเขตวัดปัจจุบัน	มีการใช้สอยพื้นที่ของอาคารที่เป็นโบราณสถาน
วัดกะสังข์	✓	✓
วัดกุฎีทอง	✓	
วัดกุฎีลาย		
วัดเกต		
วัดเกาะแก้ว		
วัดเกาะแก้วเกษาราม	✓	✓
วัดไถ่เตี้ย		
วัดขนอน	✓	✓
วัดขุนพรหม	✓	
วัดครุฑาราม	✓	✓
วัดแค	✓	✓
วัดโคกจันทาราม		
วัดเจดีย์แดง	✓	✓
วัดช้าง		
วัดช่างทอง	✓	
วัดช้างใหญ่	✓	✓
วัดชุมพล	✓	✓
วัดเชิงท่า	✓	✓
วัดญาณเสน	✓	✓
วัดดุสิตาราม	✓	✓
วัดตองปุ		
วัดตึก	✓	✓
วัดตูม	✓	✓
วัดทรงกุศล		
วัดท่ากาห้อง	✓	✓
วัดท่าโขลง		
วัดท่าเลไทย		
วัดธรรมนิยม		

รายชื่อวัดมีพระสงฆ์	มีสิ่งก่อสร้างที่เป็นโบราณสถานอยู่ในเขตวัดปัจจุบัน	มีการใช้สอยพื้นที่ของอาคารที่เป็นโบราณสถาน
วัดธรรมาราม	✓	✓
วัดธรรมิกราช	✓	✓
วัดนางกวย	✓	✓
วัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร	✓	✓
วัดบางกะจะ	✓	✓
วัดบำรุงธรรม	✓	✓
วัดประดู่ทรงธรรม	✓	✓
วัดประสาธ		
วัดป้อมรามัญ		
วัดป้อมใหญ่		
วัดป่าโค		
วัดโปรดสัตว์	✓	
วัดไผ่โสมนรินทร์		
วัดพนมยงค์	✓	✓
วัดพนัญเชิงวรวิหาร	✓	✓
วัดพรหมนิวาสวรวิหาร	✓	✓
วัดพระงาม		
วัดพระญาติการาม		
วัดพิชัยสงคราม		
วัดพุทไธศวรรย์	✓	✓
วัดโพธิ์เผือก		
วัดภูเขาทอง	✓	✓
วัดมณฑป	✓	
วัดม่วงหวาน		
วัดมหาโลก	✓	✓
วัดมเหยงคณ์		
วัดแม่นางปลื้ม	✓	✓
วัดรัตนชัย	✓	✓

รายชื่อวัดมีพระสงฆ์	มีสิ่งก่อสร้างที่เป็นโบราณสถานอยู่ในเขตวัดปัจจุบัน	มีการใช้สอยพื้นที่ของอาคารที่เป็นโบราณสถาน
วัดราชบรรทม	✓	✓
วัดราชประดิษฐฐาน	✓	✓
วัดราชบูรพ์บำเพ็ญ	✓	
วัดลอดช่อง		
วัดวงษ์ฆ้อง	✓	✓
วัดวรเชต		
วัดวรโพธิ์		
วัดศรีโพธิ์	✓	
วัดศาลาปูนวรวิหาร	✓	✓
วัดสนามไชย	✓	✓
วัดสมณโกฏฐาราม	✓	✓
วัดสว่างอารมณ์	✓	✓
วัดสามวิหาร	✓	✓
วัดสำเภากลุ่ม	✓	
วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร	✓	✓
วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร	✓	✓
วัดหน้าพระเมรุราชิการาม	✓	✓
วัดหันตรา	✓	✓
วัดใหญ่ชัยมงคล	✓	✓
วัดอโยธยา	✓	✓
วัดอินทาราม		

ภาพที่ 2 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของวัดในพื้นที่ศึกษา จำแนกตามลักษณะทางกายภาพและการใช้สอย

สีแดง = วัดที่มีการใช้สอยโบราณสถาน (วัดที่ตรงตามเกณฑ์ในการเลือกกรณีศึกษา)

สีชมพู = วัดที่มีโบราณสถานแต่ไม่ได้ใช้สอย

สีเหลือง = วัดใหม่ที่ตั้งชื่อเหมือนกับวัดร้างข้างเคียง

สีเขียว = โบราณสถานที่ไม่ใช่วัด

สีส้ม = วัดเก่าแต่ไม่ปรากฏโบราณสถานแล้ว

สีฟ้า = ซากโบราณสถานวัดร้าง

สีม่วง = โบราณสถานที่ไม่ปรากฏสภาพแล้ว

1.4. ระเบียบวิธีการศึกษา

1.4.1 ศึกษาข้อมูลด้านเอกสาร เกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถานทั้งของสากลและในประเทศไทย

1.4.2 ศึกษาข้อมูลด้านเอกสาร ในเรื่องประวัติการบูรณปฏิสังขรณ์และการปรับการใช้สอยวัดที่ทำการศึกษา จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อันเป็นมูลเหตุที่นำมาสู่แนวคิดและการดำเนินงานอนุรักษ์ในช่วงเวลาต่าง ๆ

1.4.3 เก็บข้อมูลภาคสนาม ศึกษารูปแบบวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และการปรับการใช้สอยวัดที่ทำการศึกษาในปัจจุบัน

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

1.5.1 เกิดความเข้าใจถึงแนวคิดการอนุรักษ์และปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และการปรับการใช้สอยวัดในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

1.5.2 เกิดความเข้าใจถึงแนวคิดและการดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถานประเภทวัดมีพระสงฆ์ในประเทศไทย โดยชี้ให้เห็นความสอดคล้องและความแตกต่างจากหลักการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากล

1.6 นิยามศัพท์ในการศึกษา

1.6.1 วัด หมายถึง ศาสนสถานในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในประเทศไทย รายละเอียดตามข้อกำหนดของกรมการศาสนา แบ่งเป็นวัดมีพระสงฆ์ และวัดร้าง

1.6.2 วัดมีพระสงฆ์ หมายถึง วัดที่มีการใช้สอยในการทำกิจกรรมทางศาสนา โดยมีพระภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษา แบ่งเป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และวัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา (สำนักสงฆ์) รายละเอียดตามข้อกำหนดของกรมการศาสนา

1.6.3 วัดร้าง หมายถึง วัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษา

1.6.4 โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี (ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504) แบ่งเป็นโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียน และโบราณสถานที่ยังไม่ได้รับการขึ้นทะเบียน รายละเอียดตามข้อกำหนดของกรมศิลปากร

1.6.5 การบูรณปฏิสังขรณ์ หมายถึง การดำเนินการใด ๆ ต่อสิ่งก่อสร้างเพื่อให้มั่นคงถาวรมากขึ้น ไม่ว่าจะทำให้มีสภาพสมบูรณ์หรือไม่ก็ตาม โดยเป็นความหมายกว้าง ครอบคลุมตั้งแต่การสงวนรักษาสภาพ การปฏิสังขรณ์ และการสร้างใหม่ ไม่ว่าจะทำให้เหมือนรูปแบบเดิมหรือต่างจากเดิม

1.6.6 การปรับการใช้สอย หมายถึง การแก้ไขเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบบางส่วนของสิ่งก่อสร้างโดยการต่อเติมหรือรื้อออก เพื่อประโยชน์ในด้านการใช้สอย

1.6.7 การสงวนรักษาสภาพ หมายถึง การกระทำการใด ๆ เพื่อจุดประสงค์ในการรักษาสิ่งก่อสร้างไว้ในสภาพปัจจุบัน โดยมีการต่อเติมน้อยที่สุด

1.6.8 การปฏิสังขรณ์ หมายถึง การทำให้สิ่งก่อสร้างเก่ามีสภาพสมบูรณ์ โดยรูปแบบอาจเหมือนเดิมหรือต่างจากเดิม

1.6.9 การสร้างใหม่ หมายถึง การสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ในพื้นที่ซึ่งเคยมีสิ่งก่อสร้างเดิม เพื่อประโยชน์ใช้สอยเช่นเดิมหรือใกล้เคียงเดิม

1.6.10 นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา หากไม่ได้ระบุไว้เป็นอย่างอื่น หมายถึงพื้นที่เขต 1-6 ในแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2534-2544 เท่านั้น

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีในการศึกษา

ในบทนี้จะได้กล่าวถึงแนวคิดและทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากล และข้อสังเกตบางประการที่ทำให้แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานประเภทวัดมีพระสงฆ์ในประเทศไทยที่ควรจะเป็นอาจแตกต่างไปจากแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลบ้างจากปัจจัยหลายประการ

2.1 แนวคิดและทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถาน

2.1.1 หลักการในการอนุรักษ์โบราณสถาน

ในการอนุรักษ์โบราณสถานตามแนวคิดสมัยใหม่ มีหลักการสำคัญที่ถูกยึดถือโดยทั่วไป ได้แก่คุณค่า ความเป็นของแท้ ความเป็นองค์รวม และการแทรกแซงที่น้อยที่สุด ซึ่งในการอนุรักษ์โบราณสถานประเภทวัดมีพระสงฆ์ในประเทศไทย อาจมีปัจจัยอื่นที่ต้องคำนึงแตกต่างไปจากแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลบ้างดังจะได้อธิบายต่อไป

2.1.1.1 คุณค่า (value)

คุณค่าของโบราณสถานนั้นมีหลายมิติและหลายแนวคิด จากความพยายามที่จะกำหนดเกณฑ์และการอธิบายคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมในแง่ต่าง ๆ โดยเบอร์นาร์ด เอ็ม. ฟิลเดิน (Bernard M. Feilden) ได้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือคุณค่าด้านจิตใจ (emotional value) คุณค่าด้านวัฒนธรรม (cultural value) และคุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย (use value) ในขณะที่กฎบัตรบูรรา (Burra Charter) แบ่งคุณค่าออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ คุณค่าด้านสุนทรียภาพ (aesthetic value) คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ (historic value) คุณค่าด้านวิทยาศาสตร์ (scientific value) และคุณค่าด้านสังคม (social value) (ปิ่นรัชฎ์ กาญจนจันฐิติ, 2552: 68-75)

2.1.1.2 ความเป็นของแท้ (authenticity)

ความเป็นของแท้ หรือความดั้งเดิม เป็นพื้นฐานสำคัญในการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากล ความเป็นของแท้ไม่ได้หมายถึงการย้อนกลับไปเป็นสภาพเหมือนสมัยแรกสร้างอาคาร แต่มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลากหลาย อาจจำแนกได้เป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้ (Orbaşlı, 2008: 51-52)

- การออกแบบและรูปทรง
- วัสดุก่อสร้าง
- กรรมวิธี แบบแผนประเพณีและกระบวนการทางช่าง

- สถานที่ตั้งและบริบท
- ประโยชน์ใช้สอย

การประชุมนานาชาติในปี พ.ศ. 2537 ได้ให้กำเนิดเอกสารแห่งเมืองนารา ว่าด้วยความเป็นของแท้ (Nara Document on Authenticity) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นของแท้ที่ถูกใช้มากที่สุดในปัจจุบัน เนื้อหาส่วนหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า การตัดสินคุณค่าความเป็นของแท้จะต้องไม่เป็นเกณฑ์ตายตัว แต่ต้องใช้บริบทของวัฒนธรรมนั้นตัดสิน และพิจารณาจากหลากหลายหลายของแหล่งข้อมูล ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ทั้งที่มนุษย์สร้างและธรรมชาติสร้าง อย่างไรก็ตาม มรดกทางวัฒนธรรมเป็นของมนุษยชาติ จึงจำเป็นต้องสร้างความสมดุลระหว่างความต้องการของวัฒนธรรมตนเองและหลักการสากล (สมชาติ จึงสิริอารักษ์, 2558: 37-38)

นอกจากนี้ คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะส่วนที่ปรากฏให้เห็นเป็นกายภาพเท่านั้น เนื่องจากในมรดกหนึ่งมีองค์ประกอบส่วนที่จับต้องไม่ได้ด้วย การรักษาความเป็นของแท้ของสิ่งที่ยังจับต้องไม่ได้จึงต้องคำนึงถึงด้วย โดยเฉพาะในวัฒนธรรมตะวันออกที่มีมิติด้านคติความเชื่อทางศาสนา แบบแผนประเพณี และความเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์และกระบวนการทางช่างแบบดั้งเดิม (ปิ่นรัชฎ์ กาญจนจันฐิติ, 2552: 93-94)

ในปี พ.ศ. 2557 เอกสารนารา+20 ว่าด้วยธรรมเนียมปฏิบัติเกี่ยวกับมรดกคุณค่าทางวัฒนธรรมและแนวคิดเรื่องความแท้ ได้กล่าวถึงความหมายของความเป็นของแท้ว่า

“คุณภาพที่สัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับแหล่ง การปฏิบัติและวัตถุที่เป็นมรดก และที่บ่งบอกคุณค่าทางวัฒนธรรม ความเป็นของแท้นั้นรับรู้ได้ผ่านการแสดงออกที่มีความหมายของขนบธรรมเนียมทางวัฒนธรรมที่ก้าวหน้าตลอดเวลา และทำให้เกิดการสะท้อนอัตลักษณ์ทางสังคมและจิตวิญญาณระหว่างบุคคล”

นับเป็นการให้นิยามของความเป็นของแท้ที่กว้างขึ้นไปอีกโดยมีนัยของความเปลี่ยนแปลงซึ่งมีอัตลักษณ์ของสังคมหรือวัฒนธรรมกำกับอยู่

2.1.1.3 ความเป็นองค์รวม (integrity)

ความเป็นองค์รวมของโบราณสถานคือความเป็นมรดกจากประวัติศาสตร์ ภัยรักษาและส่งต่อรายละเอียดและข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ซึ่งแบ่งได้ดังนี้ (Orbaşlı, 2008: 51)

- ความเป็นองค์รวมทางกายภาพ
- ความเป็นองค์รวมทางโครงสร้าง
- ความเป็นองค์รวมทางการออกแบบ
- ความเป็นองค์รวมทางความงาม
- ความเป็นองค์รวมของอาคารภายในสถานที่ตั้งและบริบทแวดล้อม
- ความเป็นองค์รวมทางความเป็นมืออาชีพของกลุ่มผู้ดำเนินการอนุรักษ์

2.1.1.4 การแทรกแซงที่น้อยที่สุด (minimum intervention)

ระดับของการอนุรักษ์ที่ถูกเลือกใช้ควรน้อยที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ โดยมีคำกล่าวในว่าการรักษาให้คงสภาพเดิมดีกว่าการซ่อมแซม การซ่อมแซมดีกว่าการบูรณะ และการบูรณะดีกว่าการสร้างขึ้นใหม่ทั้งหมด หรือสรุปได้ว่าการแทรกแซงอาคารที่น้อยที่สุดเป็นสิ่งที่ดีที่สุด เนื่องจากการแทรกแซงน้อยจะสามารถเก็บรักษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไว้ได้มาก ทั้งนี้ การเลือกระดับการอนุรักษ์เป็นไปตามความเหมาะสมและจำเป็นในแต่ละกรณี กฎบัตรบูรณะได้กล่าวไว้ว่า “การอนุรักษ์ควรกระทำให้มากที่สุดเท่าที่จำเป็นเพื่อให้สถานที่นั้นสามารถใช้ประโยชน์ได้ แต่ให้มีการเปลี่ยนแปลงให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อคงคุณค่าทางด้านวัฒนธรรมของสถานที่นั้นไว้” (ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัชชิตติ, 2552: 94) ทั้งนี้ การเลือกระดับการแทรกแซงที่น้อยที่สุดอาจไม่ใช่การตัดสินใจที่ถูกต้องที่สุดในทุกกรณี ในการอนุรักษ์โบราณสถานประเภทวัดมีพระสงฆ์อาจต้องมีการคำนึงถึงปัจจัยอื่นด้วยเช่นกัน

2.1.2 ระดับของการอนุรักษ์โบราณสถาน

ระดับของการอนุรักษ์โบราณสถาน หรือระดับของการแทรกแซง (degrees of intervention) เป็นการจำแนกวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานออกเป็นระดับต่าง ๆ จากการแทรกแซงน้อยไปจนถึงมาก ในแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากล เบอร์นาร์ด เอ็ม ฟิลเด็น (Bernard M. Feilden) ได้แบ่งระดับดังกล่าวออกเป็น 7 ระดับจากน้อยไปมากตามรายละเอียดดังต่อไปนี้ (Feilden, 1996: 8-12)

2.1.2.1 การป้องกันการเสื่อมสภาพ (prevention of deterioration) หรือการอนุรักษ์ทางอ้อม เป็นการป้องกันต้นเหตุของความเสื่อมสภาพ โดยการทำความสะอาดและบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่อง การควบคุมสภาพแวดล้อม เช่น ความชื้น แสง อุณหภูมิ เพื่อป้องกันความเสียหายต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับตัวอาคาร ถือเป็นอนุรักษ์ในระดับที่น้อยที่สุด

2.1.2.2 การสงวนรักษาสภาพ (preservation) คือการซ่อมแซมอาคารบางส่วนที่เสียหายเท่าที่จำเป็นเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายมากกว่านี้ การใช้กรรมวิธีเพื่อป้องกันความเสียหายจากความชื้น อินทรีย์วัตถุหรือสารเคมีต่าง ๆ ด้วยจุดประสงค์เพื่อรักษาอาคารไว้ในสภาพปัจจุบันให้มากที่สุด

2.1.2.3 การเสริมความมั่นคงแข็งแรง (consolidation) หรือการอนุรักษ์โดยตรง คือการใช้วัสดุใหม่เสริมเข้าไปเพื่อป้องกันการพังทลายหรือเสียหายเพิ่มเติม ทั้งนี้ควรคำนึงถึงความเป็นองค์รวมของโครงสร้าง กรรมวิธีทางช่างแบบดั้งเดิม และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ควรถูกทำลาย หากจะมีการใช้วิธีการสมัยใหม่ควรได้รับการพิสูจน์แล้วว่ามีเหมาะสม

2.1.2.4 การบูรณะ (restoration) มีวัตถุประสงค์เพื่อย้อนกลับไปสู่รูปแบบดั้งเดิม ซึ่งควรเคารพในวัสดุและการออกแบบดั้งเดิม หลักฐานทางโบราณคดี และเอกสารที่เป็นของแท้ ต้องมี

หลักฐานที่ชัดเจนเพียงพอในการบูรณะที่ไม่ได้มาจากการคาดเดา การเพิ่มเติมส่วนที่หายไปควรมีความกลมกลืน ในขณะเดียวกันก็สามารถแยกความแตกต่างระหว่างของเดิมและของที่ทำใหม่ได้ด้วยการสังเกตอย่างละเอียด และต้องไม่ปลอมแปลงหลักฐานทางโบราณคดี ตลอดจนเคารพในองค์ประกอบที่มาจากต่างยุคสมัย

2.1.2.5 การฟื้นฟูสภาพ (rehabilitation) คือการทำให้อาคารสามารถใช้ประโยชน์ได้ โดยทั่วไปมีค่ากล่าวหาว่าวิธีที่ดีที่สุดในการอนุรักษ์อาคารคือการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง การใช้ประโยชน์เช่นเดิมเป็นสิ่งที่ดีที่สุดเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับอาคารจะน้อย อย่างไรก็ตาม การปรับการใช้สอย (adaptive use) คือการเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยไปจากเดิม มักเป็นวิธีการที่ถูกเลือกใช้ตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไปและเป็นไปตามมาตรฐานการใช้สอยในปัจจุบัน เพื่อที่จะสามารถรักษาอาคารเดิมไว้ได้

2.1.2.6 การผลิตชิ้นส่วนใหม่ (reproduction) มักเป็นงานศิลปกรรมสำคัญหรือส่วนตกแต่ง ทำส่วนที่หายไปขึ้นใหม่เพื่อจุดประสงค์ในด้านความกลมกลืนและความงามของอาคาร หรือทำแทนที่ของเดิมที่ถูกย้ายไปไว้ที่อื่นเนื่องจากความจำเป็นในการดูแลรักษาและความเสื่อมสภาพ เช่น การเก็บชิ้นส่วนตกแต่งหรือประติมากรรมสำคัญเข้าไปไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหรือทำของจำลองไว้แทนที่ในตำแหน่งเดิม

2.1.2.7 การสร้างชิ้นใหม่ (reconstruction) คือการสร้างอาคารที่เคยมีอยู่ขึ้นใหม่ด้วยวัสดุใหม่ เนื่องจากอาคารเดิมเสียหายมาก เช่นพังทลายจากภัยธรรมชาติหรือสงคราม การสร้างชิ้นใหม่ต้องอยู่บนหลักฐานที่ชัดเจนและไม่ใช้การคาดเดา

อย่างไรก็ตาม ในการอนุรักษ์โบราณสถานประเภทวัดมีพระสงฆ์ในประเทศไทย อาจจำเป็นต้องมีการนิยามระดับของการอนุรักษ์โบราณสถานที่ต่างจากหลักการสากลบ้างเนื่องจากปัจจัยหลายประการดังจะได้อธิบายต่อไป

2.2 วิธีการศึกษา

จากการที่แนวคิดและทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถานจากตะวันตกที่กล่าวมามีมุมมองที่แตกต่างจากการดำเนินการที่เกิดขึ้นในประเทศไทยในช่วงเวลาที่ผ่านมา เหตุปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการอนุรักษ์วัดในประเทศไทยจึงควรได้รับการศึกษา โดยในงานวิจัยนี้จะเป็นการศึกษาเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการดำเนินการอนุรักษ์วัดในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาตามขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

2.2.1 ศึกษาพัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาจากที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว โดยเน้นภาพรวมของแนวคิดและการแบ่งยุคสมัยของการอนุรักษ์โบราณสถานในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

2.2.2 ศึกษาข้อมูลการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถานในวัดที่ทำการศึกษ โดยทำการตรวจสอบประวัติการดำเนินการในแต่ละวัดเท่าที่สามารถสืบค้นได้จากหลักฐานเอกสาร จดหมายเหตุ รายงานการบูรณะโบราณสถาน ภาพถ่าย การสำรวจสภาพปัจจุบัน และหลักฐานอื่น ๆ

2.2.3 จำแนกรูปแบบวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดออกเป็นประเภท และหมวดหมู่ต่าง ๆ จากกรอบแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากล และความแตกต่างของแนวทางการปฏิบัติงานที่เกิดขึ้นจริง

2.2.4 เปรียบเทียบจำนวนครั้งและความถี่ของการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย ทั้งหมดที่รวบรวมได้โดยจำแนกตามประเด็นต่าง ๆ ตั้งแต่ช่วงเวลา ผู้ดำเนินการ ประเภทของวัด และ ประเภทสิ่งก่อสร้าง เพื่อหาข้อสังเกตในภาพรวมเกี่ยวกับแนวโน้มและปัจจัยที่ทำให้เกิดความแตกต่าง ในการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย

2.2.5 เลือกวัดกรณีศึกษาตัวอย่าง จากวัดที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน เพื่อทำความเข้าใจ แนวคิดและเหตุผลในการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยในวัดเหล่านั้นอย่างละเอียดมากขึ้น โดย ค้นคว้าหลักฐานขั้นต้นที่เกี่ยวข้อง เช่น เอกสารจดหมายเหตุ และรายงานการบูรณะโบราณสถาน ซึ่ง สามารถอธิบายแนวคิดในการดำเนินการแต่ละครั้งได้อย่างชัดเจน

2.2.6 สรุปผลการศึกษาจากข้อสังเกตในภาพรวม ประกอบกับรายละเอียดแนวคิดจาก การศึกษาวัดกรณีศึกษาตัวอย่าง สรุปเป็นเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่นำมาสู่การเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์ และปรับการใช้สอยที่แตกต่างกัน และผลที่เกิดขึ้นจากแต่ละปัจจัย

บทที่ 3

พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถาน ในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

ในบทนี้จะได้กล่าวถึงแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจากการศึกษาที่ผ่านมาได้เน้นไปที่การมองภาพรวมของการอนุรักษ์โบราณสถานในพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ผ่านบทบาทของรัฐโดยกรมศิลปากรเป็นหลัก และเน้นไปที่พื้นที่โบราณสถานสำคัญโดยเฉพาะอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาซึ่งเป็นโบราณสถานร้าง (หรือวัดร้าง) เป็นส่วนใหญ่

จากการศึกษาที่ผ่านมาสามารถแบ่งยุคสมัยของการอนุรักษ์โบราณสถานในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาได้เป็น 4 ช่วง ได้แก่สมัยจาริต สมัยเริ่มรับแนวคิดสากล สมัยเริ่มต้นการอนุรักษ์โบราณสถานโดยกรมศิลปากร และสมัยนครประวัติศาสตร์และมรดกโลก โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 สมัยจาริต

3.1.1 สมัยก่อนอยุธยาและสมัยอยุธยา (ก่อนปี พ.ศ. 2310)

ก่อนการเข้ามาของแนวความคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานแบบตะวันตกหรือแบบสมัยใหม่ ความพยายามในการเก็บรักษามรดกที่สำคัญมีพื้นฐานมาจากแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ดังนั้นการอนุรักษ์จึงเน้นไปที่สิ่งซึ่งมีความสำคัญหรือมีความศักดิ์สิทธิ์ อันได้แก่ พระพุทธรูป สลุปเจดีย์ และสิ่งสักการบูชาต่าง ๆ ดังปรากฏในเอกสาร พรรณนาภูมิสถานกรุงศรีอยุธยา กล่าวถึงปูชนียสถานและปูชนียวัตถุที่เป็นหลักกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้สังเกตได้ว่า ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุเหล่านั้นมีลักษณะเป็นสิ่งก่อสร้างโดด ๆ หรือวัตถุโดด ๆ ที่อยู่ภายในวัด แนวความคิดในการอนุรักษ์ในลักษณะนี้จึงอาจไม่ได้ครอบคลุมสิ่งก่อสร้างทั้งหมดภายในวัด แนวคิดดังกล่าวยังคงแสดงให้เห็นในการจำแนกสิ่งสำคัญภายในวัดในเอกสารของวัดสมัยปัจจุบัน (กรมการศาสนา, 2525) ออกเป็นปูชนียวัตถุ (สลุปเจดีย์ และพระพุทธรูป) และถาวรวัตถุ (อุโบสถ วิหาร และอาคารอื่น ๆ)

แนวทางในการอนุรักษ์ลักษณะนี้จึงไม่ได้เน้นไปที่การเก็บรักษาคุณค่าความแท้ดั้งเดิมในเรื่องวัสดุหรือรูปทรง แต่เน้นที่ความหมายเชิงสัญลักษณ์ (symbolic meaning) ของปูชนียสถานวัตถุเหล่านั้น (ปีนรัชฎ์ กาญจนนัฐติ, 2552: 19) ตัวอย่างในเรื่องนี้ได้แก่ การชะลอพระพุทธรุไสยาสน์วัดป่าโมก (จ.อ่างทอง) ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ในปี พ.ศ. 2271 ซึ่งมีเอกสาร

อ้างอิงแนวความคิดในเบื้องต้นที่จะรื้อไปก่อใหม่ แต่ได้รับการพัฒนาให้เคลื่อนย้ายแทน โดยไม่ได้มีเหตุผลมาจากคุณค่าในเรื่องวัสดุหรือรูปทรง แต่เป็นประเด็นเรื่องความศักดิ์สิทธิ์และความหมายของการเป็นองค์พระพุทธรูปที่ไม่ควรถูกทุบทำลาย

อีกกรณีหนึ่งที่น่าสนใจ คือการปฏิสังขรณ์พระปรางค์ประธาน วัดมหาธาตุ (จ.พระนครศรีอยุธยา) ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ในปี พ.ศ. 2176 ซึ่งเดิมได้พังทลายลงมาถึงครึ่งองค์ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จึงทำการบูรณปฏิสังขรณ์ให้สมบูรณ์ โดยยึดส่วนยอดขึ้นให้สูงกว่าเดิม เพื่อแสดงความยิ่งใหญ่หรือสำคัญ และเมื่อยึดส่วนยอดแล้วเห็นว่าทรวดทรงสูงเพรียวเกินไป จึงมีการก่อพอกส่วนฐานให้สัดส่วนสวยงามขึ้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการบูรณปฏิสังขรณ์ไม่ได้มีแนวคิดที่จะทำให้เหมือนของดั้งเดิมเลย แต่เน้นไปที่ความยิ่งใหญ่และสวยงาม ซึ่งอาจเหมือนเดิมหรือเปลี่ยนไปจากเดิมก็ได้

สำหรับอาคารที่เป็นถาวรวัตถุ มีกรณีศึกษาเช่นการปฏิสังขรณ์วัดมเหยงคณ์ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ในปี พ.ศ. 2252-2255 โดยในครั้งนั้นได้ดำเนินการสร้างพระอุโบสถใหม่ที่ขนาดใหญ่กว่าเดิม (ซึ่งเท่ากับต้องรื้อพระอุโบสถหลังเดิมออก) โดยพระอุโบสถหลังใหม่ไม่ได้มีความเชื่อมโยงทางด้านรูปแบบใด ๆ กับพระอุโบสถหลังเดิมเลย แสดงถึงแนวคิดที่เน้นการสร้างให้ยิ่งใหญ่และสวยงาม ตามความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเท่านั้น

3.1.2 สมัยธนบุรี-รัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2310-2394)

หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2310 กรุงศรีอยุธยามีสภาพบ้านแตกสาแหรกขาด แต่ในเวลาไม่นานนักก็มีผู้คนกลับเข้ามาอยู่อาศัย โดยในระยะแรกเป็นกลุ่มคนไทยและจีน ที่หาเลี้ยงชีพด้วยการซูดหาทรัพย์สินตามโบราณสถานในกรุงศรีอยุธยา มีการตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณรอบเกาะเมืองและตามลำน้ำสายหลัก ๆ เป็นส่วนใหญ่ วัดส่วนใหญ่กลายเป็นวัดร้าง โดยเฉพาะวัดในพื้นที่กลางเกาะเมืองซึ่งไม่มีผู้คนเข้าไปอยู่อาศัย ส่วนวัดที่ยังคงมีพระสงฆ์จำพรรษาก็มีสภาพทรุดโทรม เนื่องจากไม่มีกำลังคนและกำลังทรัพย์ที่จะสามารถดูแลรักษาได้เหมือนสมัยอยุธยา (พัทธ์ แดงพันธ์, 2555: 13-14)

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เริ่มมีแนวทางการอนุรักษ์วัดแนวทางหนึ่งที่ได้ชัดเจนคือการฟื้นฟูวัดร้างให้เป็นวัดมีพระสงฆ์ โดยในการฟื้นฟูวัดขึ้นใหม่ หากเป็นการฟื้นฟูวัดโดยราษฎรเพื่อใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนาของชุมชน มักจะมีการฟื้นฟูโดยการปฏิสังขรณ์หรือการสร้างใหม่เฉพาะบางอาคารเท่าที่จำเป็น ซึ่งอาจเป็นข้อจำกัดด้านกำลังคนหรือทุนทรัพย์ (กรมการศาสนา, 2528: 108-109) ส่วนอีกกรณีหนึ่ง คือเป็นการฟื้นฟูวัดโดยพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายชั้นสูง มักจะทำการบูรณปฏิสังขรณ์ทั้งวัด โดยแนวคิดในการอนุรักษ์ยังคงเน้นที่ความยิ่งใหญ่สวยงามเช่นเดิม อาจเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์แบบสร้างใหม่ เช่น วัดสุวรรณดาราราม ซึ่งได้รับการ

บูรณปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2328 หรืออาจปฏิสังขรณ์โดยรักษารูปทรงภาพรวมแบบเดิมหากสภาพอาคารเดิมไม่ทรุดโทรมมาก หรือมีลักษณะที่สวยงามเป็นเอกลักษณ์ เช่นการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ วัดกษัตราธิราช ในปี พ.ศ. 2328 หรือการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ วัดหน้าพระเมรุราชิการาม ในปี พ.ศ. 2378 ซึ่งก็ปรากฏการเพิ่มเติมองค์ประกอบใหม่เข้าไปในอาคารรูปทรงเดิมเหล่านี้ด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ ในการตัดสินใจว่าสิ่งใดจะทำตามแบบเดิมหรือสิ่งใดจะเปลี่ยนรูปแบบไป ขึ้นอยู่กับบุคคลที่มีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินการครั้งนั้นเป็นสำคัญ โดยไม่ได้มีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจน

3.2.3 สมัยรัชกาลที่ 4-รัชกาลที่ 5 ตอนต้น (พ.ศ. 2394-2438)

ความพยายามในการจัดการคุ้มครองรักษาโบราณสถานโดยเฉพาะศาสนสถานเริ่มมีในสมัยรัชกาลที่ 4 จากการประกาศหมายประกาศเขตรังวัดผู้รัยขุดวัด เป็นมาตรการทางกฎหมายเพื่อไม่ให้เกิดการทำลายโบราณสถาน (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2528: 39) และการประกาศห้ามไม่ให้มีการก่อสร้างในเขตพระอารามหลวงอย่างอิสระ โดยหากผู้ใดศรัทธาจะสร้างสิ่งก่อสร้างใด ๆ ในเขตพระอารามหลวง ให้แจ้งเข้ามาที่ส่วนกลาง เพื่อทางราชการจะได้กำหนดพื้นที่ให้สร้างที่เหมาะสม (หอสมุดแห่งชาติ, 2406) แม้ข้อกำหนดเหล่านี้จะมีแนวคิดการอนุรักษ์วัดตามแบบจารีตอยู่เป็นเบื้องหลัง ดังจะเห็นได้จากการเน้นเฉพาะโบราณสถานที่เป็นศาสนสถาน แต่ก็นับเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยมีข้อสังเกตว่าเป็นการมองวัดในลักษณะองค์รวมมากขึ้น ไม่ได้เน้นการรักษาเฉพาะปูชนียวัตถุอย่างเดิม แม้ว่าการบูรณปฏิสังขรณ์โดยราชสำนักจะมองวัดเป็นองค์รวมอยู่แล้ว (มักจะบูรณปฏิสังขรณ์โดยสร้างใหม่ทั้งวัดซึ่งต้องถูกออกแบบมาเป็นองค์รวม) แต่การออกมาตรการทางกฎหมายดังกล่าวก็เป็นการควบคุมการดำเนินการโดยท้องถิ่นที่อาจทำให้วัดเสียลักษณะทางกายภาพที่สวยงามไป

อย่างไรก็ตาม คุณค่าที่ถูกมองก็ยังคงเป็นเรื่องความยิ่งใหญ่สวยงามเช่นเดิม รวมถึงการบูรณปฏิสังขรณ์แบบสร้างใหม่ก็ยังคงถูกดำเนินการโดยราชสำนักหรือขุนนางชั้นสูงเช่นเดิม เช่นการบูรณปฏิสังขรณ์วัดเสนาสนารามในปี พ.ศ. 2406 หรือการบูรณปฏิสังขรณ์วัดบรมวงศิศวรารามในปี พ.ศ. 2420

การควบคุมที่มากขึ้นของส่วนกลางต่อพื้นที่บริเวณเมืองพระนครศรีอยุธยา จะเห็นได้จากการบูรณปฏิสังขรณ์พระราชวังจันทน์เกษม เพื่อเป็นที่ประทับแปรพระราชฐานของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 และถูกดำเนินการต่อเนื่องมาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 พระราชวังจันทน์เกษมกลายเป็นศูนย์กลางของการปกครองพื้นที่บริเวณเมืองพระนครศรีอยุธยาจากส่วนกลางอย่างใกล้ชิดมากขึ้น การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างส่วนกลางและท้องถิ่นในด้านการอนุรักษ์โบราณสถานก็เพิ่มมากขึ้นด้วย ดังปรากฏในโครงการบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์ประธาน วัดขุนแสน ช่างพระราชวังจันทน์เกษม ของทางราชการ ที่มีประชาชนจำนวนมากร่วมบริจาคทรัพย์เพื่อการมีส่วนร่วม

ในการอนุรักษ์โบราณสถานตามแนวคิดแบบจารีต (หอสมุดแห่งชาติ, 2408) โดยการดำเนินการครั้งนั้นเป็นการก่อพอกเจดีย์องค์เดิมให้มีขนาดใหญ่ขึ้น แต่การดำเนินการไม่เสร็จสิ้น หลังจากสิ้นรัชกาลก็ไม่ได้มีการสานต่อ ทำให้ยังปรากฏซากที่สร้างค้างไว้จนถึงปัจจุบัน

3.2 สมัยเริ่มรับแนวคิดสากล

3.2.1 สมัยมณฑลกรุงเก่า (พ.ศ. 2438-2476)

ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินหลายด้าน มีการตั้งมณฑลเทศาภิบาลเพื่อรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง พื้นที่บริเวณเมืองพระนครศรีอยุธยากลายเป็นศูนย์กลางของมณฑลกรุงเก่า มีข้าหลวงเทศาภิบาลจากส่วนกลางมาปกครอง มีการตั้งสถานที่ราชการขึ้นบริเวณรอบพระราชวังจันทน์เกษม และใช้อาคารในพระราชวังจันทน์เกษมเป็นศาลว่าการมณฑล การดำเนินการดังกล่าวทำให้เมืองพระนครศรีอยุธยามีความหนาแน่นขึ้นโดยรอบบริเวณพระราชวังจันทน์เกษม ในส่วนของงานอนุรักษ์โบราณสถานก็ได้รับการสอดส่องดูแลจากส่วนกลางมากขึ้นอย่างชัดเจน (พัทธ์ แต่งพันธ์, 2555: 25-27)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสยุโรป 2 ครั้ง ในปี พ.ศ. 2440 และปี พ.ศ. 2450 นำมาสู่แนวพระราชดำริในการจัดการอนุรักษ์โบราณสถานในพระนครศรีอยุธยาเหมือนกับเมืองโบราณในยุโรป มีการประกาศสงวนรักษาที่ดินเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้เป็นมรดกของแผ่นดิน ห้ามเอกชนถือครอง โดยครอบคลุมพื้นที่ภายในแนวถนนอุโมง (แนวกำแพงกรุงศรีอยุธยาเดิม) ทั้งหมด (ซึ่งเดิมก็ไม่ได้มีผู้คนเข้าไปอาศัยเนื่องจากไม่สะดวกต่อการคมนาคมและอุปโภคบริโภคที่สัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลองโดยรอบเป็นหลัก) เป็นจุดเริ่มต้นที่จะพัฒนามาสู่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน มีการให้พระยาโบราณราชธานินทร์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่าในขณะนั้น ทำการสำรวจโบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยา มีการตั้งอยุธยาพิพิธภัณฑที่พระราชวังจันทน์เกษม เพื่อเป็นพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นเก็บรักษาโบราณวัตถุที่พบในพระนครศรีอยุธยา

ในสมัยนี้ แนวความคิดในการอนุรักษ์โบราณสถาน รวมถึงการศึกษาทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีจากตะวันตกได้เข้ามาสู่ชนชั้นนำในประเทศไทยแล้ว ทำให้เกิดการริ้วส่วนต่อเติมบนซากพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท ในพระราชวังหลวง (ซึ่งก่อขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 เพื่อที่จะบูรณปฏิสังขรณ์พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทให้สมบูรณ์ แต่ยังไม่แล้วเสร็จ) เพื่อเก็บรักษาเฉพาะซากของแต่ดั้งเดิมจากสมัยอยุธยา อันถือเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ ทั้งนี้จะสังเกตได้ว่า การดำเนินการตามแนวทางโบราณคดีสากลนั้น จะถูกใช้กับโบราณสถานร้างเท่านั้น ในส่วนของวัดมีพระสงฆ์จะยังคงใช้วิธีการบูรณปฏิสังขรณ์อย่างเต็มรูปแบบ แต่เริ่มมีแนวคิดในการปฏิสังขรณ์โดย

รักษารูปแบบเดิมไว้ให้มากที่สุด เช่นการปฏิสังขรณ์วัดสุวรรณดาราราม ในปี พ.ศ. 2441-2452 (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2441-2443)

ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการตั้งกรมศิลปากรขึ้นในปี พ.ศ. 2454 ซึ่งจะเป็นหน่วยงานราชการที่มีบทบาทสำคัญต่อการอนุรักษ์โบราณสถานมาจนถึงปัจจุบัน มีการประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณในปี พ.ศ. 2466 เพื่อการสำรวจโบราณสถาน โบราณวัตถุ ทั่วประเทศ และการรวบรวมโบราณวัตถุเข้าสู่พิพิธภัณฑสถาน (กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์, 2548: 70) โดยปัจจัยหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลมีการจัดการเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานที่เป็นไปตามหลักการสากลมากขึ้นคือการเข้าร่วมเป็นภาคีสันนิบาตชาติในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งมีการจัดการประชุมหลายครั้ง มีการออกกฎบัตรเฮเธนส์ในปี พ.ศ. 2474 ซึ่งจะมีบทบาทต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทยเป็นอย่างมาก

3.2.3 สมัยการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2478-2499)

ในปี พ.ศ. 2476 มีการยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาล ทำให้พระนครศรีอยุธยามีสถานะเป็นจังหวัดเทียบเท่าจังหวัดอื่น ๆ ในสมัยนี้ การดำเนินการทางโบราณคดีได้หยุดชะงักไป ด้วยสาเหตุหลายประการ ตั้งแต่นโยบายของรัฐบาลที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์โบราณสถาน รวมถึงการยุบกรมศิลปากรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2469 ในการตั้งขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2476 จึงขาดแคลนบุคลากร อย่างไรก็ตาม ในสมัยนี้ได้เริ่มมีการสำรวจโบราณสถานเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติจำนวน 21 แห่งในปี พ.ศ. 2478 และได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง (พัทธ์ แดงพันธ์, 2555: 85-90)

ในสมัยรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เกิดโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482 หลังจากออกกฎหมายยกเลิกการสงวนที่ดินภายในเกาะเมืองที่ทำไว้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 มีการตัดถนนภายในเกาะเมืองหลายสาย (ส่วนใหญ่ตัดตามแนวถนนเดิมสมัยกรุงศรีอยุธยา) สร้างสถานที่ราชการ โรงงานสุรา โรงพยาบาล โรงเรียน และสวนสาธารณะเพื่อดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายในเกาะเมือง ด้วยจุดประสงค์ของการพัฒนาพระนครศรีอยุธยาให้กลับมาเป็นเมืองอีกครั้ง จากการดำเนินการดังกล่าวทำให้ซากโบราณสถานหลายแห่งได้ถูกรื้อและหายไป เช่นวัดร้างที่อยู่ในแนวถนนโรจนะ ซึ่งเป็นถนนที่ไม่ได้ตัดตามแนวถนนเดิมสมัยกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตาม กรมศิลปากรก็ได้ดำเนินการขึ้นทะเบียนโบราณสถานเพิ่มเติมอีก 38 แห่งในปี พ.ศ. 2484 และได้เสนอรัฐบาลจัดสร้างรั้วคอนกรีตลวดหนามล้อมเขตโบราณสถานสำคัญ เพื่อป้องกันการรุกรานพื้นที่

ในช่วงนี้ปรากฏความพยายามในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์โบราณสถานในกรณีการบูรณปฏิสังขรณ์วิหารพระมงคลบพิตรในปี พ.ศ. 2484 โดยประชาชนต้องการ

ให้ปฏิสังขรณ์ให้สมบูรณ์ดังเดิม (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2476-2477) แสดงถึงแนวคิดของประชาชนทั่วไปซึ่งยังคงเป็นแบบจารีต (และการบูรณปฏิสังขรณ์วัดที่มีการใช้สอยโดยประชาชนทั่วไปก็คงจะอยู่ภายใต้แนวคิดแบบจารีตอยู่) แต่รัฐบาลก็ได้เพียงขอมเสนาให้ตั้งตรงแต่ไม่ได้ปฏิสังขรณ์ส่วนหลังคาให้สมบูรณ์เนื่องจากต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก และยังขัดกับแนวคิดของกรมศิลปากรซึ่งรับแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลมาแล้วตั้งแต่กัปตรเฮเธนส์

ในช่วงต่อมา ตั้งแต่ พ.ศ. 2490 รัฐบาลเริ่มเปลี่ยนแนวคิดในการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยยุติความพยายามในการนำผู้คนเข้าไปตั้งถิ่นฐานภายในเกาะเมือง แต่เมืองพระนครศรีอยุธยาได้ขยายตัวไปมากจนไม่สามารถกลับมาสู่แนวทางการสงวนรักษาที่ดินทั้งหมดได้แล้ว พื้นที่โบราณสถานจึงต้องถูกจำกัดลง แนวคิดดังกล่าวของรัฐบาลสืบเนื่องมาจากในช่วงนี้ประเทศไทยได้เข้าร่วมในองค์การระหว่างประเทศที่มีบทบาทด้านการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้น เช่น องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO) และสถาบันระหว่างชาติว่าด้วยการศึกษา วิธีการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรม (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property – ICCROM) เป็นต้น ซึ่งมีผลทำให้วิชาการโบราณคดีในประเทศไทยพัฒนามากขึ้น มีการตั้งกระทรวงวัฒนธรรมในปี พ.ศ. 2495 และมีการเริ่มโครงการบูรณะโบราณสถานครั้งใหญ่เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2496 ที่เมืองเก่าสุโขทัย โดยมีจุดประสงค์หลักเพื่อการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ซึ่งแนวทางดังกล่าวจะถูกขยายผลมาดำเนินการที่เมืองพระนครศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2499 (พัทธ์ แดงพันธ์, 2555: 95-100)

3.3 สมัยเริ่มต้นการอนุรักษ์โบราณสถานโดยกรมศิลปากร

3.3.1 สมัยโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2499-2500)

โครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการในช่วงปี พ.ศ. 2499-2500 โดยดำริของรัฐบาลโดยตรง มีการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานสำคัญหลายแห่ง โดยส่วนใหญ่เป็นโบราณสถานร้าง เช่น วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดมหาธาตุ วัดพระราม แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในช่วงนี้แม้จะมีพื้นฐานมาจากหลักการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากล แต่ด้วยความริบเร่จากการพยายามดำเนินการให้ทันการฉลอง 25 พุทธศตวรรษในปี พ.ศ. 2500 และการขาดความพร้อมในด้านองค์ความรู้และบุคลากร จึงทำให้ผลลัพธ์ของการอนุรักษ์โบราณสถานบางส่วนไม่ถูกต้องตามหลักการโบราณคดีสากล รวมถึงแนวคิดส่วนบุคคลของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ที่ต้องการให้ปฏิสังขรณ์อย่างเต็มรูปแบบกลับไปเหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยา หากมีงบประมาณเพียงพอ เช่นการปฏิสังขรณ์วิหารพระมงคลบพิตรในปี พ.ศ. 2499 จึงอาจกล่าวได้

ว่า การใช้วิธีสงวนรักษาสภาพในการอนุรักษ์โบราณสถานหลายแห่งในช่วงนี้ เป็นผลดีมาจากงบประมาณที่ไม่เพียงพอ เนื่องจากหากมีงบประมาณเหลือเฟือแล้ว พระที่นั่งองค์สำคัญในพระราชวังหลวง พระปราสาทประธานวัดมหาธาตุ และโบราณสถานอื่น ๆ อาจถูกบูรณปฏิสังขรณ์แบบสร้างชิ้นใหม่ ดังปรากฏเป็นโครงการในเอกสารราชการขณะนั้น (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2499-2500)

มีข้อสังเกตว่า แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานแบบปฏิสังขรณ์เต็มรูปแบบ เช่นการปฏิสังขรณ์วิหารพระมงคลบพิตร และการปฏิสังขรณ์เจดีย์ประธานวัดพระศรีสรรเพชญ์ ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากสังคมในสมัยนั้นอย่างมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประชาชนทั่วไปเริ่มมีความเข้าใจในหลักการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลมากขึ้นแล้ว

หลังจากเหตุการณ์รัฐประหารปี พ.ศ. 2500 รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ไม่ได้สานต่อโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาดังกล่าว มีเพียงการดำเนินการสิ่งที่ยังค้างอยู่ให้เสร็จสิ้น การขยายตัวของชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยามีมากขึ้นตามการพัฒนาประเทศ การรื้อล้างพื้นที่โบราณสถานเช่นการสร้างอาคารทับโบราณสถานก็เริ่มมีมากขึ้น ในช่วงนี้กรมศิลปากรไม่ได้รับงบประมาณมากเพียงพอที่จะดูแลรักษาโบราณสถานได้ทั้งหมด มีเพียงการดำเนินการเป็นแห่ง ๆ ตามความจำเป็น โดยเฉพาะการขุดค้นโบราณวัตถุเพื่อนำมาเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถาน (พัทธ์ แดงพันธ์, 2555: 140-141)

3.3.2 สมัยการพัฒนาเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ (พ.ศ. 2510-2530)

ในปี พ.ศ. 2507 มีการออกกฎบัตรเวนิสโดยนานาชาติ และในปี พ.ศ. 2508 มีการก่อตั้งสภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (International Council on Monuments and Sites – ICOMOS) จึงเกิดแรงผลักดันต่อรัฐบาลไทยในเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถาน จึงเริ่มมีการวางแผนการอนุรักษ์โบราณสถานในพระนครศรีอยุธยาขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2510 ทั้งในระดับการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินด้วยกฎหมายผังเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถาน เช่นการปฏิสังขรณ์วัดสุพรรณดารารามราชวรวิหารที่เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2510 (กรมศิลปากร, 2551) โดยแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในช่วงนี้เริ่มเป็นไปตามแนวทางสากลมากขึ้น ไม่มีการปฏิสังขรณ์สิ่งก่อสร้างที่มีสภาพเป็นซากให้กลับไปมีสภาพสมบูรณ์เต็มรูปแบบเหมือนในช่วงปี พ.ศ. 2499-2500 อีกแล้ว แต่ยังคงมีการดำเนินการอย่างผิดหลักวิชาการอยู่บ้าง เช่น การใช้ปูนซีเมนต์ในการบูรณะโบราณสถาน การก่ออิฐหรือฉาบปูนเพิ่มเติมบนซากโบราณสถานจนมีรูปแบบเปลี่ยนไปและไม่ถูกต้อง

ในปี พ.ศ. 2519 กรมศิลปากรได้ประกาศเขตพื้นที่บางส่วนของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา จำนวน 1,810 ไร่ เป็นเขตโบราณสถาน ซึ่งต่อมาถูกจัดตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2525 ทำให้การบริหารจัดการการอนุรักษ์โบราณสถานมีความเป็นเอกภาพมากขึ้นในเชิงกายภาพ ความสำเร็จดังกล่าวมีผลมาจากระดับนโยบายของรัฐคือ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4-5 ทำให้การอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่โบราณสถานในพระนครศรีอยุธยาเริ่มมีทิศทางมากขึ้น ชุมชนเมืองที่หนาแน่นขึ้นเริ่มขยายตัวไปยังพื้นที่นอกเกาะเมืองฝั่งทิศตะวันออก และลดการพัฒนาในพื้นที่เกาะเมืองลง (พัทธ์ แต่งพันธ์, 2555: 158-178)

3.4 สมัยนครประวัติศาสตร์และมรดกโลก

การดำเนินการของกรมศิลปากรได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยในปี พ.ศ. 2530 ได้เริ่มจัดทำแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา (กรมศิลปากร, 2537a) เป็นการมองพื้นที่ครอบคลุมทั้งจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากเดิมที่การจัดการของกรมศิลปากรจะเน้นอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์เป็นหลัก เหตุปัจจัยเบื้องหลังการจัดทำแผนแม่บทดังกล่าวมาจากการที่ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นสมาชิกภาคีสัญญามรดกโลก ซึ่งมีพันธกรณีให้ต้องมีการจัดทำแผนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ

นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (World Heritage) โดยองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ในปี พ.ศ. 2534 และต่อมาได้รับการอนุมัติแผนแม่บทดังกล่าวจากคณะรัฐมนตรีในปี พ.ศ. 2536 โดยต้องดำเนินการแก้ไขปรับปรุงเล็กน้อยเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพในขณะนั้น ซึ่งได้ดำเนินการปรับปรุงแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2537 แผนแม่บทนี้เป็นครั้งแรกที่มีการวางแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาอย่างเป็นระบบและรอบด้าน และถูกใช้เป็นแนวทางหลักของกรมศิลปากรในการบริหารจัดการการอนุรักษ์โบราณสถานในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน ผลจากแผนแม่บทดังกล่าวทำให้กรมศิลปากรได้รับงบประมาณมากขึ้นในการอนุรักษ์โบราณสถานในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา รวมถึงมีการสนับสนุนด้านงบประมาณจากหน่วยงานอื่นและภาคเอกชนมากขึ้นในระยะหลัง ทำให้การดำเนินการของกรมศิลปากรในช่วงนี้จะมีมากขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานนอกเขตอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และโบราณสถานในวัดมีพระสงฆ์ ซึ่งก่อนหน้านี้กรมศิลปากรได้เข้าไปดำเนินการเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้น

ปัจจุบัน กรมศิลปากรมีการจัดทำ (ร่าง) แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา (ฉบับปรับปรุง) พ.ศ. 2559 เพื่อแก้ไขปรับปรุงแผนแม่บทเดิมซึ่งใช้มาเป็นเวลากว่า 20 ปีแล้ว ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันและแก้ไขปัญหาบางประการของแผนแม่บทเดิม (อนันต์ ชูโชติ, 2559)

บทที่ 4

รูปแบบวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย วัดในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ในภาพรวม

ในบทนี้จะเป็นการรวบรวมประวัติการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถานภายในวัดทั้งหมดที่ทำการศึกษา เพื่อทำการจำแนกและวิเคราะห์รูปแบบวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกดำเนินการ ทั้งนี้ เพื่อให้ง่ายต่อการอธิบายประวัติการดำเนินการ จึงจะทำการอธิบายการจำแนกรูปแบบวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยก่อน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 รูปแบบวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยวัดในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

จากการศึกษาวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่เกิดขึ้นกับโบราณสถานภายในวัดต่าง ๆ ทั้ง 46 วัด ปรากฏรูปแบบวิธีการที่หลากหลายซึ่งสมควรได้รับการจำแนกประเภทและจัดหมวดหมู่เพื่อการวิเคราะห์ได้อย่างเป็นระบบ

ในการจัดหมวดหมู่เบื้องต้นใช้การจำแนกตามระดับของการแทรกแซงสิ่งก่อสร้างเดิมจากน้อยไปมาก ตามทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากล อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินการแต่ละครั้ง ปรากฏระดับการแทรกแซงที่หลากหลายและอาจไม่สามารถระบุตามทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลได้อย่างชัดเจน ในงานวิจัยนี้จึงได้ทำการแบ่งออกเป็น 4 ระดับโดยมองจากภาพรวมของการดำเนินการว่ามีเจตนาหรือวัตถุประสงค์หลักอย่างไร ได้แก่ระดับที่ 1 (การสงวนรักษาสภาพ) ระดับที่ 2 (การปฏิสังขรณ์) ระดับที่ 3 (การปรับการใช้สอย) และระดับที่ 4 (การสร้างใหม่) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1.1 ระดับที่ 1 การสงวนรักษาสภาพ หมายถึงการดำเนินการที่มีเจตนาในการทำให้คงอยู่ในสภาพปัจจุบัน (ซึ่งมีความชำรุดเสียหาย) โดยไม่ทำให้มีสภาพสมบูรณ์ ส่วนใหญ่เป็นสิ่งก่อสร้างที่มีสภาพเป็นซาก หรือเป็นการดำเนินการเฉพาะส่วนเช่นการอนุรักษ์งานจิตรกรรมหรือประติมากรรม แม้ในการดำเนินการอาจมีการต่อเติมบ้างเล็กน้อยหรือมีการเสริมโครงสร้างในรูปแบบที่ไม่เหมาะสมบ้าง แต่จากเจตนาที่จะไม่ทำให้สมบูรณ์ จึงจะเรียกว่าการสงวนรักษาสภาพ ซึ่งมีความใกล้เคียงกับการสงวนรักษาสภาพ และการเสริมความมั่นคงแข็งแรง ตามทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากล (Bernard M. Feilden) โดยในระดับที่ 1 นี้ยังสามารถแบ่งย่อยได้เป็น 2 วิธีการ ตามลักษณะการปฏิบัติงานและผลจากการดำเนินการ ดังนี้

วิธีการ 1-ก การสงวนรักษาสภาพเดิม คือการสงวนรักษาสภาพปัจจุบัน โดยอาจมีการเสริมโครงสร้างเพื่อความมั่นคงแข็งแรง อาจมีการขุดแต่งลอกผิวดินออก หรือมีการบูรณะต่อเติมเล็กน้อยด้วยเหตุผลด้านความมั่นคงแข็งแรงหรือเพื่อการแสดงรูปแบบบางประการ

วิธีการ 1-ข การสงวนรักษาสภาพโดยรื้อส่วนต่อเติม คือการสงวนรักษาสภาพโดยมีการรื้อส่วนต่อเติมในสมัยหลังออกเพื่อให้เห็นสิ่งก่อสร้างในสมัยก่อนหน้าที่ถูกประเมินว่ามีคุณค่ามากกว่า

4.1.2 ระดับที่ 2 การปฏิสังขรณ์ หมายถึงการดำเนินการที่มีเจตนาในการทำให้สมบูรณ์เหมือนเพิ่งสร้างใหม่ ไม่ว่าจะสมบูรณ์ทั้งหมดหรือบางส่วน และไม่ว่าจะทำให้สมบูรณ์เหมือนที่เคยเป็นในอดีตหรือมีการเปลี่ยนรูปแบบขององค์ประกอบบางส่วนไปเป็นแบบใหม่ (หากเป็นการเปลี่ยนเพียงรูปแบบการตกแต่งหรือโครงสร้างบางส่วนที่ไม่กระทบต่อการรับรู้ที่ว่างและรูปทรงภาพรวมของสิ่งก่อสร้างนั้นอย่างมีนัยสำคัญ) ซึ่งหากเทียบกับทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากล (Bernard M. Feilden) อาจมีขอบเขตครอบคลุมตั้งแต่ระดับของการบูรณะ (restoration) การผลิตชิ้นส่วนใหม่ (reproduction) ไปจนถึงการสร้างขึ้นใหม่ (reconstruction) เนื่องจากในการปฏิสังขรณ์ครั้งหนึ่งมักมีการเลือกระดับการแทรกแซงที่หลากหลายและวิธีคิดในการดำเนินการแบบจารีตก็ไม่ได้อ้างอิงทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากล โดยในระดับที่ 2 นี้ยังสามารถแบ่งย่อยได้เป็น 5 วิธีการตามลักษณะการปฏิบัติงานและผลจากการดำเนินการ ดังนี้

วิธีการ 2-ก การปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม คือการปฏิสังขรณ์ให้สมบูรณ์เหมือนที่เคยเป็นในยุคสมัยหนึ่ง

วิธีการ 2-ข การปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง คือการปฏิสังขรณ์ให้สมบูรณ์โดยเปลี่ยนองค์ประกอบตกแต่ง สีหรือวัสดุผิวเป็นรูปแบบใหม่ โดยไม่กระทบต่อการรับรู้รูปทรงในภาพรวม

วิธีการ 2-ค การปฏิสังขรณ์บางส่วน คือการปฏิสังขรณ์โครงสร้างและวัสดุผิวให้สมบูรณ์เท่าที่จำเป็น ส่วนงานศิลปกรรมสำคัญใช้วิธีสงวนรักษาสภาพ อาจเปลี่ยนการใช้สีหรือวัสดุผิวในส่วนที่ปฏิสังขรณ์เพื่อความกลมกลืนกับส่วนที่สงวนรักษาสภาพ และละเว้นการทำส่วนตกแต่งที่หายไปแล้วขึ้นใหม่โดยไม่มีหลักฐาน

วิธีการ 2-ง การปฏิสังขรณ์โดยรื้อแล้วทำใหม่แบบเดิม คือการปฏิสังขรณ์โดยการรื้อบางส่วนแล้วสร้างใหม่แทนที่ โดยพยายามเลียนแบบรูปแบบของเดิม

วิธีการ 2-จ การเปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค.ส.ล. คือการปฏิสังขรณ์โดยมีการรื้อโครงสร้างชั้นใต้ถุนหรือส่วนฐานเดิมที่เป็นไม้หรืออิฐ เปลี่ยนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก

4.1.3 ระดับที่ 3 การปรับการใช้สอย หมายถึงการดำเนินการที่มีเจตนาในการเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้สอยอาคาร ที่ว่าง หรือรูปทรง โดยยังคงเก็บรักษาส่วนที่เป็นสิ่งก่อสร้างเดิมไว้เป็นส่วน

ใหญ่ ซึ่งใกล้เคียงกับการปรับการใช้สอย ตามทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากล (Bernard M. Feilden) โดยในระดับที่ 3 นี้ยังสามารถแบ่งย่อยได้เป็น 4 วิธีการ ตามลักษณะการปฏิบัติงานและผลจากการดำเนินการ ดังนี้

วิธีการ 3-ก การต่อเติมหลังคาอาคาร คือการปรับการใช้สอยโดยต่อเติมโครงสร้างหลังคาคลุมในพื้นที่ต่อเนื่องกับอาคารเดิม

วิธีการ 3-ข การต่อเติมหลังคาคลุมซากอาคาร คือการปรับการใช้สอยโดยต่อเติมโครงสร้างหลังคาคลุมในพื้นที่ภายในซากอาคารเดิม และไม่แก้ไขโครงสร้างซากที่มีอยู่เดิม

วิธีการ 3-ค การปฏิสังขรณ์รูปเคารพบนซากอาคาร คือการปรับการใช้สอยพื้นที่ภายในซากอาคารเดิมโดยการปฏิสังขรณ์เฉพาะรูปเคารพเพื่อใช้พื้นที่ในการสักการะ

วิธีการ 3-ง การปรับการใช้สอยชั้นใต้ดิน คือการปรับการใช้สอยพื้นที่ชั้นใต้ดินอาคารเป็นพื้นที่ใช้สอยเพิ่มเติม อาจมีการติดอาคารชั้นบนให้สูงขึ้น

4.1.4 ระดับที่ 4 การสร้างใหม่ คือการดำเนินการที่มีเจตนาในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบรูปทรง และที่ว่างของสิ่งก่อสร้างไปเป็นรูปแบบใหม่โดยสิ้นเชิงตามแนวทางแบบจารีต มีการรื้อ สร้าง ทับ หรือสร้างครอบสิ่งก่อสร้างเดิม โดยอาจมีบางส่วนที่เป็นองค์ประกอบจากสิ่งก่อสร้างเดิมปรากฏอยู่แต่เป็นส่วนน้อยจนไม่เห็นนัยสำคัญขององค์ประกอบเดิมเหล่านั้นที่มีต่อสิ่งก่อสร้างใหม่ โดยการดำเนินการระดับนี้ไม่สามารถเทียบเคียงกับทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากล (Bernard M. Feilden) ได้เนื่องจากผลกระทบต่อสิ่งก่อสร้างเดิมมากกว่าที่จะถูกเรียกเป็นการอนุรักษ์โบราณสถานตามแนวคิดแบบสากล โดยในระดับที่ 4 นี้ยังสามารถแบ่งย่อยได้เป็น 3 วิธีการ ตามลักษณะการปฏิบัติงานและผลจากการดำเนินการ ดังนี้

วิธีการ 4-ก การรื้อบางส่วนเพื่อขยายอาคาร คือการรื้อบางส่วน of สิ่งก่อสร้างเดิมแล้วสร้างใหม่ ขยายขนาดให้ใหญ่กว่าเดิม รูปทรงในภาพรวมเปลี่ยนไปอย่างชัดเจน

วิธีการ 4-ข การสร้างใหม่เป็นแบบใหม่ คือการรื้อสิ่งก่อสร้างเดิมแล้วสร้างใหม่แทนที่หรือสร้างบนฐานของสิ่งก่อสร้างเดิมที่พังทลาย เป็นรูปแบบใหม่ที่ต่างไปจากเดิมอย่างชัดเจน

วิธีการ 4-ค การก่อพอกสลุปเจดีย์ คือการสร้างสิ่งก่อสร้างประเภทสลุปเจดีย์ใหม่โดยก่ออิฐพอกสิ่งก่อสร้างเดิมเป็นรูปแบบใหม่ที่มีขนาดใหญ่ขึ้นกว่าเดิมอย่างชัดเจน

4.2 กรอบการศึกษาวัดและสิ่งก่อสร้างภายในวัด

ในการศึกษาวัดในพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาที่ตรงตามเกณฑ์ทั้ง 46 วัดนั้น จำเป็นต้องมีการกำหนดกรอบและการจำแนกหมวดหมู่ต่าง ๆ เพื่อความเข้าใจ ดังต่อไปนี้

4.2.1 ขอบเขตของการศึกษา

เนื่องจากวัดต่าง ๆ ประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างจำนวนมากจากหลายยุคสมัย ดังนั้นการคัดเลือกสิ่งก่อสร้างที่จะศึกษาจึงมีความจำเป็นเพื่อให้สามารถศึกษาได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง

ในการศึกษานี้ เนื่องจากเน้นไปที่การบูรณปฏิสังขรณ์และการปรับการใช้สอย โดยมีแนวคิดของการอนุรักษ์โบราณสถานรวมอยู่ด้วย ดังนั้นสิ่งก่อสร้างที่จะนำมาศึกษาจึงควรเป็นสิ่งก่อสร้างที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ จึงได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาเฉพาะสิ่งก่อสร้างที่ถูกระบุว่าเป็นโบราณสถาน ตามรายละเอียดในการขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกรมศิลปากร สำหรับวัดที่ไม่ได้มีการระบุรายละเอียดจากกรมศิลปากร จะใช้วิธีการเทียบเคียงทางอายุ โดยกำหนดอายุสิ่งก่อสร้างที่ประมาณ 100 ปีขึ้นไป เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่ยาวนานเพียงพอที่จะทำให้เกิดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยสิ่งก่อสร้างเหล่านั้นด้วยวิธีที่หลากหลาย

อนึ่ง สิ่งก่อสร้างบางหลังอาจไม่ได้มีลักษณะเป็นโบราณสถานตามนิยามข้างต้น อันเนื่องมาจากการถูกรื้อสร้างใหม่ในระยะหลัง แต่เนื่องจากการสร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (วิธีการ 4-ข) ก็นับเป็นวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแบบจารีตวิธีหนึ่งด้วย ดังนั้นหากมีหลักฐานยืนยันเพียงพอว่าสิ่งก่อสร้างใหม่นั้นได้สร้างขึ้นแทนที่สิ่งก่อสร้างเดิมในตำแหน่งเดิมและประโยชน์ใช้สอยใกล้เคียงของเดิม แม้จะมีรูปแบบเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิงก็จะถูกกำหนดเป็นสิ่งก่อสร้างที่จะศึกษาด้วย (ในงานวิจัยนี้เรียกว่า สิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน) เพื่อให้การศึกษาสามารถเห็นความสืบเนื่องของแนวคิดการสร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (วิธีการ 4-ข) จากอดีตมาจนถึงปัจจุบันตามความเป็นจริง

4.2.2 การแบ่งกลุ่มวัด

จากการศึกษา วัดทั้ง 46 วัดสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ได้ 3 กลุ่ม ตามลักษณะการใช้สอยในระบบผังบริเวณของวัด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.2.2.1 วัดที่ใช้สอยในระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน คือวัดขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ที่มีองค์ประกอบสมบูรณ์ เห็นระบบการวางผังบริเวณเดิมในส่วนพื้นที่ที่เป็นโบราณสถาน โดยอาคารต่าง ๆ ที่เป็นโบราณสถานนั้นยังคงมีการใช้สอยเป็นส่วนใหญ่และเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญหากมองจากภาพรวมของวัดในปัจจุบัน วัดในประเภทนี้มีตั้งแต่วัดราษฎร์ไปจนถึงพระอารามหลวงชั้นเอก ได้แก่ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร วัดตึก วัดธรรมาราม วัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร วัดบางกะจะ วัดประดู่ทรงธรรม วัดพนัญเชิงวรวิหาร วัดพรหมนิวาसरวิหาร วัดแม่นางปลื้ม วัดวงษ์ฆ้อง วัดศาลापุนวรวิหาร วัดสามวิหาร วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร และวัดหน้าพระเมรุราชิการาม

4.2.2.2 วัดที่แยกส่วนพื้นที่ใช้สอยกับพื้นที่โบราณสถาน คือวัดที่ปรากฏส่วนพื้นที่ที่เป็นซากโบราณสถานหรือเป็นอาคารเก่าที่ไม่ได้ใช้สอยเป็นหลักแล้ว ตั้งอยู่แยกจากส่วนที่เป็นพื้นที่ใช้สอยประจำในปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตามปรากฏว่าวัดเหล่านี้ก็ยังคงมีความสัมพันธ์บางอย่างกับส่วนที่เป็นโบราณสถานโดยเฉพาะปูชนียวัตถุและพัทธสีมา วัดเหล่านี้บางวัดมีสภาพดังกล่าวมาแต่เดิมเนื่องจากความทรุดโทรมหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 และไม่มีกำลังในการบำรุงรักษาต่อเนื่องที่มากพอ บางวัดเคยเป็นวัดร้างแต่กลับมาฟื้นฟูขึ้นในช่วงหลังจากขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้วจึงดำเนินการต่อโบราณสถานได้น้อย รวมถึงบางวัดเกิดจากการย้ายอุโบสถและพัทธสีมาไปไว้ตำแหน่งใหม่ ทำให้วัดในปัจจุบันสัมพันธ์กับตำแหน่งอุโบสถใหม่มากกว่าบริเวณพุทธาวาสเดิมที่เกือบจะถูกทิ้งร้าง วัดในประเภทนี้มีเฉพาะพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญและวัดราษฎร์ ได้แก่ วัดชุมพล วัดเชิงท่า วัดญาณเสน วัดดุสิตาราม วัดธรรมิกราช วัดบำรุงธรรม วัดพุทไธศวรรย์ วัดภูเขาทอง วัดราชประดิษฐฐาน วัดสมณโกฏฐาราม วัดใหญ่ชัยมงคล และวัดอโยธยา

4.2.2.3 วัดที่ไม่ปรากฏระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน คือวัดที่เดิมเป็นวัดขนาดเล็ก มีสิ่งก่อสร้างน้อยจึงไม่เห็นระบบการวางผังบริเวณในส่วนโบราณสถาน หรือสิ่งก่อสร้างเดิมหายไปมากจนไม่เห็นระบบผังเดิมแล้ว จึงทำให้อธิบายได้ยากว่าการใช้สอยในปัจจุบันแยกส่วนหรือรวมกับโบราณสถาน เนื่องจากโบราณสถานที่ยังปรากฏในปัจจุบันในทุกวัดจะมีอุโบสถเป็นอาคารหลักเพียงหลังเดียว และมีสิ่งก่อสร้างอื่นเป็นองค์ประกอบรองจำนวนไม่มาก วัดในประเภทนี้มีเฉพาะพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญและวัดราษฎร์ ได้แก่ วัดกลางคลองสระบัว วัดกลางปากกราม วัดกะสังข์ วัดเกาะแก้วเกษาราม วัดখনอน วัดครุฑาราม วัดแค วัดเจดีย์แดง วัดช้างใหญ่ วัดตูม วัดท่าการ้อง วัดนางกุย วัดพนมยงค์ วัดมหาโลก วัดรัตนชัย วัดราชบรรพต วัดสนามไชย วัดสว่างอารมณ์ และวัดหันตรา

จากการศึกษาจะพบว่าวัดในแต่ละกลุ่มดังกล่าวมีการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ ระดับฐานานุศักดิ์ของวัด (พระอารามหลวงชั้นตรีชนิดต่าง ๆ และวัดราษฎร์) และการฟื้นฟูวัดก่อนหรือหลังการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ล้วนมีผลต่อการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย ดังจะได้แสดงรายละเอียดต่อไป

4.2.3 ประเภทของสิ่งก่อสร้างภายในวัด

โดยทั่วไปแล้ว การจำแนกสิ่งก่อสร้างภายในวัดจะแบ่งจากส่วนพื้นที่ในผังบริเวณเป็นหลัก ได้แก่เขตพุทธาวาส (มีอุโบสถ วิหาร เจดีย์ เป็นต้น) และเขตสังฆาวาส (มีกุฏิ หอฉัน หอพระไตรปิฎก เป็นต้น) แต่จากการศึกษาพบว่า การแบ่งโดยวิธีดังกล่าวไม่ได้ให้ความชัดเจนในเรื่องการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยต่อสิ่งก่อสร้างแต่ละประเภท

โดยคติความเชื่อทางศาสนาแบบจารีตแล้ว สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ภายในวัดจะมีความสำคัญในแง่การสักการะ การใช้สอย และความหมายที่แตกต่างกัน ซึ่งมีผลต่อแนวคิดทางการอนุรักษ์ แนวคิดดังกล่าวจะเห็นได้จากการเขียนอธิบายองค์ประกอบภายในวัดในเอกสารประวัติวัดในสมัยหลัง (กรมการศาสนา, 2525) โดยจะมีการแยกองค์ประกอบภายในวัดออกเป็นปูชนียวัตถุ (ได้แก่สถูปเจดีย์ และรูปเคารพ) และถาวรวัตถุ (ได้แก่สิ่งก่อสร้างอื่น ๆ)

จากแนวคิดดังกล่าว จึงทำให้สิ่งก่อสร้างภายในวัดแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ (เจดีย์ และปราสาท) อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ (มณฑป ระเบียบคด อุโบสถ และวิหาร) และอาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ (ศาลา ตำหนัก หอพระไตรปิฎก หอระฆัง หอกลอง หอฉัน และกุฏิ)

นอกจากสิ่งก่อสร้าง 3 ประเภทดังกล่าวแล้ว องค์ประกอบกำหนดขอบเขตเป็นสิ่งก่อสร้างอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งไม่สามารถจัดอยู่ในประเภทข้างต้นได้เนื่องจากไม่ได้เป็นปูชนียวัตถุและไม่ได้เป็นอาคาร ดังนั้นจึงกำหนดได้เป็นอีกประเภทหนึ่งต่างหาก ทั้งนี้ การกำหนดขอบเขตภายในวัดมีอยู่ 2 ลักษณะคือการแบ่งส่วนพื้นที่ภายในวัดโดยทั่วไปโดยใช้กำแพง และการกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีข้อบัญญัติทางศาสนากำกับคือเขตพัทธสีมา ดังนั้นองค์ประกอบกำหนดขอบเขตจึงควรแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา (ใบเสมา แท่นและซุ้มเสมา) และองค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป (กำแพง และซุ้มประตู)

ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้จึงจะจำแนกสิ่งก่อสร้างภายในวัดออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา และองค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ซึ่งการแบ่งดังกล่าวจะแสดงให้เห็นถึงแนวคิดในการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่แตกต่างกัน ดังจะได้กล่าวต่อไป

4.3 ข้อมูลพื้นฐานของวัดที่ทำการศึกษา

ในหัวข้อนี้จะเป็นการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นของวัดที่ทำการศึกษาทั้งหมด และแนวโน้มของการเลือกรูปแบบวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกใช้ในแต่ละวัดจากการศึกษา (โดยระบุรายละเอียดทั้งหมดไว้ในภาคผนวก ก) ทั้งนี้ เป็นการรวบรวมเฉพาะข้อมูลที่มีหลักฐานเพียงพอที่จะอธิบายได้ว่าเป็นการดำเนินการในรูปแบบวิธีการใด และเป็นข้อมูลเท่าที่สามารถสืบค้นได้ในปัจจุบัน ซึ่งย่อมไม่ใช่ว่าการดำเนินการทั้งหมดที่เคยเกิดขึ้นกับแต่ละวัดในอดีต

4.3.1 วัดที่ใช้สอยในระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน

4.3.1.1 วัดกษัตราธิราชวรวิหาร

วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านป้อม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งทิศตะวันตกของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2541 วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีสภาพทางกายภาพของวัดที่ค่อนข้างสมบูรณ์และมีองค์ประกอบที่เป็นโบราณสถานค่อนข้างครบถ้วนทั้งในเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) พระปรางค์ประธาน 2) เจดีย์และปรางค์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) พระอุโบสถ 4) พระวิหารประธานพร 5) พระวิหารบูรพาจารย์ 6) วิหารน้อยเหนือ 7) วิหารน้อยใต้ อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 8) ศาลาการเปรียญ 9) ศาลาสกัณฑ์ 10) ศาลาสกัณฑ์ 11) ศาลาตรีมุขใหญ่ 12) ศาลาเก้าห้อง 13) หอระฆังเหนือ 14) หอระฆังใต้ 15) กุฏิเจ้าอาวาส 16) กุฏิผู้ช่วยเจ้าอาวาส 17) กุฏิรองเจ้าอาวาส 18) หอสวดมนต์ 19) หอรับรอง 20) พระตำหนักอุไรพงศ์ 21-25) กุฏิ 26) หอพระไตรปิฎก 27-28) ศาลาท่าน้ำ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 29) แท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 30) กำแพงแก้วชั้นใน 31) กำแพงแก้วชั้นนอก (ดูแผนผังที่ 1)

วัดกษัตราธิราชวรวิหารปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยมาอย่างต่อเนื่อง โดยส่วนใหญ่เป็นการปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก) และปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) ทั้งโดยรัฐและวัด โดยในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2425-2463 มีการสร้างสิ่งก่อสร้างจำนวนมากซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาคารในเขตสังฆาวาสและได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยวัดด้วยวิธีการที่หลากหลาย ในระยะหลังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา กรมศิลปากรได้เข้าไปดำเนินการกับสิ่งก่อสร้างสำคัญเช่นพระปรางค์ประธาน พระอุโบสถ และศาลาการเปรียญ แต่การดำเนินการของวัดและชุมชนก็ยังคงมีบทบาทสูงกว่า ดังจะเห็นได้จากกรณีการปรับการใช้สอยชั้นใต้ถุน (3-ง) กุฏิและหอพระไตรปิฎกในปี พ.ศ. 2555 สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 15 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 3 พระปรางค์ประธาน วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ใน ภาพที่ 4 พระปรางค์ประธาน วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ใน
ปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

ปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 5 กุฏิ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2548
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 6 กุฏิ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 1 แผนผังโดยสังเขป วัดกษัตราธิราชวรวิหาร (สภาพปัจจุบัน)

0 50 ม.

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.1.2 วัดติก

วัดติก ตั้งอยู่ที่ตำบลประตู่ชัย อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2440 ในรัชกาลสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 (พระเจ้าเสือ) ในบริเวณนิเวศสถานเดิมของพระองค์ โดยตำหนักที่ประทับเดิมยังคงปรากฏในวัดในปัจจุบัน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในเขตโบราณสถานของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา วัดนี้เคยเป็นวัดร้างหลังเสียกรุงศรีอยุธยา และได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) อุโบสถ อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) ตำหนักพระเจ้าเสือ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 3) แท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 4) กำแพงแก้วอุโบสถ 5) กำแพงแก้วตำหนักพระเจ้าเสือ (ดูแผนผังที่ 2)

วัดติกปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยวัดเป็นหลัก โดยใช้วิธีการปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก) ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) และต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก) เป็นส่วนใหญ่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 16 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 7 อุโบสถและตำหนักพระเจ้าเสือ วัดติก ก่อนปี

พ.ศ. 2472

ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 8 อุโบสถ วัดติก ก่อนปี พ.ศ. 2543

ที่มา: (กรมศิลปากร, 2543)

ภาพที่ 9 อุโบสถ วัดดึก ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 10 อุโบสถ วัดดึก ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ผู้วิจัย

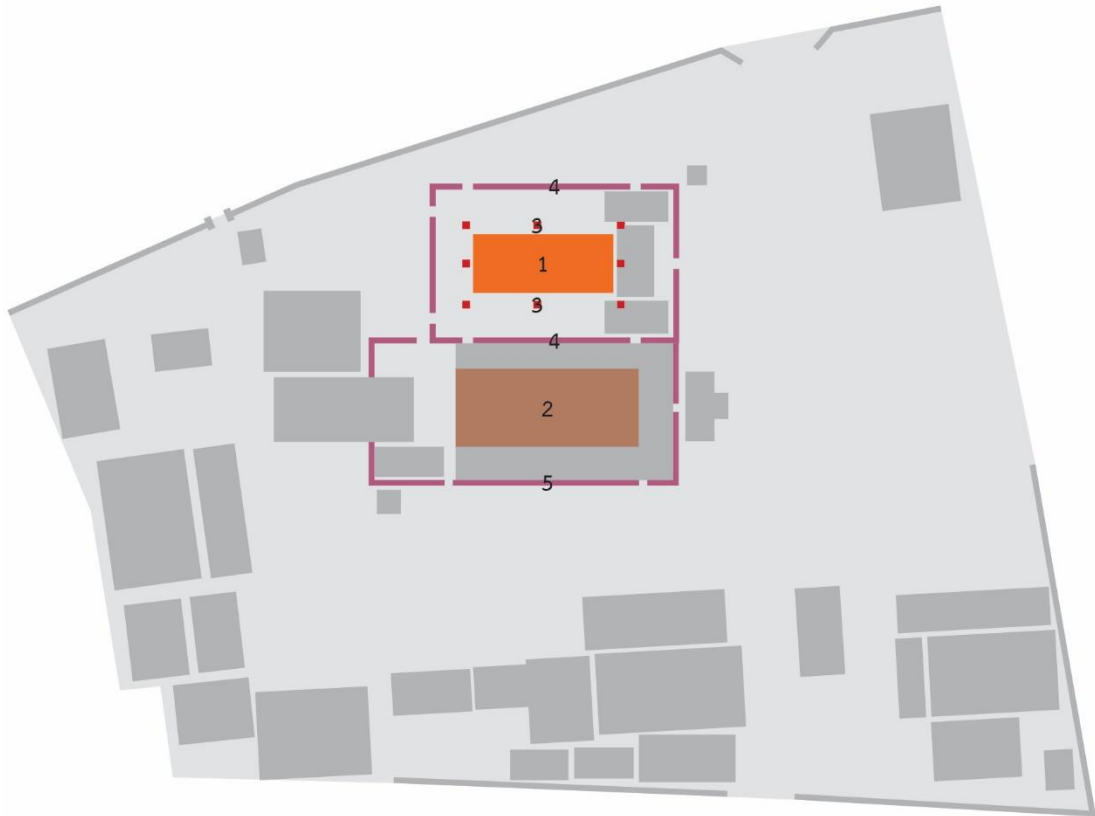

ภาพที่ 11 ตำหนักพระเจ้าเสือ วัดดึก ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 12 ตำหนักพระเจ้าเสือ วัดดึก ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 2 แผนผังโดยสังเขป วัดตึก (สภาพปัจจุบัน)

- สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ
- น้ำ
- ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

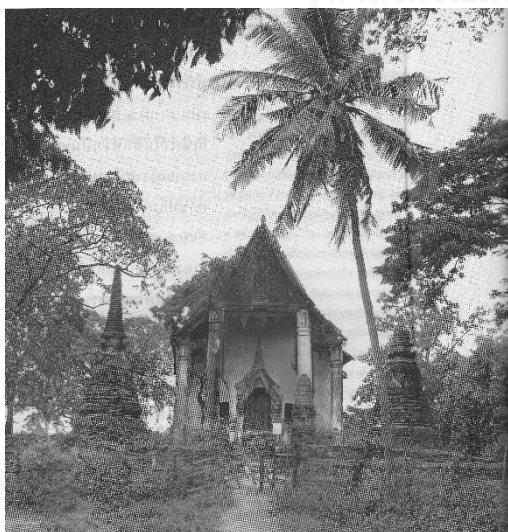
- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์กรที่กำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์กรที่กำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.1.3 วัดธรรมาราม

วัดธรรมาราม ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านป้อม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งทิศตะวันตกของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในรายชื่อโบราณสถานของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงปรากฏสิ่งก่อสร้างหลายยุคสมัย

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ประธาน 2) เจดีย์คู่ อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) วิหารหลวง 4) อุโบสถ อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 5) หอพระไตรปิฎก 6) หอระฆัง องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 7) แท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 8) กำแพงแก้ว (คูแผนผังที่ 3)

วัดธรรมารามได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยใช้วิธีการปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก) เป็นส่วนใหญ่ การดำเนินการครั้งใหญ่ได้แก่การปฏิสังขรณ์โดยรัฐในช่วงปี พ.ศ. 2328-2348 และการปฏิสังขรณ์โดยวัดและชุมชนในช่วงปี พ.ศ. 2525-2537 ในระยะหลังกรมศิลปากรได้เข้ามาดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา โดยใช้วิธีการปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค) เป็นหลัก สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 17 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 13 วิหารหลวงและเจดีย์คู่ วัดธรรมาราม ก่อนปี

พ.ศ. 2529

ที่มา: (น. ณ ปากน้ำ, 2540)

ภาพที่ 14 วิหารหลวงและเจดีย์คู่ วัดธรรมาราม ในปี

พ.ศ. 2549

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 15 วิหารหลวงและเจดีย์คู่ วัดธรรมาราม ในปี

พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 16 หอพระไตรปิฎกและหอรอหัง วัดธรรมาราม

ก่อนปี พ.ศ. 2543

ที่มา: (กรมศิลปากร, 2543)

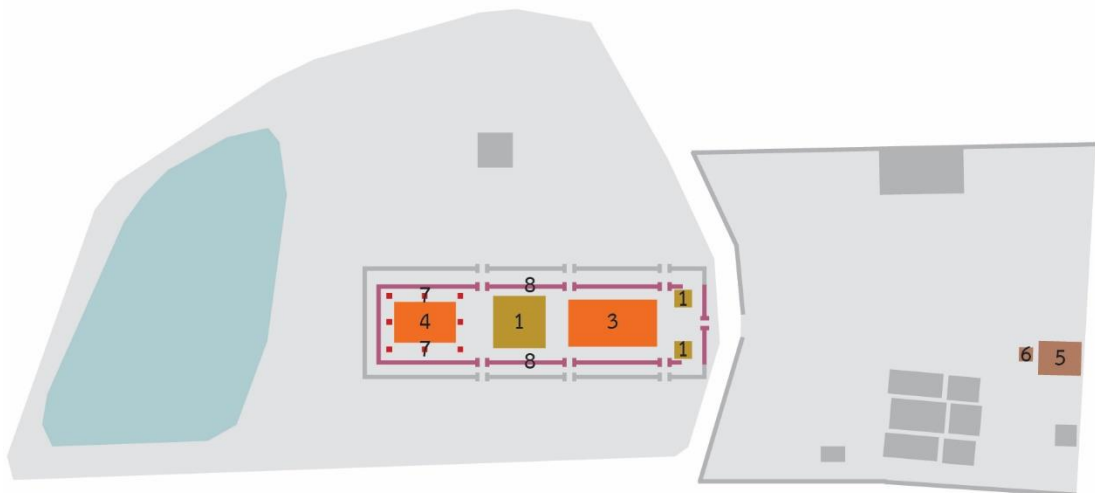

ภาพที่ 17 หอพระไตรปิฎกและหอรอหัง วัดธรรมาราม

ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 3 แผนผังโดยสังเขป วัดธรรมาราม (สภาพปัจจุบัน)

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถาน

- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์กรประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์กรประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.1.4 วัดบรมวงศัศรวรารามวรวิหาร

วัดบรมวงศัศรวรารามวรวิหาร ตั้งอยู่ที่ตำบลสวนพริก อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมแม่น้ำลพบุรีใกล้กับเพนียดคล้องช้าง เป็นวัดประจำตระกูลมอญ เดิมเป็นวัดเก่าสมัยอยุธยาที่ร้างไปหลังเสียกรุงศรีอยุธยา ชื่อวัดทะเลหญ้า ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ได้เสด็จไปทอดพระเนตรการคล้องช้างที่เพนียดคล้องช้างแล้วเห็นสภาพวัดร้างจึงทรงบริจาคเงินบูรณปฏิสังขรณ์แบบสร้างใหม่ในปี พ.ศ. 2420 โดยพระเจดีย์ประธานนั้นสร้างขึ้นบนฐานรากเจดีย์เดิมของวัด ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2503 ปัจจุบันโบราณสถานในเขตพุทธาวาสค่อนข้างสมบูรณ์ครบถ้วน ส่วนในเขตสังฆาวาสนั้นได้รื้อทิ้งไปจึงมีการสร้างอาคารในยุคปัจจุบันขึ้นแทนเพื่อการใช้สอย

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) พระเจดีย์ประธาน อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) พระอุโบสถ 3) พระวิหาร อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 4) ศาลาตรีมุขเหนือ 5) ศาลาตรีมุขใต้ 6-9) ศาลาราย 10) ศาลามุข 1 11) ศาลามุข 2 องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 12) กำแพงแก้วชั้นใน และแท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 13) กำแพงแก้วชั้นนอก สิ่งก่อสร้างอื่น ได้แก่ 14) แท่นพระศรีมหาโพธิ์ 15) แท่นอัชบาลนิโครธ (ดูแผนผังที่ 4)

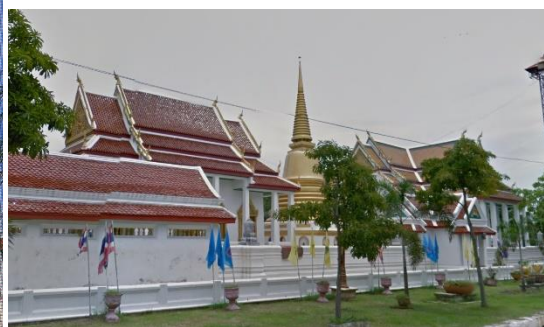
วัดบรมวงศัศรวรารามวรวิหารปรากฏรูปแบบการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกดำเนินการบ่อยครั้งตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันคือการปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการดำเนินการโดยวัดและชุมชน การดำเนินการครั้งใหญ่ที่สุดคือการปฏิสังขรณ์ทั้งวัดในปี พ.ศ. 2503 สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 18 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 18 พระเจดีย์ประธาน พระอุโบสถและพระวิหาร

วัดบรมวงศัศรวรารามวรวิหาร ก่อนปี พ.ศ. 2543

ที่มา: (กรมศิลปากร, 2543)

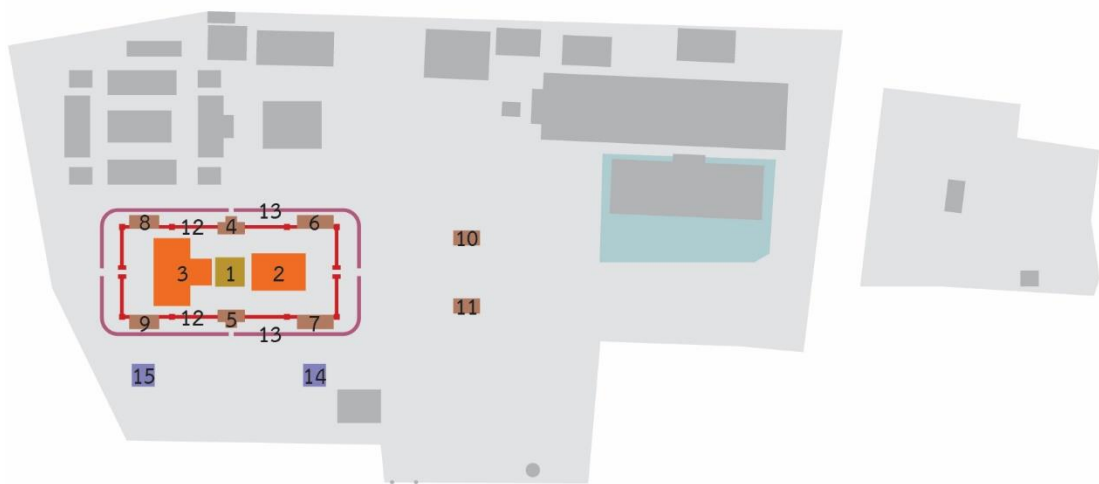

ภาพที่ 19 พระเจดีย์ประธาน พระอุโบสถและพระวิหาร

วัดบรมวงศัศรวรารามวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2555

ที่มา: maps.google.co.th

แผนผังที่ 4 แผนผังโดยสังเขป วัดบรมวงศักรวรามวรวิหาร (สภาพปัจจุบัน)

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.1.5 วัดบางกะจะ

วัดบางกะจะ ตั้งอยู่ที่ตำบลสำเภาล่ม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาบรรจบกับแม่น้ำป่าสักฝั่งทิศใต้ของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 22 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในรายชื่อโบราณสถานของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา มีข้อสังเกตว่าเจดีย์ประธานเป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาซึ่งแสดงให้เห็นว่าบริเวณโดยรอบน่าจะเป็นชุมชนชาวล้านนาที่ถูกเกณฑ์ลงมา วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รูปแบบของสิ่งก่อสร้างจึงมีความหลากหลาย

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ประธาน 2) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) วิหารหลวง 4) อุโบสถ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 5) แท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 6) กำแพงแก้ว (ดูแผนผังที่ 5)

วัดบางกะจะปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยวัดเป็นหลัก โดยใช้วิธีการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) และการสร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข) เป็นส่วนใหญ่ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 19 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 20 วิหารหลวง วัดบางกะจะ ก่อนปี พ.ศ. 2546

ที่มา: www.thapra.lib.su.ac.th/supat

ภาพที่ 21 วิหารหลวง วัดบางกะจะ ในปี พ.ศ. 2549

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 22 วิหารหลวง วัดบางกะจะ ในปี พ.ศ. 2549

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 23 วิหารหลวง วัดบางกะจะ ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 5 แผนผังโดยสังเขป วัดบางกะจะ (สภาพปัจจุบัน)

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

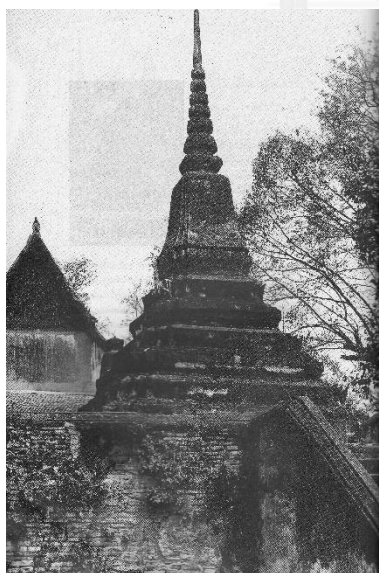
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.1.6 วัดประดู่ทรงธรรม

วัดประดู่ทรงธรรม ตั้งอยู่ที่ตำบลไผ่ลิง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณใกล้กับสถานีรถไฟอยุธยา ทางทิศตะวันออกของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาโดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2541 วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีโบราณสถานสำคัญของวัดอยู่ในเขตพุทธาวาสซึ่งองค์ประกอบหลักยังคงครบถ้วนสมบูรณ์

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ประธาน 2) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) วิหารหลวง 4) อุโบสถ อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 5) หอระฆัง องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 6) แท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 7) กำแพงแก้ว (ดูแผนผังที่ 6)

วัดประดู่ทรงธรรมปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยวัดเป็นหลัก โดยใช้วิธีการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) เป็นส่วนใหญ่ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน กรมศิลปากรเข้ามาดำเนินการที่วิหารหลวงเล็กน้อยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา โดยทำการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) และปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก) สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 20 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 24 เจดีย์ประธาน วัดประดู่ทรงธรรม ก่อนปี พ.ศ.

2524

ที่มา: (น. ณ ปากน้ำ, 2540)

ภาพที่ 25 เจดีย์ประธาน ประดู่ทรงธรรม ในปี พ.ศ.

2559

ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 26 อุโบสถ วัดประดู่ทรงธรรม ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 27 อุโบสถ วัดประดู่ทรงธรรม ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ผู้วิจัย

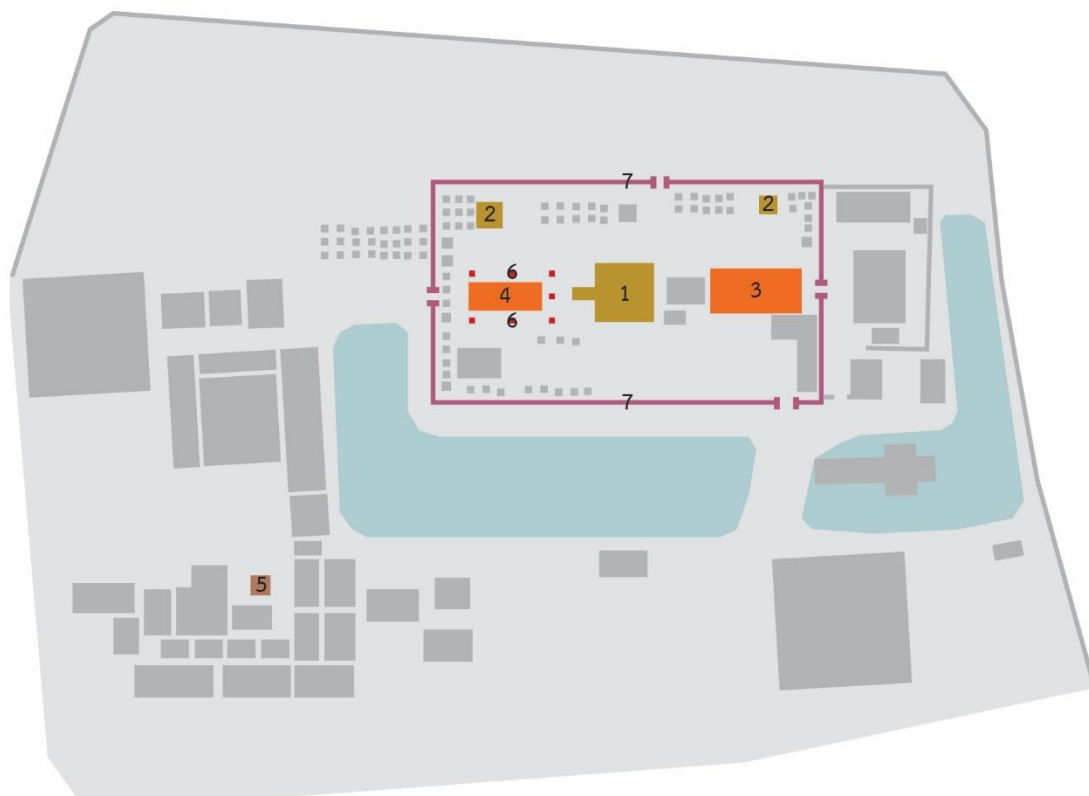

ภาพที่ 28 เจดีย์ราย วัดประดู่ทรงธรรม ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 29 เจดีย์ราย วัดประดู่ทรงธรรม ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 6 แผนผังโดยสังเขป วัดประดู่ทรงธรรม (สภาพปัจจุบัน)

0 20 ม.

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.1.7 วัดพนัญเชิงวรวิหาร

วัดพนัญเชิงวรวิหาร ตั้งอยู่ที่ตำบลคลองสวนพลู อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณจุดบรรจบของแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำป่าสัก ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1867 ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา 26 ปี โดยพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์กล่าวถึงการสถาปนา “พระพุทธรเจ้า เจ้าพนงเชิง” ในปีนั้น ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2478 วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โบราณสถานหลักส่วนใหญ่อยู่ในเขตพุทธาวาส

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ 2) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) พระวิหารหลวง 4) พระอุโบสถ 5) พระวิหารเขียน อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 6) ตำหนักเดิม 7) ศาลาการเปรียญ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 8) แท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 9) กำแพงแก้ว สิ่งก่อสร้างอื่น ได้แก่ 10) ดิุกเจ้าแม่สร้อยดอกหมาก (ดูแผนผังที่ 7)

วัดพนัญเชิงวรวิหารปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยวัดเป็นหลักตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน รูปแบบการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกดำเนินการบ่อยครั้งคือการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) และการต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก) ซึ่งดำเนินการบ่อยครั้งในระยะหลัง สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 21 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 30 วัดพนัญเชิงวรวิหาร ราวปี พ.ศ. 2450-2463
ที่มา: (อรรถดา คอมนันตร์, 2554)

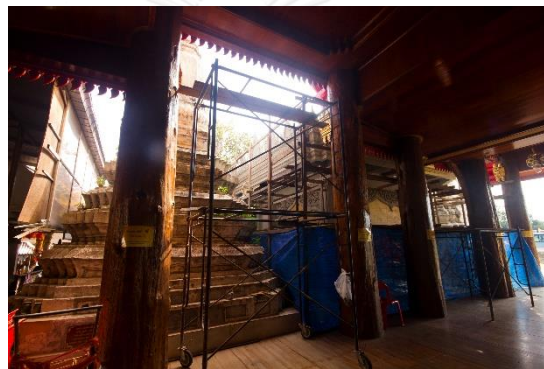
ภาพที่ 31 วัดพนัญเชิงวรวิหาร ก่อนปี พ.ศ. 2549
ที่มา: www.airportthai.co.th

ภาพที่ 32 วัดพนัญเชิงวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2555
ที่มา: maps.google.co.th

ภาพที่ 33 เจดีย์รายและพื้นที่หน้าพระอุโบสถ วัดพนัญ
เชิงวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2548
ที่มา: gis.finearts.go.th

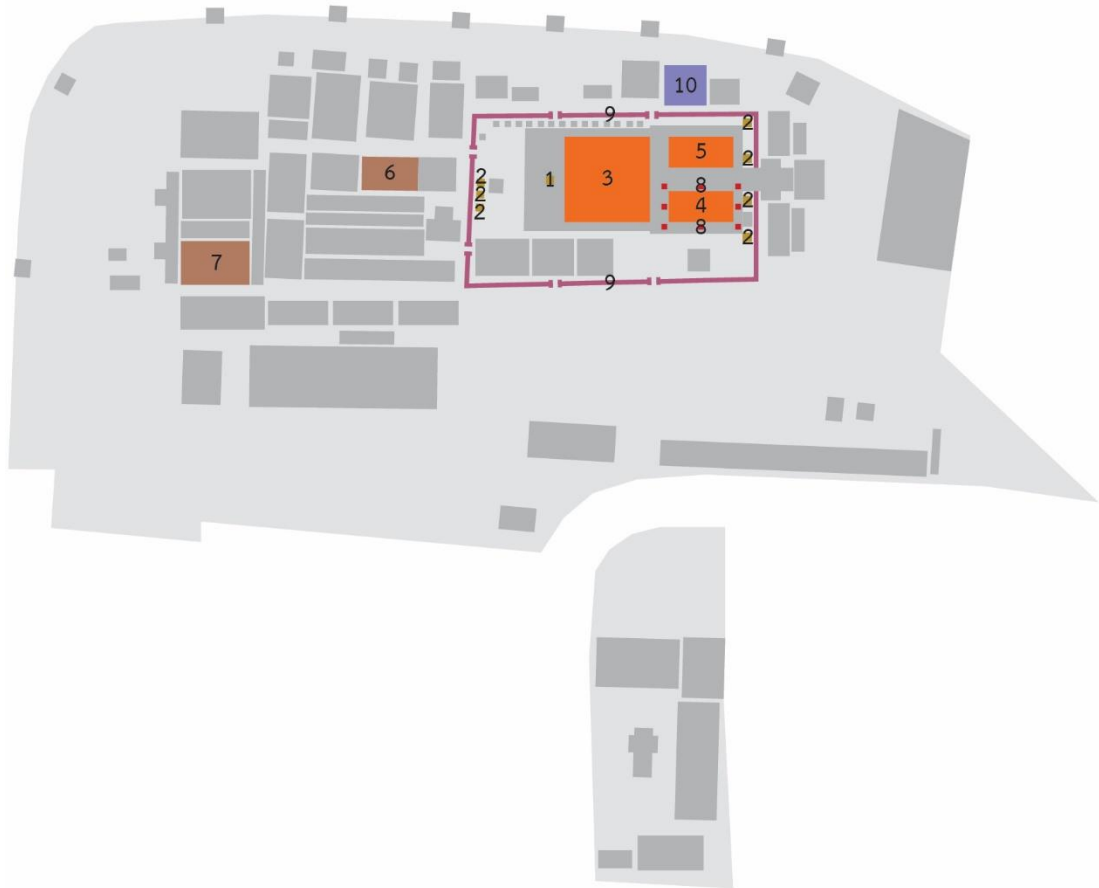

ภาพที่ 34 เจดีย์รายและพื้นที่หน้าพระอุโบสถ วัดพนัญ
เชิงวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ผู้วิจัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

แผนผังที่ 7 แผนผังโดยสังเขป วัดพนัญเชิงวรวิหาร (สภาพปัจจุบัน)

- สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ
- น้ำ
- ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

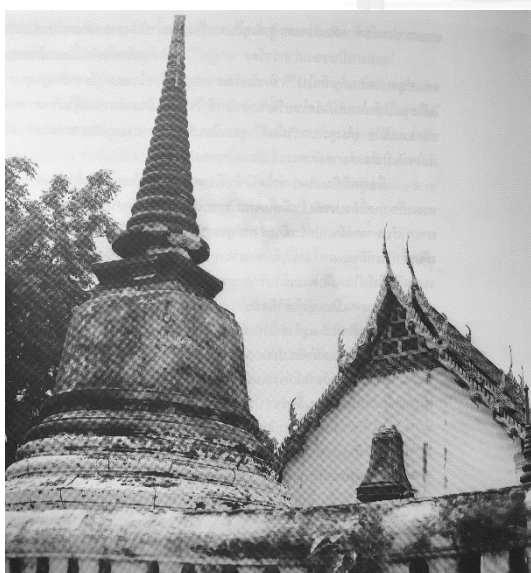
- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์กรประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์กรประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.1.8 วัดพรหมนิวาสรวิหาร

วัดพรหมนิวาสรวิหาร ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าวาสกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมคลองเมือง (แม่น้ำลพบุรีเก่า) ทางทิศเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เดิมชื่อวัดขุนยวน สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในรายชื่อโบราณสถานของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โบราณสถานภายในวัดในปัจจุบันมีทั้งในเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) พระเจดีย์ประธาน 2) เจดีย์คู่ อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) พระอุโบสถ อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 4) กุฏิ 5) หอพระไตรปิฎก องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 6) แท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 7) กำแพงแก้ว 8) กำแพงวัด (คูแฉกฝั่งที่ 8)

วัดพรหมนิวาสรวิหารปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกดำเนินการบ่อยครั้งคือการปฏิสังขรณ์ ทั้งเหมือนเดิม (2-ก) และเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) และเป็นการดำเนินการโดยวัดเป็นหลักตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 22 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 35 พระเจดีย์ประธานและพระอุโบสถ วัดพรหมนิวาสรวิหาร ก่อนปี พ.ศ. 2529
ที่มา: (น. ณ ปากน้ำ, 2558)

ภาพที่ 36 พระเจดีย์ประธานและพระอุโบสถ วัดพรหมนิวาสรวิหาร ในปี พ.ศ. 2548
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 37 หอพระไตรปิฎก วัดพรหมนิวาสรวิหาร ในปี

พ.ศ. 2548

ที่มา: gis.finearts.go.th

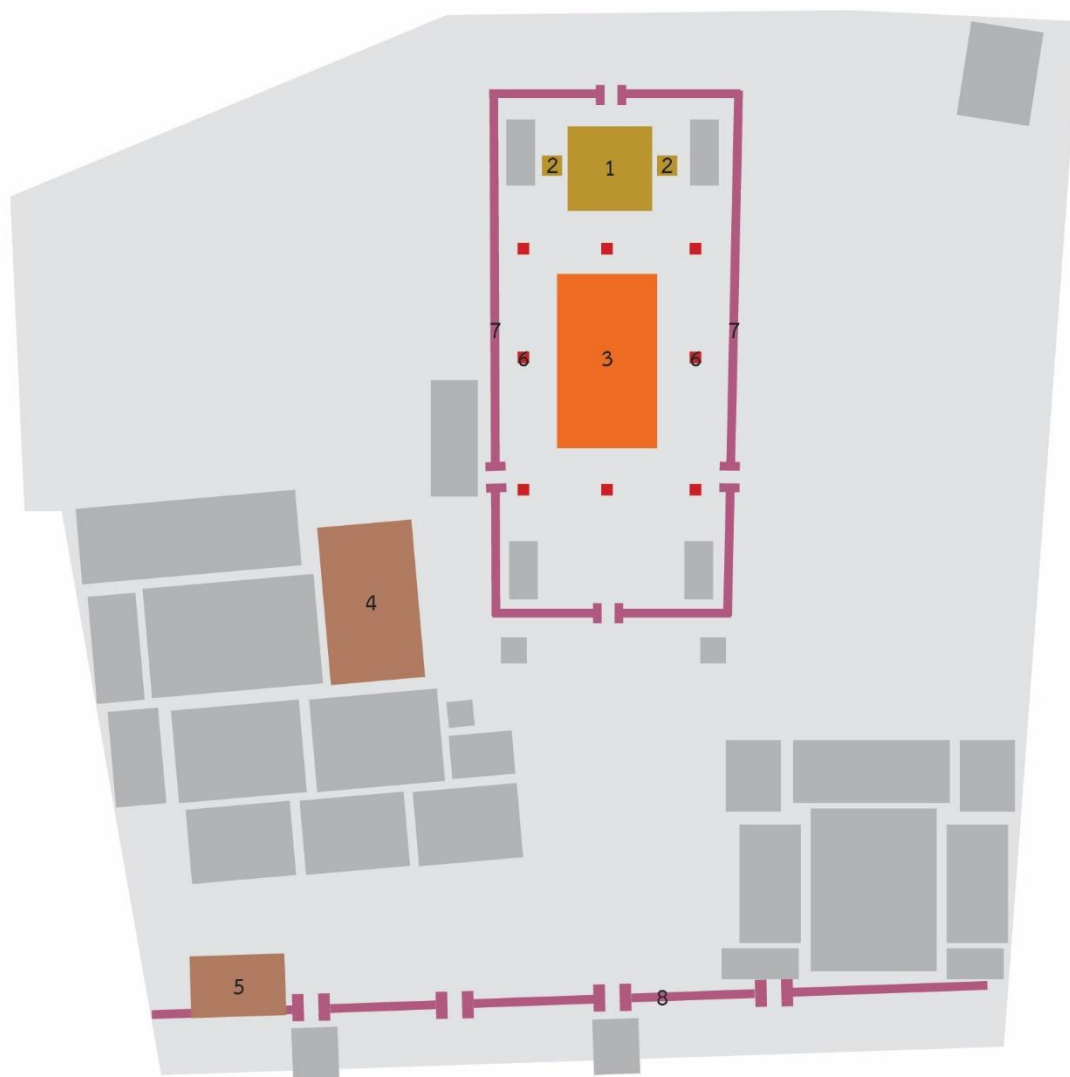
ภาพที่ 38 หอพระไตรปิฎก วัดพรหมนิวาสรวิหาร ในปี

พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 8 แผนผังโดยสังเขป วัดพรหมนิวาสนารวิหาร (สภาพปัจจุบัน)

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์กรประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์กรประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.1.9 วัดแม่นางปลื้ม

วัดแม่นางปลื้ม ตั้งอยู่ที่ตำบลหัวรอ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมคลองเมือง (แม่น้ำลพบุรีเก่า) ทางทิศเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2538 วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โบราณสถานของวัดในปัจจุบันมีเฉพาะในเขตพุทธาวาส

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ประธาน อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) วิหารหลวง 3) อุโบสถ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 4) ซุ้มเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 5) กำแพงแก้ว (ดูแผนผังที่ 9)

วัดแม่นางปลื้มปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกดำเนินการบ่อยครั้งในสมัยจารีตคือการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) ส่วนในสมัยหลังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมาเป็นการดำเนินการโดยกรมศิลปากรเป็นส่วนใหญ่ โดยใช้วิธีการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) และการปฏิสังขรณ์ ทั้งเหมือนเดิม (2-ก) และบางส่วน (2-ค) สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 23 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 39 เจดีย์ประธานและวิหารหลวง วัดแม่นางปลื้ม

ก่อนปี พ.ศ. 2544

ที่มา: www.thapra.lib.su.ac.th/supat

ภาพที่ 40 วิหารหลวง วัดแม่นางปลื้ม ในปี พ.ศ. 2548

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 41 วิหารหลวง วัดแม่นางปลื้ม ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 42 อุโบสถ วัดแม่นางปลื้ม ก่อนปี พ.ศ. 2548
ที่มา: www.thapra.lib.su.ac.th/supat

ภาพที่ 43 อุโบสถ วัดแม่นางปลื้ม ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 9 แผนผังโดยสังเขป วัดแม่นางปลื้ม (สภาพปัจจุบัน)

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์กรที่กำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์กรที่กำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.1.10 วัดวงษ์ฆ้อง

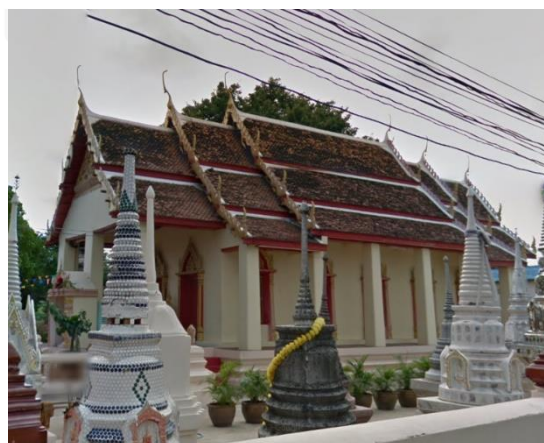
วัดวงษ์ฆ้อง ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าवासูกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมคลองเมือง (แม่น้ำลพบุรีเก่า) ทางทิศเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เดิมชื่อวัดโรงฆ้อง สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในรายชื่อโบราณสถานของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โบราณสถานที่เหลืออยู่ในปัจจุบันมีเฉพาะในเขตพุทธาวาส

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) อุโบสถ 3) วิหารตะวันตก 4) วิหารตะวันออก องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 5) แท่นเสมา (ดูแผนผังที่ 10)

วัดวงษ์ฆ้องปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยวัดเป็นหลักตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน วิธีการที่ถูกใช้บ่อยครั้งคือการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 24 (ในภาคผนวก ก)

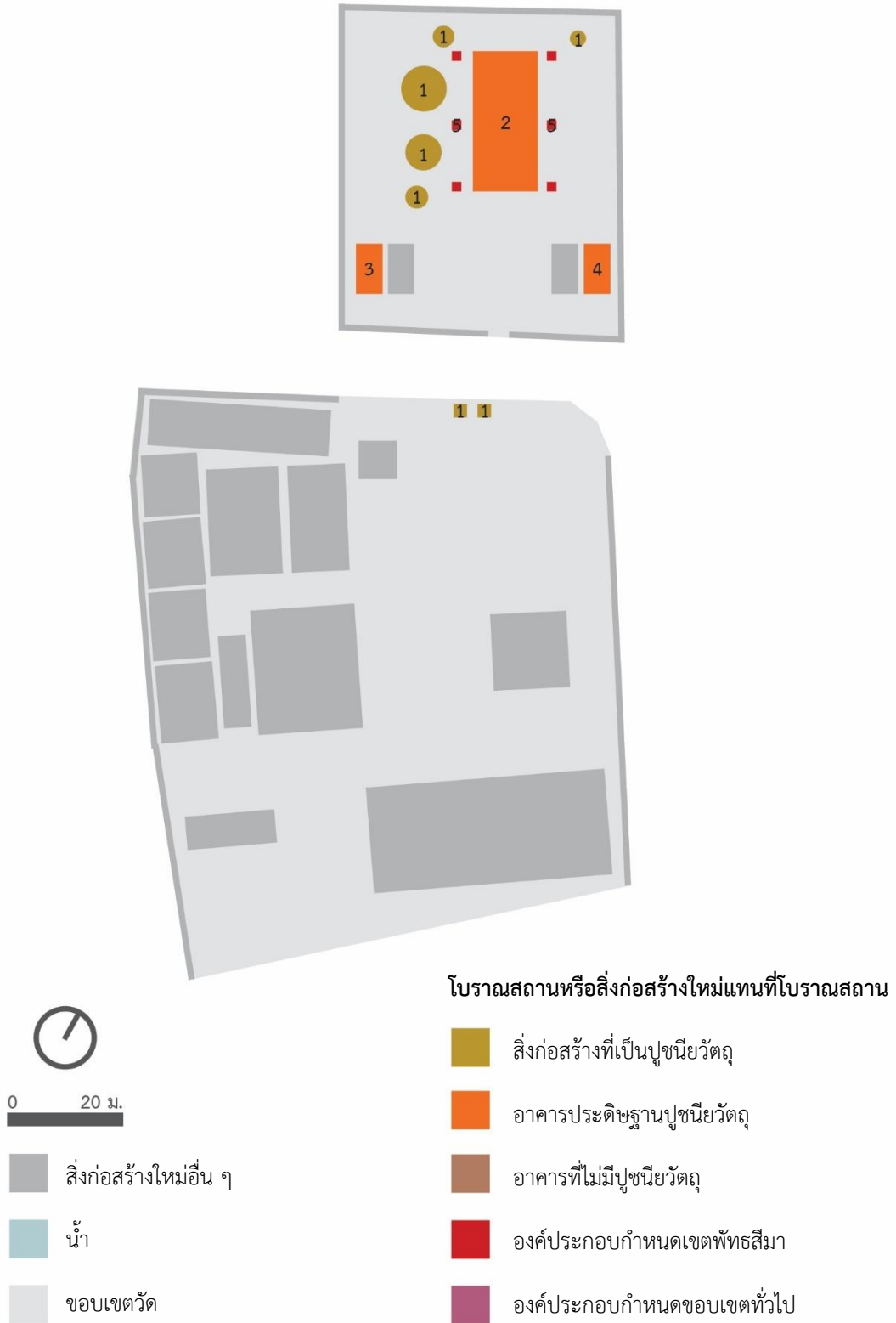
ภาพที่ 44 อุโบสถ วัดวงษ์ฆ้อง ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 45 อุโบสถ วัดวงษ์ฆ้อง ในปี พ.ศ. 2555
ที่มา: maps.google.co.th

แผนผังที่ 10 แผนผังโดยสังเขป วัดวงษ์ฆ้อง (สภาพปัจจุบัน)

4.3.1.11 วัดศาลาปูนวรวิหาร

วัดศาลาปูนวรวิหาร ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าवासูกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมคลองเมือง (แม่น้ำลพบุรีเก่า) ทางทิศเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2478 วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โบราณสถานมีทั้งในเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) พระเจดีย์ประธาน 2) เจดีย์และปราสาทราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) พระอุโบสถ 4) วิหารกลบ อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 5) หอพระไตรปิฎก 6) กุฏิ 7) กุฏิ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 8) แท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 9) กำแพงแก้วเขตพุทธาวาส 10) กำแพงแก้วหอพระไตรปิฎก (ดูแผนผังที่ 11)

วัดศาลาปูนวรวิหารปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยอย่างต่อเนื่องทั้งโดยรัฐและวัด วิธีการที่ถูกใช้บ่อยครั้งคือการปฏิสังขรณ์ ทั้งเหมือนเดิม (2-ก) เปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) และบางส่วน (2-ค) การดำเนินการครั้งใหญ่คือการดำเนินการที่เขตพุทธาวาสของกรมศิลปากรในปี พ.ศ. 2558 สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 25 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 46 พระอุโบสถ วัดศาลาปูนวรวิหาร ก่อนปี พ.ศ.

2509

ที่มา: www.facebook.com/ThaiArchitectureMe

ภาพที่ 47 พระอุโบสถ วัดศาลาปูนวรวิหาร ในปี พ.ศ.

2548

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 48 พระอุโบสถ วัดศาลาปูนวรวิหาร ในปี พ.ศ.
2559

ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 49 หอพระไตรปิฎก วัดศาลาปูนวรวิหาร ในปี
พ.ศ. 2515

ที่มา: โครงการศูนย์บูรณาการศึกษาศาสตร์ศิลปวัฒนธรรมและหอ
นิทรรศน์รัตนกสิกร

ภาพที่ 50 หอพระไตรปิฎก วัดศาลาปูนวรวิหาร ก่อนปี
พ.ศ. 2550

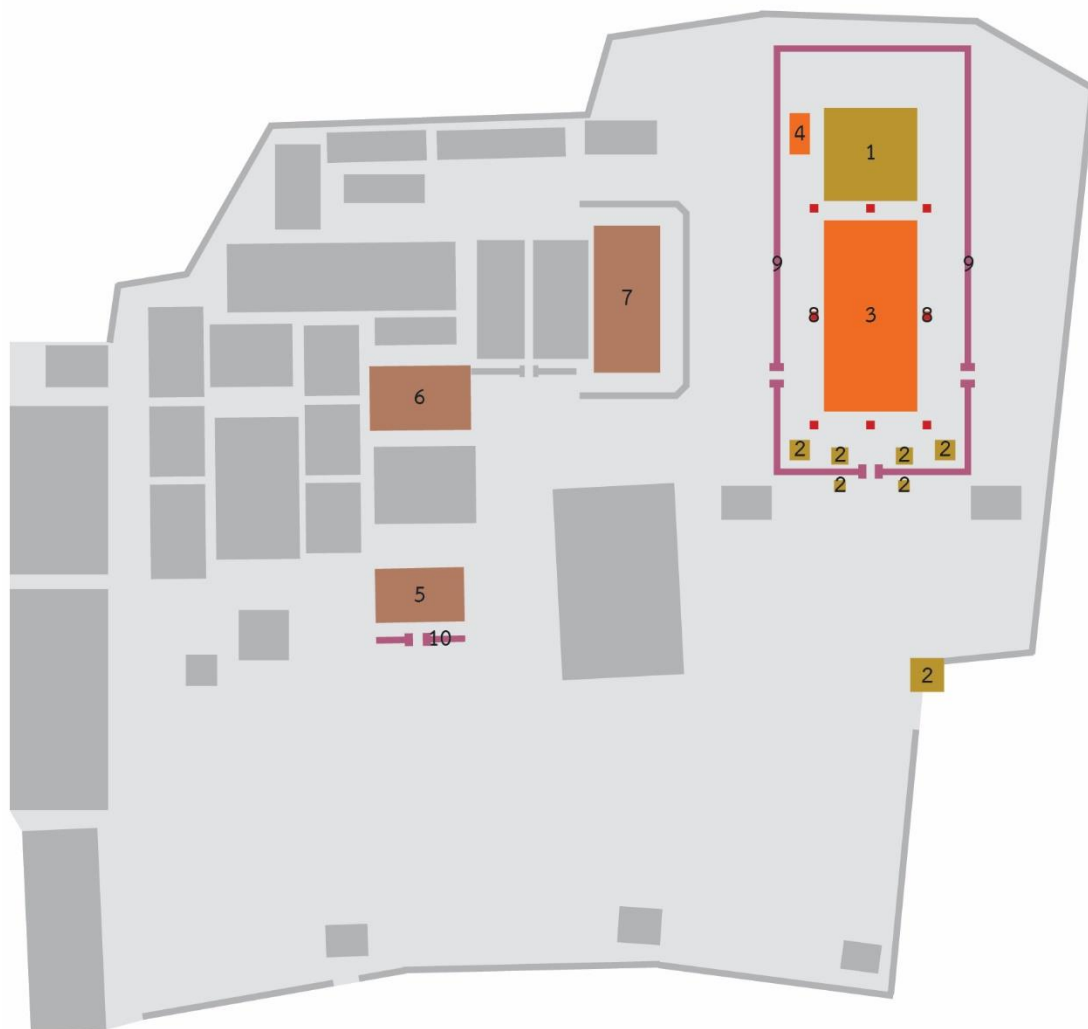
ที่มา: suebpong.rmutl.ac.th/Thaiweb/Hotri52.pdf

ภาพที่ 51 หอพระไตรปิฎก วัดศาลาปูนวรวิหาร ในปี
พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 11 แผนผังโดยสังเขป วัดศาลาปูนวรวิหาร (สภาพปัจจุบัน)

0 20 ม.

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.1.12 วัดสามวิหาร

วัดสามวิหาร ตั้งอยู่ที่ตำบลหัวรอ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมคลองบางขวด (แม่น้ำลพบุรีเก่า) ทางทิศเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2486 วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โบราณสถานในวัดจึงถูกบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยในหลายยุคสมัยและหลายรูปแบบวิธีการ

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ประธาน 2) เจดีย์เล็ก อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) วิหารพระนั่ง 4) อุโบสถ 5) วิหารพระนอน องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 6) แทนเสมา (ดูแผนผังที่ 12)

วัดสามวิหารปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งโดยรัฐและวัด โดยวิธีการที่ถูกดำเนินการบ่อยครั้งคือการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) โดยกรมศิลปากร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา การปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) และการสร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข) โดยวัด สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 26 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 52 อุโบสถ วัดสามวิหาร ก่อนปี พ.ศ. 2509
ที่มา: (พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a)

ภาพที่ 53 อุโบสถ วัดสามวิหาร ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ผู้วิจัย

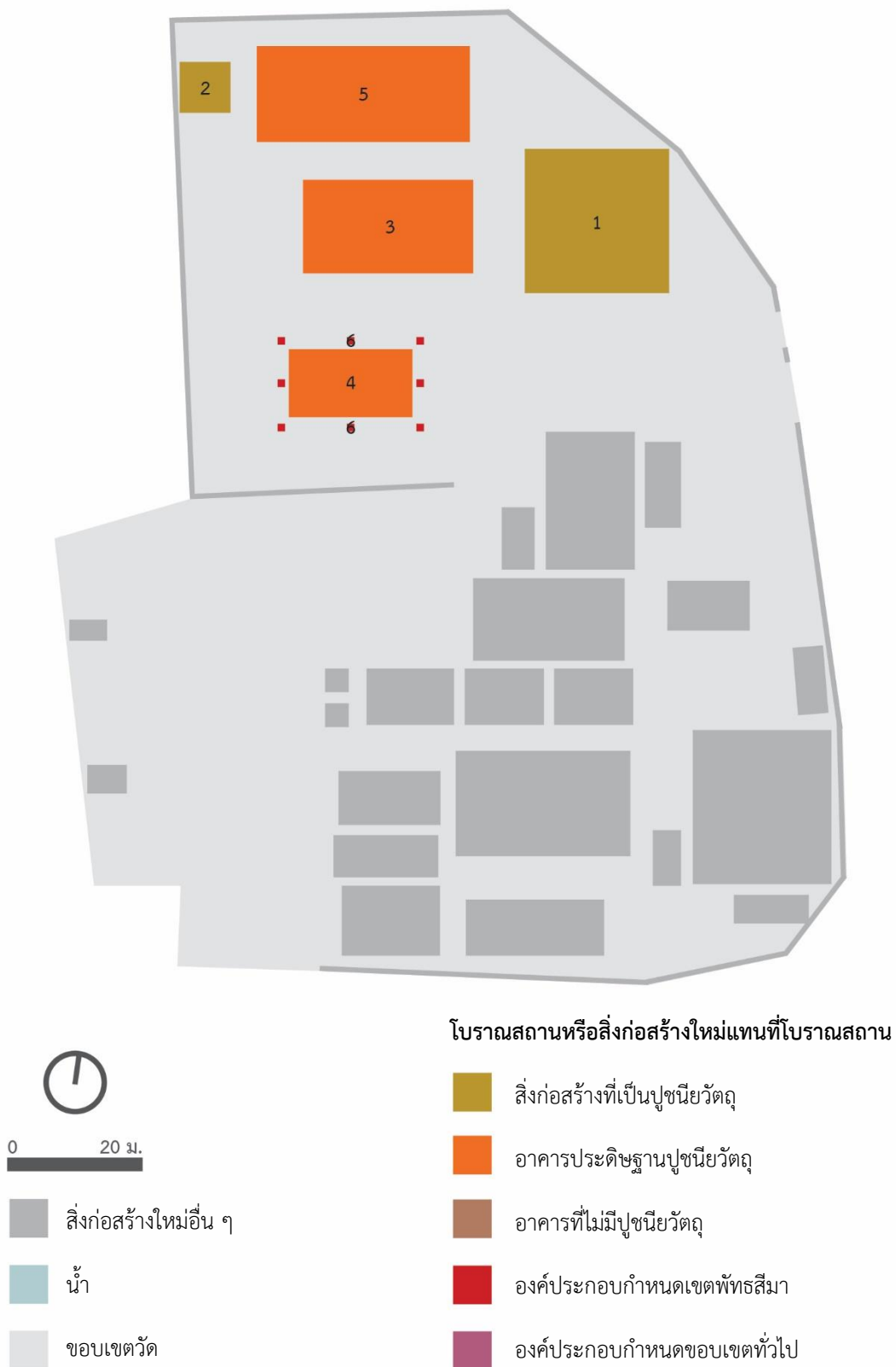

ภาพที่ 54 วิหารพระนอน วัดสามวิหาร ในปี พ.ศ. 2549   ภาพที่ 55 วิหารพระนอน วัดสามวิหาร ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: gis.finearts.go.th   ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 56 เจดีย์เล็ก วัดสามวิหาร ในปี พ.ศ. 2549   ภาพที่ 57 เจดีย์เล็ก วัดสามวิหาร ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: gis.finearts.go.th   ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 12 แผนผังโดยสังเขป วัดสามวิหาร (สภาพปัจจุบัน)

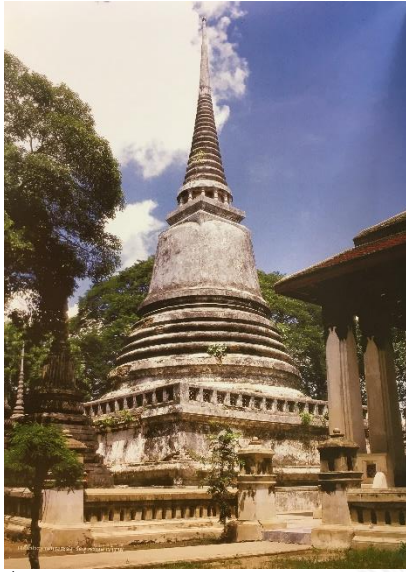
4.3.1.13 วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร

วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร ตั้งอยู่ที่ตำบลหอรบใต้ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย บริเวณนิเวศสถานเดิมของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ทองดี) พระราชบิดาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์แบบสร้างใหม่ในปี พ.ศ. 2328 ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2478 วัดนี้เป็นหนึ่งใน 2 วัดที่มีระดับฐานานุศักดิ์สูงสุดในพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา (อีกวัดหนึ่งคือวัดเสนาสนารามราชวรวิหาร) เนื่องจากเป็นพระอารามหลวงที่เกี่ยวข้องกับราชวงศ์จักรี วัดนี้ได้รับการบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่อง โบราณสถานในเขตพุทธาวาสมีสภาพสมบูรณ์ครบถ้วน ส่วนในเขตสังฆาวาสมีองค์ประกอบบางส่วนได้หายไปหรือถูกสร้างใหม่ไปแล้ว

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) พระเจดีย์ประธาน 2) พระเจดีย์บริวาร 3) พระเจดีย์พระบรมราชชนกนาถ อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 4) พระวิหาร 5) พระอุโบสถ อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 6) หอระฆัง 7) ศาลาการเปรียญ 8) หอสวดมนต์ 9) หอฉัน 10-20) กุฏิ 21) ศาลาท่าน้ำ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 22) กำแพงแก้วพระอุโบสถและแท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 23) กำแพงแก้วพระเจดีย์และพระวิหาร 24) กำแพงแก้วเขตพุทธาวาส 25) ฝาและพื้นนอกชานกุฏิ สิ่งก่อสร้างอื่น ได้แก่ 26) แท่นพระศรีมหาโพธิ์ (ดูแผนผังที่ 13)

วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหารปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันที่ถูกดำเนินการบ่อยครั้งคือการปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก) โดยรัฐ สำหรับสิ่งก่อสร้างในเขตพุทธาวาส ส่วนสิ่งก่อสร้างในเขตสังฆาวาสพบการเปลี่ยนขั้นได้ถูกเป็น ค.ส.ล. (2-จ) และการสร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข) โดยวัด การดำเนินการครั้งใหญ่คือการปฏิสังขรณ์เขตพุทธาวาสของกรมศิลปากรในช่วงปี พ.ศ. 2510-2515 และในปี พ.ศ. 2548 สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 27 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 58 พระเจดีย์ประธานและพระเจดีย์บริวาร วัด
สุวรรณदारารามราชวรวิหาร ก่อนปี พ.ศ. 2548
ที่มา: (กรมศิลปากร, 2551)

ภาพที่ 59 พระเจดีย์ประธานและพระเจดีย์บริวาร วัด
สุวรรณदारารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 60 พระวิหาร วัดสุวรรณदारารามราชวรวิหาร
ก่อนปี พ.ศ. 2543
ที่มา: (กรมศิลปากร, 2543)

ภาพที่ 61 พระวิหาร วัดสุวรรณदारารามราชวรวิหาร ใน
ปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

แผนผังที่ 13 แผนผังโดยสังเขป วัดสุพรรณดารารามราชวรวิหาร (สภาพปัจจุบัน)

- สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ
- น้ำ
- ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์กรประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์กรประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.1.14 วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร

วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร ตั้งอยู่ที่ตำบลหัวรอ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เดิมเป็นวัดเก่าในสมัยอยุธยา ชื่อวัดเสื่อ ซึ่งได้ร้างไปหลังเสียกรุงศรีอยุธยา เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จฯ มาบูรณปฏิสังขรณ์พระราชวังจันทร์เกษมเป็นที่ประทับ จึงได้บูรณปฏิสังขรณ์วัดนี้ซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้กันด้วยในปี พ.ศ. 2406 โดยเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์แบบสร้างใหม่ทั้งวัด ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย (เป็นวัดธรรมยุติกนิกายวัดเดียวในพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา) และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2478 โบราณสถานในเขตพุทธาวาสยังคงปรากฏครบถ้วนในปัจจุบัน ส่วนเขตสังฆาวาสปัจจุบันเหลือเฉพาะหมู่กุฏิ

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) พระเจดีย์ประธาน 2) พระเจดีย์บริวาร อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) พระอุโบสถ 4) พระวิหาร อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 5) หอระฆัง 6) หอกลอง 7-13) กุฏิ 14) หอฉัน องค์ประกอบกำหนดเขตพุทธาวาส ได้แก่ 15) กำแพงแก้วและแท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 16) กำแพงแก้วหมู่กุฏิ 17) กำแพงวัด (คูแผนผังที่ 14)

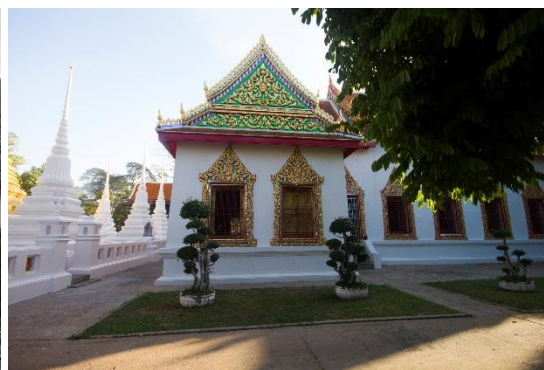
วัดเสนาสนารามราชวรวิหารปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งโดยรัฐและวัดตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน วิธีการที่ถูกใช้บ่อยครั้งคือการปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก) สำหรับสิ่งก่อสร้างในเขตพุทธาวาส ส่วนสิ่งก่อสร้างในเขตสังฆาวาสพบการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) โดยวัดเป็นจำนวนมาก สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 28 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 62 วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร ในราวปี พ.ศ.

2427

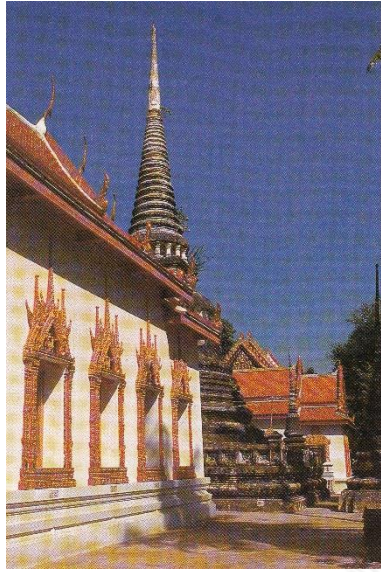
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 63 พระวิหาร วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร ในปี

พ.ศ. 2549

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 64 เจดีย์ประธานและพระอุโบสถ วัดเสนา
สนารามราชวรวิหาร ก่อนปี พ.ศ. 2543
ที่มา: (กรมศิลปากร, 2543)

ภาพที่ 65 เจดีย์ประธานและพระอุโบสถ วัดเสนา
สนารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 66 กุฏิ วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ.
2549

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 67 กุฏิ วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ.
2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 14 แผนผังโดยสังเขป วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร (สภาพปัจจุบัน)

0 20 ม.

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.1.15 วัดหน้าพระเมรุราชิการาม

วัดหน้าพระเมรุราชิการาม ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าวาสุกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมคลองเมือง (แม่น้ำลพบุรีเก่า) ทางทิศเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2478 วัดนี้ได้ร้างไปหลังเสียกรุงศรีอยุธยาและได้รับการฟื้นฟูใหม่เป็นวัดมีพระสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 3 ในปี พ.ศ. 2379 พร้อมกับการบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งก่อสร้างเดิมและสร้างสิ่งก่อสร้างเพิ่มเติมหลายหลัง หลังจากปี พ.ศ. 2379 วัดนี้มีการใช้สอยอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จึงปรากฏการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยหลากหลายรูปแบบวิธีการ

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) พระปรารค์ 2) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) พระอุโบสถ 4) พระวิหารขาว 5) พระวิหารสรรเพชญ์ 6) พระมณฑปนาคนคร 7-8) พระมณฑปแก่งจั้น อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 9) หอพระไตรปิฎก องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 10) แท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 11) กำแพงแก้วพระอุโบสถ 12) กำแพงแก้วพระมณฑปนาคนคร 13) กำแพงวัด (ดูแผนผังที่ 15)

วัดหน้าพระเมรุราชิการามปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งโดยรัฐและวัดตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน วิธีการที่ถูกใช้บ่อยครั้งคือการปฏิสังขรณ์ ทั้งเหมือนเดิม (2-ก) และเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) การดำเนินการครั้งใหญ่เป็นการดำเนินการโดยรัฐในปี พ.ศ. 2379-2381 โดยปฏิสังขรณ์พระอุโบสถและสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่หลายหลัง และการดำเนินการในปี พ.ศ. 2500 ของกรมศิลปากร สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 29 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 68 พระอุโบสถ วัดหน้าพระเมรุราชิการาม ก่อนปี
พ.ศ. 2443

ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 69 พระอุโบสถ วัดหน้าพระเมรุราชิการาม ในปี
พ.ศ. 2515

ที่มา: โครงการศูนย์รูปธรรมศึกษาโปษยะจินดาและหอ
นิทรรศน์รัตนกสิกร

ภาพที่ 70 พระวิหารสรรเพชญ วัดหน้าพระเมรุราชิกา
ราม ก่อนปี พ.ศ. 2500

ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 71 พระวิหารสรรเพชญ วัดหน้าพระเมรุราชิกา
ราม ในปี พ.ศ. 2548

ที่มา: gis.finearts.go.th

แผนผังที่ 15 แผนผังโดยสังเขป วัดหน้าพระเมรุราชิกการาม (สภาพปัจจุบัน)

4.3.2 วัดที่แยกส่วนพื้นที่ใช้สอยกับพื้นที่โบราณสถาน

4.3.2.1 วัดชุมพล

วัดชุมพล ตั้งอยู่ที่ตำบลวัดตุม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทางทิศเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในสมัยอยุธยา และกลายเป็นวัดร้างหลังเสียกรุงศรีอยุธยา จนต่อมาได้ฟื้นฟูขึ้นเป็นวัดมีพระสงฆ์อีกครั้งในปี พ.ศ. 2546 ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2548 วัดนี้ฟื้นฟูเป็นวัดมีพระสงฆ์หลังจากได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้ว ดังนั้นวัดจึงก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่สำหรับใช้ประกอบสังฆกรรมทางทิศเหนือของบริเวณโบราณสถานและไม่ได้รับกวนส่วนโบราณสถานมากนัก

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) อุโบสถเก่า (ดูแผนผังที่ 16)

วัดชุมพลพบหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยเพียงการต่อเติมหลังคาคลุมซากอาคาร (3-ข) โดยวัด เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นซากโบราณสถานที่ยังไม่มีการดำเนินการทางโบราณคดีใด ๆ จึงทำให้ยังไม่สามารถค้นคว้าข้อมูลการดำเนินการในอดีต สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 30 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 72 อุโบสถเก่า วัดชุมพล ในปี พ.ศ. 2548

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 73 อุโบสถเก่า วัดชุมพล ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 16 แผนผังโดยสังเขป วัดชุมพล (สภาพปัจจุบัน)

0 20 ม.

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.2.2 วัดเชิงท่า

วัดเชิงท่า ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าวาสูกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมคลองเมือง (แม่น้ำลพบุรีเก่า) ทางทิศเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในรายชื่อโบราณสถานของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แต่ในส่วนเขตพุทธาวาสมีสภาพที่คล้ายถูกทิ้งร้าง หากไม่นับอุโบสถซึ่งถูกใช้เพื่อการประกอบสังฆกรรมอยู่เป็นประจำ โบราณสถานที่มีสภาพดีได้แก่ศาลาการเปรียญและศาลาสกัลดะวันออก ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) ปรารค์ประธาน 2) เจดีย์และปรารค์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) วิหารหลวง 4) วิหารทิศตะวันตก 5) วิหารทิศเหนือ 6) วิหารทิศตะวันออก 7) อุโบสถ 8) วิหารน้อย อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 9) หอระฆัง 10) ศาลาการเปรียญ 11) ศาลาสกัลดะวันออก องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 12) แท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 13) กำแพงแก้วเขตพุทธาวาส 14) กำแพงแก้วศาลาการเปรียญ (ดูแผนผังที่ 17)

วัดเชิงท่าปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยรัฐเป็นหลักโดยส่วนใหญ่เป็นการดำเนินการโดยกรมศิลปากรในระยะหลังโดยใช้วิธีการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) และการปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค) เป็นหลัก การดำเนินการครั้งใหญ่ของกรมศิลปากรคือในปี พ.ศ. 2540 สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 31 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 74 วิหารหลวง วัดเชิงท่า ก่อนปี พ.ศ. 2510
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 75 วิหารหลวง วัดเชิงท่า ในปี พ.ศ. 2540 (ก่อน
ดำเนินการสงวนรักษาสภาพ)
ที่มา: (มรดกโลก, 2540)

ภาพที่ 76 วิหารหลวง วัดเชิงท่า ในปี พ.ศ. 2548
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 77 ศาลาการเปรียญ วัดเชิงท่า ก่อนปี พ.ศ. 2510
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

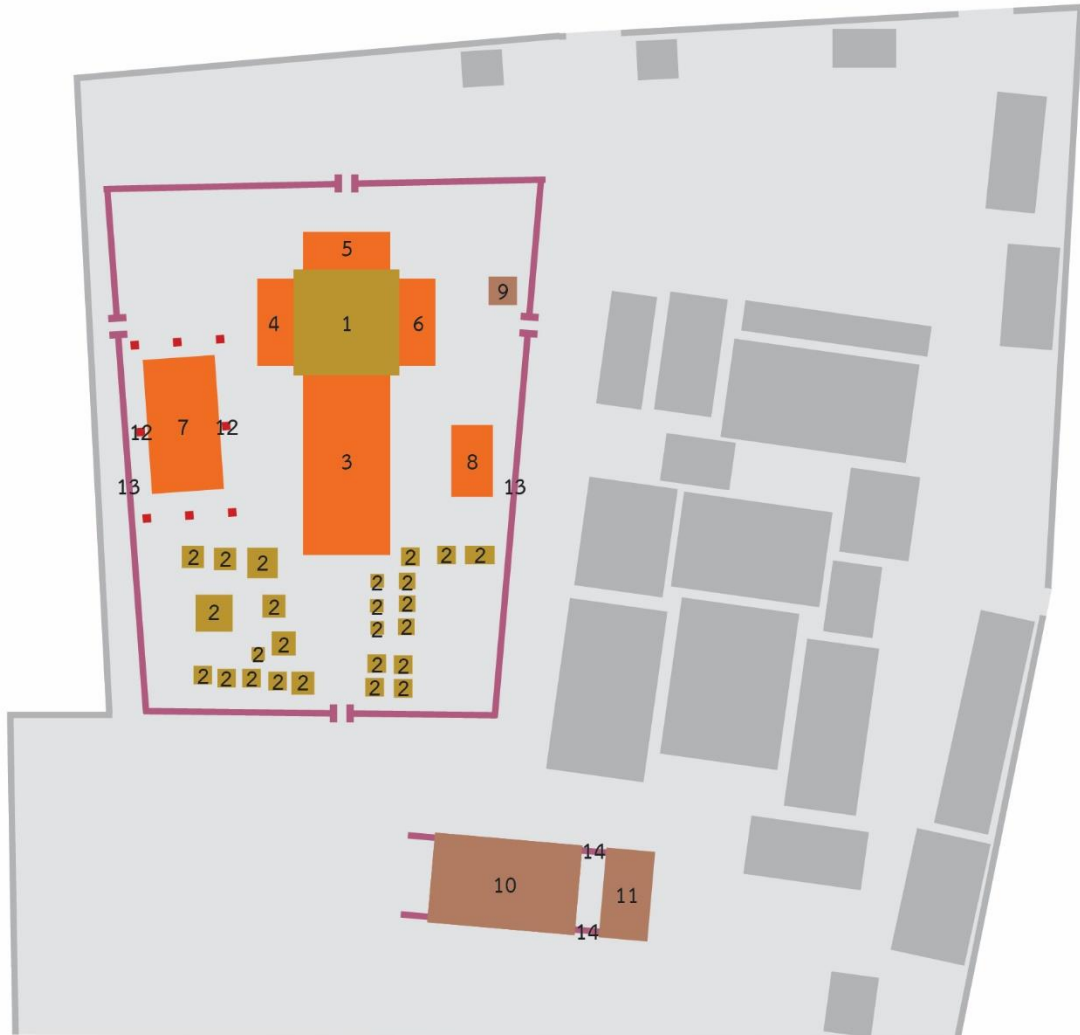

ภาพที่ 78 ศาลาการเปรียญ วัดเชิงท่า ในปี พ.ศ. 2540
(ก่อนดำเนินการปฏิสังขรณ์)
ที่มา: (มรดกโลก, 2540)

ภาพที่ 79 ศาลาการเปรียญ วัดเชิงท่า ในปี พ.ศ. 2548
ที่มา: gis.finearts.go.th

แผนผังที่ 17 แผนผังโดยสังเขป วัดเชิงท่า (สภาพปัจจุบัน)

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.2.3 วัดญาณเสน

วัดญาณเสน ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าวาสกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณทิศเหนือภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 20-22 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในเขตโบราณสถานของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แต่สิ่งก่อสร้างที่มีสภาพดีมีเฉพาะอุโบสถ ซึ่งอยู่ใกล้กับเขตสังฆาวาสและเป็นอาคารที่ถูกใช้ประจำ ส่วนบริเวณเจดีย์ประธานมีสภาพเหมือนถูกทิ้งร้าง

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ประธาน 2) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) อุโบสถ (คูแผนผังที่ 18)

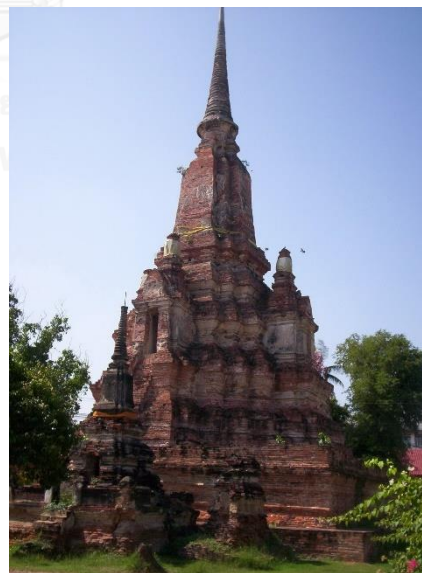
วัดญาณเสนปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยวัดด้วยวิธีการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) เป็นหลักที่อุโบสถ ส่วนบริเวณที่เป็นซากโบราณสถานได้รับการดูแลโดยกรมศิลปากรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมาด้วยวิธีการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) เป็นหลัก สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 32 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 80 เจดีย์ประธาน วัดญาณเสน ก่อนปี พ.ศ. 2511

ที่มา: โครงการศูนย์บูรณาการศึกษาระบบนิเวศวิทยาและหอ

นิทรรศน์รัตนกสิกร

ภาพที่ 81 เจดีย์ประธาน วัดญาณเสน ในปี พ.ศ. 2549

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 82 อุโบสถ วัดญาณแสน ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 83 อุโบสถ วัดญาณแสน ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 18 แผนผังโดยสังเขป วัดญาณเสน (สภาพปัจจุบัน)

- สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ
- น้ำ
- ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถาน

- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.2.4 วัดคูสิดาราม

วัดคูสิดาราม ตั้งอยู่ที่ตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณใกล้คลองหันตรา นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทางทิศตะวันออก สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2538 ปัจจุบันวัดได้สร้างอุโบสถหลังใหม่ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของบริเวณโบราณสถานเดิมและอยู่ใกล้เขตสังฆาวาสซึ่งเป็นพื้นที่ใช้สอยประจำ บริเวณพุทธาวาสเดิมจึงมีสภาพกลายเป็นโบราณสถานร้าง

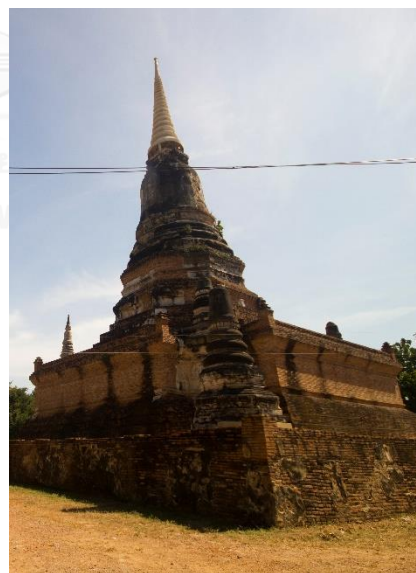
โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ประธาน 2) เจดีย์มุม 3) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 4) วิหารหลวง 5) อุโบสถ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 6) แทนเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 7) กำแพงแก้วฐานไพที (ดูแผนผังที่ 19)

วัดคูสิดารามปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยครั้งใหญ่คือการดำเนินการโดยกรมศิลปากรในปี พ.ศ. 2555 โดยวิธีสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) เป็นหลัก ส่วนการดำเนินการโดยวัดมีอยู่บ้างเล็กน้อย สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 33 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 84 เจดีย์ประธาน วัดคูสิดาราม ในปี พ.ศ. 2549

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 85 เจดีย์ประธาน วัดคูสิดาราม ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 86 อุโบสถเก่า วัดดุสิตาราม ในปี พ.ศ. 2549

ที่มา: gis.finearts.go.th

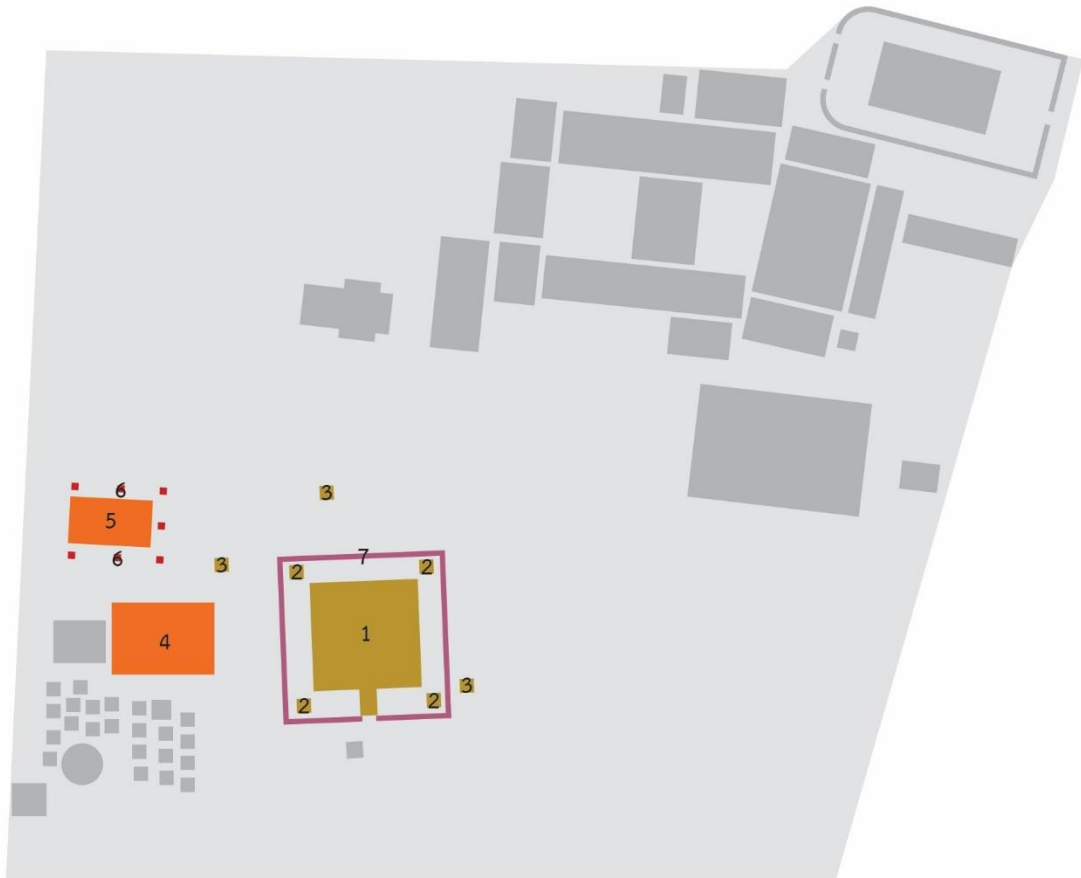

ภาพที่ 87 อุโบสถเก่า วัดดุสิตาราม ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 19 แผนผังโดยสังเขป วัดดุสิตาราม (สภาพปัจจุบัน)

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

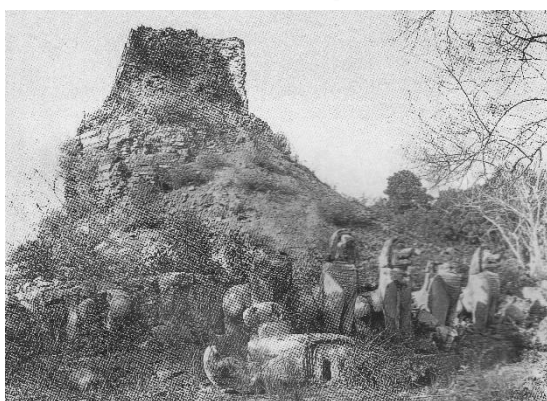
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.2.5 วัดธรรมิกราช

วัดธรรมิกราช ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าวาสกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณทางทิศเหนือภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2478 วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยบริเวณกุฏิสงฆ์ของวัดอยู่ทางทิศเหนือ ใกล้กับวิหารพระนอนซึ่งเป็นโบราณสถานที่ยังคงมีการใช้สอย นอกจากนั้นในเขตพุทธาวาสส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นโบราณสถานร้าง ยกเว้นอุโบสถที่จำเป็นต้องใช้ในการประกอบสังฆกรรม

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ประธาน 2) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) วิหารหลวง 4) อุโบสถ 5) วิหารน้อย 6) วิหารพระนอน องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 7) กำแพงแก้วอุโบสถและแท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 8) กำแพงแก้วเขตพุทธาวาส (ดูแผนผังที่ 20)

วัดธรรมิกราชปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกดำเนินการบ่อยครั้งคือการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) โดยกรมศิลปากรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ส่วนการดำเนินการโดยวัดมีอยู่ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันโดยใช้หลากหลายวิธีการ สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 34 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 88 เจดีย์ประธาน วัดธรรมิกราช ก่อนปี พ.ศ.

2529

ที่มา: (น. ณ ปากน้ำ, 2540)

ภาพที่ 89 เจดีย์ประธาน วัดธรรมิกราช ในปี พ.ศ. 2549

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 90 วิหารหลวงและอุโบสถ วัดธรรมิกราช ก่อนปี
พ.ศ. 2542

ที่มา: (Tourism Authority of Thailand, 1999)

ภาพที่ 91 อุโบสถ วัดธรรมิกราช ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

แผนผังที่ 20 แผนผังโดยสังเขป วัดธรรมิกราช (สภาพปัจจุบัน)

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์กรประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์กรประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.2.6 วัดบำรุงธรรม

วัดบำรุงธรรม ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านใหม่ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณใกล้แม่น้ำเจ้าพระยา นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 23-24 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และยังไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติจากกรมศิลปากร ปัจจุบันวัดมีอุโบสถหลังใหม่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของพุทธาวาสเดิม และอยู่ใกล้กับเขตสังฆาวาสซึ่งเป็นพื้นที่ใช้สอยประจำ บริเวณพุทธาวาสเดิมจึงมีสภาพคล้ายถูกทิ้งร้าง

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ประธาน อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) อุโบสถเก่า องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 3) แท่นเสมาเก่า องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 4) กำแพงแก้ว (ดูแผนผังที่ 21)

วัดบำรุงธรรมปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยวัดเป็นหลัก โดยใช้วิธีการปฏิสังขรณ์ ทั้งเหมือนเดิม (2-ก) และเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 35 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 92 เจดีย์ประธาน วัดบำรุงธรรม ในปี พ.ศ. 2559

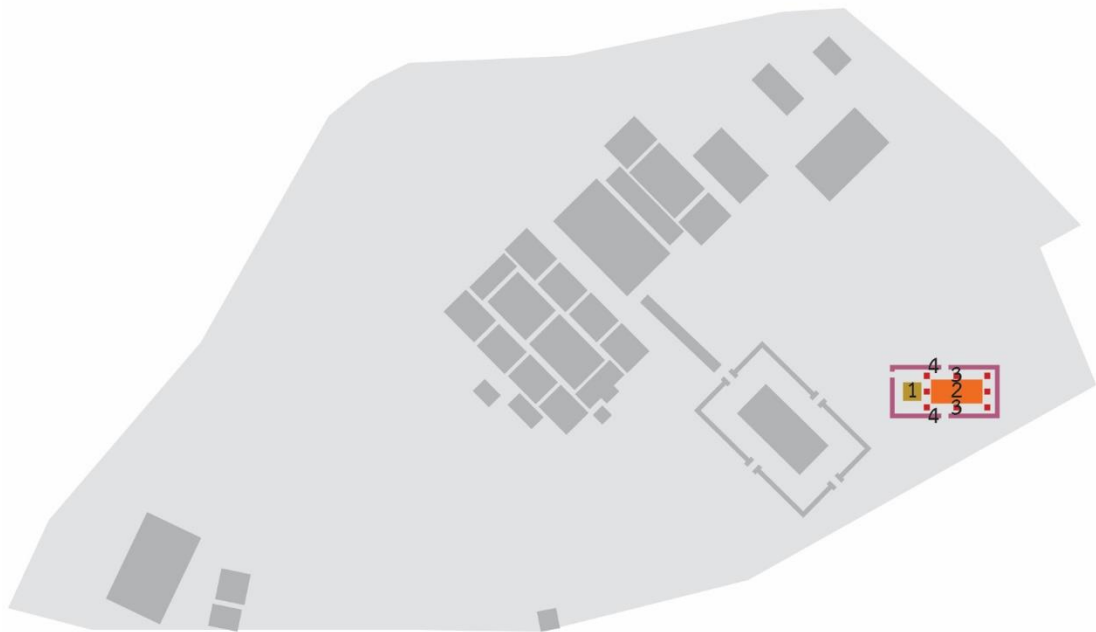
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 93 อุโบสถเก่า วัดบำรุงธรรม ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 21 แผนผังโดยสังเขป วัดบำรุงธรรม (สภาพปัจจุบัน)

- สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ
- น้ำ
- ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์กรประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์กรประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.2.7 วัดพุทไธศวรรย์

วัดพุทไธศวรรย์ ตั้งอยู่ที่ตำบลสำเภาล่ม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งทิศใต้ของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1896 หลังการสถาปนากรุงศรีอยุธยา 3 ปี โดยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสร้างขึ้นในบริเวณที่ประทับเดิม (พระตำหนักเวียงเหล็ก) ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2478 วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แต่เนื่องจากเดิมเป็นวัดขนาดใหญ่ และมีขนาดเล็กหลงเหลือกรุงศรีอยุธยา จึงทำให้กิจกรรมในวัดปัจจุบันจะอยู่บริเวณกุฏิสงฆ์และพระอุโบสถเท่านั้น (อาจรวมถึงพระระเบียงคด) ในส่วนพื้นที่ฝั่งตะวันออกของเขตพุทธาวาสมีลักษณะคล้ายถูกทิ้งร้าง ทั้งนี้ เนื่องจากวัดนี้มีสิ่งก่อสร้างจำนวนมากและมีอายุยาวนาน จึงปรากฏการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยหลายครั้งและหลากหลายรูปแบบ

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) พระปราสาทประธาน 2) เจดีย์และปราสาทราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) พระมณฑปเหนือ 4) พระมณฑปใต้ 5) พระระเบียงคด 6) พระวิหารหลวง 7) พระอุโบสถ 8) วิหารพระสี่ทิศ 9) วิหารทรงศีล 10) วิหารทรงธรรม 11) วิหารพระนอน 12) วิหารกัจจายนะ 13) วิหารทรงเครื่อง 14) วิหารเขียน อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 15) ตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ 16) หอระฆัง องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 17) ซุ้มเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 18) กำแพงแก้วฐานไพที 19) กำแพงแก้ววิหารทรงเครื่อง 20) กำแพงแก้ววิหารเขียน 21) กำแพงแก้วเขตพุทธาวาส (ดูแผนผังที่ 22)

วัดพุทไธศวรรย์ปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งโดยรัฐและวัดในสมัยจารีต โดยใช้วิธีการปฏิสังขรณ์เป็นหลัก ทั้งเหมือนเดิม (2-ก) และเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) กรมศิลปากรเข้ามาดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512 เป็นต้นมา การดำเนินการครั้งใหญ่คือในช่วงปี พ.ศ. 2534-2541 ในปี พ.ศ. 2551 และในปี พ.ศ. 2556 โดยใช้วิธีการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) และการปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค) เป็นหลัก สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 36 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 94 ปรากฏประธานและวิหารกัจฉายณะ วัดพุทธไส
ศวรรย์ ก่อนปี พ.ศ. 2469
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 95 อุโบสถ วัดพุทธไสศวรร์ ก่อนปี พ.ศ. 2469
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 96 ปรากฏประธานและอุโบสถ วัดพุทธไสศวรร์
ก่อนปี พ.ศ. 2534
ที่มา: www.palungjit.org

ภาพที่ 97 อุโบสถ วัดพุทธไสศวรร์ ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 98 ตำนกสมเด็จพะพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทธไส
ศวรร์ ก่อนปี พ.ศ. 2512
ที่มา: www.manager.co.th

ภาพที่ 99 ตำนกสมเด็จพะพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทธไส
ศวรร์ ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

แผนผังที่ 22 แผนผังโดยสังเขป วัดพุทธโฆศวรรย์ (สภาพปัจจุบัน)

0 50 ม.

- สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ
- น้ำ
- ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

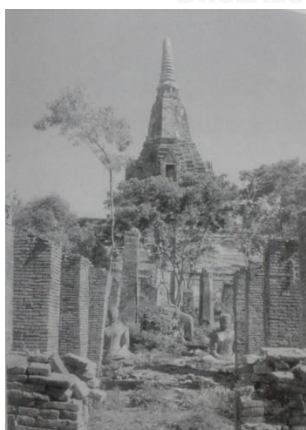
- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์กรประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์กรประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.2.8 วัดภูเขาทอง

วัดภูเขาทอง ตั้งอยู่ที่ตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณกลางทุ่งภูเขาทอง ใกล้แม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 22 (พระราชพงศาวดารกล่าวถึงการสร้างในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี แต่ยังไม่มีการหลักฐานทางโบราณคดีรองรับ) ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2478 วัดนี้กลายเป็นวัดร้างหลังเสียกรุงศรีอยุธยา แต่ยังคงปรากฏการบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์ประธานอยู่บ้าง เนื่องจากเป็นปูชนียวัตถุที่มีชื่อเสียง การฟื้นฟูวัดได้เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2499 ซึ่งเป็นช่วงเวลาหลังจากวัดได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้ว การเข้าไปใช้พื้นที่ในเขตโบราณสถานจะมีเพียงการปรับการใช้สอยอุโบสถโดยการต่อเติมโครงสร้างผนังและหลังคาใหม่บนซากเดิม

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ประธาน 2) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) อุโบสถ 4) วิหารน้อย 5) วิหารแกลบ องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 6) กำแพงแก้ว (ดูแผนผังที่ 23)

วัดภูเขาทองปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยเจดีย์ประธานโดยรัฐอย่างต่อเนื่องด้วยวิธีการปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก) เป็นหลัก ในระยะหลังกรมศิลปากรเข้ามาดำเนินการด้วยวิธีการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) เป็นหลัก สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 37 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 100 เจดีย์ประธานและอุโบสถ วัดภูเขาทอง ก่อนปี พ.ศ. 2499

ที่มา: www.facebook.com/pkt13000

ภาพที่ 101 เจดีย์ประธาน วัดภูเขาทอง ก่อนปี พ.ศ. 2540

ที่มา: oknation.nationtv.tv

ภาพที่ 102 เจดีย์ประธาน วัดกุเขาทอง ในปี พ.ศ. 2548
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 103 อุโบสถ วัดกุเขาทอง ก่อนปี พ.ศ. 2519
ที่มา: www.facebook.com/pkt13000

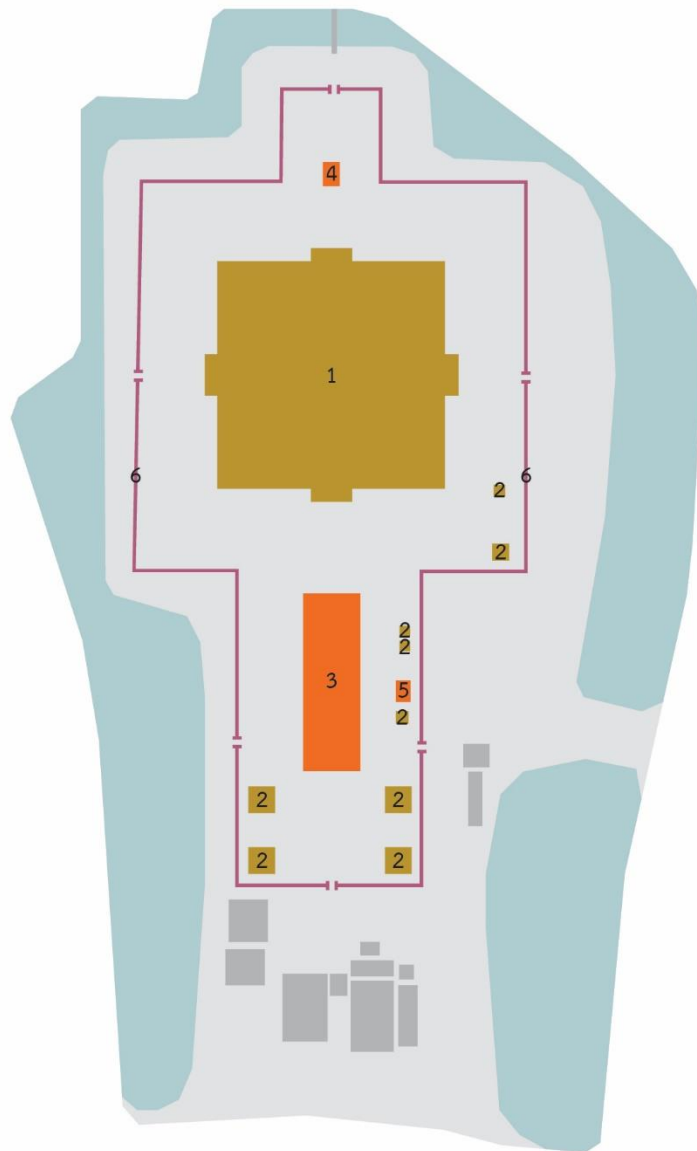

ภาพที่ 104 อุโบสถ วัดกุเขาทอง ในปี พ.ศ. 2548
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 105 อุโบสถ วัดกุเขาทอง ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 23 แผนผังโดยสังเขป วัดกุเขาทอง (สภาพปัจจุบัน)

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์กรประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์กรประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.2.9 วัดราชประดิษฐฐาน

วัดราชประดิษฐฐาน ตั้งอยู่ที่ตำบลหัวรอ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณทิศเหนือภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 21 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในเขตโบราณสถานของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อาคารหลักของวัดคืออุโบสถถูกสร้างใหม่ในปี พ.ศ. 2507 จึงทำให้ไม่เหลือสภาพวัดเก่าชัดเจนนัก อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันวัดนี้ได้รวมวัดท่าทรายซึ่งเป็นวัดเก่าที่สร้างมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 เข้ามาเป็นวัดเดียวกัน ทำให้บริเวณวัดท่าทรายเดิมกลายเป็นโบราณสถานร้าง แต่ยังคงปรากฏการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยอยู่บ้าง

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์และปราสาทค์ราย 2) ปราสาทค์ประธาน วัดท่าทราย 3) เจดีย์ราย วัดท่าทราย อาคารประดิษฐฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 4) อุโบสถ 5) วิหารหลวง วัดท่าทราย 6) อุโบสถวัดท่าทราย อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 7) หอสมณธรรม วัดท่าทราย 8) หอระฆัง วัดท่าทราย องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 9) แท่นเสมา 10) แท่นเสมา วัดท่าทราย องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 11) กำแพงแก้ว วัดท่าทราย (ดูแผนผังที่ 24)

วัดราชประดิษฐฐานปรากฏรูปแบบการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกดำเนินการบ่อยครั้งคือการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) โดยกรมศิลปากร และการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) โดยวัด สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 38 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 106 ปราสาทค์ประธานและวิหารหลวง วัดท่าทราย
(ในวัดราชประดิษฐฐาน) ในปี พ.ศ. 2549

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 107 ปราสาทค์ประธานและวิหารหลวง วัดท่าทราย
(ในวัดราชประดิษฐฐาน) ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 108 อุโบสถ วัดท่าทราย (ในวัดราชประดิษฐฐาน)
ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 109 อุโบสถ วัดท่าทราย (ในวัดราชประดิษฐฐาน)
ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 110 หอสมณธรรม วัดท่าทราย (ในวัดราช
ประดิษฐฐาน) ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 111 หอสมณธรรม วัดท่าทราย (ในวัดราช
ประดิษฐฐาน) ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 24 แผนผังโดยสังเขป วัดราชประดิษฐฐาน (สภาพปัจจุบัน)

0 20 ม.

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.2.10 วัดสมณโกฏฐาราม

วัดสมณโกฏฐาราม ตั้งอยู่ที่ตำบลไผ่ลิง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณใกล้คลองวัดกุฎีดาว นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทางทิศตะวันออก สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2478 วัดนี้เป็นวัดที่ร้างไปหลังเสียกรุงศรีอยุธยา กลับมาฟื้นฟูขึ้นใหม่เป็นวัดมีพระสงฆ์ในปี พ.ศ. 2502 ซึ่งเป็นช่วงเวลาหลังจากวัดนี้ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้ว การดำเนินการกับโบราณสถานจึงมีไม่มากนัก บริเวณเขตสังฆาวาสปัจจุบันอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของโบราณสถาน ส่วนโบราณสถานที่มีการใช้สอยประจำมีเพียงอุโบสถซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) ปรางค์ประธาน 2) เจดีย์มุม 3) เจดีย์ 4) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 5) ระเบียงคด 6) วิหารหลวง 7) อุโบสถ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 8) แทนเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 9) กำแพงแก้ว (ดูแผนผังที่ 25)

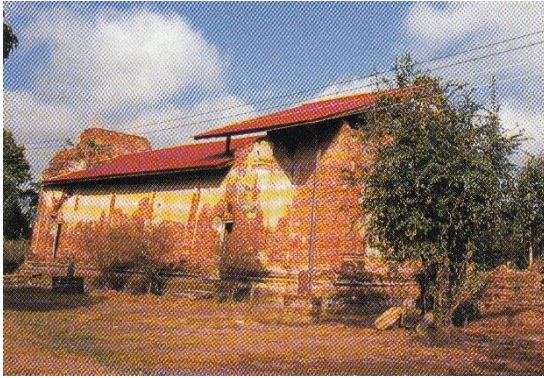
วัดสมณโกฏฐารามปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยครั้งสำคัญคือในสมัยสมเด็จพระนารายณ์โดยรัฐ เน้นใช้วิธีการสร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข) ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ เน้นใช้วิธีการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) และในปี พ.ศ. 2542 โดยกรมศิลปากร เน้นใช้วิธีการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 39 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 112 ปรางค์ประธาน วัดสมณโกฏฐาราม ในปี พ.ศ. 2542 (ก่อนการดำเนินการสงวนรักษาสภาพ)
ที่มา: (สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)

ภาพที่ 113 ปรางค์ประธาน วัดสมณโกฏฐาราม ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: (สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)

ภาพที่ 114 อุโบสถ วัดสมณโกฏฐาราม ก่อนปี พ.ศ.
2542

ที่มา: (กรมศิลปากร, 2543)

ภาพที่ 115 อุโบสถ วัดสมณโกฏฐาราม ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

แผนผังที่ 25 แผนผังโดยสังเขป วัดสมณโกฏฐาราม (สภาพปัจจุบัน)

- สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ
- น้ำ
- ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถาน

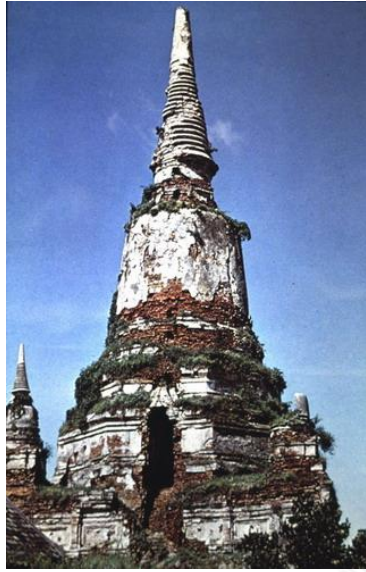
- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์กรประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์กรประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.2.11 วัดใหญ่ชัยมงคล

วัดใหญ่ชัยมงคล ตั้งอยู่ที่ตำบลคลองสวนพลู อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1900 โดยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2478 วัดนี้ได้ร้างไปหลังเสียกรุงศรีอยุธยา และได้รับการฟื้นฟูเป็นวัดมีพระสงฆ์อีกครั้งในปี พ.ศ. 2499 ซึ่งเป็นช่วงเวลาหลังจากวัดได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้ว การใช้สอยพื้นที่ในส่วนโบราณสถานจึงมีข้อจำกัด ต่อมาวัดนี้ได้รวมเอาพื้นที่วัดร้างขนาดเล็กอีก 3 วัดเข้ามาด้วย

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ประธาน 2) เจดีย์ราย 3) เจดีย์ วัดร้างหมายเลข 1 4) เจดีย์ประธาน วัดร้างหมายเลข 2 5) เจดีย์ วัดโบสถ์แดง อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 6) มณฑปเหนือ 7) มณฑปใต้ 8) ระเบียงคต 9) อุโบสถ 10) วิหารหลวง 11) วิหารพระนอน 12) วิหาร วัดร้างหมายเลข 2 องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 13) แท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 14) กำแพงวัด (คูแผนผังที่ 26)

วัดใหญ่ชัยมงคลปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย โดยกรมศิลปากรเป็นหลัก โดยเฉพาะช่วงปี พ.ศ. 2522-2525 โดยใช้วิธีการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) เป็นหลัก และมีการดำเนินการโดยวัดบ้างประปรายด้วยหลากหลายวิธีการ สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 40 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 116 เจดีย์ประธาน วัดใหญ่ชัยมงคล ก่อนปี พ.ศ.

2518

ที่มา: www.thapra.lib.su.ac.th/supat

ภาพที่ 117 เจดีย์ประธานและวิหารหลวง วัดใหญ่ชัย

มงคล ในปี พ.ศ. 2518

ที่มา: (กรมศิลปากร, 2522)

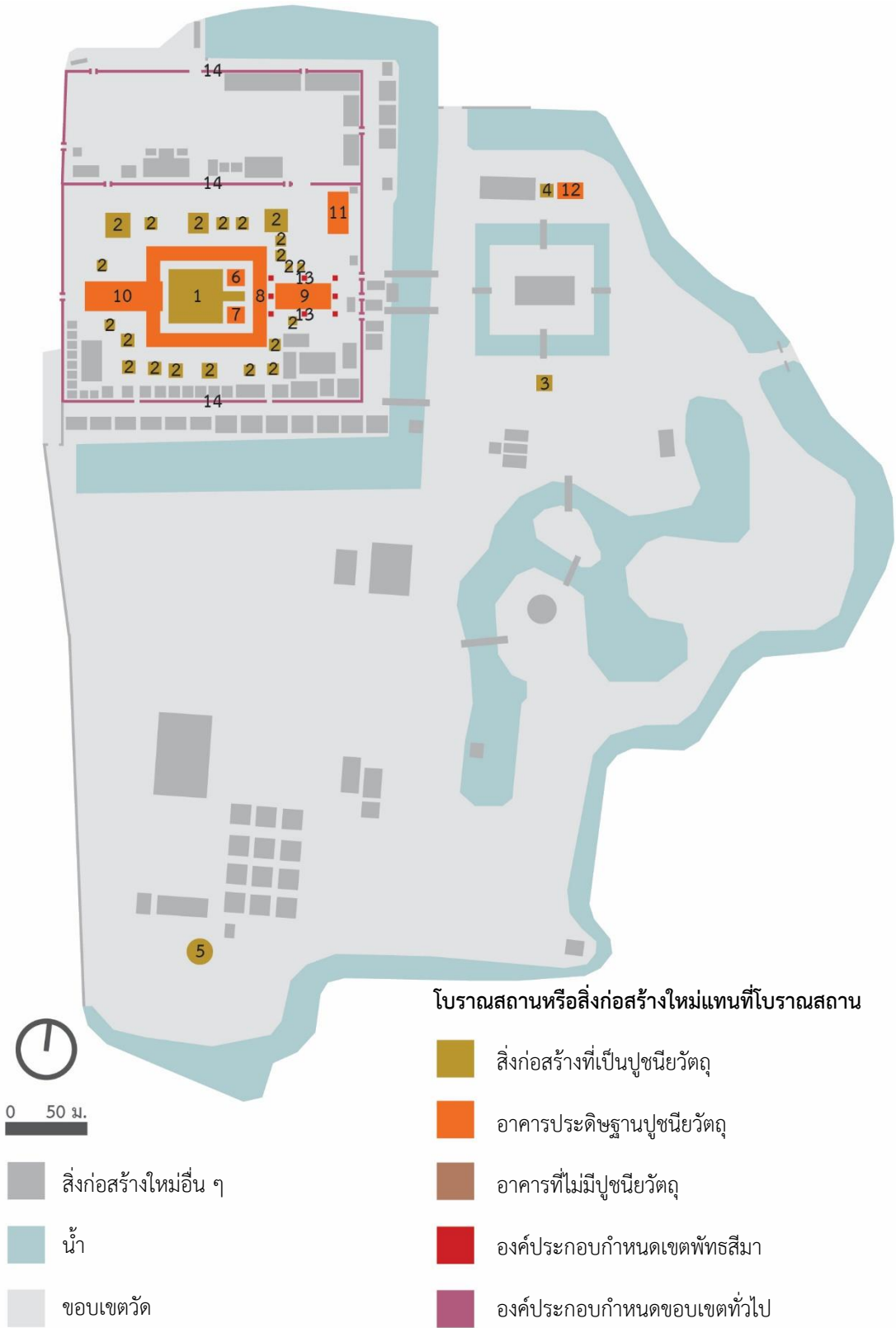

ภาพที่ 118 เจดีย์ประธานและวิหารหลวง วัดใหญ่ชัย

มงคล ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 26 แผนผังโดยสังเขป วัดใหญ่ชัยมงคล (สภาพปัจจุบัน)

4.3.2.12 วัดโยธยา

วัดโยธยา ตั้งอยู่ที่ตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณใกล้คลองวัดกุฎีดาว นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทางทิศตะวันออก สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2486 วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยพื้นที่ใช้สอยประจำของวัดคือเขตสังฆาวาสทางทิศใต้ของโบราณสถาน ส่วนในเขตโบราณสถานมีเพียงอุโบสถเท่านั้นที่มีการใช้สอยในการประกอบสังฆกรรม สิ่งก่อสร้างอื่น ๆ มีสภาพคล้ายถูกทิ้งร้าง

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ประธาน 2) ปราสาท 3) เจดีย์คู่ อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 4) อุโบสถ 5) วิหารหลวง องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 6) แท่นเสมอองค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 7) กำแพงแก้ว (ดูแผนผังที่ 27)

วัดโยธยาปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยวัดด้วยวิธีการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) เป็นหลักอย่างต่อเนื่อง ส่วนการดำเนินการของกรมศิลปากรเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2555 โดยใช้วิธีการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 41 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 119 เจดีย์ประธาน วัดโยธยา ในปี พ.ศ. 2537

ที่มา: www.thapra.lib.su.ac.th/supat

ภาพที่ 120 เจดีย์ประธานและปราสาท วัดโยธยา ในปี

พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 121 อุโบสถและเจดีย์คู่ วัดอโยธยา ก่อนปี พ.ศ.

2537

ที่มา: โครงการศูนย์บูรณาการศึกษาระยะจินดาและหอ
นิทรรศน์รัตนกสิกร

ภาพที่ 122 อุโบสถและเจดีย์คู่ วัดอโยธยา ก่อนปี พ.ศ.

2549

ที่มา: (กรมศิลปากร, 2551)

ภาพที่ 123 อุโบสถและเจดีย์คู่ วัดอโยธยา ในปี พ.ศ.

2559

ที่มา: ผู้วิจัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

แผนผังที่ 27 แผนผังโดยสังเขป วัดอโยธยา (สภาพปัจจุบัน)

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3 วัดที่ไม่ปรากฏระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน

4.3.3.1 วัดกลางคลองสระบัว

วัดกลางคลองสระบัว ตั้งอยู่ที่ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณใกล้คลองสระบัว นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทางทิศเหนือ สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2360 ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในรายชื่อโบราณสถานของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่สมัยสร้างจนถึงปัจจุบัน ปัจจุบันมีอุโบสถเป็นอาคารหลักเพียงหลังเดียวที่เป็นโบราณสถาน

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) อุโบสถ อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) หอระฆัง องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 4) แท่นเสมา (ดูแผนผังที่ 28)

วัดกลางคลองสระบัวปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยวัดเป็นหลักตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยใช้วิธีการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) มากที่สุด สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 42 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 124 อุโบสถ วัดกลางคลองสระบัว ในปี พ.ศ.

2549

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 125 อุโบสถ วัดกลางคลองสระบัว ในปี พ.ศ.

2559

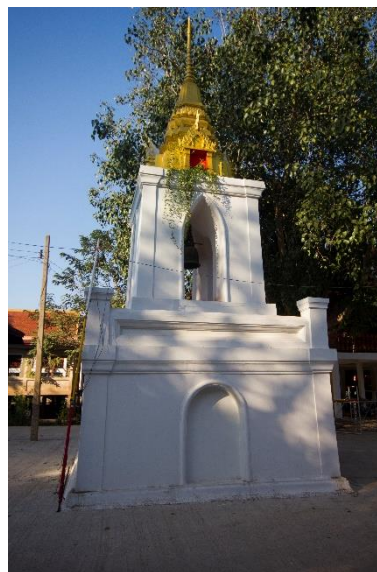
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 126 หอระฆัง วัดกลางคลองสระบัว ในปี พ.ศ.

2555

ที่มา: maps.google.co.th

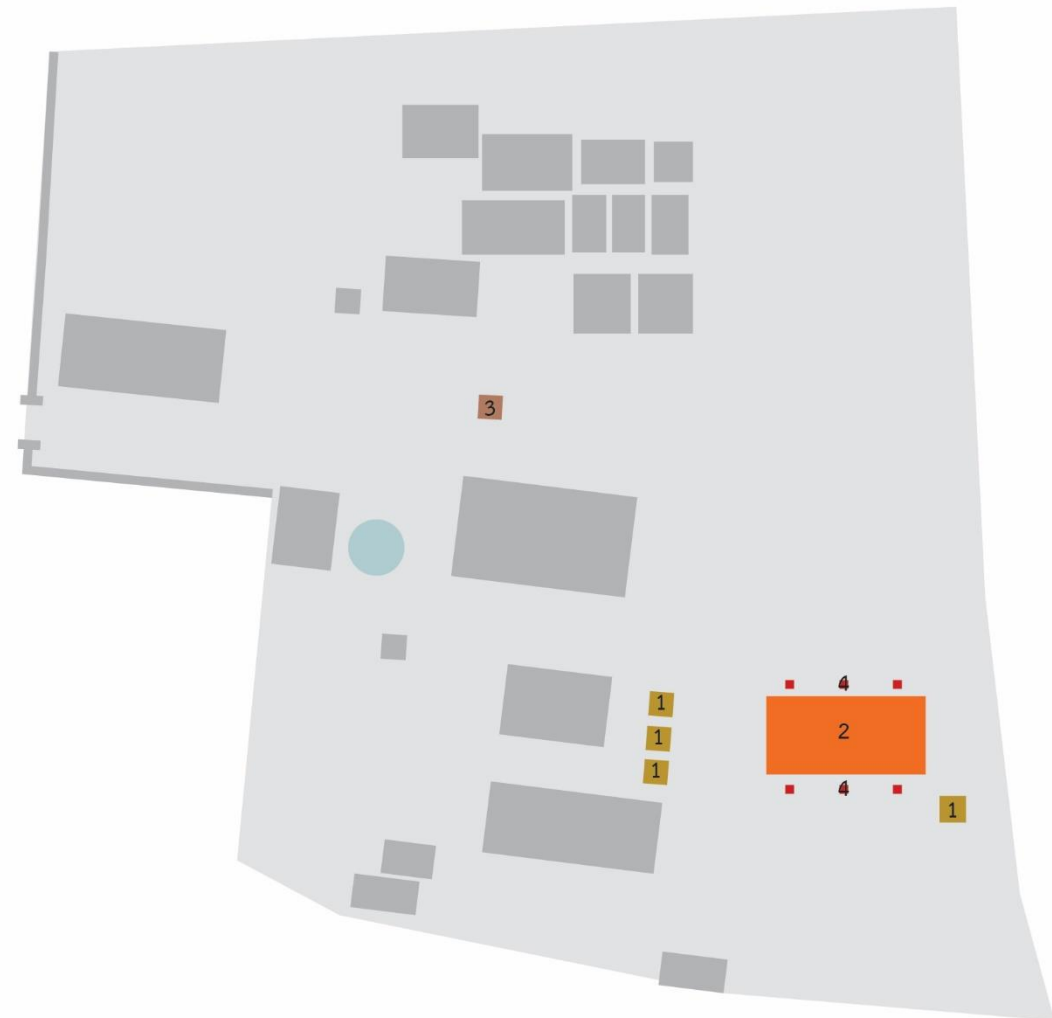
ภาพที่ 127 หอระฆัง วัดกลางคลองสระบัว ในปี พ.ศ.

2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 28 แผนผังโดยสังเขป วัดกลางคลองสระบัว (สภาพปัจจุบัน)

- สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ
- น้ำ
- ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถาน

- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์กรประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์กรประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3.2 วัดกลางปากกราน

วัดกลางปากกราน ตั้งอยู่ที่ตำบลปากกราน อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณปากคลองตะเคียน ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เดิมเป็นวัดในสมัยอยุธยาที่ร้างไปหลังเสียกรุงศรีอยุธยา ได้รับการฟื้นฟู (สร้าง) เป็นวัดใหม่ในปี พ.ศ. 2430 โดยย้ายที่ตั้งจากวัดเดิมมาทางทิศตะวันออกใกล้กับคลองตะเคียน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ แล้วโดยรวมอยู่ในรายชื่อโบราณสถานของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่สมัยฟื้นฟูจนถึงปัจจุบัน ปัจจุบันวัดกำลังสร้างอุโบสถหลังใหม่ทำให้อุโบสถหลังเก่าจะไม่ได้ถูกใช้งานประจำอีกต่อไป

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย อาคารประดิษฐานปูนียัตถุ ได้แก่ 1) อุโบสถ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 2) แท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 3) กำแพงแก้ว (คูแผนผังที่ 29)

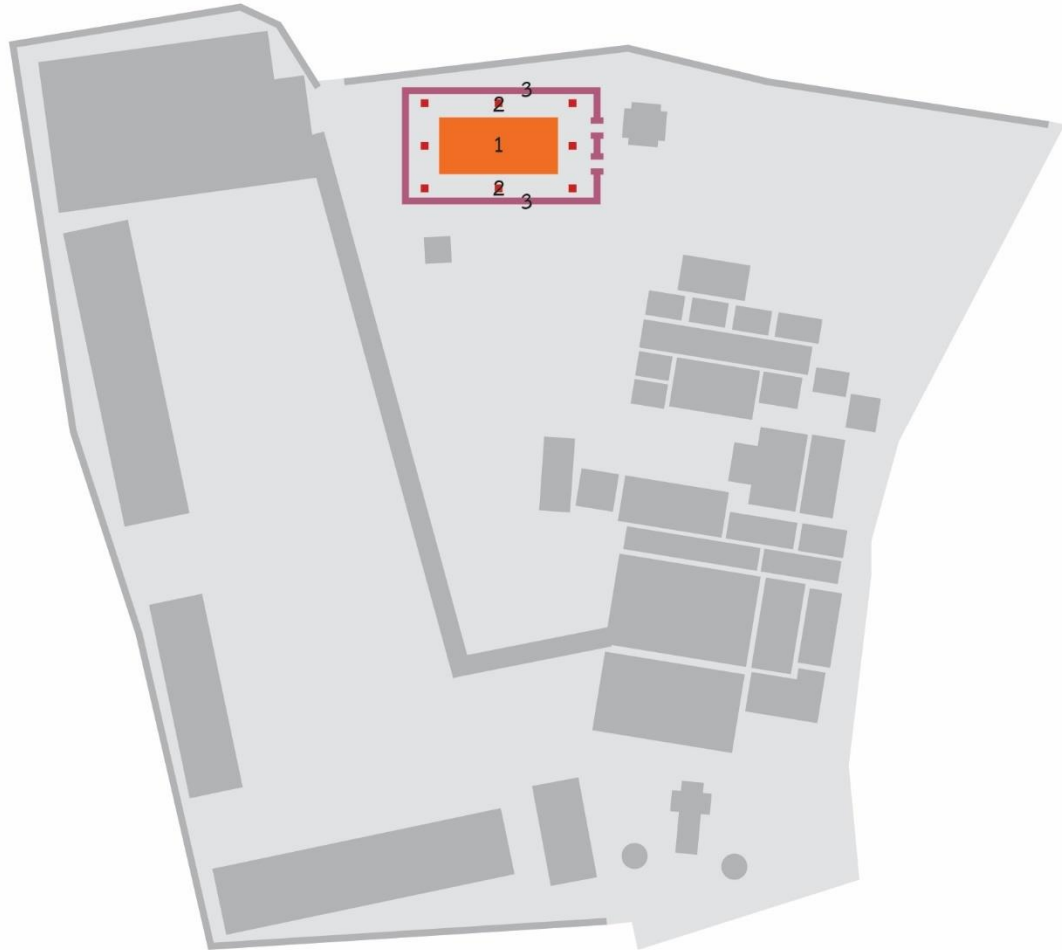
วัดกลางปากกรานปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยไม่มากนัก โดยปรากฏการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) โดยวัด สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 43 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 128 อุโบสถ วัดกลางปากกราน ในปี พ.ศ. 2549

ที่มา: gis.finearts.go.th

แผนผังที่ 29 แผนผังโดยสังเขป วัดกลางปากกราน (สภาพปัจจุบัน)

- สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ
- น้ำ
- ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์กรที่กำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์กรที่กำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3.3 วัดกะสังข์

วัดกะสังข์ ตั้งอยู่ที่ตำบลธนู อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมคลองข้าวเม่า นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทางทิศตะวันออก สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2325 ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และยังไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติจากกรมศิลปากร วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่สมัยสร้างจนถึงปัจจุบัน มีอาคารที่เป็นโบราณสถานหลักเพียงหลังเดียวคืออุโบสถ

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย อาคารประดิษฐานปูนียวัตถุ ได้แก่ 1) อุโบสถ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 2) แทนเสมา (ดูแผนผังที่ 30)

วัดกะสังข์ปรากฏรูปแบบการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกดำเนินการบ่อยครั้งคือการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) โดยวัด สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 44 (ในภาคผนวก ก)

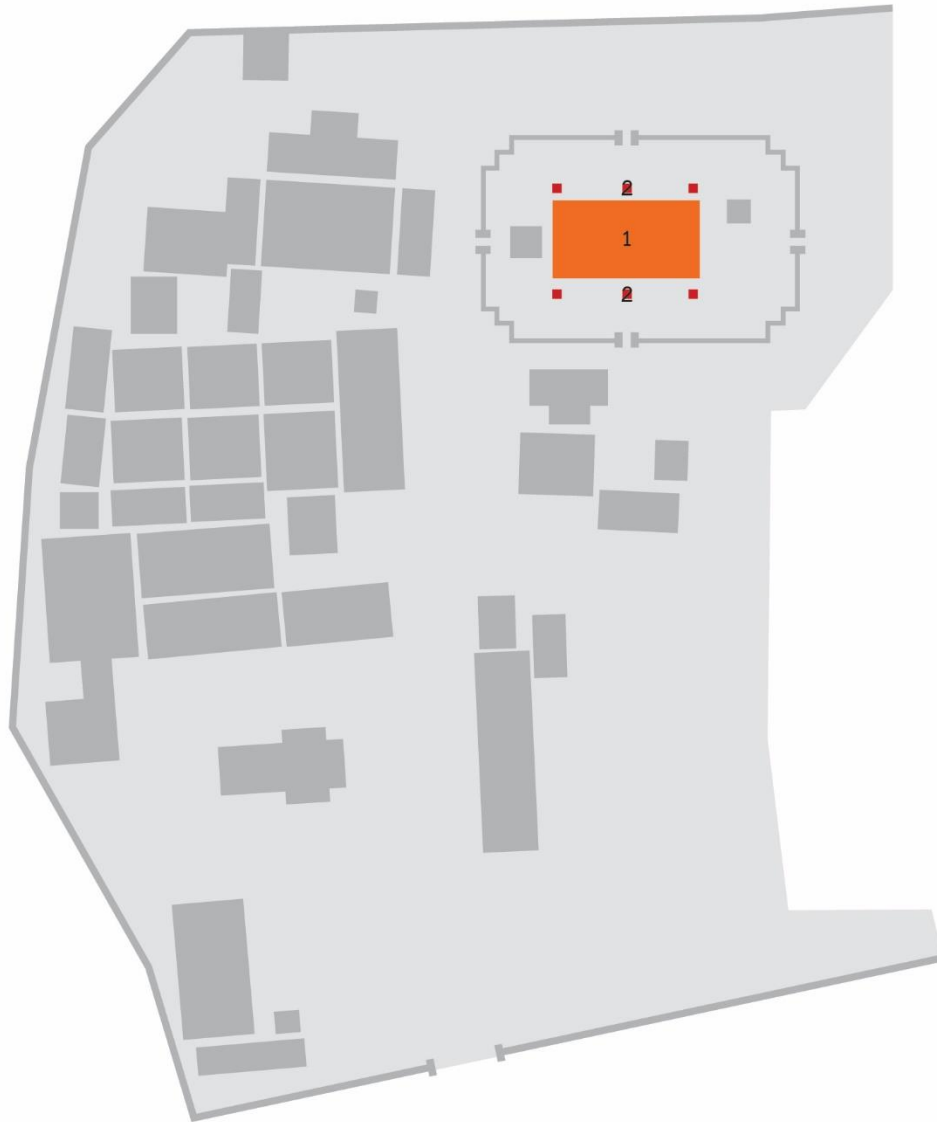

ภาพที่ 129 อุโบสถ วัดกะสังข์ ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 30 แผนผังโดยสังเขป วัดกะสังข์ (สภาพปัจจุบัน)

- สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ
- น้ำ
- ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์กรที่กำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์กรที่กำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3.4 วัดเกาะแก้วเกษาราม

วัดเกาะแก้วเกษาราม ตั้งอยู่ที่ตำบลบ่อโพง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมแม่น้ำป่าสัก นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2411 ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2542 วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่สมัยสร้างจนถึงปัจจุบัน

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์และปราสาทราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) อุโบสถ องค์ประกอบกำหนดเขตพุทธสีมา ได้แก่ 3) แท่นเสมา (ดูแผนผังที่ 31)

วัดเกาะแก้วเกษารามปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกดำเนินการบ่อยครั้งคือการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) โดยวัดตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และมีการดำเนินการโดยกรมศิลปากรที่อุโบสถในปี พ.ศ. 2556-2557 ด้วยวิธีการปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค) สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 45 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 130 อุโบสถ วัดเกาะแก้วเกษาราม ในปี พ.ศ. 2550

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 131 อุโบสถและเจดีย์ราย วัดเกาะแก้วเกษาราม ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 132 ปรางค์ราย วัดเกาะแก้วเกษราราม ในปี พ.ศ. ภาพที่ 133 ปรางค์ราย วัดเกาะแก้วเกษราราม ในปี พ.ศ.

2550

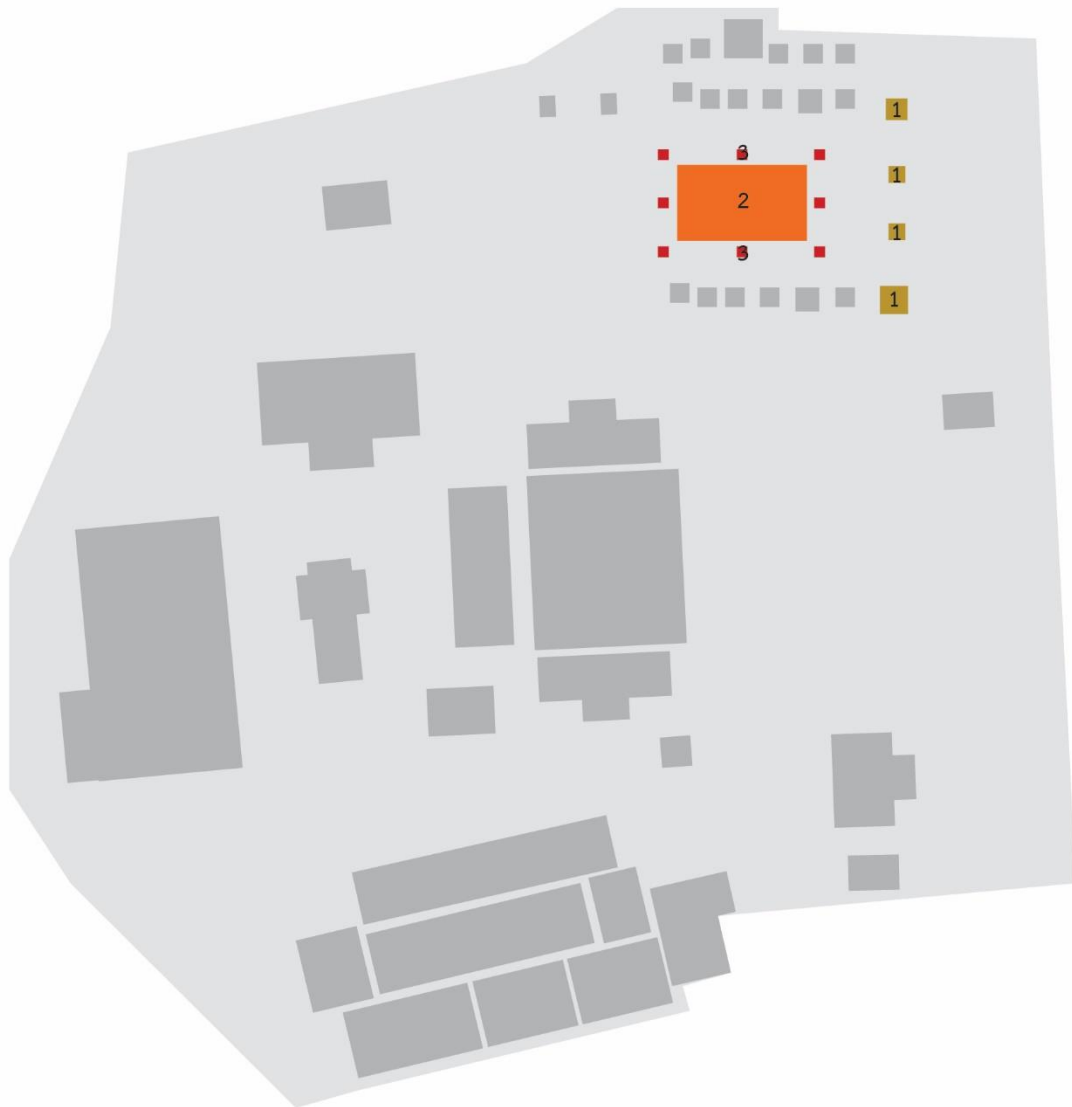
ที่มา: gis.finearts.go.th

2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 31 แผนผังโดยสังเขป วัดเกาะแก้วเกษราราม (สภาพปัจจุบัน)

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถาน

- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3.5 วัดxon

วัดxon ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านป้อม อำเภอนครศรีอยุธยา จังหวัดนครศรีอยุธยา บริเวณปากคลองมหาพราหมณ์ ริมแม่น้ำเจ้าพระยา นอกเกาะเมืองนครศรีอยุธยาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 23 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในรายชื่อโบราณสถานของนครประวัติศาสตร์นครศรีอยุธยา วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อาคารหลักที่เป็นโบราณสถานมีเพียงอุโบสถหลังเดียว

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) อุโบสถองค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 3) ใบเสมา (ดูแผนผังที่ 32)

รูปแบบการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกดำเนินการบ่อยครั้งคือการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) โดยวัด จากหลักฐานที่สืบค้นได้เพียงช่วงสมัยหลัง สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 46 (ในภาคผนวก ก)

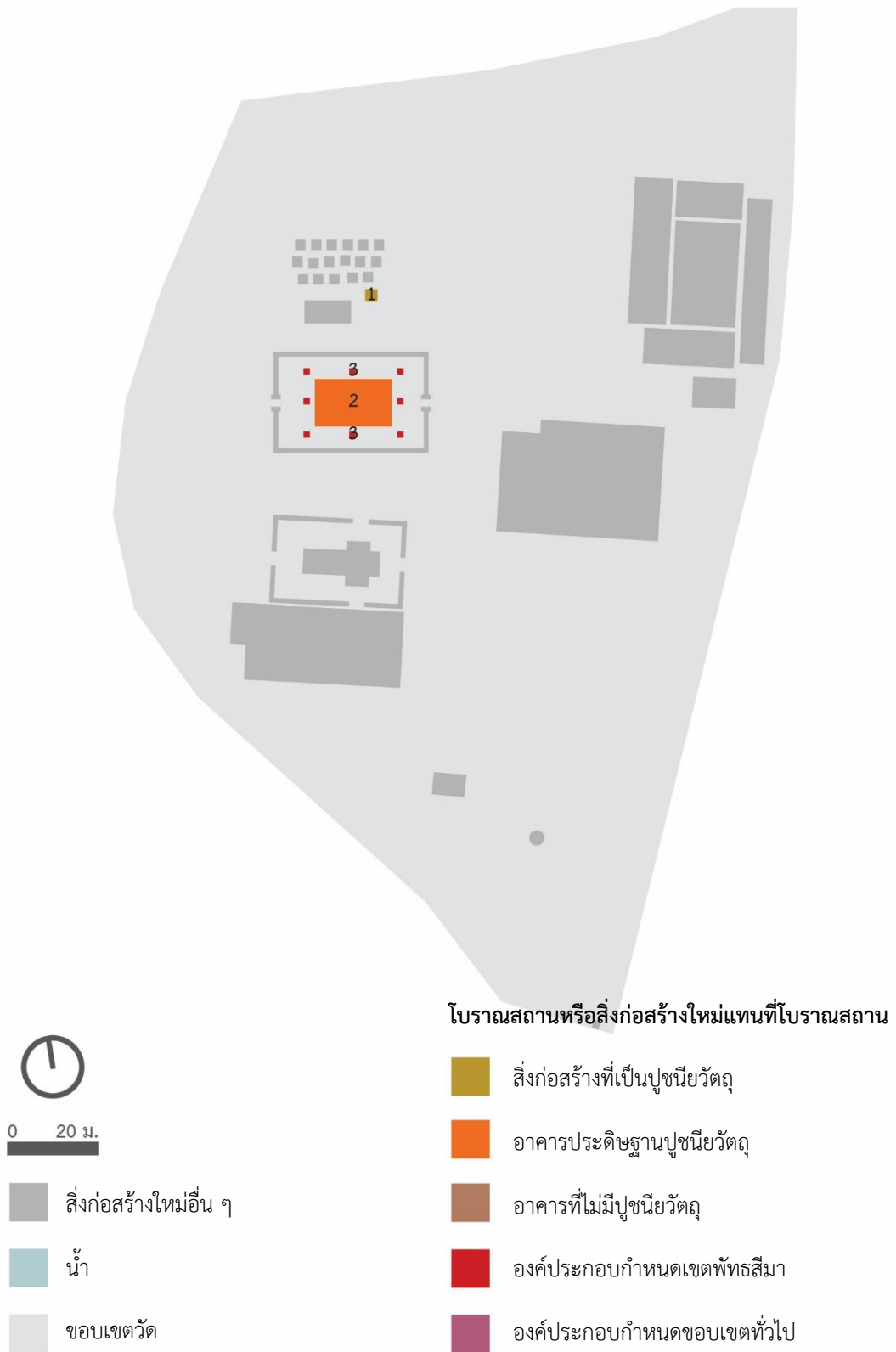

ภาพที่ 134 เจดีย์ราย วัดxon ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 135 อุโบสถ วัดxon ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 32 แผนผังโดยสังเขป วัดขนอน (สภาพปัจจุบัน)

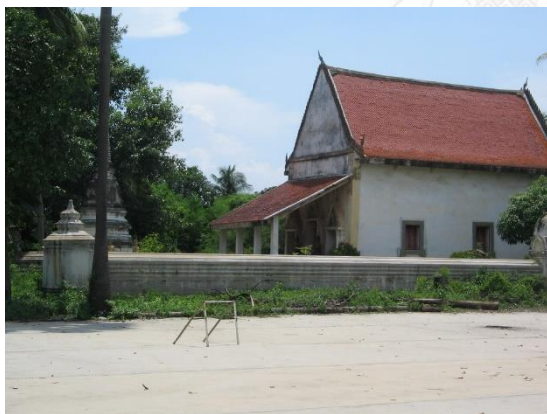

4.3.3.6 วัดครุธาราม

วัดครุธาราม ตั้งอยู่ที่ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมคลองสระบัว นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทางทิศเหนือ สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2301 ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในรายชื่อโบราณสถานของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) อุโบสถ องค์ประกอบกำหนดเขตพุทธสีมา ได้แก่ 3) แพนเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 4) กำแพงแก้ว (ดูแผนผังที่ 33)

วัดครุธารามปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกดำเนินการบ่อยครั้งคือการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) โดยวัดตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันสำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 47 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 136 อุโบสถและเจดีย์ราย วัดครุธาราม ในปี พ.ศ. 2549

2549

ที่มา: gis.finearts.go.th

2559

ที่มา: ผู้วิจัย

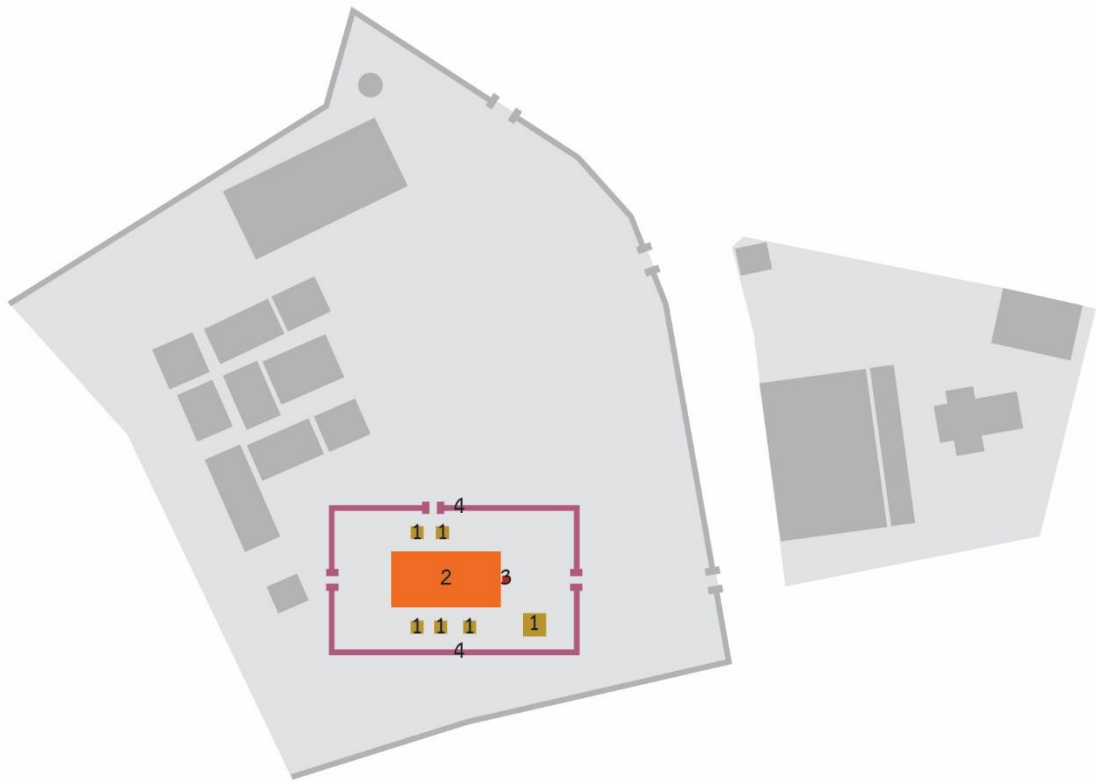
ภาพที่ 138 เจดีย์ราย วัดครุธาราม ก่อนปี พ.ศ. 2529
ที่มา: (น. ณ ปากน้ำ, 2558)

ภาพที่ 139 เจดีย์ราย วัดครุธาราม ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

แผนผังที่ 33 แผนผังโดยสังเขป วัดครุธาราม

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3.7 วัดแค

วัดแค ตั้งอยู่ที่ตำบลหัวรอ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บนเกาะลอย ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 20-23 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และยังไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติจากกรมศิลปากร วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) อุโบสถ อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) กุฏิหลวงปู่ทวด 3) หอระฆัง องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 4) แท่นเสมา (ดูแผนผังที่ 34)

วัดแคปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยวัดด้วยวิธีการสร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข) หลายครั้ง รวมถึงการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 48 (ในภาคผนวก ก)

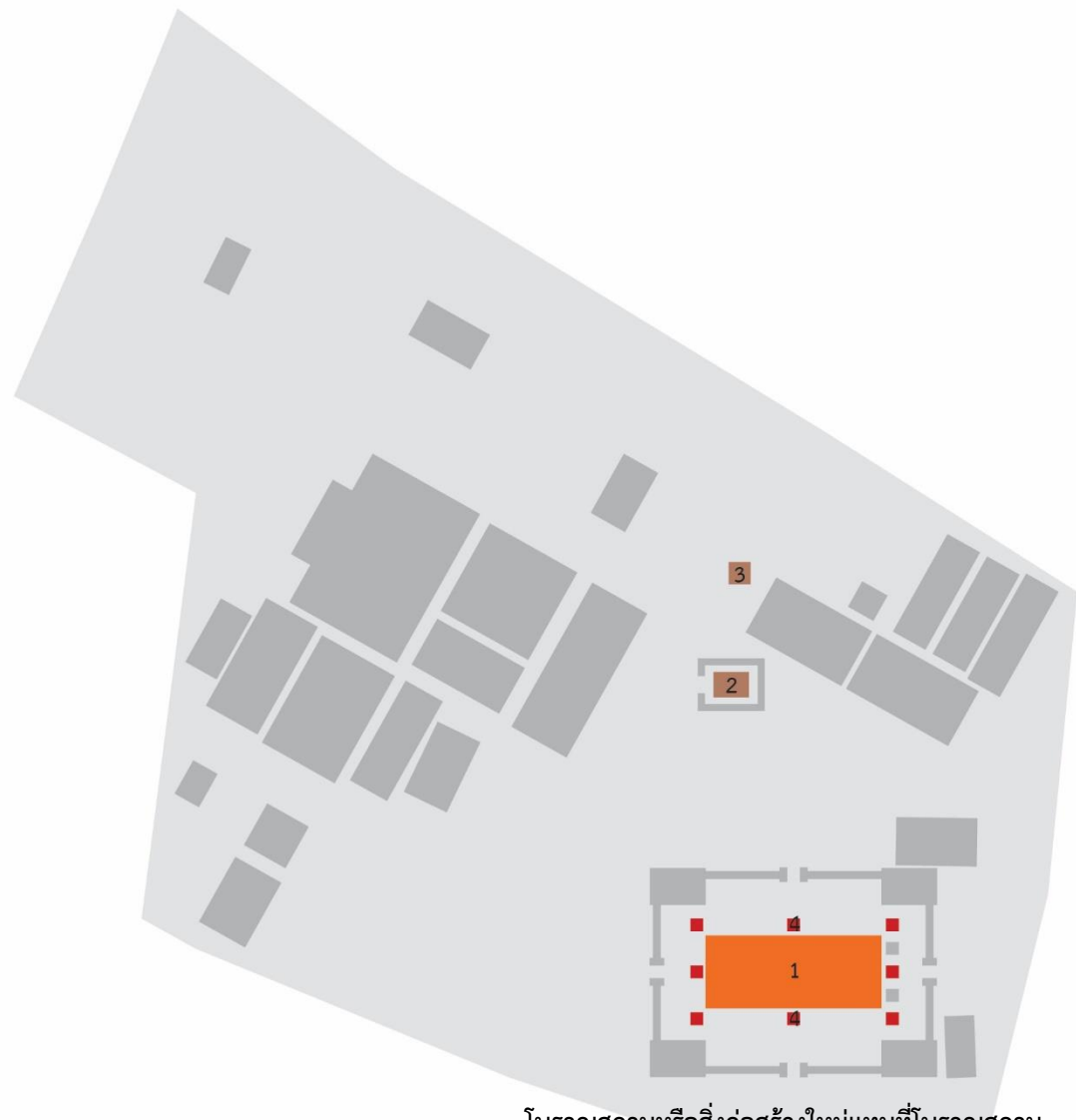

ภาพที่ 140 กุฏิหลวงปู่ทวด วัดแค ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 141 หอระฆัง วัดแค ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

แผนผังที่ 34 แผนผังโดยสังเขป วัดแค (สภาพปัจจุบัน)

- สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ
- น้ำ
- ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถาน

- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์กรประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์กรประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3.8 วัดเจดีย์แดง

วัดเจดีย์แดง ตั้งอยู่ที่ตำบลหัวรอ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมคลองบางขวด (แม่น้ำลพบุรีเก่า) นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทางทิศเหนือ สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 22-24 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในรายชื่อโบราณสถานของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์แดง อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) อุโบสถ อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) หอระฆัง องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 4) แท่นเสมา (ดูแผนผังที่ 35)

วัดเจดีย์แดงปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยวัดด้วยวิธีการปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก) เป็นหลัก จากหลักฐานที่สืบค้นได้เพียงช่วงสมัยหลัง สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 49 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 142 อุโบสถ วัดเจดีย์แดง ในปี พ.ศ. 2559

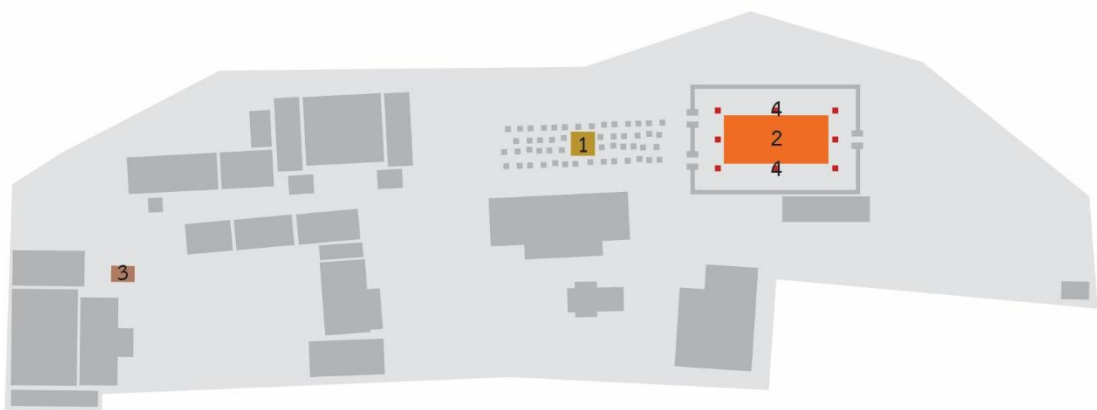
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 143 หอระฆัง วัดเจดีย์แดง ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 35 แผนผังโดยสังเขป วัดเจดีย์แดง (สภาพปัจจุบัน)

0 20 ม.

■ สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

■ น้ำ

■ ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

■ สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

■ อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

■ อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

■ องค์กรที่กำหนดเขตพัทธสีมา

■ องค์กรที่กำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3.9 วัดช้างใหญ่

วัดช้างใหญ่ ตั้งอยู่ที่ตำบลวัดตูม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทางทิศเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2319 ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในรายชื่อโบราณสถานของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันวัดมีอุโบสถใหม่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอุโบสถเดิม จึงทำให้อุโบสถหลังเก่ากลายเป็นโบราณสถานที่ไม่ได้ถูกใช้สอยเป็นประจำ

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) อุโบสถเก่า องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 3) แท่นเสมาเก่า (ดูแผนผังที่ 36)

วัดช้างใหญ่ปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยวัดเป็นหลักตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยใช้วิธีการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) กรมศิลปากรเข้ามาดำเนินการที่อุโบสถตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 เป็นต้นมา ด้วยวิธีการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) และการปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค) สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 50 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 144 อุโบสถ วัดช้างใหญ่ ในปี พ.ศ. 2548

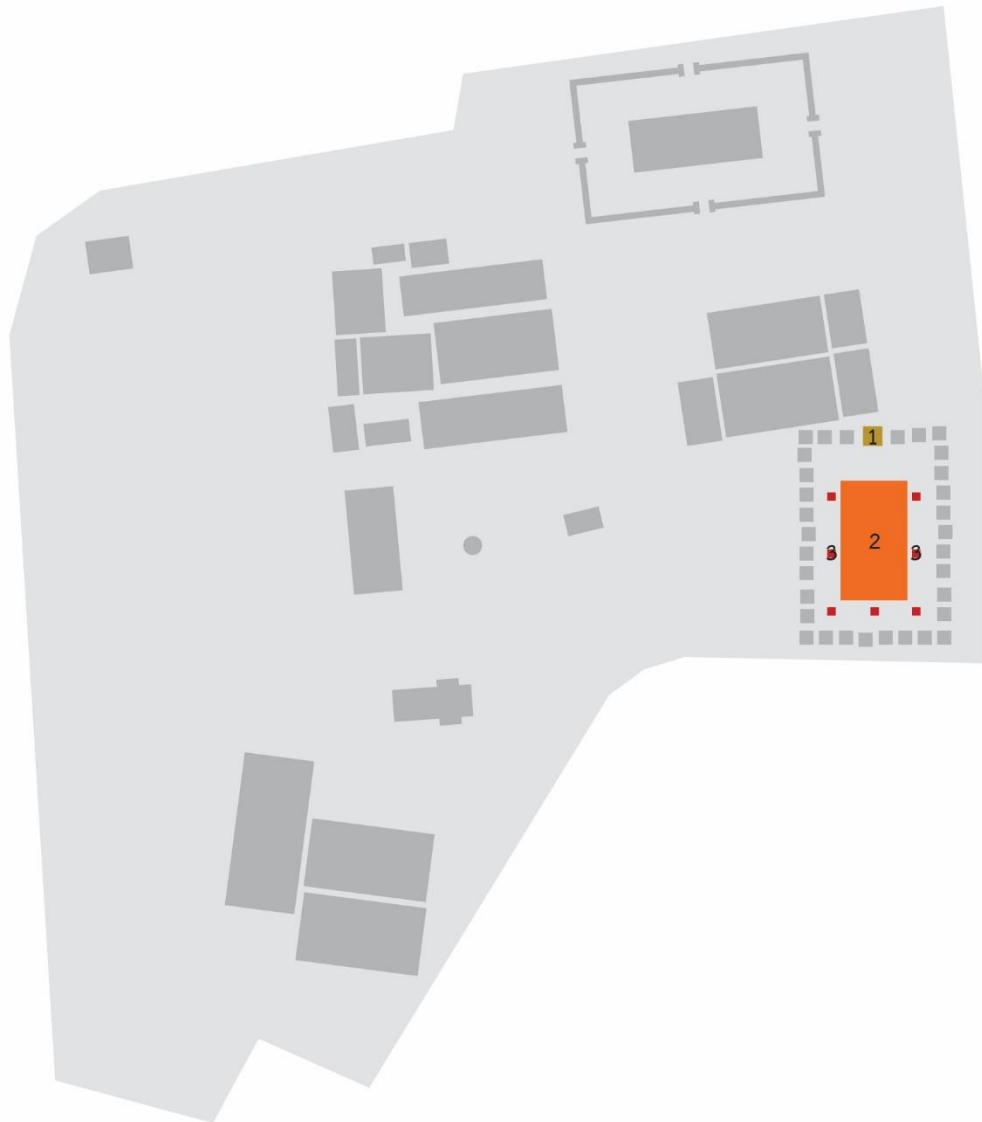
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 145 อุโบสถ วัดช้างใหญ่ ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 36 แผนผังโดยสังเขป วัดช้างใหญ่ (สภาพปัจจุบัน)

- สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ
- น้ำ
- ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถาน

- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์กรที่กำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์กรที่กำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3.10 วัดตุ้ม

วัดตุ้ม ตั้งอยู่ที่ตำบลวัดตุ้ม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณทางทิศเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 23-ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2478 วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) อุโบสถ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 3) แท่นเสมา (ดูแผนผังที่ 37)

วัดตุ้มปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยวัดเป็นหลักตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยใช้วิธีการปฏิสังขรณ์เป็นหลัก ทั้งเหมือนเดิม (2-ก) และเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 51 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 146 พระอุโบสถ วัดตุ้ม ก่อนปี พ.ศ. 2543

ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 147 พระอุโบสถ วัดตุ้ม ในปี พ.ศ. 2549

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 148 เจดีย์ราย วัดตุ้ม ในปี พ.ศ. 2548
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 149 พระอุโบสถและเจดีย์ราย วัดตุ้ม ในปี พ.ศ.
2559
ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 37 แผนผังโดยสังเขป วัดตูม (สภาพปัจจุบัน)

0 20 ม.

■ สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

■ น้ำ

■ ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถาน

■ สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

■ อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

■ อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

■ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

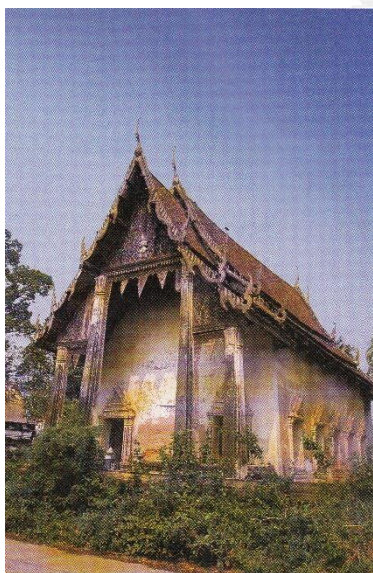
■ องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3.11 วัดท่าการ้อง

วัดท่าการ้อง ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านป้อม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2275 ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในรายชื่อโบราณสถานของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) อุโบสถ อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) หอระฆัง องค์ประกอบกำหนดเขตพุทธสีมา ได้แก่ 4) ซุ้มเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 5) กำแพงแก้ว (ดูแผนผังที่ 38)

วัดท่าการ้องปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกดำเนินการบ่อยครั้งคือการปฏิสังขรณ์ ทั้งเหมือนเดิม (2-ก) เปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) โดยวัดเป็นหลัก กรมศิลปากรเข้ามาดำเนินการครั้งแรกในปี พ.ศ. 2547-2548 ที่อุโบสถด้วยวิธีการปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค) สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 52 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 150 อุโบสถ วัดท่าการ้อง ก่อนปี พ.ศ. 2543
ที่มา: (กรมศิลปากร, 2543)

ภาพที่ 151 อุโบสถ วัดท่าการ้อง ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

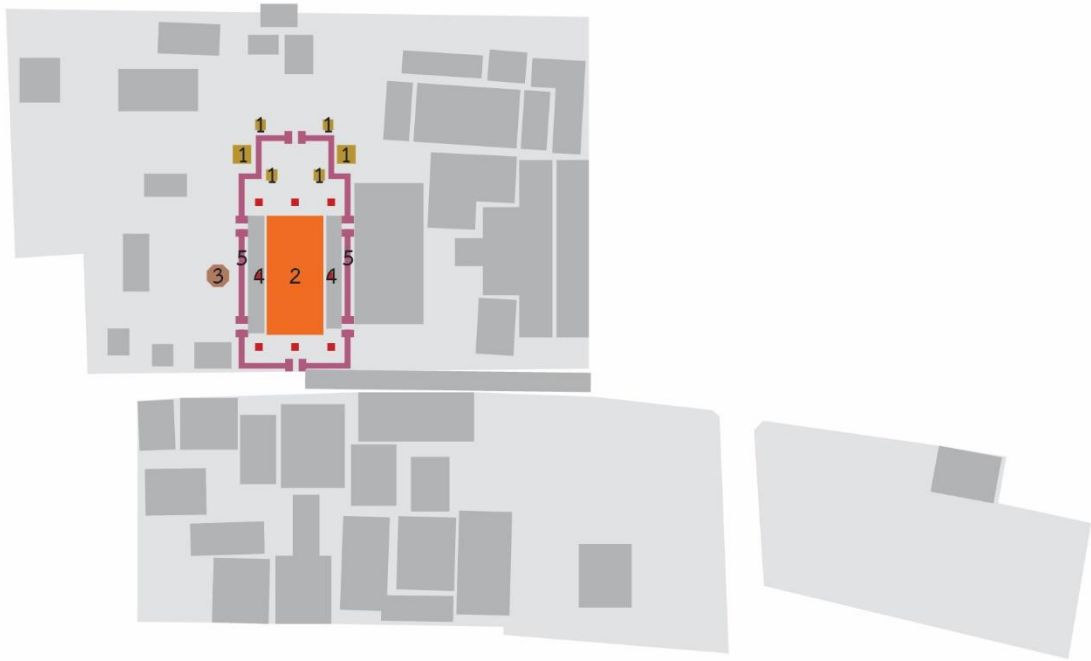

ภาพที่ 152 อุโบสถ วัดท่าการ้อง ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 38 แผนผังโดยสังเขป วัดท่าการ้อง (สภาพปัจจุบัน)

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3.12 วัดนางกุย

วัดนางกุย ตั้งอยู่ที่ตำบลสำเภาล่ม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งทิศใต้ของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 23-24 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วในปี พ.ศ. 2484 วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

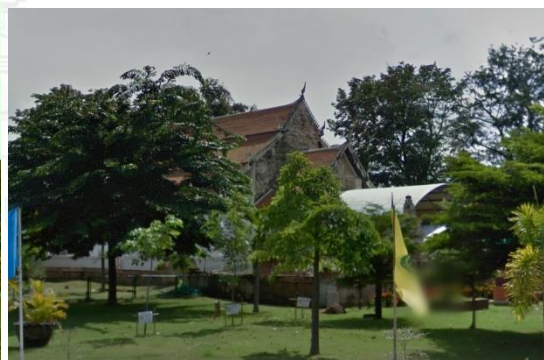
โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) อุโบสถ อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) หอระฆัง องค์ประกอบกำหนดเขตพุทธสีมา ได้แก่ 4) แท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 5) กำแพงแก้วเก่า (ดูแผนผังที่ 39)

วัดนางกุยปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยวัดด้วยวิธีการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) เป็นหลัก จากหลักฐานที่สืบค้นได้เพียงช่วงสมัยหลัง สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 53 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 153 อุโบสถ วัดนางกุย ในปี พ.ศ. 2549

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 154 อุโบสถ วัดนางกุย ในปี พ.ศ. 2555

ที่มา: maps.google.co.th

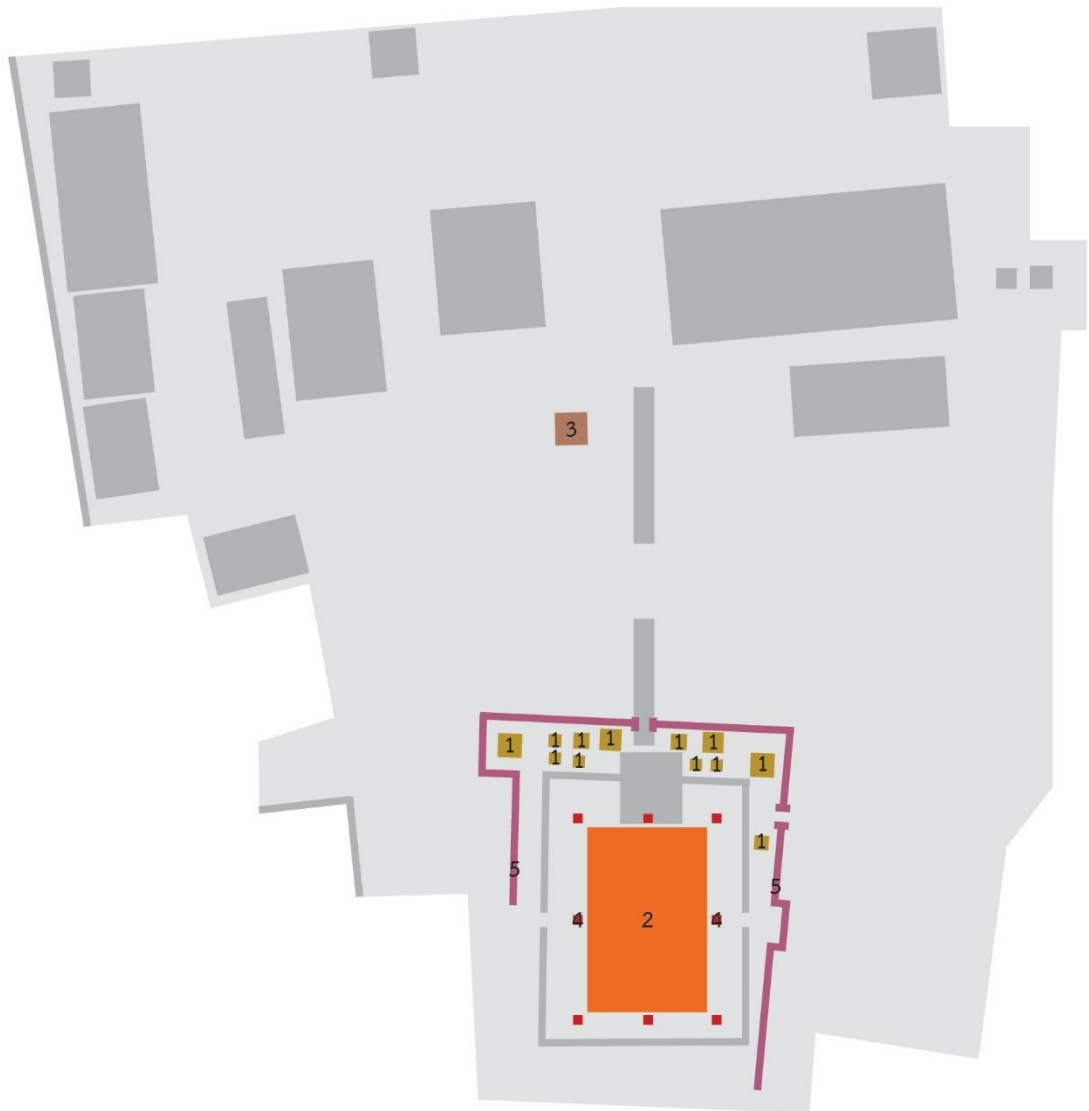
ภาพที่ 155 เจดีย์ราย วัดนางกุย ก่อนปี พ.ศ. 2529
ที่มา: (น. ณ ปากน้ำ, 2558)

ภาพที่ 156 เจดีย์ราย วัดนางกุย ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

แผนผังที่ 39 แผนผังโดยสังเขป วัดนางกุย (สภาพปัจจุบัน)

0 20 ม.

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3.13 วัดพนมยงค์

วัดพนมยงค์ ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าวาสูกรี อำเภอยะนิงครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมคลองเมือง (แม่น้ำลพบุรีเก่า) ฝั่งทิศเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นวัดประจำตระกูลพนมยงค์ สร้างขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 22 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) อุโบสถ 2) วิหารพระนอน องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 3) แท่นเสมา (คูแผนผังที่ 40)

วัดพนมยงค์ปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกดำเนินการบ่อยครั้งคือการปฏิสังขรณ์ ทั้งเหมือนเดิม (2-ก) และเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) กรมศิลปากรเข้ามาดำเนินการครั้งแรกในปี พ.ศ. 2540 ที่วิหารพระนอน ด้วยวิธีการปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค) สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 54 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 157 วิหารพระนอน วัดพนมยงค์ ในปี พ.ศ. 2548

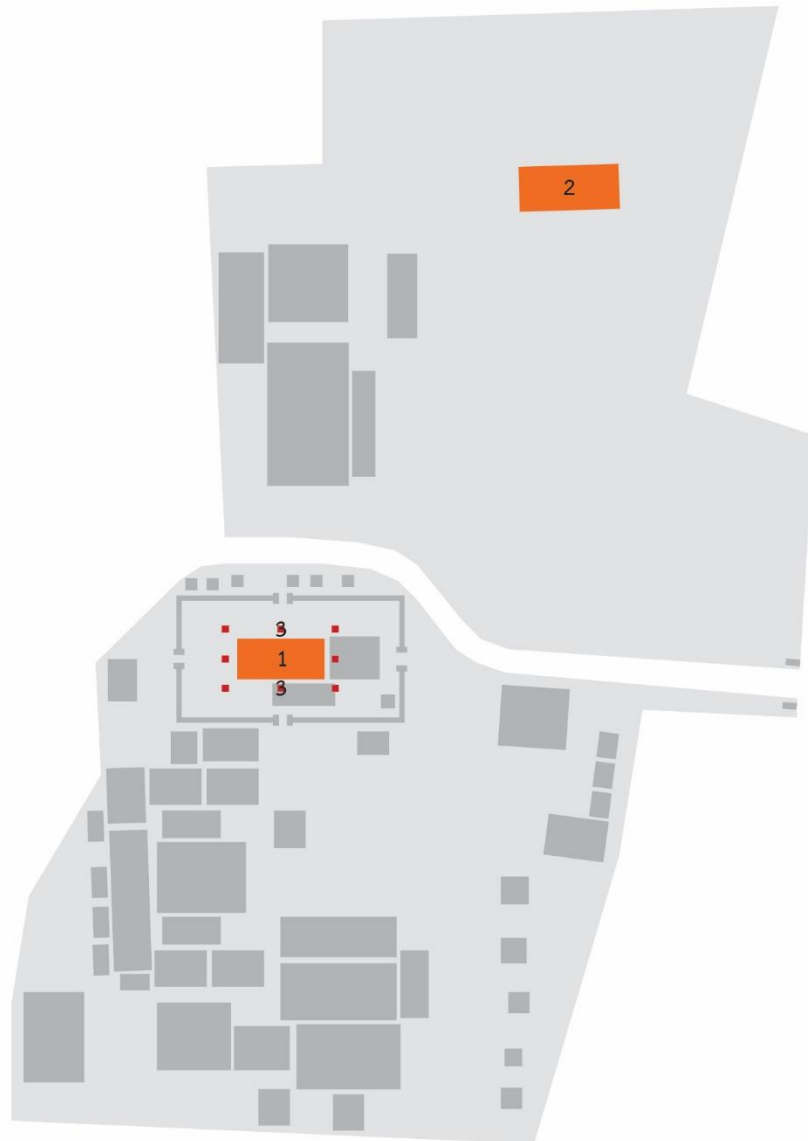
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 158 อุโบสถ วัดพนมยงค์ ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 40 แผนผังโดยสังเขป วัดพนมยงค์ (สภาพปัจจุบัน)

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3.14 วัดมหาโลก

วัดมหาโลก ตั้งอยู่ที่ตำบลหัวรอ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณใกล้แม่น้ำลพบุรี ทางทิศเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 23-24 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในรายชื่อโบราณสถานของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย อาคารประดิษฐานปูนียัตถุ ได้แก่ 1) อุโบสถ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 2) แท่นเสมา (ดูแผนผังที่ 41)

วัดมหาโลกปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกดำเนินการครั้งใหญ่คือการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) อุโบสถโดยวัดในปี พ.ศ. 2503 สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ ตารางที่ 55 (ในภาคผนวก ก)

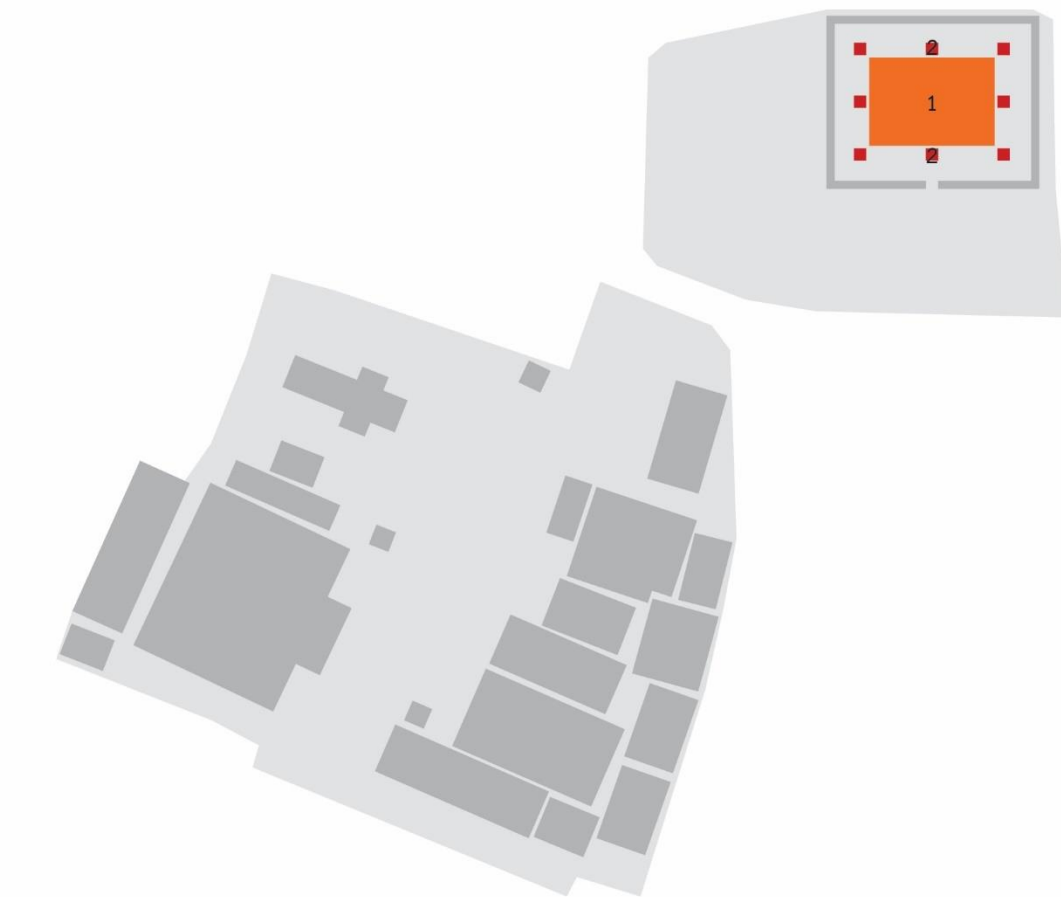

ภาพที่ 159 อุโบสถ วัดมหาโลก ก่อนปี พ.ศ. 2503
ที่มา: (น. ณ ปากน้ำ, 2558)

ภาพที่ 160 อุโบสถ วัดมหาโลก ในปี พ.ศ. 2555
ที่มา: maps.google.co.th

แผนผังที่ 41 แผนผังโดยสังเขป วัดมหาโลก (สภาพปัจจุบัน)

- สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ
- น้ำ
- ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถาน

- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3.15 วัดรัตนชัย

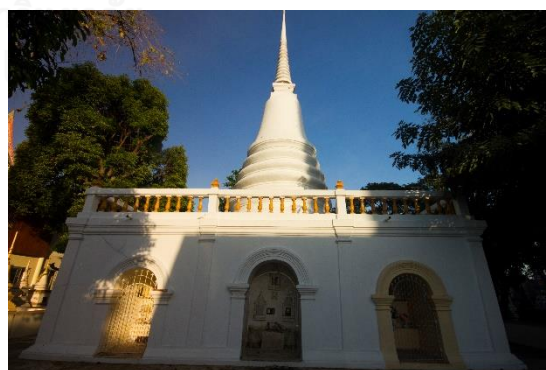
วัดรัตนชัย ตั้งอยู่ที่ตำบลหอรรัตนชัย อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมแม่น้ำป่าสักฝั่งในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2325 ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในเขตโบราณสถานของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่สมัยสร้างจนถึงปัจจุบัน โบราณสถานหลักประกอบด้วยอุโบสถและเจดีย์ใหญ่

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ใหญ่ 2) เจดีย์มุม อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) อุโบสถ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 4) แท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 5) กำแพงแก้วอุโบสถ 6) กำแพงแก้วเจดีย์ใหญ่ (ดูแผนผังที่ 42)

วัดรัตนชัยปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกดำเนินการบ่อยครั้งคือการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) โดยวัดในช่วงสมัยหลัง สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 56 (ในภาคผนวก ก)

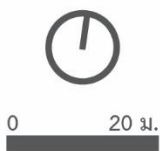
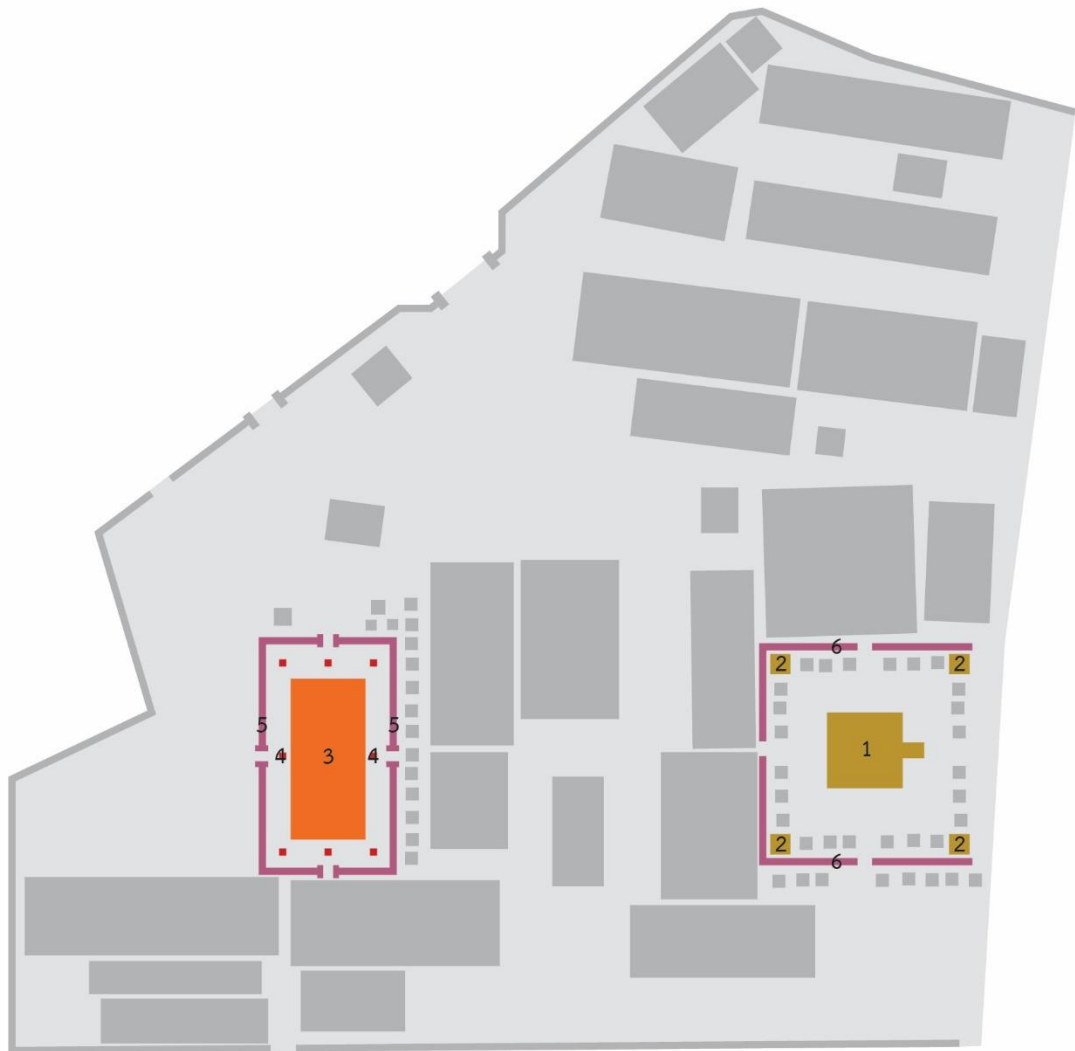

ภาพที่ 161 อุโบสถ วัดรัตนชัย ในปี พ.ศ. 2549
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 162 เจดีย์ใหญ่ วัดรัตนชัย ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 42 แผนผังโดยสังเขป วัดรัตนชัย (สภาพปัจจุบัน)

- สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ
- น้ำ
- ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถาน

- สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ
- อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ
- อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ
- องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา
- องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3.16 วัดราชบรรทม

วัดราชบรรทม ตั้งอยู่ที่ตำบลบ่อโพง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณใกล้แม่น้ำป่าสัก นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 23-24 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และยังไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติจากกรมศิลปากร วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีอุโบสถเป็นอาคารโบราณสถานหลักเพียงหลังเดียว

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) อุโบสถ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 3) แท่นเสมา (ดูแผนผังที่ 43)

วัดราชบรรทมปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกดำเนินการบ่อยครั้งคือการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) โดยวัด จากหลักฐานที่สืบค้นได้เพียงช่วงสมัยหลัง สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 57 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 163 อุโบสถ วัดราชบรรทม ในปี พ.ศ. 2553

ที่มา: www.facebook.com/suchakaro

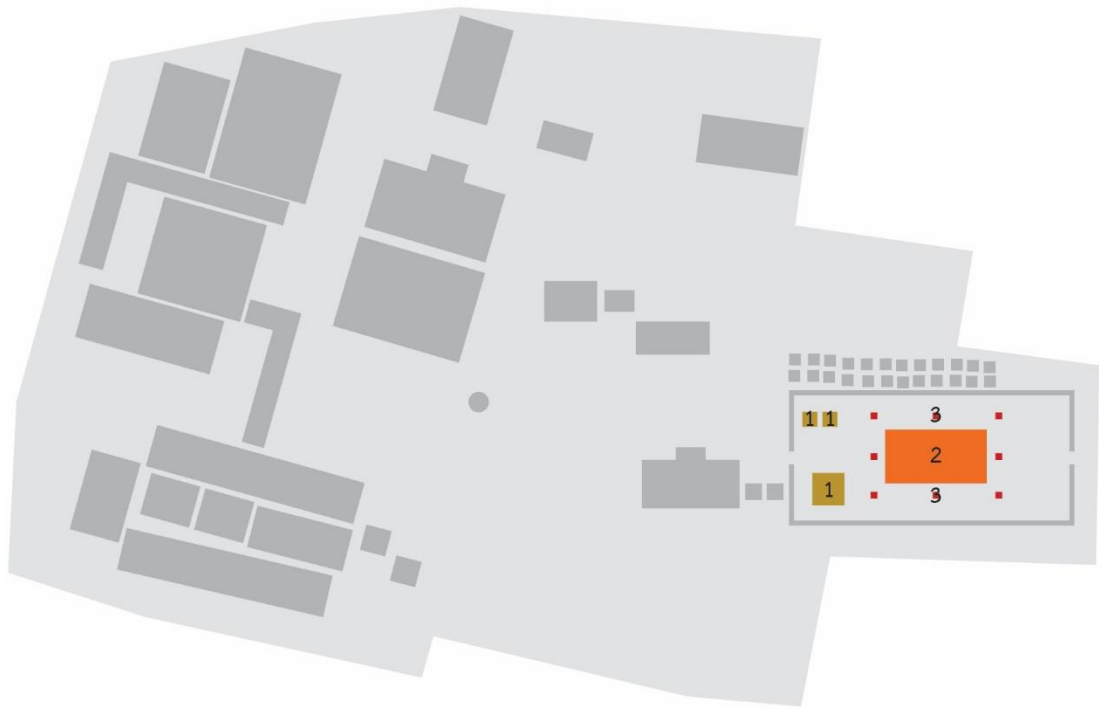

ภาพที่ 164 อุโบสถและเจดีย์ราย วัดราชบรรทม ในปี

พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 43 แผนผังโดยสังเขป วัดราชบรรทม (สภาพปัจจุบัน)

0 20 ม.

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3.17 วัดสนามไชย

วัดสนามไชย ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านป้อม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งทิศตะวันตกของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 19-21 โดยไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในรายชื่อโบราณสถานของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์ใหญ่ 2) เจดีย์ราย อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 3) อุโบสถ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 4) ซุ้มเสมา (ดูแผนผังที่ 44)

วัดสนามไชยปรากฏรูปแบบการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ถูกดำเนินการบ่อยครั้งคือการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) โดยวัด จากหลักฐานที่สืบค้นได้เพียงช่วงสมัยหลัง สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 58 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 165 อุโบสถและเจดีย์ใหญ่ วัดสนามไชย ในปี พ.ศ. 2549

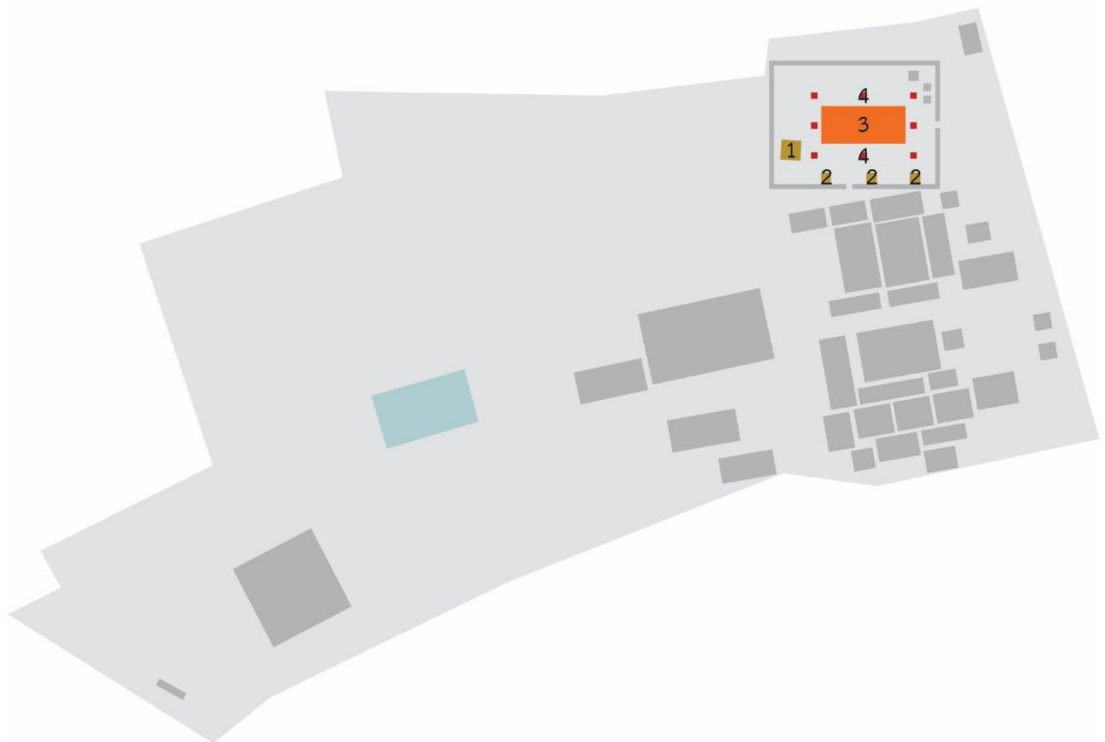
ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 166 อุโบสถ วัดสนามไชย ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 44 แผนผังโดยสังเขป วัดสนามไชย (สภาพปัจจุบัน)

0 20 ม.

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3.18 วัดสว่างอารมณ์

วัดสว่างอารมณ์ ตั้งอยู่ที่ตำบลสวนพริก อำเภอยะนิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมแม่น้ำลพบุรี นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทางทิศเหนือ ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในรายชื่อโบราณสถานของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา วัดนี้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2315 สิ่งก่อสร้างในสมัยแรกสร้างที่ปรากฏในปัจจุบันมีเพียงแท่นเสมาเท่านั้น วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้สอยต่อเนื่องตั้งแต่สมัยสร้างจนถึงปัจจุบัน

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยอาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) อุโบสถ 2) วิหาร องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 3) แท่นเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 4) กำแพงแก้วอุโบสถ 5) กำแพงแก้ววิหารชั้นใน 6) กำแพงแก้ววิหารชั้นนอก (ดูแผนผังที่ 45)

วัดสว่างอารมณ์ปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยวัดเป็นหลักตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน วิธีการที่ถูกใช้บ่อยครั้งคือการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 59 (ในภาคผนวก ก)

ภาพที่ 167 กำแพงแก้ววิหาร วัดสว่างอารมณ์ ในปี พ.ศ. 2549

2549

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 168 กำแพงแก้ววิหาร วัดสว่างอารมณ์ ในปี พ.ศ. 2559

2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 45 แผนผังโดยสังเขป วัดสว่างอารมณ์ (สภาพปัจจุบัน)

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.3.3.19 วัดหันตรา

วัดหันตรา ตั้งอยู่ที่ตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมคลองหันตรา นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทางทิศตะวันออก สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2281 ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วโดยรวมอยู่ในรายชื่อโบราณสถานของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา วัดนี้ร้างไปหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาเป็นระยะเวลาไม่นาน ได้รับการฟื้นฟูเป็นวัดมีพระสงฆ์ในปี พ.ศ. 2320 และมีการใช้สอยต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถานในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่ 1) เจดีย์คู่ อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่ 2) อุโบสถ องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ 3) แพนเสมา องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่ 4) กำแพงแก้วเก่า (ดูแผนผังที่ 46)

วัดหันตราปรากฏหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยวัดเป็นหลักตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ด้วยวิธีการปฏิสังขรณ์ ทั้งเหมือนเดิม (2-ก) และเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) สำหรับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทั้งหมดที่พบจากการศึกษาสามารถดูได้ที่ตารางที่ 60 (ในภาคผนวก ก)

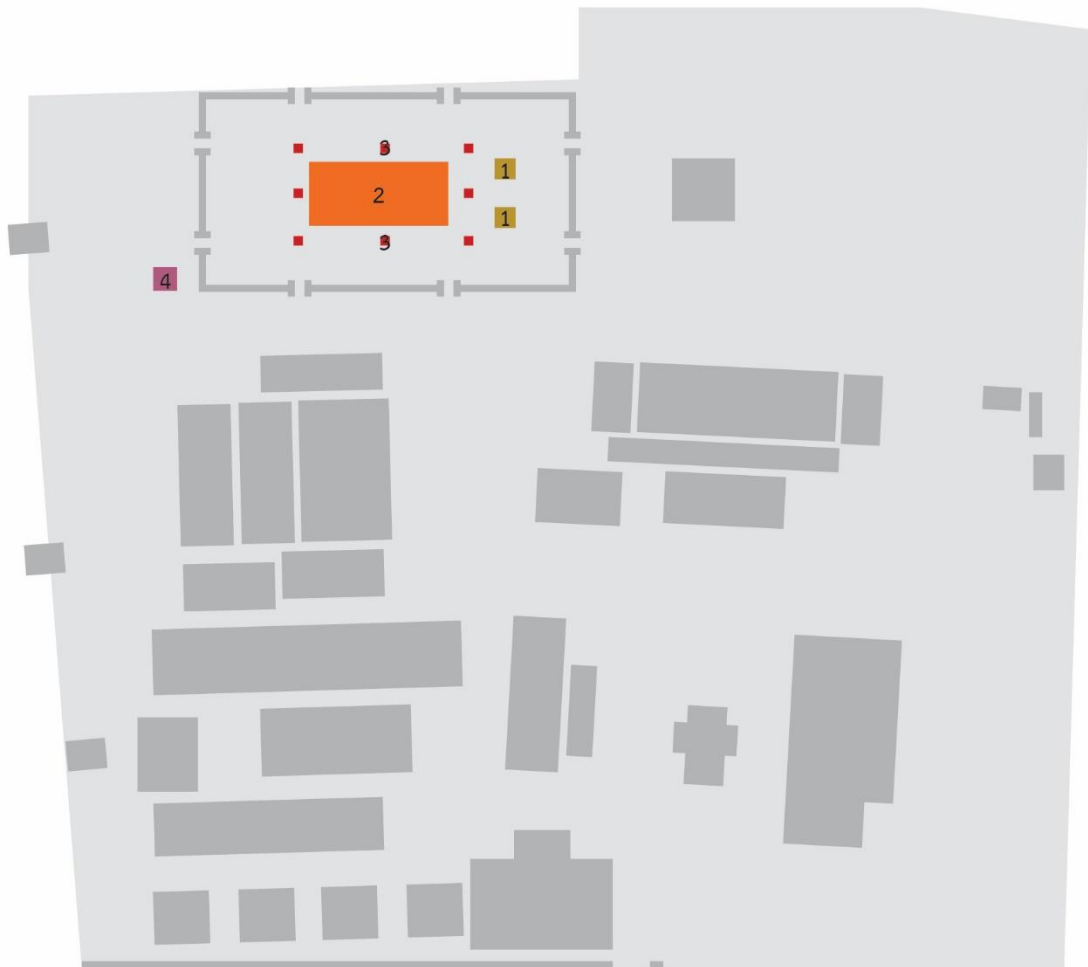

ภาพที่ 169 อุโบสถและเจดีย์คู่ วัดหันตรา ในปี พ.ศ.

2559

ที่มา: ผู้วิจัย

แผนผังที่ 46 แผนผังโดยสังเขป วัดหันตรา (สภาพปัจจุบัน)

สิ่งก่อสร้างใหม่อื่น ๆ

น้ำ

ขอบเขตวัด

โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างใหม่แทนที่โบราณสถาน

สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ

อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ

อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ

องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา

องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป

4.4 ข้อสังเกตการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยวัดในนครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา

จากการศึกษาจำนวนครั้งและความถี่ของรูปแบบวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่เกิดขึ้นโดยจำแนกตามประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ช่วงเวลาที่ดำเนินการ ผู้กำหนดแนวทางในการดำเนินการ การแบ่งกลุ่มวัดที่ดำเนินการ และประเภทสิ่งก่อสร้างที่ดำเนินการ โดยการนับจำนวนครั้งของการดำเนินการที่เกิดขึ้นมีเงื่อนไขคือ 1 ครั้งหมายถึง 1 ครั้งของการดำเนินการต่อ 1 สิ่งก่อสร้าง (ยกเว้นกรณีเสมา เนื่องจากทั้ง 8 แท่น/ซุ้ม เป็นองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันเป็นชุดเดียวและจะถูกดำเนินการพร้อมกันหมดเสมอ จึงจะนับเป็น 1 แท่นนั้น) จากการวิเคราะห์ดังกล่าวมีข้อสังเกตในเบื้องต้นดังจะได้แสดงต่อไป อย่างไรก็ตาม ข้อมูลทั้งหมดมาจากข้อมูลที่สืบค้นได้และระบุรายละเอียดไว้แล้วในภาคผนวก ก ซึ่งย่อมไม่ใช่การดำเนินการทั้งหมดที่เกิดขึ้นในอดีต การวิเคราะห์จำนวนและสัดส่วนจึงอาจคลาดเคลื่อนจากในความเป็นจริงได้บ้างเล็กน้อย ดังนั้นในการวิเคราะห์นี้จึงจะเน้นไปที่ข้อมูลที่เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนเท่านั้น

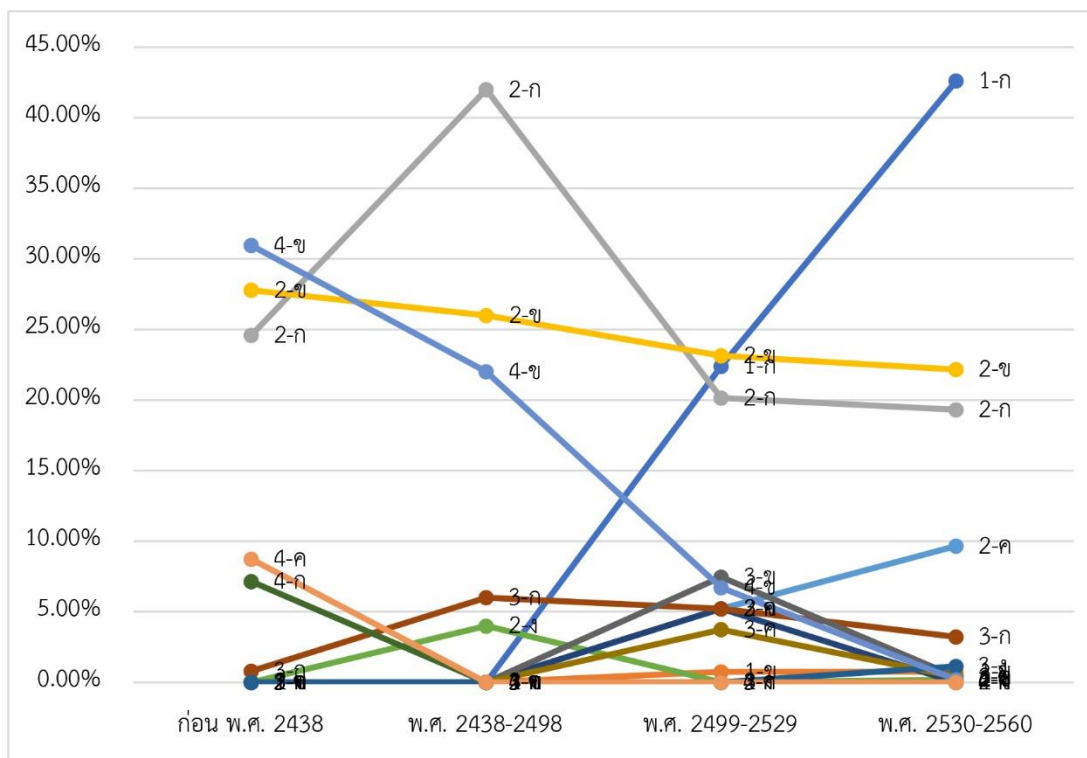
4.4.1 ข้อสังเกตจากช่วงเวลาในการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย

จากการศึกษาพบว่าวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยบางวิธีปรากฏขึ้นเฉพาะบางช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ ในขณะที่บางวิธีปรากฏขึ้นตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จุดเปลี่ยนสำคัญ 3 ครั้งที่ทำให้วิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยมีความเปลี่ยนแปลงไป โดยหากแบ่งตามยุคสมัยตามที่ระบุไว้ในบทที่ 3 ได้แก่ สมัยจารีต (ก่อนปี พ.ศ. 2438) สมัยเริ่มรับแนวคิดสากล (พ.ศ. 2438-2498) สมัยเริ่มต้นการอนุรักษ์โบราณสถานโดยกรมศิลปากร (พ.ศ. 2499-2529) และสมัยนครประวัติศาสตร์และมรดกโลก (พ.ศ. 2530-ปัจจุบัน) จะเห็นการเปลี่ยนแปลงของการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยดังแสดงในตารางที่ 2 และแผนภูมิที่ 1

ตารางที่ 2 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ จำแนกตามช่วงเวลา

ช่วงเวลา/วิธีการ	1-ก	1-ข	2-ก	2-ข	2-ค	2-ง	2-จ	3-ก	3-ข	3-ค	3-ง	4-ก	4-ข	4-ค
ก่อนปี พ.ศ. 2438			31	35				1				9	39	11
พ.ศ. 2438-2498			21	13		2		3					11	
พ.ศ. 2499-2529	30	1	27	31	7		7	7	10	5			9	
พ.ศ. 2530-2560	225	4	102	117	51	1		17	2	2	6		1	

แผนภูมิที่ 1 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งที่ดำเนินการในแต่ละช่วงเวลา

จากตารางและแผนภูมิดังกล่าวมีข้อสังเกตหลายประการดังต่อไปนี้

4.4.1.1 สมัยจารีต (ก่อน พ.ศ. 2438) ปรากฏวิธีการดำเนินการหลายระดับตั้งแต่ น้อยไปมาก แต่ความหลากหลายของวิธีการมีไม่มาก เนื่องจากกรอบแนวคิดแบบจารีตที่ชัดเจนในการ บูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน วิธีการที่ปรากฏมากได้แก่ การปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก) การ ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) และการสร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข) ส่วนวิธีการที่ปรากฏใน จำนวนที่รองลงมาได้แก่ การต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก) การรื้อบางส่วนเพื่อขยายอาคาร (4-ก) และการก่อพอกสลุปเจดีย์ (4-ค) นับได้ว่าวิธีการแบบดั้งเดิมทั้งหมดล้วนเป็นวิธีการที่ทำให้สิ่งก่อสร้าง มีสภาพสมบูรณ์ ตามแนวคิดของการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทำให้สิ่งก่อสร้างมีความมั่นคงถาวร รวมไปถึงการทำให้สิ่งก่อสร้างมีขนาดใหญ่โตขึ้นหรือมีรูปแบบที่สวยงามขึ้นโดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับ การรักษาวัสดุ รูปทรง หรือโครงสร้างของเดิมอันเป็นแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานสมัยใหม่จาก ตะวันตก

4.4.1.2 สมัยเริ่มรับแนวคิดสากล (พ.ศ. 2438-2498) เป็นช่วงที่แนวคิดของการ อนุรักษ์โบราณสถานสมัยใหม่เริ่มเข้ามาสู่พื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เกิดวิธีการใหม่ คือการปฏิสังขรณ์โดยรื้อแล้วทำใหม่แบบเดิม (2-ง) เริ่มที่การปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ วัดสุวรรณนารา

รามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2441-2452 ที่มีการสำรวจสภาพอย่างละเอียดก่อนรื้อผนังบางส่วนเพื่อก่อขึ้นใหม่ตามแบบเดิมเพื่อให้มั่นคงแข็งแรง นอกจากนี้ในช่วงนี้ การหายไปของวิธีการรื้อบางส่วนเพื่อขยายอาคาร (4-ก) และการก่อพอกสถาปัตยกรรม (4-ค) (ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนขนาดและรูปทรงของสิ่งก่อสร้างเดิม) ตลอดจนสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นของการปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก) แสดงถึงอิทธิพลของแนวคิดอย่างใหม่ที่พยายามรักษารูปแบบดั้งเดิมด้วย อนึ่ง วิธีการสงวนรักษาสภาพซากโบราณสถานเพื่อเก็บรักษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้เริ่มเข้ามาสู่พื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาในช่วงนี้แล้ว แต่ยังคงจำกัดอยู่เฉพาะโบราณสถานร้างที่ไม่ได้มีการใช้สอยเท่านั้น เช่น พระราชวังหลวง ซึ่งแนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานแบบดังกล่าวจะเริ่มถูกนำมาใช้กับวัดที่ยังคงมีการใช้สอยหรือวัดมีพระสงฆ์ในช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2499 เป็นต้นไป

4.4.1.3 สมัยเริ่มต้นการอนุรักษ์โบราณสถานโดยกรมศิลปากร (พ.ศ. 2499-2529)

เป็นช่วงที่แนวคิดของการอนุรักษ์โบราณสถานแบบใหม่ถูกใช้อย่างเป็นรูปธรรม โดยโครงการบูรณะโบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาของรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงครามในช่วงปี พ.ศ. 2499-2500 ในขณะที่ความเจริญจากการพัฒนาประเทศเข้าสู่สมัยใหม่ก็มีบทบาทต่อพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเช่นเดียวกัน ทำให้วิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยในช่วงนี้มีความหลากหลายมาก มีทั้งวิธีการที่เกิดขึ้นด้วยเหตุผลด้านหลักการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งพยายามรักษาสภาพวัสดุเดิมบางส่วนหรือทั้งหมด ได้แก่ วิธีการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) การสงวนรักษาสภาพโดยรื้อส่วนต่อเติม (1-ข) และการปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค) โดยเฉพาะการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) ที่มีสัดส่วนสูงที่สุดของการดำเนินการในช่วงเวลานี้ นอกจากนี้ยังมีวิธีการที่เกิดขึ้นมาจากปัจจัยอื่น ๆ ได้แก่ การเปลี่ยนชั้นใต้ดินเป็น ค.ส.ล. (2-จ) ที่เกิดมาจากความก้าวหน้าด้านวัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้าง การปรับการใช้สอยซาก ทั้งการต่อเติมหลังคาคลุมซากอาคาร (3-ข) และการปฏิสังขรณ์รูปเคารพบนซากอาคาร (3-ค) ซึ่งเป็นการพบกันระหว่างแนวคิดแบบจารีตที่ต้องการอนุรักษ์วัตถุที่สมบูรณ์และการป้องกันแดดฝนในขณะที่เก็บรักษาสภาพซากอาคารดั้งเดิมไว้เช่นเดียวกัน ในขณะที่วิธีการที่เกิดขึ้นในยุคก่อนหน้าคือการปฏิสังขรณ์โดยรื้อแล้วทำใหม่แบบเดิม (2-ง) เริ่มหายไป (เหลือเฉพาะสิ่งก่อสร้างประเภทกำแพงที่ยังพบการดำเนินการอยู่บ้าง) อันเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานทำให้จุดประสงค์ของวิธีการนี้ที่พยายามรักษารูปแบบและรูปทรงของเดิม ถูกแทนที่ด้วยวิธีการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) และการปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค) ที่เกิดขึ้นใหม่ซึ่งรักษาคุณค่าความแท้ดั้งเดิมไว้ได้ดีกว่า

4.4.1.4 สมัยนครประวัติศาสตร์และมรดกโลก (พ.ศ. 2530-ปัจจุบัน) ความก้าวหน้าของงานอนุรักษ์โบราณสถานและการควบคุมของกรมศิลปากร ทำให้บางวิธีการที่อาจทำลายคุณค่าของโบราณสถานได้ลดลงจนเกือบไม่มีการดำเนินการแล้ว โดยเฉพาะวิธีการสร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข) ที่เป็นการทำลายวัสดุและรูปแบบเดิม ถึงแม้จะเป็นวิธีการที่เคยถูกใช้ในสมัยจารีต แต่จากแนวคิด

การอนุรักษ์โบราณสถาน que เปลี่ยนไปทำให้วิธีการนี้ไม่เหมาะสมที่จะดำเนินการในปัจจุบัน เห็นได้จาก การลดลงอย่างต่อเนื่องของสัดส่วนการดำเนินการด้วยวิธีการนี้ตั้งแต่สมัยจารีตถึงปัจจุบัน (การ ดำเนินการด้วยวิธีการนี้ที่ปรากฏในช่วงนี้มีกรณีเดียวคือวิหารหลวง วัดบางกะจะ ซึ่งถูกดำเนินการด้วย วิธีการนี้ไปก่อนแล้วครั้งหนึ่งก่อนสมัยเริ่มต้นการอนุรักษ์โบราณสถานโดยกรมศิลปากร กล่าวได้ว่า คุณค่าความแท้ดั้งเดิมได้หายไปแล้วตั้งแต่ครั้งนั้น อาคารที่ถูกรื้อในช่วงนี้อีกครั้งจึงไม่ได้มีสถานะเป็น โบราณสถาน) นอกจากนี้ยังปรากฏว่าการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) และการปฏิสังขรณ์บางส่วน (2- ค) มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งมาจากการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากรที่ เพิ่มขึ้นมาก แต่ในทางกลับกัน การปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) และการต่อเติมหลังคาคลุม นอกอาคาร (3-ก) ก็ถูกดำเนินการมากขึ้นเช่นเดียวกันดังจะเห็นได้จากสัดส่วนที่ไม่ได้ลดลง รวมถึงมี การพัฒนาจากการเปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค.ส.ล. (2-จ) ไปเป็นการปรับการใช้สอยชั้นใต้ถุน (3-ง) ซึ่งทำ ให้อาคารเปลี่ยนรูปแบบไปมากขึ้น วิธีการเหล่านี้เป็นวิธีการที่ทำให้รูปแบบดั้งเดิมเสียหาย และอาจ สร้างทัศนียภาพที่ไม่สวยงาม ซึ่งนับเป็นปัญหาที่จะต้องได้รับการควบคุมต่อไป ทั้งนี้ มีข้อสังเกตว่า วิธีการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) ในช่วงนี้ จะเน้นเปลี่ยนที่การใช้สี มากกว่าการเปลี่ยนที่ ตัววัสดุเช่นลายนูนปั้น นับว่าผลกระทบต่อโบราณสถานมีน้อยลง (ไม่เป็นปัญหามากสำหรับการเปลี่ยน กลับไปเป็นสีเดิมในอนาคต)

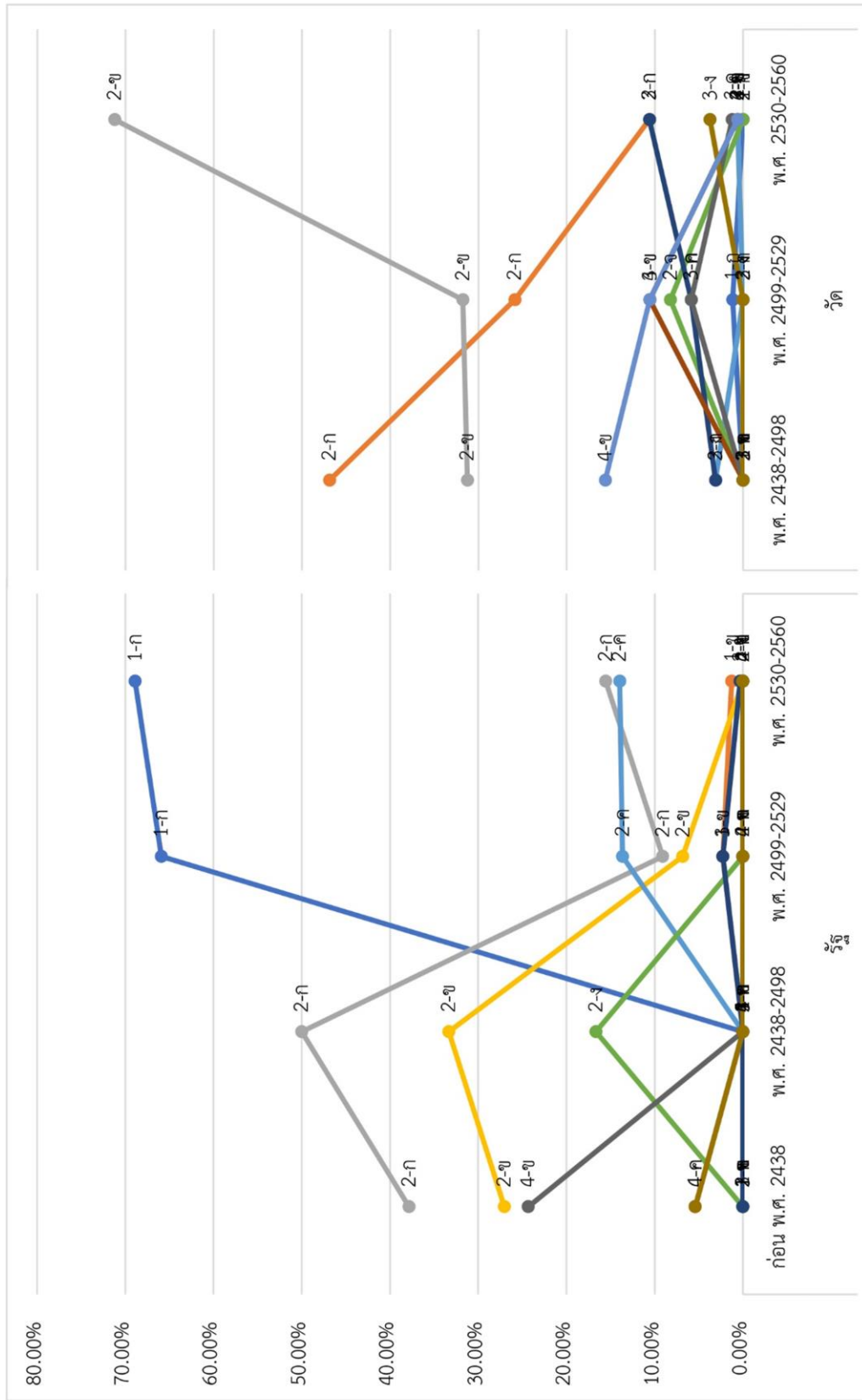
4.4.2 ข้อสังเกตจากผู้กำหนดแนวทางการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย

จากการศึกษาโดยแบ่งประเภทของผู้กำหนดแนวทางในการดำเนินการออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ 1) หน่วยงานภาครัฐ (ราชสำนัก กรมศิลปากรและหน่วยงานในสังกัด รวมถึง โครงการที่มาจากรัฐบาลส่วนกลาง) และ 2) วัดและชุมชนในพื้นที่ ผลปรากฏว่ามีจำนวนครั้งของการ ดำเนินการโดยแบ่งตามช่วงเวลาได้ดังตารางที่ 3 และแผนภูมิที่ 2

ตารางที่ 3 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ จำแนกตามผู้กำหนดแนวทางการดำเนินการและช่วงเวลา

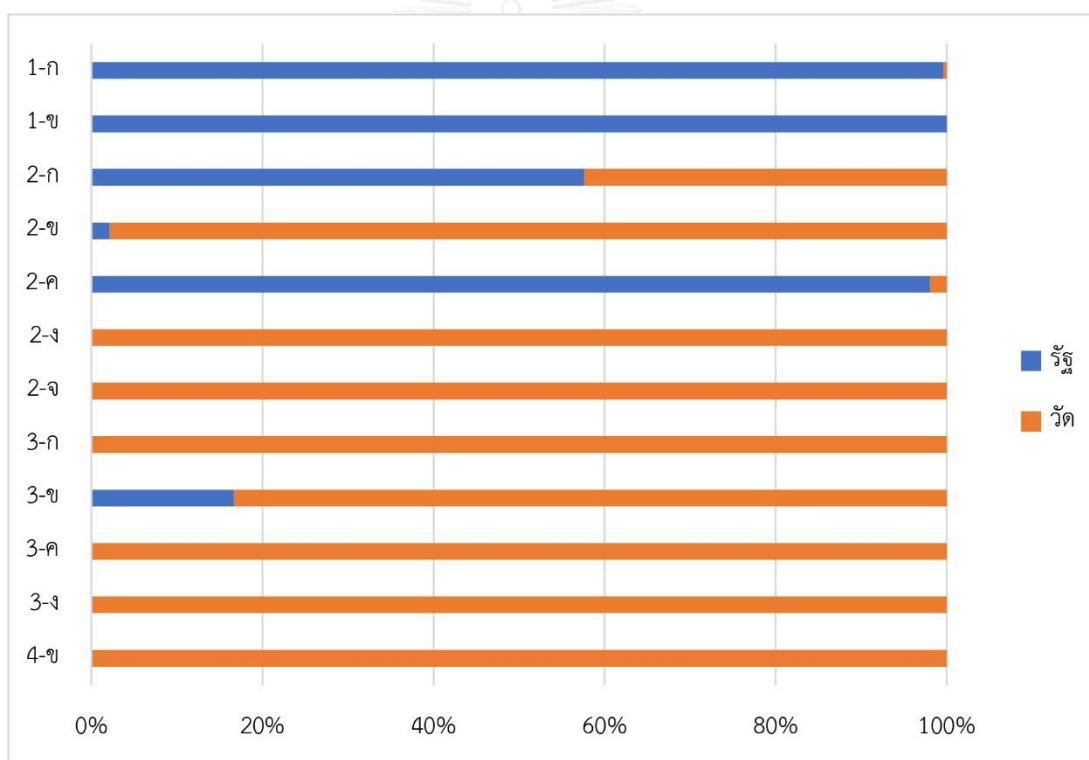
ผู้กำหนดแนวทาง/ วิธีการ		1-ก	1-ข	2-ก	2-ข	2-ค	2-ง	2-จ	3-ก	3-ข	3-ค	3-ง	4-ก	4-ข	4-ค
รัฐ	ก่อน พ.ศ. 2438			14	10								2	9	2
	พ.ศ. 2438- 2498			3	2		1								
	พ.ศ. 2499- 2529	29	1	4	3	6				1					
	พ.ศ. 2530- 2560	217	4	49		44				1					
	รวมทั้งหมด	246	5	70	15	50	1			2			2	9	2
วัด/ ชุมชน	ก่อน พ.ศ. 2438			7											
	พ.ศ. 2438- 2498			15	10		1		1					5	
	พ.ศ. 2499- 2529	1		22	27			7	5	9	5			9	
	พ.ศ. 2530- 2560			17	114	1	1		17	1	2	6		1	
	รวมทั้งหมด	1		61	151	1	2	7	23	10	7	6		15	

แผนภูมิที่ 2 จำนวนครั้งที่บูรณาการข้อมูลและปรับปรุงการใช้สอยแต่ละวิธีการ แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งที่ดำเนินการโดยแต่ละภาคส่วนในแต่ละช่วงเวลา

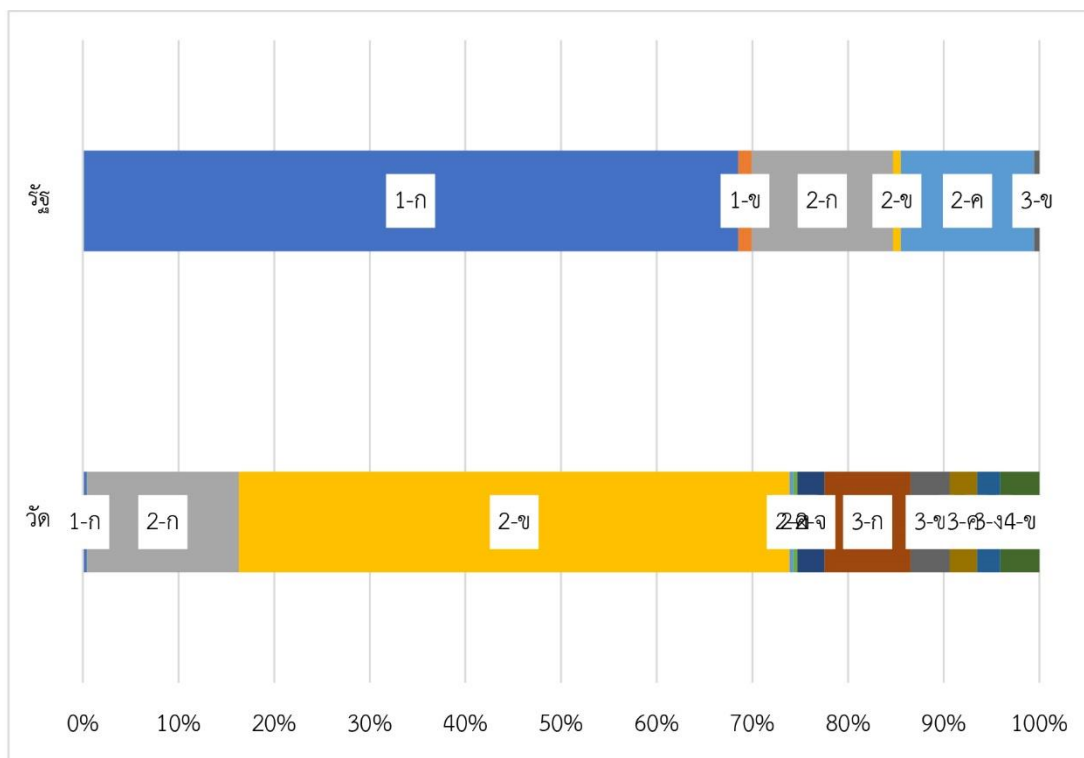
จากตารางและแผนภูมิจะสังเกตได้ว่า ความแตกต่างระหว่างผู้กำหนดแนวทางในการดำเนินการ 2 ประเภทนี้ จะเกิดขึ้นชัดเจนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 อันเป็นปีที่เริ่มโครงการบูรณะโบราณสถานในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นต้นมาเท่านั้น ก่อนหน้านั้นทั้งหน่วยงานภาครัฐส่วนกลางและภาคส่วนอื่นในท้องถิ่นล้วนใช้รูปแบบวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์ที่หลากหลายและคล้ายกัน (ข้อมูลในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2438 ที่สามารถระบุได้ชัดเจนว่าดำเนินการโดยวัดและชุมชนในพื้นที่มีน้อยมาก จึงไม่ได้แสดงในแผนภูมิ แต่จากข้อมูลในช่วงหลังที่ปรากฏวิธีการเดียวกับที่เคยดำเนินการโดยรัฐ จึงพออนุมานได้ว่า วัดและชุมชนในพื้นที่ก็น่าจะเคยใช้วิธีการเหล่านี้มาตั้งแต่สมัยจารีตเช่นเดียวกับรัฐ)

แผนภูมิที่ 3 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยแต่ละภาคส่วน ในช่วงปี พ.ศ. 2499-2560 แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งที่ดำเนินการแต่ละวิธีการ

ในระยะตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 ถึงปัจจุบัน จะปรากฏความแตกต่างในแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างชัดเจนดังแสดงในแผนภูมิที่ 3 ซึ่งจะสังเกตได้ว่าหลายวิธีการเป็นวิธีการที่ถูกดำเนินการโดยรัฐเท่านั้น ในขณะที่อีกหลายวิธีการก็ถูกดำเนินการโดยวัดและชุมชนเท่านั้น เช่นเดียวกัน

แผนภูมิที่ 4 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ ในช่วงปี พ.ศ. 2499-2560 แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งที่ดำเนินการโดยแต่ละภาคส่วน

จากแผนภูมิที่ 4 จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 เป็นต้นมา การดำเนินการจากหน่วยงานที่มีหน้าที่อนุรักษ์โบราณสถานโดยตรง (กรมศิลปากร) จะใช้วิธีการที่เน้นการรักษาสภาพเดิมของโบราณสถาน และอาจมีการปฏิสังขรณ์โดยไม่ส่งผลกระทบต่อคุณค่าเดิมของโบราณสถานมาก เช่น การสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) การปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก) และการปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค) ส่วนการดำเนินการจากวัดและชุมชนในพื้นที่ปรากฏวิธีการที่หลากหลาย มีการดำเนินการในระดับของการปรับการใช้สอยเกิดขึ้นมากอย่างเห็นได้ชัด มีสัดส่วนของการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) ที่สูงมาก และแทบไม่มีการดำเนินการในระดับของการสงวนรักษาสภาพเลย อย่างไรก็ตาม ภายใต้ความหลากหลายก็สังเกตเห็นได้ว่าการดำเนินการจากวัดและชุมชนในพื้นที่เหล่านี้ บางวิธีการก็เกิดมาจากแนวคิดของการอนุรักษ์โบราณสถาน ไม่ว่าจะมาจากการควบคุมของกรมศิลปากร หรือจากความเข้าใจที่มากขึ้นของผู้ดำเนินการก็ตาม โดยในบางกรณีเห็นความพยายามที่จะไม่แก้ไขเปลี่ยนแปลงซากโบราณสถานเดิมมาก ดำเนินการเฉพาะในส่วนที่จำเป็นต่อการใช้สอยหรือคดิความเชื่อ เช่นการต่อเติมหลังคาคลุมซากอาคาร (3-ข) และการปฏิสังขรณ์รูปเคารพบนซากอาคาร (3-ค)

4.4.3 ข้อสังเกตจากการแบ่งกลุ่มวัดที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย

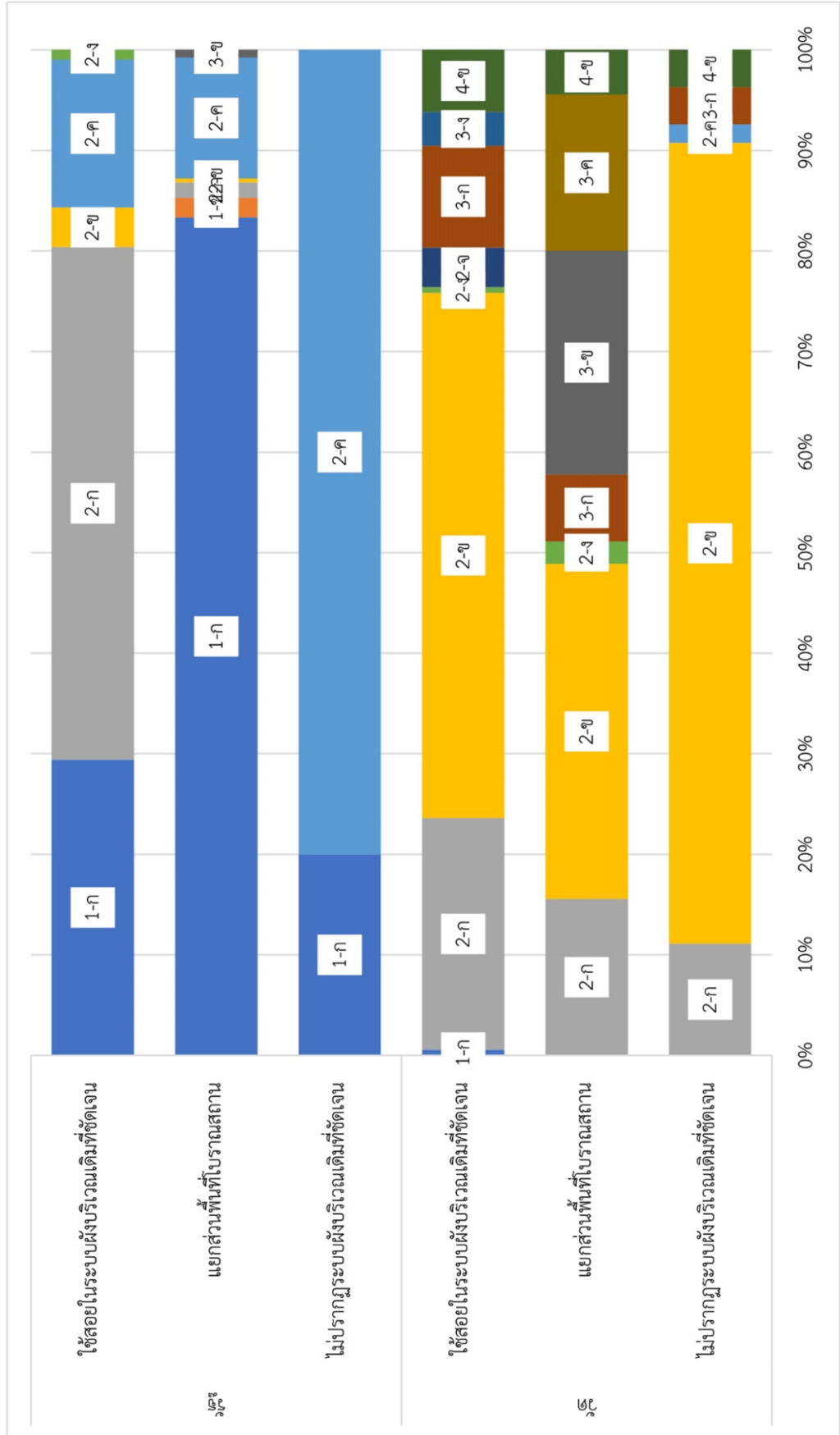
จากการศึกษาพบว่า วัดต่าง ๆ มีแนวโน้มในการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแตกต่างกันอยู่บ้าง โดยพบว่า การแบ่งกลุ่มวัดที่ทำให้เห็นการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่แตกต่างกัน ได้แก่การแบ่งจากลักษณะการใช้สอยในผังบริเวณ การแบ่งจากระดับฐานานาคักดิ์ และการแบ่งจากช่วงเวลาที่พักฟู ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.4.3.1 การแบ่งกลุ่มวัดจากลักษณะการใช้สอยในผังบริเวณ แบ่งได้เป็น 3 รูปแบบ ดังได้ระบุไว้แล้ว ทั้งนี้ในการศึกษาแนวทางการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยควรจำกัดเฉพาะในช่วงเวลาที่วัดมีสภาพตามที่ระบุ และเริ่มมีแนวทางการบูรณปฏิสังขรณ์วิธีการใหม่ซึ่งต่างไปจากสมัยจารีต (ที่อนุমানได้ว่าเป็นไปในแนวทางเดียวกันทุกวัด) คือนับตั้งแต่สมัยมณฑลกรุงเก่า (ปี พ.ศ. 2438) เป็นต้นมา ดังแสดงในตารางที่ 4 และแผนภูมิที่ 5 ทั้งนี้ มีข้อสังเกตว่าการดำเนินการในวัดแต่ละกลุ่มโดยผู้กำหนดแนวทางที่ต่างกันก็มีลักษณะต่างกันอย่างชัดเจน จึงควรแยกการอธิบายในส่วนนี้ด้วย

ตารางที่ 4 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ ที่มีหลักฐานว่าอยู่ในช่วง พ.ศ. 2438-2560 จำแนกตามผู้กำหนดแนวทางการดำเนินการและลักษณะการใช้สอยในผังบริเวณของวัด

วัด/วิธีการ		1-ก	1-ข	2-ก	2-ข	2-ค	2-ง	2-จ	3-ก	3-ข	3-ค	3-ง	4-ก	4-ข	4-ค
รัฐ	ใช้งานในระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน	30		52	4	15	1								
	แยกส่วนพื้นที่โบราณสถาน	215	5	4	1	31				2					
	ไม่ปรากฏระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน	1				4									
วัด/ชุมชน	ใช้งานในระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน	1		41	93		1	7	18			6		11	
	แยกส่วนพื้นที่โบราณสถาน			7	15		1		3	10	7			2	
	ไม่ปรากฏระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน			6	43	1			2					2	

แผนภูมิที่ 5 จำนวนครั้งที่บูรณาการปฏิสังขรณ์และปรับปรุงการใช้จ่ายแต่ละวิธีการ ในช่วงปี พ.ศ. 2438-2560 แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งโดยแต่ละภาคส่วนในวัดแต่ละแบบฝั่งบริเวณ

จากตารางและแผนภูมิสามารถสรุปได้ว่า วัดที่ใช้งานในระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน จะเลือกใช้วิธีการในระดับการปฏิสังขรณ์มากกว่าระดับอื่นอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากเป็นวัดที่มีการบำรุงรักษาต่อเนื่อง โดยมีทั้งการปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก) ซึ่งส่วนใหญ่ดำเนินการโดยรัฐ และการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) ซึ่งส่วนใหญ่ดำเนินการโดยวัดและชุมชน ส่วนวิธีการระดับอื่นที่ปรากฏอยู่บ้างเช่นการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) โดยรัฐ (ซึ่งมักจะถูกใช้กับสิ่งก่อสร้างประเภทสถูปเจดีย์ที่มีลักษณะเป็นซาก) การต่อเติมหลังคาอาคาร (3-ก) และการสร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข) โดยวัดและชุมชน เป็นต้น

วัดที่แยกส่วนพื้นที่ใช้งานกับพื้นที่โบราณสถาน พบว่ารัฐจะเลือกใช้วิธีการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) มากที่สุด ในขณะที่วัดและชุมชนจะเลือกใช้วิธีการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) มากที่สุดเช่นเดียวกับวัดกลุ่มอื่น แต่มีสัดส่วนที่น้อยกว่า ส่วนวิธีการอื่น ๆ ที่น่าสนใจ ได้แก่ การสงวนรักษาสภาพโดยรี้อส่วนต่อเติม (1-ข) โดยรัฐ การต่อเติมหลังคาคลุมซากอาคาร (3-ข) และการปฏิสังขรณ์รูปเคารพบนซากอาคาร (3-ค) โดยวัด ซึ่งทั้ง 3 วิธีการนี้ไม่ปรากฏในวัดกลุ่มอื่น เนื่องจากเป็นวิธีการที่จะถูกใช้กับอาคารที่เป็นซากซึ่งมีอยู่ในวัดกลุ่มนี้จำนวนมาก

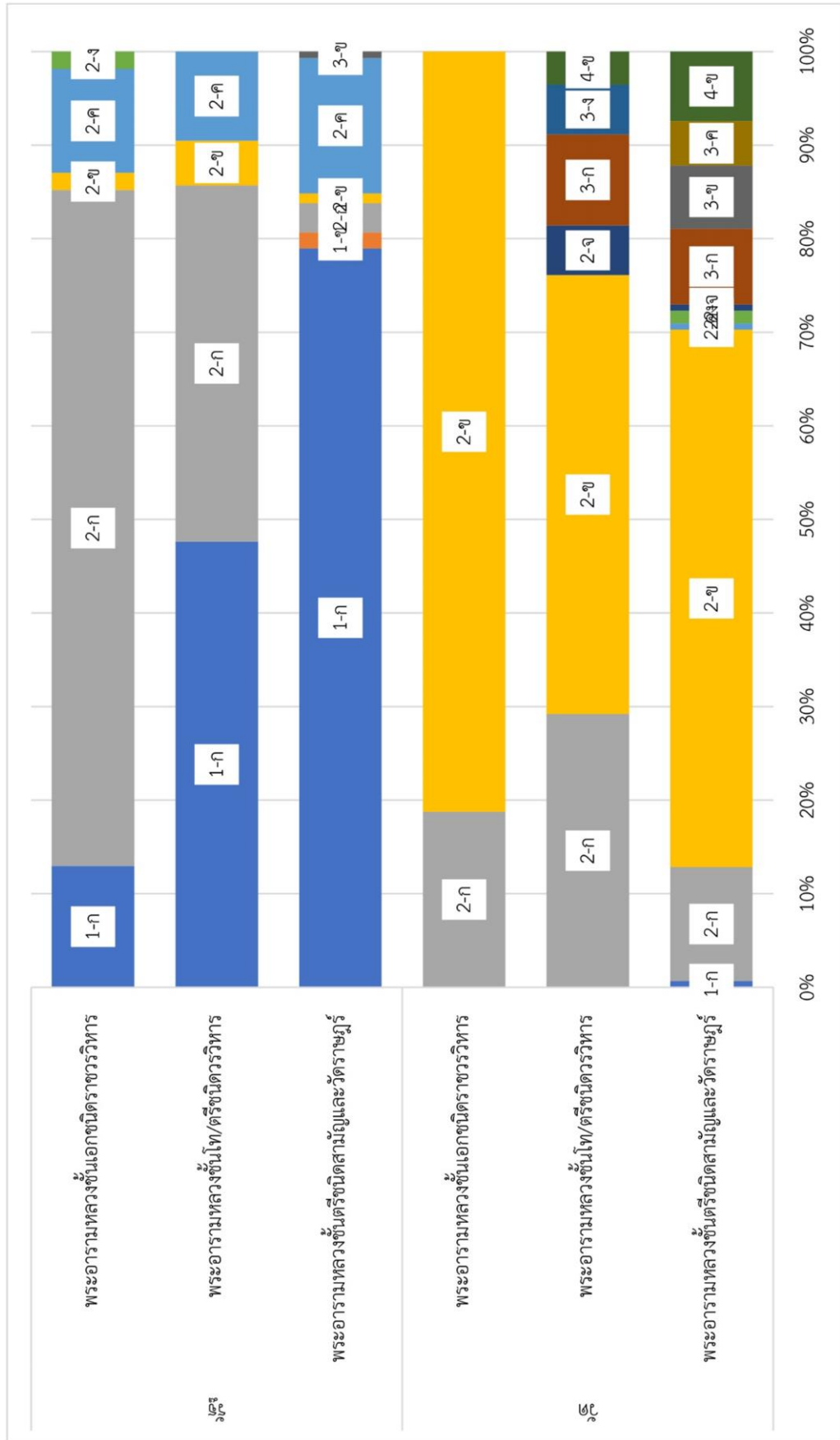
วัดที่ไม่ปรากฏระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน จะพบการดำเนินการในระดับการปฏิสังขรณ์จำนวนมาก โดยรัฐจะเน้นการปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค) ส่วนวัดและชุมชนจะเน้นการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) ซึ่งจะคล้ายกับวัดที่ใช้งานในระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจนแตกต่างกันที่วัดประเภทนี้จะมีการดำเนินการด้วยวิธีการอื่นน้อยกว่ามาก ส่วนหนึ่งมาจากจำนวนสิ่งก่อสร้างที่น้อย และโบราณสถานที่เหลืออยู่มักมีเพียงอุโบสถซึ่งจำเป็นต้องได้รับการบำรุงรักษาเพื่อการใช้สอยอยู่เสมอ รวมไปถึงการเป็นวัดขนาดเล็กที่กำลังคนและทุนทรัพย์ในการดำเนินการมีน้อย จึงเท่ากับเป็นการจำกัดวิธีการที่จะสามารถทำได้เพียงบางวิธี ข้อสังเกตประการหนึ่งคือการที่วัดและชุมชนทำการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) ในสัดส่วนที่มากกว่าวัดกลุ่มอื่น แสดงถึงการควบคุมของกรมศิลปากรต่อวัดเหล่านี้ที่ทำได้น้อย

4.4.3.2 การแบ่งกลุ่มวัดจากระดับฐานานุศักดิ์ นอกจากการแบ่งเป็นวัดราษฎร์กับพระอารามหลวงแล้ว สำหรับพระอารามหลวงจะสามารถแบ่งย่อยได้ตามชั้นและชนิด ซึ่งจากการศึกษาพบว่า การแบ่งออกอย่างกว้างเป็น 3 ระดับ ได้แก่ พระอารามหลวงชั้นเอกชนิดราชวรวิหาร พระอารามหลวงชั้นโท/ตรีชนิดวรวิหาร และพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญและวัดราษฎร์ เป็นการแบ่งที่จะทำให้เห็นความแตกต่างของการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยได้ชัดเจน โดยการศึกษาเน้นเฉพาะช่วงเวลาที่ระบบฐานานุศักดิ์เริ่มมีความชัดเจนใกล้เคียงสมัยปัจจุบัน และมีแนวทางการบูรณปฏิสังขรณ์วิธีการใหม่ซึ่งต่างไปจากสมัยจารีต (ที่อนุมานได้ว่าเป็นไปในแนวทางเดียวกันทุกวัด) คือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2438 ถึงปัจจุบัน ดังแสดงในตารางที่ 5 และแผนภูมิที่ 6

ตารางที่ 5 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ ที่มีหลักฐานว่าอยู่ในช่วง พ.ศ. 2438-2560
จำแนกตามผู้กำหนดแนวทางการดำเนินการและระดับฐานานุศักดิ์ของวัด

วัด/วิธีการ		1-ก	1-ข	2-ก	2-ข	2-ค	2-ง	2-จ	3-ก	3-ข	3-ค	3-ง	4-ก	4-ข	4-ค
รัฐ	พระอาราม หลวงชั้นเอก ชนิดราช วรวิหาร	7		39	1	6	1								
	พระอาราม หลวงชั้นโท/ตรี ชนิดวรวิหาร	10		8	1	2									
	พระอาราม หลวงชั้นตรี ชนิดสามัญและ วัดราษฎร์	229	5	9	3	42				2					
วัด/ ชุมชน	พระอาราม หลวงชั้นเอก ชนิดราช วรวิหาร			3	13										
	พระอาราม หลวงชั้นโท/ตรี ชนิดวรวิหาร			33	53			6	11			6		4	
	พระอาราม หลวงชั้นตรี ชนิดสามัญและ วัดราษฎร์	1		18	85	1	2	1	12	10	7			11	

แผนภูมิที่ 6 จำนวนครั้งที่บูรณาการปฏิสังขรณ์และปรับปรุงการใช้สอยแต่ละวิธีการ ในช่วงปี พ.ศ. 2438-2560 แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งในแต่ละภาคส่วนในวัดแต่ละระดับชั้น

จากตารางและแผนภูมิแสดงให้เห็นว่า การดำเนินการโดยรัฐในวัดทั้ง 3 ระดับนั้นมีแนวคิดที่ไม่ต่างกัน โดยความแตกต่างจะอยู่ระหว่างการเลือกวิธีการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) กับการปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก) เป็นหลัก ซึ่งเป็นการตัดสินใจจากสภาพความเสียหายของสิ่งก่อสร้างก่อนการดำเนินการเป็นหลัก ซึ่งวัดที่มีระดับฐานานุศักดิ์สูงกว่าย่อมได้รับการทำนุบำรุงอย่างต่อเนื่องมากกว่า สิ่งก่อสร้างจึงมีสภาพสมบูรณ์มากกว่าซึ่งสะท้อนออกมาในการเลือกวิธีการปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก) ของรัฐที่มากกว่าวัดในระดับต่ำกว่าซึ่งปรากฏสิ่งก่อสร้างที่เป็นซากและสมควรได้รับการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) มากกว่า

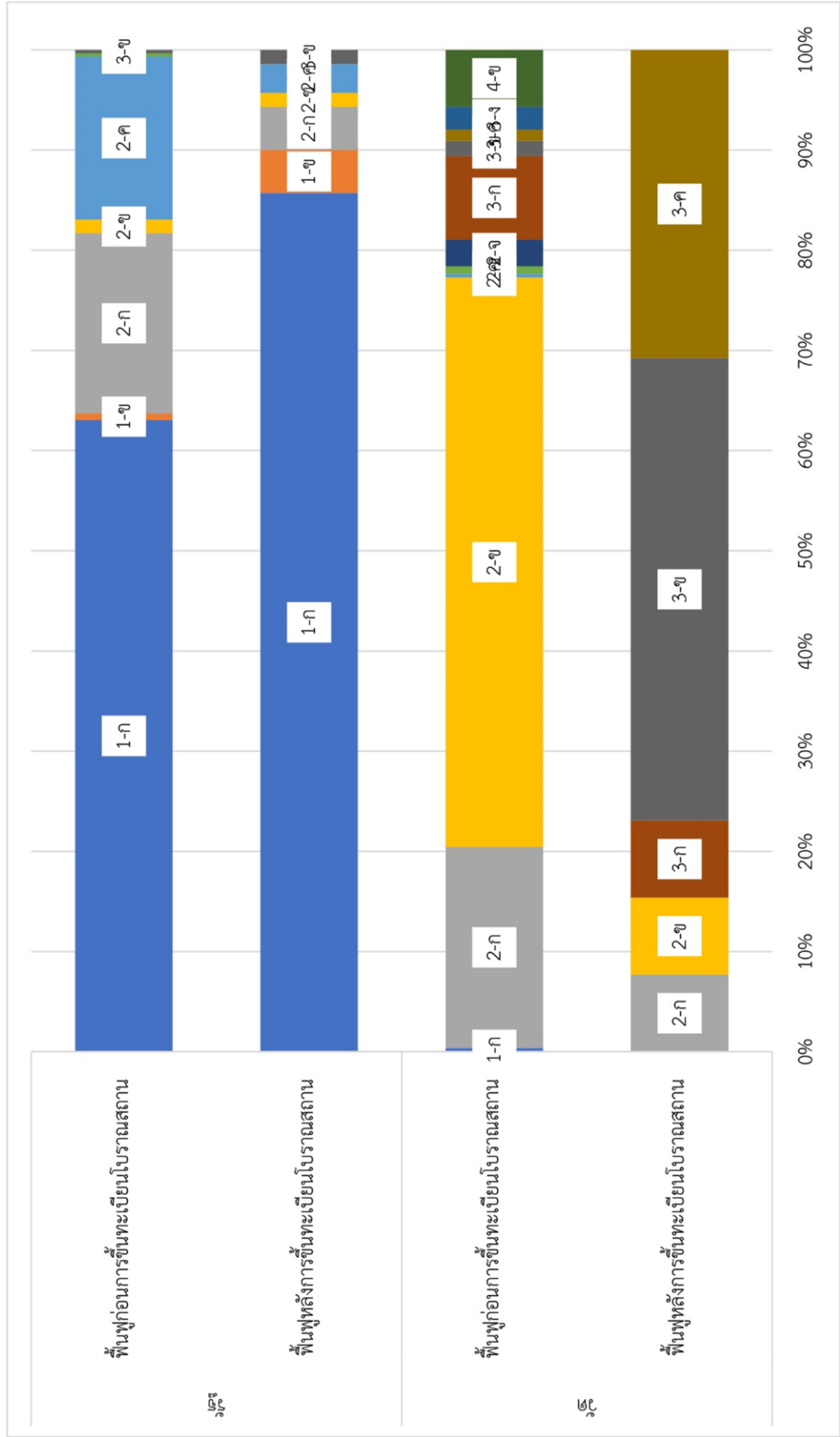
ในขณะที่การดำเนินการโดยวัดและชุมชน ไม่ปรากฏความแตกต่างในแนวคิดของวัดแต่ละระดับอย่างมีนัยสำคัญ แต่จะปรากฏว่าการดำเนินการในระดับของการปรับการใช้สอยและการสร้างใหม่ จะมีสัดส่วนที่มากขึ้นในวัดที่มีระดับฐานานุศักดิ์ต่ำกว่า ซึ่งสะท้อนการควบคุมของรัฐต่อกิจกรรมการก่อสร้างและการอนุรักษ์โบราณสถานของวัดเหล่านี้ที่น้อยกว่าวัดที่มีฐานานุศักดิ์สูง

4.4.3.3 การแบ่งกลุ่มวัดจากช่วงเวลาที่พักฟื้น วัดมีพระสงฆ์ในปัจจุบันในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา มีทั้งวัดที่ใช้สอยต่อเนื่องหรือฟื้นฟูมาเป็นเวลานานแล้วก่อนการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และวัดที่มาฟื้นฟูในภายหลังซึ่งเป็นช่วงเวลาหลังจากวัดได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแล้ว จากการศึกษาพบว่าช่วงเวลาที่ฟื้นฟูดังกล่าวมีผลต่อการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยวัด ดังแสดงในตารางที่ 6 และแผนภูมิที่ 7

ตารางที่ 6 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ ที่มีหลักฐานว่าอยู่ในช่วง พ.ศ. 2438-2560 จำแนกตามผู้กำหนดแนวทางการดำเนินการและช่วงเวลาที่ฟื้นฟูวัด

วัด/วิธีการ		1-ก	1-ข	2-ก	2-ข	2-ค	2-ง	2-จ	3-ก	3-ข	3-ค	3-ง	4-ก	4-ข	4-ค
รัฐ	ฟื้นฟูก่อนการขึ้นทะเบียนฯ	186	2	53	4	48	1			1					
	ฟื้นฟูหลังการขึ้นทะเบียนฯ	60	3	3	1	2				1					
วัด/ชุมชน	ฟื้นฟูก่อนการขึ้นทะเบียนฯ	1		53	150	1	2	7	22	4	3	6		15	
	ฟื้นฟูหลังการขึ้นทะเบียนฯ			1	1				1	6	4				

แผนภูมิที่ 7 จำนวนครั้งที่บูรณาการข้อมูลเชิงประจักษ์และการใช้สอยแต่ละวิธีการ ในช่วงปี พ.ศ. 2438-2560 แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งในแต่ละภาคส่วนในวัดที่ฟื้นฟูแต่ละช่วงเวลา

จากตารางและแผนภูมิจะเห็นได้ว่า วัดที่ฟื้นฟูใหม่หลังการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และมีการควบคุมโดยกรมศิลปากรแล้ว จะมีความหลากหลายของวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยน้อยกว่าวัดที่ใช้สอยต่อเนื่องมาแต่เดิม สำหรับการดำเนินการโดยรัฐจะเห็นสัดส่วนของการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) ที่มากขึ้น ส่วนการดำเนินการโดยวัดและชุมชนจะเห็นการปรับการใช้สอยชากเป็นส่วนใหญ่ ทั้งการต่อเติมหลังคาคลุมชากอาคาร (3-ข) และการปฏิสังขรณ์รูปเคารพบนชากอาคาร (3-ค) และไม่ปรากฏการดำเนินการในระดับการสร้างใหม่เลย แสดงถึงการควบคุมที่มากต่อการดำเนินการกับโบราณสถานในวัดเหล่านี้ซึ่งส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นชากโบราณสถาน

4.4.4 ข้อสังเกตจากประเภทสิ่งก่อสร้างที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย

จากการแบ่งประเภทของสิ่งก่อสร้างออกเป็น 5 ประเภทตามคติความเชื่อและความหมายของสิ่งก่อสร้างซึ่งมีผลต่อความเข้าใจและการรับรู้ของผู้ที่ใช้สอยดังที่ระบุไว้แล้วในตอนต้น ปรากฏผลจำนวนครั้งของการดำเนินการต่อสิ่งก่อสร้างแต่ละประเภทดังตารางที่ 7 และแผนภูมิที่ 8 โดยปรากฏว่าการดำเนินการโดยแต่ละภาคส่วนต่อสิ่งก่อสร้างประเภทเดียวกันก็มีความแตกต่างกันมากจึงสมควรแยกผู้กำหนดแนวทางการดำเนินการออกจากกันด้วย

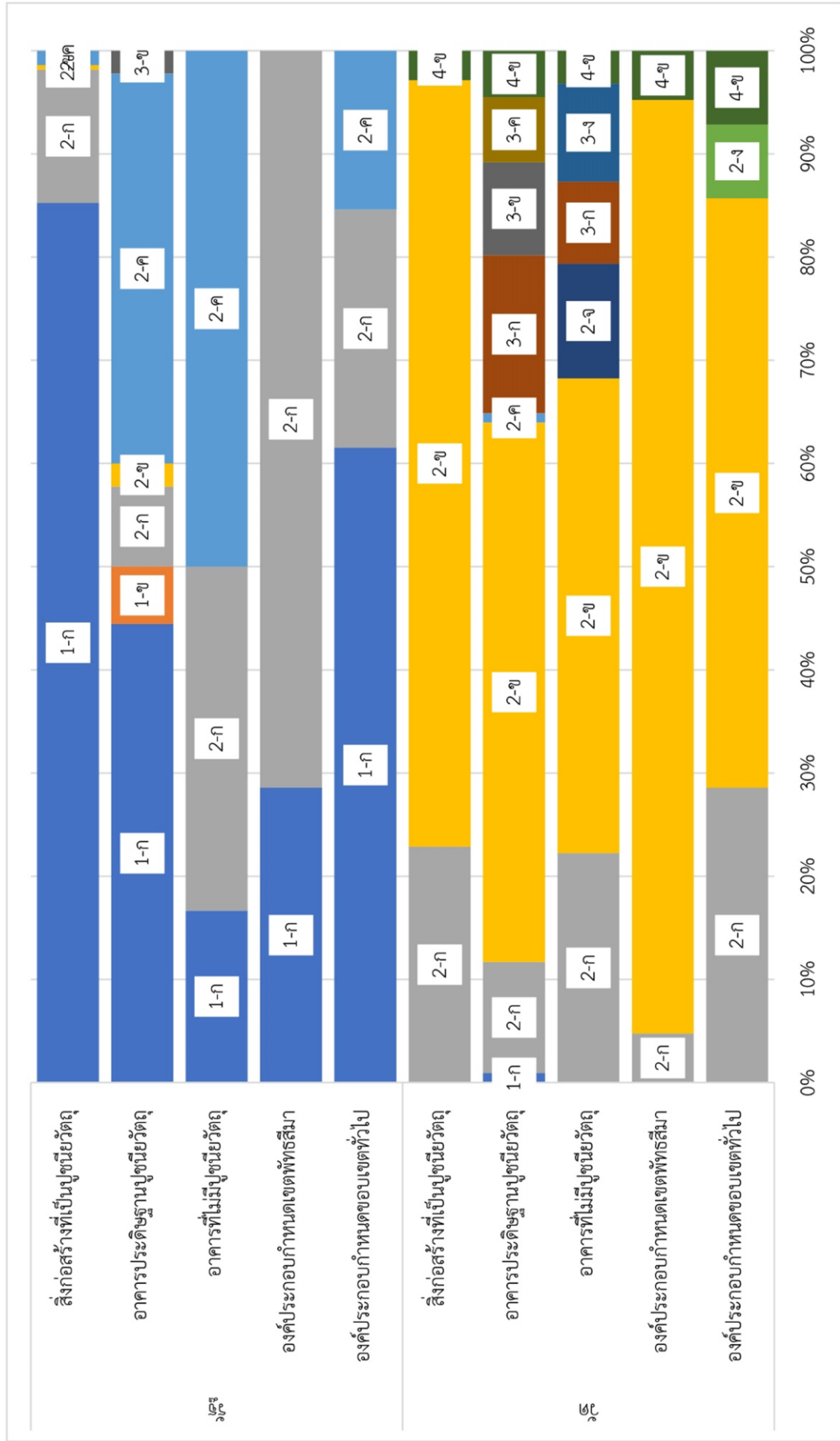
จากตารางและแผนภูมิแสดงให้เห็นว่า ประเภทของสิ่งก่อสร้างเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยอย่างชัดเจน โดยอาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ (มณฑป ระเบียงคด อุโบสถ และวิหาร) จะปรากฏวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่หลากหลายที่สุด ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินการโดยรัฐหรือวัดและชุมชน และจะสังเกตได้ว่า ความแตกต่างในการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยของสิ่งก่อสร้างแต่ละประเภทจะอยู่ในระดับของการสร้างใหม่ หรือการปรับการใช้สอยเป็นสำคัญ ส่วนในระดับการสงวนรักษาสภาพหรือการปฏิสังขรณ์จะมีลักษณะใกล้เคียงกัน ทั้งนี้ ยังคงมีความแตกต่างกันอยู่บ้างดังจะกล่าวต่อไป

ตารางที่ 7 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ จำแนกตามผู้กำหนดแนวทางการดำเนินการและประเภทสิ่งก่อสร้าง

สิ่งก่อสร้าง/วิธีการ		1-ก	1-ข	2-ก	2-ข	2-ค	2-ง	2-จ	3-ก	3-ข	3-ค	3-ง	4-ก	4-ข	4-ค	
รัฐ	สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ	185		33	3	3								6	2	
	อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ	40	5	16	10	34	1			2			2	3		
	อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ	3		6		9										
	องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา	2		8	1											
	องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป	16		6	1	4										
วัด/ชุมชน	สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ			12	26									1		
	อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ	1		22	65	1	1		17	10	7			9		
	อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ			18	31			7	5			6		2		
	องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา			2	19									1		
	องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป			7	9		1							2		

*สิ่งก่อสร้างประเภทแท่นตันโพธิ์-ตันไทร และศาลเจ้าจีน มีจำนวนน้อยเกินกว่าที่จะนำมาวิเคราะห์ได้ จึงไม่นำมารวมในตารางนี้

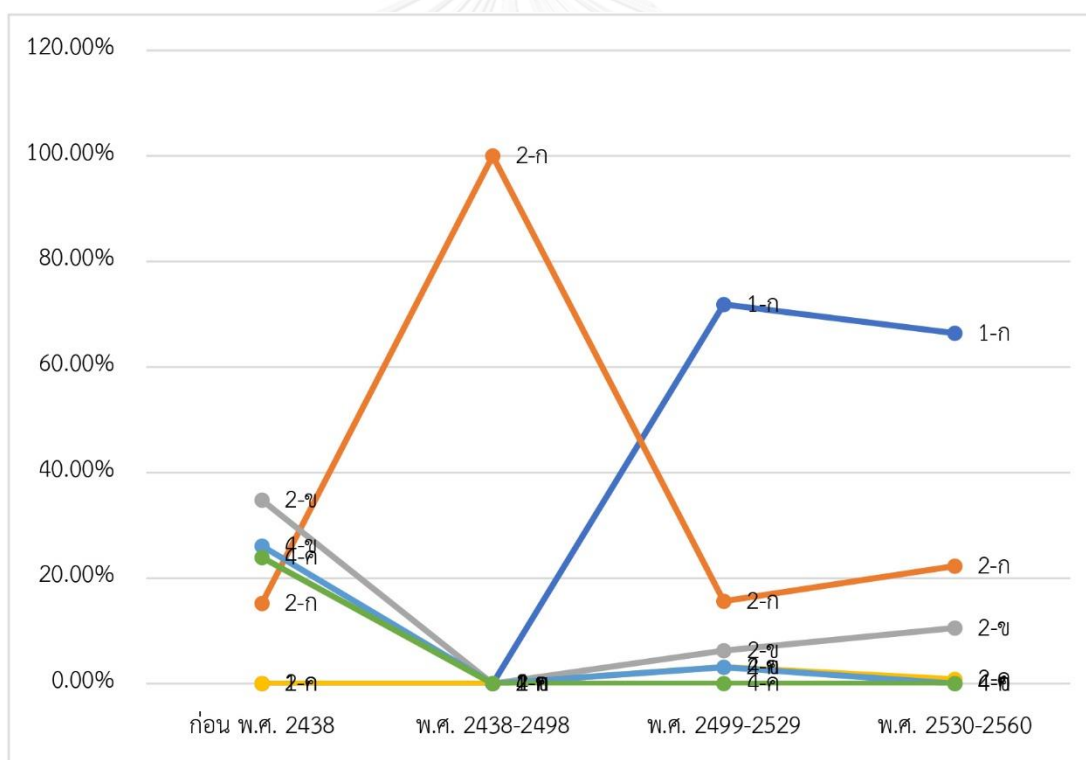
แผนภูมิที่ 8 จำนวนครั้งที่บูรณาการสิ่งแวดล้อมและปรับการใช้โดยแต่ละวิธีการ แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งที่ดำเนินการโดยแต่ละภาคส่วนต่อสิ่งก่อสร้างแต่ละประเภท

4.4.4.1 สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ ได้แก่เจดีย์และปราสาท ปรากฏการดำเนินการด้วยวิธีการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) มากเป็นพิเศษ ซึ่งเกี่ยวข้องกับบทบาทของกรมศิลปากรในการดำเนินการกับสิ่งก่อสร้างเหล่านี้เป็นหลัก โดยเฉพาะเจดีย์รายตามวัดต่าง ๆ ซึ่งปรากฏการดำเนินการของวัดเองไม่มากนัก รองลงมาเป็นการปฏิสังขรณ์ทั้งเหมือนเดิม (2-ก) และเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) นอกจากนี้ ลักษณะพิเศษของสิ่งก่อสร้างประเภทนี้คือมีการก่อพอกสลุบเจดีย์ (4-ค) ในสมัยจารีต ซึ่งจะไม่ปรากฏกับสิ่งก่อสร้างประเภทอื่น เป็นแนวคิดแบบจารีตซึ่งพยายามเก็บรักษาสิ่งก่อสร้างเดิมไว้ภายในโดยไม่รื้อเพื่อทำใหม่ แม้ในกรณีการสร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข) ที่ปรากฏก็ไม่มีหลักฐานชัดเจนว่ามีการรื้อ โดยน่าจะเป็นการสร้างขึ้นใหม่บนฐานของสิ่งก่อสร้างเดิมที่พังทลายลงมาก่อนแล้วเท่านั้น (ดูแผนภูมิที่ 9)

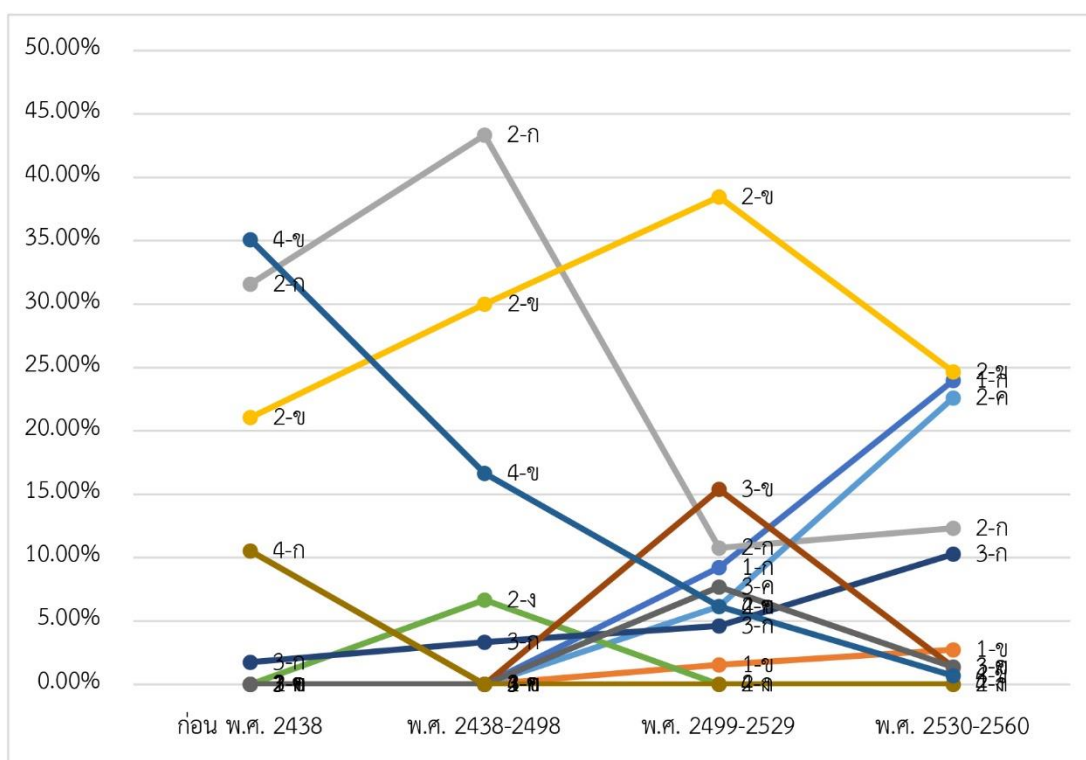
แผนภูมิที่ 9 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ เฉพาะสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งที่ดำเนินการในแต่ละช่วงเวลา

4.4.4.2 อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ ได้แก่มณฑป ระเบียงคด อุโบสถ และวิหาร เป็นอาคารที่มีพื้นที่สำหรับใช้สอยได้เป็นหลักในเขตพุทธาวาส ปรากฏการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยทุกวิธีที่สามารถทำได้ (ยกเว้น 2-จ และ 3-ง ที่จะทำได้กับอาคารที่มีใต้ถุนเท่านั้น และ 4-ค ที่จะทำได้กับสลุบเจดีย์เท่านั้น) โดยหัวใจของการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยอยู่ที่ปูชนียวัตถุที่ประดิษฐานภายในอาคารเป็นหลัก อาคารมีหน้าที่ปกป้องรักษาปูชนียวัตถุนั้น และใช้เป็นพื้นที่

สักการะปูชนียวัตถุนั้น แต่อาจยกเว้นอุโบสถซึ่งมีเรื่องของการทำสังฆกรรมซึ่งเป็นกิจกรรมที่ต้องการอาคารที่ใช้สอยได้สมบูรณ์แบบกว่าการสักการะ อุโบสถจึงถูกบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยมากกว่าอาคารอื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน ข้อสังเกตสำคัญประการหนึ่งสำหรับอาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุคือในระยะหลัง การดำเนินการของกรมศิลปากรมีบทบาทสูงขึ้นทำให้การสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) และการปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค) มีสัดส่วนสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่การสร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข) ลดลงอย่างต่อเนื่องจนเกือบไม่มีการดำเนินการแล้ว (ดูแผนภูมิที่ 10)

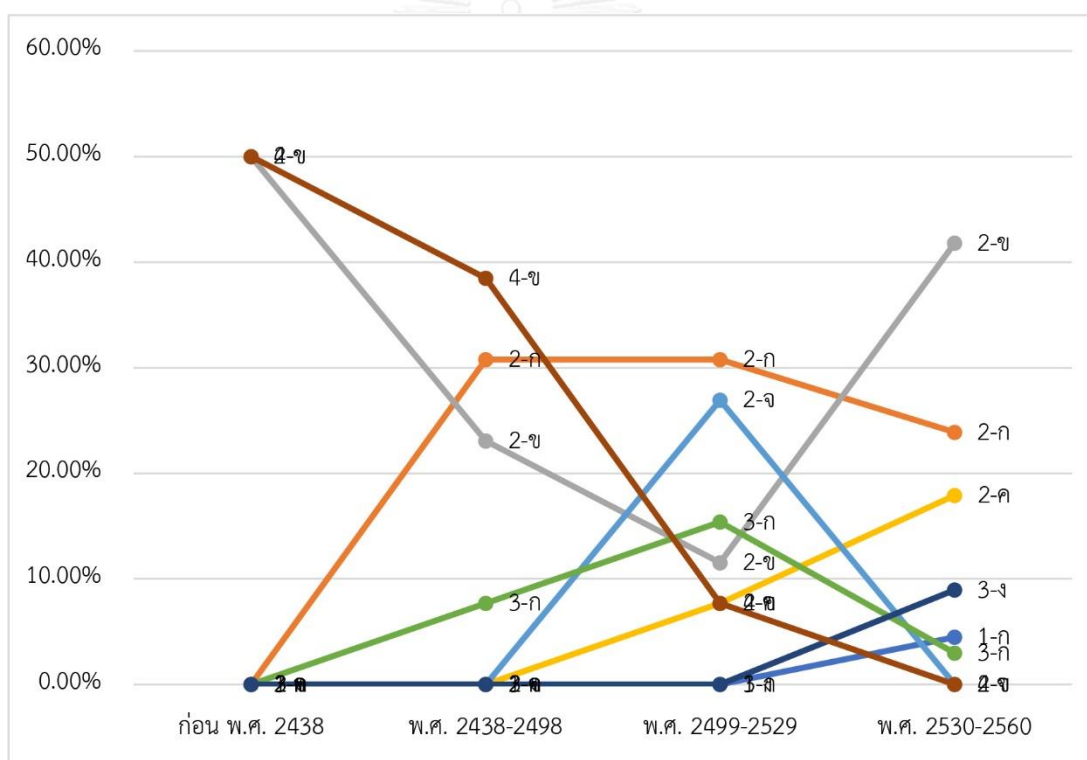
แผนภูมิที่ 10 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ เฉพาะอาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งที่ดำเนินการในแต่ละช่วงเวลา

4.4.4.3 อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ ได้แก่ศาลา ตำหนัก หอพระไตรปิฎก หอระฆัง หอกลอง หอฉัน และกุฏิ เป็นอาคารที่มีลักษณะที่ว่างคล้ายกับอาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ แต่ไม่มีปูชนียวัตถุ มีข้อแตกต่างจากอาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุในทางกายภาพคือมักมีใต้ถุนหรือยกฐานสูง ซึ่งมีผลทำให้มีการเปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค.ศ.ล. (2-จ) และการปรับการใช้สอยชั้นใต้ถุน (3-ง) ซึ่งเป็นการดำเนินการโดยวัดและชุมชน ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งคืออาคารประเภทนี้ไม่มีลักษณะที่ถาวรเท่าอาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ เนื่องจากส่วนหนึ่งเป็นอาคารโครงสร้างไม้ ซึ่งหากพังทลายไปนานก็อาจไม่เหลือซาก หรือแม้จะเป็นโครงสร้างก่ออิฐถือปูน อาคารประเภทนี้ก็ไม่มีปูชนียวัตถุที่ทำให้เกิดความต้องการในการบูรณปฏิสังขรณ์อาคารขึ้นใหม่เพื่อปกป้องรักษาปูชนียวัตถุนั้น สามารถสร้าง

อาคารใหม่เพื่อใช้สอยในพื้นที่ตำแหน่งอื่นได้ หรือหากมีความชำรุดมากหรือต้องการใช้พื้นที่เพื่อประโยชน์ใช้สอยอื่นก็สามารถรี้ออกได้ เห็นได้จากการไม่มีการปรับการใช้สอยจากอาคารประเภทนี้เลย ไม่ว่าจะเป็นการต่อเติมหลังคาคลุมซากอาคาร (3-ข) หรือการปฏิสังขรณ์รูปเคารพบนซากอาคาร (3-ค) สำหรับภาพรวมตามช่วงเวลา เป็นไปในแนวทางคล้ายกับอาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ คือการสร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข) ลดลงอย่างต่อเนื่องจนไม่มีการดำเนินการแล้วในปัจจุบัน การปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค) มีเพิ่มขึ้นจากบทบาทของกรมศิลปากร แต่ในส่วนการสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) ก็มีเพิ่มขึ้นคล้ายกับอาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุแต่ไม่มากนัก เนื่องจากอาคารประเภทนี้ที่เหลือสภาพเป็นซากมีอยู่น้อย (ดูแผนภูมิที่ 11)

แผนภูมิที่ 11 จำนวนครั้งที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแต่ละวิธีการ เฉพาะอาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ แสดงผลเป็นร้อยละของจำนวนครั้งที่ดำเนินการในแต่ละช่วงเวลา

4.4.4.4 องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา ได้แก่ แทนเสมาและซุ้มเสมา ซึ่งโดยตัวสิ่งก่อสร้างไม่ใช่ปูชนียวัตถุ แต่มีความสำคัญในแง่คติความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่พัทธสีมาซึ่งสัมพันธ์กับการทำสังฆกรรมของพระภิกษุสงฆ์และจะต้องไม่ถูกทำลายหายไป สิ่งก่อสร้างประเภนี้จึงปรากฏความหลากหลายของวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยน้อยที่สุด ด้วยขนาดของสิ่งก่อสร้างและระบบโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อนจึงพังทลายได้ยากประการหนึ่ง และการได้รับการดูแลรักษาต่อเนื่องประการหนึ่ง จึงทำให้เสมาซึ่งต้องแสดงขอบเขตได้อยู่ตลอดเวลา ถูกดำเนินการด้วยวิธีการปฏิสังขรณ์

เป็นหลัก ไม่ว่าจะเหมือนเดิม (2-ก) โดยรัฐ หรือเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข) โดยวัดและชุมชน ทั้งนี้ เนื่องจากตัวอย่างของการดำเนินการกับสิ่งก่อสร้างประเภทนี้มีไม่มาก จึงจะไม่แสดงเป็นแผนภูมิ

4.4.4.5 องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป ได้แก่กำแพงและซุ้มประตู มีลักษณะ คล้ายกับองค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา (เสมา) ในการเป็นองค์ประกอบแสดงขอบเขตพื้นที่ แต่ ด้วยความสำคัญที่ไม่เท่ากับเสมา (ไม่มีประเด็นเรื่องความศักดิ์สิทธิ์หรือความเชื่อใด ๆ) ทำให้การดูแล รักษา มีน้อยกว่า จึงปรากฏสภาพเป็นซากมากกว่าเสมา และด้วยความเป็นซาก การดำเนินการโดยรัฐ จึงใช้วิธีสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) มากกว่าเสมาอย่างเห็นได้ชัด อีกทั้งสังเกตได้ว่าการดำเนินการโดย รัฐจะพบการรื้อสร้างใหม่มากกว่าสิ่งก่อสร้างประเภทอื่น ไม่ว่าจะทำใหม่แบบเดิม (2-ง) หรือสร้างใหม่ เป็นแบบใหม่ (4-ข) สะท้อนถึงความสำคัญที่น้อยของสิ่งก่อสร้างประเภทนี้ ทั้งนี้ เนื่องจากตัวอย่างของ การดำเนินการกับสิ่งก่อสร้างประเภทนี้มีไม่มาก จึงจะไม่แสดงเป็นแผนภูมิ

บทที่ 5

แนวคิดและวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย ของวัดกรณีศึกษาตัวอย่าง

เพื่อให้สามารถเข้าใจแนวคิดในการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยตรงจากหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ในการศึกษาจึงได้ทำการคัดเลือกวัดกรณีศึกษาตัวอย่างจากเกณฑ์ที่ได้แบ่งไว้ในบทที่ 4 ได้แก่ลักษณะการใช้สอยพื้นที่ในผังบริเวณ ระดับฐานานุศักดิ์ และช่วงเวลาที่ฟื้นฟู ซึ่งหากนำเกณฑ์ทั้ง 3 มาใช้ในการแบ่งกลุ่มวัดทั้งหมด จะสามารถแบ่งออกได้เป็น 6 กลุ่มดังตารางที่ 8 โดยจะทำการคัดเลือกวัดในแต่ละกลุ่ม กลุ่มละ 1 วัด รวมเป็น 6 วัด เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายที่สุดอันจะเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจแนวคิดในการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย อีกทั้งเป็นการตรวจสอบหลักฐานเพื่อสนับสนุนและขยายความการวิเคราะห์ข้อสังเกตในบทที่ 4 ทั้งนี้ ข้อมูลดังกล่าวอาจไม่ได้สะท้อนถึงแนวคิดของวัดในแต่ละกลุ่มได้ทั้งหมด แต่การเลือกวัดที่มีความแตกต่างกันตามเกณฑ์ดังกล่าว จะทำให้ได้ข้อมูลที่มีความหลากหลายมากที่สุด

วัดที่ได้รับการคัดเลือก ได้แก่ วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร วัดกษัตราธิราชวรวิหาร วัดสามวิหาร วัดพุทไธศวรรย์ วัดใหญ่ชัยมงคล และวัดเกาะแก้วเกษราราม (ดูตารางที่ 8) ซึ่งเป็นวัดในแต่ละกลุ่มที่มีหลักฐานเอกสารเพียงพอต่อการศึกษา และมีความหลากหลายของรูปแบบวิธีดำเนินการสามารถเปรียบเทียบการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยในแต่ละวัดได้ ดังรายละเอียดการดำเนินการในวัดดังกล่าวดังต่อไปนี้

ตารางที่ 8 การแบ่งกลุ่มวัดตามลักษณะการใช้สอยพื้นที่ในผังบริเวณ ระดับฐานานุศักดิ์ และช่วงเวลาที่ฟื้นฟู

ประเภทวัด		วัดที่ใช้งานในระบบ ผังบริเวณเดิมที่ ชัดเจน	วัดที่แยกส่วนพื้นที่ ใช้งานกับพื้นที่ โบราณสถาน	วัดที่ไม่ปรากฏระบบ ผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน
พระอารามหลวง ชั้นเอกชนิดราช วรวิหาร	ฟื้นฟูก่อนขึ้นทะเบียนฯ	วัดสุวรรณดาราราม วัดเสนาสนาราม		
	ฟื้นฟูหลังขึ้นทะเบียนฯ			
พระอารามหลวง ชั้นโท/ตรีชนิด วรวิหาร	ฟื้นฟูก่อนขึ้นทะเบียนฯ	วัดกษัตราธิราช วัดบรมวงศ์อิศรวร ราม วัดพนัญเชิง วัดพรหมนิวา วัดศาลาปูน		
	ฟื้นฟูหลังขึ้นทะเบียนฯ			
พระอารามหลวง ชั้นตรีชนิดสามัญ และวัดราษฎร์	ฟื้นฟูก่อนขึ้นทะเบียนฯ	วัดดึก วัดธรรมาราม วัดบางกะจะ วัดประดู่ทรงธรรม วัดแม่นางปลื้ม วัดวงษ์ฆ้อง วัดสามวิหาร วัดหน้าพระเมรุราชิ- การาม	วัดเชิงท่า วัดญาณเสน วัดคูลีดาราม วัดธรรมิกราช วัดบำรุงธรรม วัดพุทธไสวรรย์ วัดราชประดิษฐา วัดอโยธยา	วัดกลางคลองสระบัว วัดกลางปากกราน วัดกะสังข์ วัดเกาะแก้วเกษาราม วัดখনอน วัดครุฑาราม วัดแค วัดเจดีย์แดง วัดช้างใหญ่ วัดตุม วัดท่าการ้อง วัดนางกวย วัดพนมยงค์ วัดมหาโลก วัดรัตนชัย วัดราชบรรทม วัดสนามไชย วัดสว่างอารมณ์ วัดหันตรา
	ฟื้นฟูหลังขึ้นทะเบียนฯ		วัดชุมพล วัดภูเขาทอง วัดสมณโกฏฐาราม วัดใหญ่ชัยมงคล	

5.1 พระอารามหลวงชั้นเอกชนิดราชวรวิหารที่ฟื้นฟูก่อนขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และใช้งานในระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน: กรณีศึกษาวัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร

วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร เป็น 1 ใน 2 วัดที่อยู่ในกลุ่มนี้ โดยเป็นวัดซึ่งปรากฏหลักฐานรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยหลายครั้งและเป็นระยะเวลาช้านาน ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบัน

5.1.1 สรุปประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัด

ประวัติการสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถานและสิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัดที่พบจากการศึกษา สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 9 (ดูรายละเอียดที่ตารางที่ 27 ในภาคผนวก) โดยการดำเนินการที่มีหลักฐานรายละเอียดชัดเจนที่จะนำมาศึกษาคือ การดำเนินการที่มีการขีดเส้นใต้ในตารางที่ 9

ตารางที่ 9 สรุปประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร

ช่วงเวลา	การดำเนินการ
พ.ศ. 2328	สร้าง พระอุโบสถ, พระเจดีย์พระบรมราชชนกนาถ, แทนเสมา
ระหว่าง พ.ศ. 2328-2450	สร้าง ศาลาท่าน้ำ
พ.ศ. 2352-2393	สร้าง ศาลาการเปรียญ
พ.ศ. 2393	ปฏิสังขรณ์ พระอุโบสถ (2-ก)
ระหว่าง พ.ศ. 2394-2411	สร้าง แทนพระศรีมหาโพธิ์, หอระฆัง
พ.ศ. 2406	สร้าง พระเจดีย์ประธาน, พระเจดีย์บริวาร (10 องค์), พระวิหาร, กำแพงแก้ว พระเจดีย์และพระวิหาร, กำแพงแก้วเขตพุทธาวาส, ปฏิสังขรณ์ กำแพงแก้ว พระอุโบสถและแทนเสมา (2-ข)
ก่อน พ.ศ. 2441	สร้าง หอสวดมนต์, หอดฉัน, กุฏิ (11 หลัง), ฝาและพื้นนอกชาน
พ.ศ. 2441-2452	<u>ปฏิสังขรณ์ พระวิหาร (2-ก), พระอุโบสถ (2-ง)</u>
พ.ศ. 2447	<u>ปฏิสังขรณ์ ศาลาการเปรียญ (2-ก), กุฏิ (1 หลัง) (2-ก)</u>
พ.ศ. 2448	<u>ปฏิสังขรณ์ ฝาและพื้นนอกชาน (2-ข)</u>
ระหว่าง พ.ศ. 2441-2496	ปรับการใช้สอย ศาลาการเปรียญ (3-ก), สร้างใหม่ หอสวดมนต์ (4-ข), หอดฉัน (4-ข), กุฏิ (3 หลัง) (4-ข)

ช่วงเวลา	การดำเนินการ
พ.ศ. 2472	ปฏิสังขรณ์ พระวิหาร (2-ข)
ระหว่าง พ.ศ. 2450-2548	ปฏิสังขรณ์ กุฏิ (8 หลัง) (2-จ), ฝาและพื้นนอกชาน (2-จ), สร้างใหม่ ศาลาท่าน้ำ (4-ข)
พ.ศ. 2510-2515	สงวนรักษาสภาพ พระอุโบสถ (1-ก), ปฏิสังขรณ์ พระวิหาร (2-ก), กำแพงแก้วพระเจดีย์และพระวิหาร (2-ก), พระอุโบสถ (2-ก), กำแพงแก้วพระอุโบสถและแท่นเสมา (2-ก)
พ.ศ. 2533-2535	สงวนรักษาสภาพ พระอุโบสถ (1-ก), พระวิหาร (1-ก)
พ.ศ. 2543-2544	ปฏิสังขรณ์ พระวิหาร (2-ค), กำแพงแก้วพระเจดีย์และพระวิหาร (2-ก)
ก่อน พ.ศ. 2548	สร้างใหม่ แท่นพระศรีมหาโพธิ์ (4-ข)
พ.ศ. 2548	ปฏิสังขรณ์ พระเจดีย์ประธาน (2-ก), พระเจดีย์บริวาร (10 องค์) (2-ก), กำแพงแก้วพระเจดีย์และพระวิหาร (2-ก), พระอุโบสถ (2-ค), พระเจดีย์พระบรมราชชนกนาถ (2-ก), กำแพงแก้วพระอุโบสถและแท่นเสมา (2-ก), หอระฆัง (2-ก), กำแพงแก้วเขตพุทธาวาส (2-ก)
พ.ศ. 2549	ปฏิสังขรณ์ พระวิหาร (2-ค)
ระหว่าง พ.ศ. 2549-2555	ปฏิสังขรณ์ ศาลาการเปรียญ (2-ก), ศาลาท่าน้ำ (2-ก)
พ.ศ. 2552	ปฏิสังขรณ์ พระเจดีย์ประธาน (2-ก), พระเจดีย์บริวาร (10 องค์) (2-ก), พระวิหาร (2-ค), กำแพงแก้วพระเจดีย์และพระวิหาร (2-ก), พระอุโบสถ (2-ค), พระเจดีย์พระบรมราชชนกนาถ (2-ก), กำแพงแก้วพระอุโบสถและแท่นเสมา (2-ก), แท่นพระศรีมหาโพธิ์ (2-ก), หอระฆัง (2-ก), กำแพงแก้วเขตพุทธาวาส (2-ก)
พ.ศ. 2555	สงวนรักษาสภาพ พระวิหาร (1-ก), พระอุโบสถ (1-ก)
พ.ศ. 2559-2560	ปฏิสังขรณ์ พระอุโบสถ (2-ค)

5.1.2 รายละเอียดแนวคิดและวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยครั้งที่มีหลักฐานระบุรายละเอียด

5.1.2.1 การปฏิสังขรณ์พระวิหาร และพระอุโบสถ ในปี พ.ศ. 2441-2452

หลักฐานเกี่ยวกับรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหารที่เก่าแก่ที่สุดคือการปฏิสังขรณ์พระวิหาร และพระอุโบสถ ในปี พ.ศ. 2441-2452 ตรงกับสมัย

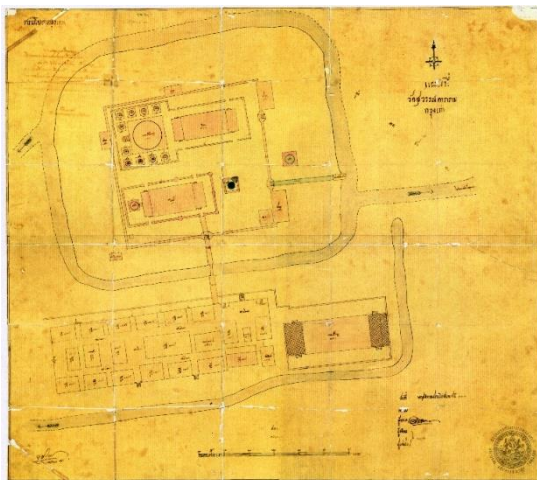

รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีการเขียนรายงานบันทึกสภาพปัจจุบันของสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ อย่างละเอียด เช่น ขนาด องค์ประกอบ ส่วนที่ชำรุด รวมถึงมีการสำรวจรังวัดทำแผนผังวัดขึ้นด้วย เพื่อนำไปกำหนดแนวทางในการดำเนินการและงบประมาณ ในการนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชกระแสความว่า

“ให้ตั้งงบประมาณที่จะปฏิสังขรณ์ใหม่ในครั้งนี้ แต่เฉพาะพระอุโบสถหลังเดียวซึ่งเป็นที่สำคัญ ในที่อื่น ๆ ไว้ปฏิสังขรณ์สืบไปต่อภายหน้า แต่ที่เปนข้อสำคัญนั้น ลายเขียนผนังขอให้ช่างไปลอกกระดาษบางไว้ ฤถ่ายสีไว้ด้วยก็ดี ขอให้เขียนให้ได้เหมือนอย่างเก่า การที่จะปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ นอกจากความจำเป็นที่จะให้มันคงดีขึ้นกว่าเก่า ขออย่าให้เปลี่ยนทรุดทรองลงฐาน ฤแทรกเติมลวดลายอย่างใหม่อันหนึ่งอันใดเข้าไปเลยเปนอันขาด หวังใจว่าพระยาเทเวศร์ ก็มีใช้มาแต่อื่น คงจะเปนธุระเอื้อเพื่อให้สิ่งซึ่งเปนฝีมือเก่าแลที่สำคัญอันนี้คงอยู่แลแล้วสำเร็จโดยมันคงดี สำหรับให้ลูกหลานได้เห็นต่อไปภายหน้า” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2441-2443)

พระราชกระแสดังกล่าวแสดงถึงแนวคิดในการดำเนินการ ที่เน้นการรักษารูปแบบดั้งเดิมของโบราณเพื่อเป็นมรดกให้คนรุ่นหลังได้เห็น ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ในโลกตะวันตกในขณะนั้น โดยองค์ความรู้จากตะวันตกไม่ได้เข้ามาเพียงแค่นโยบายในการอนุรักษ์โบราณสถาน แต่ในโครงการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ยังมีการส่งวิศวกรชาวตะวันตกจากกรุงเทพฯ มาตรวจสอบโครงสร้างของอาคารพระอุโบสถด้วย โดยวิศวกรได้กำหนดแนวทางการดำเนินการโดยการรื้อผนังตรงมุมออกทั้ง 4 มุม เพื่อเสริมฐานรากใหม่เนื่องจากการซ่อมไปตามสภาพนั้นไม่สามารถหยุดการทรุดตัวของผนังซึ่งทำให้เกิดรอยแยกได้ ในการรื้อผนังครั้งนั้นจึงมีการบันทึกสภาพอย่างละเอียดทั้งรูปแบบผนังและภาพจิตรกรรมที่อยู่ด้านใน เพื่อก่อขึ้นใหม่แล้วเขียนภาพใหม่ให้เหมือนเดิม (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2453) นับเป็นการปฏิสังขรณ์แบบรื้อบางส่วนแล้วทำใหม่ให้เหมือนเดิม (2-ง) เป็นครั้งแรกในพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในพระราชกระแสจะระบุถึงการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถเพียงหลังเดียว แต่ปรากฏเอกสารอีกฉบับซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิสังขรณ์พระวิหารในคราวเดียวกัน โดยเป็นเอกสารการตรวจการปฏิสังขรณ์ ซึ่งระบุรายละเอียดที่น่าสนใจ กล่าวคือ แม้ว่าจะมีพระราชกระแสให้รักษาภาพจิตรกรรมอย่างเดิมไว้ แต่ส่วนพื้นพระอุโบสถและพระวิหารเดิมที่เป็นกระเบื้องหน้าวัว (กระเบื้องดินเผา) ได้ถูกรื้อเปลี่ยนใหม่เป็นพื้นหินอ่อนทั้งสองหลัง (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2441-2443) แสดงถึงแนวความคิดในการอนุรักษ์ที่เน้นไปที่การรักษารูปทรง รูปแบบ และงานศิลปกรรมสำคัญเช่นภาพจิตรกรรมเป็นหลัก แต่ยังไม่ได้มีแนวคิดในเรื่องการใช้หรือเก็บรักษาวัสดุดั้งเดิม

ภาพที่ 170 ผังวัดสุพรรณดารารามราชวรวิหาร จากการ
สำรวจในปี พ.ศ. 2441

ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 171 ภายในพระอุโบสถ วัดสุพรรณดารารามราช
วรวิหาร เห็นพื้นหินอ่อนที่ปูในสมัยรัชกาลที่ 5 และภาพ

จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนใหม่บริเวณมุมที่รื้อผนังก่อใหม่

ที่มา: www.flickr.com/photos/khamin_thai

5.1.2.2 การปฏิสังขรณ์ศาลาการเปรียญ และกุฏิ 1 หลัง ในปี พ.ศ. 2447

ในช่วงเวลาเดียวกับการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถและพระวิหารโดยราชสำนัก ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กลุ่มอาคารในเขตสังฆาวาสก็มีการปฏิสังขรณ์โดยคนในท้องถิ่น โดยในเอกสารรายงานการปฏิสังขรณ์ ของพระสุวรรณวิมลศีล เจ้าอาวาสวัดสุพรรณดารารามราชวรวิหารในขณะนั้น เพื่อนำกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏรายละเอียดมีการปฏิสังขรณ์ศาลาการเปรียญ และกุฏิ 1 หลัง (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2447-2451) รายละเอียดในเอกสารมีไม่มากแต่มีข้อสังเกตบางประการ เช่น มีการใช้กระเบื้องซีเมนต์ปูพื้นศาลาการเปรียญ (ซึ่งย้อมไม้ไผ่ไว้สดุดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2-3) แสดงถึงแนวคิดในการเปลี่ยนวัสดุให้ทันสมัยเช่นเดียวกับพระอุโบสถและพระวิหาร มีการเปลี่ยนเสาไม้ของกุฏิ ด้วยเสาเด็มคงจะชำรุด อย่างไรก็ตาม รูปทรงภายนอกของศาลาการเปรียญและกุฏิที่เห็นในปัจจุบันไม่ปรากฏว่ามีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรูปแบบในยุคสมัยนี้ แสดงถึงแนวคิดในการรักษารูปทรงและรูปแบบดั้งเดิมเช่นเดียวกับพระอุโบสถและพระวิหาร

5.1.2.3 การย้ายกุฏิ 2 หลัง และปฏิสังขรณ์ฝาและพื้นนอกชาน ในปี พ.ศ. 2448

ในปีถัดมา มีการดำเนินการย้ายกุฏิในเขตสังฆาวาส ตามหลักฐานเอกสารระบุเหตุผลด้านสภาพอากาศ เนื่องจากกุฏิ 2 หลังบังแนวมที่จะผ่านเข้าสู่กุฏิด้านใน อีกทั้งหลังคาและเสาของกุฏิ 2 หลังนั้นก็ชำรุด จึงจะย้ายจากฝั่งทิศตะวันออกไปไว้ยังฝั่งทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ต่อเนื่องกับแนวกุฏิหลังอื่น และปรับพื้นนอกชานบริเวณที่รื้อกุฏิออกให้เสมอรระดับปกติให้เรียบร้อย (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a) จากรายละเอียดดังกล่าวแสดงให้เห็นแนวทางการดำเนินการใน

เขตสังฆาวาสที่ไม่ได้เข้มงวดเท่าในเขตพุทธาวาส ซึ่งเป็นส่วนสำคัญ แสดงรูปแบบศิลปกรรมและแบบแผนของงานช่างโบราณที่มีคุณค่ามากกว่า

5.1.2.4 การปฏิสังขรณ์พระวิหาร ในปี พ.ศ. 2472

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการดำเนินการปฏิสังขรณ์พระวิหาร ดังรายละเอียดปรากฏในเอกสารกระทรวงธรรมการ ถึงราชเลขาธิการ ระบุสภาพความชำรุดเสียหายของพระวิหาร และขอพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณบูรณปฏิสังขรณ์พระวิหาร (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2471-2475) รายละเอียดในเอกสารมีการระบุถึงการเขียนภาพจิตรกรรม ซึ่งเดิมเป็นภาพพงศาวดาร โดยระบุว่าจะองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ในสมัยนั้นได้ก้าวหน้าไปกว่าสมัยที่เขียน (รัชกาลที่ 4) จึงสมควรแก้ไขเพื่อให้ถูกต้องสมบูรณ์มากขึ้น ในการนี้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาอนุศาสน์จิตรกรเป็นผู้เขียนภาพจิตรกรรมใหม่

จากรายละเอียดดังกล่าว แสดงถึงแนวคิดในด้านความเป็นชาติประวัติศาสตร์และชาตินิยม ซึ่งเริ่มมีบทบาทต่อสังคมไทยมากขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6-7 การแก้ไขเปลี่ยนแปลงงานศิลปกรรมเดิมจึงเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองแนวคิดดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ภาพจิตรกรรมเดิมในพระวิหารนั้นเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งหากนับอายุถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ก็ยังไม่ได้มีความเก่าแก่เท่ากับภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถซึ่งเขียนขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ดังนั้นความต้องการในการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมเดิมในพระวิหารจึงมีน้อยกว่าภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถ

ภาพที่ 172 ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหาร วัดสุวรณ

ดรรารามราชวรวิหาร เขียนในปี พ.ศ. 2472

ที่มา: sites.google.com/site/prachaneeyaporn

5.1.2.5 การปฏิสังขรณ์วัด ในปี พ.ศ. 2510-2515

ในปี พ.ศ. 2508 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทานเงินเป็นทุนประเดิมบูรณปฏิสังขรณ์วัดสุวรณดรรารามราชวรวิหาร ซึ่งจะเริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2510 นับเป็นการเข้าไปบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานในนครประวัติศาสตร์

พระนครศรีอยุธยาของกรมศิลปากรอีกครั้งหลังจากหยุดชะงักไปในปี พ.ศ. 2500 จากเหตุการณ์ทางการเมือง และหลังจากนี้กรมศิลปากรจะได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานอีกหลายแห่งอย่างต่อเนื่อง

การบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ได้ดำเนินการต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510-2515 โดยดำเนินการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ประธาน กำแพงแก้วพระเจดีย์และพระวิหาร กำแพงแก้วพระอุโบสถและแท่นเสมา โดยแยกงานเป็น 2 ส่วน ได้แก่ งานบูรณะด้านสถาปัตยกรรมที่ใช้วิธีปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก) และงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังที่ใช้วิธีสงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก) (กรมศิลปากร, 2551)

ในการดำเนินการครั้งนี้ได้เริ่มมีการเขียนรายงานบันทึกการดำเนินการอย่างเป็นระบบแล้ว ซึ่งปรากฏการดำเนินการหลายอย่างที่อาจถือเป็นข้อผิดพลาดที่จะสร้างปัญหาในภายหลังได้ เช่น การใช้สีสมัยใหม่ทาบนผิวอาคารที่เป็นปูน การใช้ปูนซีเมนต์ในการบูรณปฏิสังขรณ์ในหลายส่วน อย่างไรก็ตาม การใช้ปูนซีเมนต์มีมาแล้วก่อนหน้านี้ เช่น ปรากฏว่าจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหาร และในพระอุโบสถบางส่วน (สันนิษฐานว่าเป็นส่วนที่ถูกก่อสร้างใหม่ในช่วงปี พ.ศ. 2441-2452) เป็นการเขียนบนพื้นปูนซีเมนต์

5.1.2.6 การปฏิสังขรณ์วัด ในปี พ.ศ. 2548

ในสมัยต่อมา วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหารได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์อีกหลายครั้ง หากแต่หลักฐานในด้านรายละเอียดการดำเนินการมีไม่มากพอที่จะอธิบายถึงแนวคิดและปัจจัยที่ส่งผลต่อวิธีการดำเนินการได้

ในปี พ.ศ. 2548 กรมศิลปากรได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหารครั้งใหญ่ โดยว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัดสุรศักดิ์ก่อสร้าง ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งก่อสร้างเกือบทั้งหมดในเขตพุทธาวาส ยกเว้นพระวิหารซึ่งได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ไปก่อนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 ซึ่งนับเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์ในแบบสมัยใหม่ คือตามแนวทางที่กรมศิลปากรใช้อยู่ในปัจจุบันแล้ว มีการทำงานที่เป็นระบบ มีการจัดทำเอกสารรายงานการบูรณะซึ่งครอบคลุมการบันทึกสภาพก่อน หลัง และระหว่างดำเนินการ การระบุแนวคิดและรายละเอียดการดำเนินการ (สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2548) ซึ่งในเอกสารรายงานการบูรณะได้ระบุวัตถุประสงค์ของการดำเนินการไว้ดังนี้

- เพื่อเป็นการอนุรักษ์โบราณสถานพระอุโบสถ เจดีย์ และกำแพงแก้ว วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร ซึ่งมีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมของชาติไว้ให้มั่นคงถาวรสืบไป

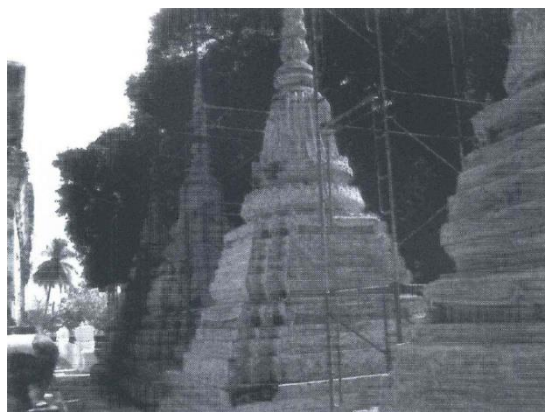
- เพื่อรักษาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ให้เป็นหลักฐานด้านการศึกษาและเป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้แก่นักเรียน นิสิต นักศึกษาและประชาชนทั่วไป
- เพื่อเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาอาคารโบราณสถาน เพื่อประโยชน์ใช้สอยของพระภิกษุสงฆ์และประชาชนทั่วไป
- เพื่อพัฒนาโบราณสถานให้มีคุณค่าสำหรับเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สมบูรณ์อีกแห่งหนึ่งของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

รายละเอียดในวัตถุประสงค์ดังกล่าวถูกเขียนไว้อย่างกว้าง ๆ ซึ่งเป็นแบบแผนของการเขียนรายงานการบูรณะโดยทั่วไปซึ่งจะคล้ายกันทุกวัด สำหรับการดำเนินการของกรมศิลปากรในระยะหลัง

ในรายงานการบูรณะมีรายละเอียดอื่น ๆ ที่ระบุถึงแนวทางในการอนุรักษ์ซึ่งเป็นไปตามหลักวิชาการมากขึ้น มีการคำนึงถึงการใช้วัสดุดั้งเดิม เช่นมีการดำเนินการกะเทาะผิวปูนฉาบเดิมซึ่งบางส่วนเคยได้รับการซ่อมแซมด้วยปูนซีเมนต์ออก ฉาบใหม่ด้วยปูนหมักแบบโบราณแล้วขัดผิวปูนดำ ในส่วนวัสดุที่เป็นไม้มีการเปลี่ยนชิ้นส่วนที่ชำรุดด้วย แสดงถึงแนวคิดที่ไม่ได้เคร่งครัดว่าวัสดุที่มีต้องเป็นของดั้งเดิมเท่านั้น ทั้งนี้อาจเป็นความจำเป็นเนื่องจากสภาพความชำรุดของวัสดุเดิมซึ่งในการทำใหม่ก็มีความพยายามใช้วัสดุและรูปแบบเหมือนของเดิม อย่างไรก็ตาม ในส่วนงานศิลปกรรมที่มีความสำคัญ เช่น เครื่องลายอง หน้าบัน และคันทวยของพระอุโบสถ ซึ่งเป็นไม้และมีสภาพชำรุดบางส่วน ก็ไม่ได้มีการทำใหม่แต่อย่างใด ทั้งนี้ รายละเอียดที่บ่งบอกแนวคิดในการดำเนินการได้ถูกระบุไว้ เช่นหลักการและแนวทางในการอนุรักษ์พระอุโบสถ มีดังนี้

- อนุรักษ์รูปทรงทางสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมตกแต่งของเดิมไว้ให้ครบถ้วนสมบูรณ์
- อนุรักษ์งานศิลปกรรมตกแต่งที่มีคุณค่าและงานศิลปะเฉพาะของพระอุโบสถไว้ให้มากที่สุด
- บูรณะซ่อมแซมเสริมความมั่นคงพระอุโบสถตามหลักวิชาการ รักษาเทคนิควิธีการก่อสร้างดั้งเดิมตามหลักฐานที่ปรากฏ

ในส่วนงานปฏิสังขรณ์สิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ก็มีการเขียนหลักการและแนวทางในการอนุรักษ์ในลักษณะเดียวกัน

ภาพที่ 173 การปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2548
ที่มา: (สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2548)

ภาพที่ 174 การปฏิสังขรณ์พระเจดีย์บริวาร วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2548
ที่มา: (สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2548)

5.1.2.7 การปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ ในปี พ.ศ. 2559-2560

ในปี พ.ศ. 2559 กรมศิลปากรได้ว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัดบูรณาไท ทำการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถอีกครั้ง โดยดำเนินการเปลี่ยนเครื่องบนหลังคา เนื่องจากมีข้อฟ้าที่เสียหายจากเหตุฟ้าผ่าในวันที่ 21 มิถุนายน 2559 จึงได้ดำเนินการเปลี่ยนเครื่องล้ายองใหม่ทั้งหมดตามรูปแบบเดิม มีการปิดทองประดับกระจกให้สมบูรณ์ แต่ในส่วนงานศิลปกรรมตกแต่งอื่น ๆ ที่ไม่ได้รับความเสียหาย เช่น หน้าบัน คันทวย และซุ้มประตู-หน้าต่าง ยังคงรักษาไว้ในสภาพเดิม

ภาพที่ 175 การปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ผู้วิจัย

5.2 พระอารามหลวงชั้นโท/ตรีชนิดวรวิหารที่ฟื้นฟูก่อนขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และใช้งานในระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน: กรณีศึกษาวัดกษัตราธิราชวรวิหาร

วัดกษัตราธิราชวรวิหาร เป็นวัดในกลุ่มนี้ซึ่งปรากฏหลักฐานรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบัน มีรายงานการบูรณะของกรมศิลปากรในระยะหลังรวมถึงหลักฐานการดำเนินการโดยวัดในหลายกรณี

5.2.1 สรุประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัด

ประวัติการสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถานและสิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัดที่พบจากการศึกษา สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 10 (ดูรายละเอียดที่ตารางที่ 15 ในภาคผนวก) โดยการดำเนินการที่มีหลักฐานรายละเอียดชัดเจนที่จะนำมาศึกษาคือ การดำเนินการที่มีการขีดเส้นใต้ในตารางที่ 10

ตารางที่ 10 สรุประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดกษัตราธิราชวรวิหาร

ช่วงเวลา	การดำเนินการ
พุทธศตวรรษที่ 20-21	สร้าง พระปราสาทประธาน, พระอุโบสถ
พุทธศตวรรษที่ 22	สร้างใหม่ พระอุโบสถ (4-ข)
พุทธศตวรรษที่ 22-24	สร้าง กำแพงแก้วชั้นใน
ระหว่าง พ.ศ. 2199-2231	สร้าง แทนเสมา, ปฏิสังขรณ์ พระปราสาทประธาน (2-ข)
พุทธศตวรรษที่ 23-25	สร้าง เจดีย์ราย (7 องค์)
ระหว่าง พ.ศ. 2328-2349	ปฏิสังขรณ์ พระปราสาทประธาน (2-ก), พระอุโบสถ (2-ก), แทนเสมา (2-ก)
พ.ศ. 2361	ปฏิสังขรณ์ พระปราสาทประธาน (2-ก), พระอุโบสถ (2-ก), แทนเสมา (2-ก)
พ.ศ. 2409-2422	สร้าง ศาลาการเปรียญ

ช่วงเวลา	การดำเนินการ
ระหว่าง พ.ศ. 2425-2463	สร้าง พระวิหารประธานพร, พระวิหารบูรพาจารย์, วิหารน้อยเหนือ, วิหารน้อยใต้, ศาลาสกัດเหนือ, ศาลาสกัດใต้, ศาลาตรีมุขใหญ่, ศาลาเก้าห้อง, หอระฆังเหนือ, หอระฆังใต้, กุฏิเจ้าอาวาส, กุฏิผู้ช่วยเจ้าอาวาส, กุฏิรองเจ้าอาวาส, หอสวดมนต์, หอรับรอง, พระตำหนักอุไรวงศ์, กุฏิ (5 หลัง), หอพระไตรปิฎก, ศาลาท่าน้ำ (2 หลัง)
ระหว่าง พ.ศ. 2444-2453	ปฏิสังขรณ์ พระอุโบสถ (2-ข)
ระหว่าง พ.ศ. 2465-2477	ปฏิสังขรณ์ พระวิหารประธานพร (2-ก), พระวิหารบูรพาจารย์ (2-ก), หอรับรอง (2-ข)
พ.ศ. 2480	ปฏิสังขรณ์ ศาลาการเปรียญ (2-ก)
ระหว่าง พ.ศ. 2484-2496	ปฏิสังขรณ์ ศาลาการเปรียญ (2-ก), ศาลาตรีมุขใหญ่ (2-ก)
ระหว่าง พ.ศ. 2450-2548	ปฏิสังขรณ์+ปรับการใช้สอย หอสวดมนต์ (2-ข+3-ง), หอรับรอง (2-ข+3-ง), พระตำหนักอุไรวงศ์ (2-ข+3-ง)
พ.ศ. 2509	ปฏิสังขรณ์ พระอุโบสถ (2-ข)
พ.ศ. 2510	ปฏิสังขรณ์ พระตำหนักอุไรวงศ์ (2-ข)
พ.ศ. 2511-2512	ปฏิสังขรณ์ ศาลาการเปรียญ (2-จ) , ศาลาสกัດเหนือ (2-จ), ศาลาสกัດใต้ (2-จ), ศาลาตรีมุขใหญ่ (2-จ), ศาลาเก้าห้อง (2-จ)
พ.ศ. 2513	สร้างใหม่ ศาลาท่าน้ำ (2 หลัง) (4-ข)
พ.ศ. 2514	ปฏิสังขรณ์ พระปรารค์ประธาน (2-ก), กำแพงแก้วชั้นใน (2-ก), กำแพงแก้วชั้นนอก (2-ก)
พ.ศ. 2517	ปฏิสังขรณ์ วิหารน้อยใต้ (2-ข)
พ.ศ. 2519	ปฏิสังขรณ์ พระวิหารประธานพร (2-ข), พระวิหารบูรพาจารย์ (2-ข), กุฏิผู้ช่วยเจ้าอาวาส (2-ข)
ระหว่าง พ.ศ. 2510-2537	ปรับการใช้สอย กุฏิผู้ช่วยเจ้าอาวาส (3-ก), กุฏิรองเจ้าอาวาส (3-ก)
พ.ศ. 2533	ปฏิสังขรณ์ ศาลาการเปรียญ (2-ก)
ก่อน พ.ศ. 2537	ปรับการใช้สอย ศาลาการเปรียญ (3-ก), ศาลาตรีมุขใหญ่ (3-ก), ศาลาเก้าห้อง (3-ก)

ช่วงเวลา	การดำเนินการ
ก่อน พ.ศ. 2543	ปฏิสังขรณ์ วิหารน้อยใต้ (2-ข)
ระหว่าง พ.ศ. 2543-2549	ปฏิสังขรณ์ กำแพงแก้วชั้นใน (2-ข), กำแพงแก้วชั้นนอก (2-ข)
พ.ศ. 2545	ปฏิสังขรณ์ พระปราสาทประธาน (2-ก)
พ.ศ. 2547	ปฏิสังขรณ์ พระอุโบสถ (2-ก)
ก่อน พ.ศ. 2548	ปฏิสังขรณ์ เจดีย์ราย (4 องค์) (2-ก), ศาลาสกัถเหนือ (2-ข), ศาลาสกัถใต้ (2-ข), ศาลาตรีมุขใหญ่ (2-ข), ศาลาเก้าห้อง (2-ข), หอระฆังเหนือ (2-ก), หอระฆังใต้ (2-ก), กุฏิเจ้าอาวาส (2-ข), กุฏิผู้ช่วยเจ้าอาวาส (2-ข), กุฏิรองเจ้าอาวาส (2-ข), กุฏิ (5 หลัง) (2-ข), หอพระไตรปิฎก (2-ข)
พ.ศ. 2548	ปฏิสังขรณ์ ศาลาการเปรียญ (2-ก)
ก่อน พ.ศ. 2549	ปฏิสังขรณ์ วิหารน้อยเหนือ (2-ข)
พ.ศ. 2550	ปฏิสังขรณ์ พระวิหารประธานพร (2-ก), พระวิหารบูรพาจารย์ (2-ก), หอพระไตรปิฎก (2-ก)
พ.ศ. 2551	ปฏิสังขรณ์ ศาลาการเปรียญ (2-ข), ศาลาเก้าห้อง (2-ข)
ระหว่าง พ.ศ. 2548-2555	ปฏิสังขรณ์ ศาลาตรีมุขใหญ่ (2-ข), หอระฆังเหนือ (2-ข), หอระฆังใต้ (2-ข)
ระหว่าง พ.ศ. 2549-2555	ปฏิสังขรณ์ เจดีย์ราย (1 องค์) (1-ก)
พ.ศ. 2553	ปฏิสังขรณ์ หอรับรอง (2-ข)
ก่อน พ.ศ. 2555	ปฏิสังขรณ์ ศาลาท่าน้ำ (2 หลัง) (2-ก)
พ.ศ. 2555	สงวนรักษาสภาพ ศาลาการเปรียญ (1-ก), ปฏิสังขรณ์ พระปราสาทประธาน (2-ข), กำแพงแก้วชั้นนอก (2-ข) ปฏิสังขรณ์+ปรับการใช้สอย กุฏิ (5 หลัง) (2-ข+3-ง), หอพระไตรปิฎก (2-ข+3-ง)
พ.ศ. 2556	ปฏิสังขรณ์ หอสวดมนต์ (2-ข), หอพระไตรปิฎก (2-ข)
พ.ศ. 2557	ปฏิสังขรณ์ พระอุโบสถ (2-ก), กุฏิเจ้าอาวาส (2-ข)
ระหว่าง พ.ศ. 2555-2559	ปฏิสังขรณ์ พระตำหนักอุไรพงศ์ (2-ข)
ระหว่าง พ.ศ. 2556-2559	ปฏิสังขรณ์ พระวิหารประธานพร (2-ข), พระวิหารบูรพาจารย์ (2-ข), เจดีย์ราย (4 องค์) (2-ข), วิหารน้อยเหนือ (2-ข)

5.2.2 รายละเอียดแนวคิดและวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยครั้งที่มีหลักฐาน ระบุรายละเอียด

5.2.2.1 การปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2444-2453

วัดกษัตราธิราชวรวิหารเป็นวัดที่มีอายุยาวนานและได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยมาหลายครั้ง แต่รายละเอียดแนวคิดในการดำเนินการที่ชัดเจนนั้นเห็นได้เป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 จากเอกสารประวัติของวัดที่ได้กล่าวถึงการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถในสมัยรัชกาลที่ 5 ว่าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เคยรับสั่งกับพระครูวินยานุวัติคุณ (ทรง ธรรมสิริโชติ) เจ้าอาวาสในขณะนั้นว่า “ให้พยายามรักษารูปทรงของเก่าไว้ อย่าได้เปลี่ยนแปลงเป็นอันขาด” (บูรณาไท, 2557) สะท้อนแนวคิดในช่วงนี้ของราชสำนักที่มีความพยายามอนุรักษ์รูปทรงและรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิม

อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานหินอ่อนจากประเทศอิตาลีสำหรับปูพื้นและเชิงเสาในพระอุโบสถ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา แสดงถึงการอนุรักษ์ที่เน้นรูปทรงและรูปแบบแต่ไม่ได้เคร่งครัดในวัสดุดั้งเดิม ซึ่งการใช้วัสดุใหม่ที่เป็นของดีก็นับเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาตามแบบจารีตประเพณีดั้งเดิม

ภาพที่ 176 ภายในพระอุโบสถ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร
เห็นพื้นหินอ่อนที่ปูในสมัยรัชกาลที่ 5
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 177 ศาลาการเปรียญและศาลาประกอบ วัด
กษัตราธิราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2515 เห็นพื้นรอบอาคาร
ที่ทำขึ้นในการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2511-2512
ที่มา: โครงการศูนย์บูรณาการศึกษาศิลปะและหอ
นิทรรศน์รัตนโกสินทร์

5.2.2.2 การปฏิสังขรณ์ศาลาการเปรียญ ในปี พ.ศ. 2511-2512

เอกสารรายงานการบูรณะในสมัยหลังได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์ศาลาการเปรียญในอดีต โดยในช่วงปี พ.ศ. 2511-2512 มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ

โครงสร้างอาคารโดยทำพื้นคอนกรีตเสริมเหล็กเป็นทางเดินรอบอาคาร ปิดทางเข้าชั้นใต้ถุนซึ่งเดิมเป็นใต้ถุนโล่ง ภายในอาคารตอกเสาเข็ม ทำตอม่อและคานคอนกรีตเสริมเหล็กกับพื้นไม้ ทำให้ลักษณะชั้นใต้ถุนเปลี่ยนไปทั้งรูปแบบ ระดับพื้น และโครงสร้าง นอกจากนี้ในส่วนหลังคามีการเปลี่ยนเครื่องลำยองจากไม้เป็นปูนซีเมนต์ปิดทองประดับกระจก (ศิวกรการช่าง, 2548) แสดงถึงแนวคิดในการบูรณปฏิสังขรณ์ในครั้งนี้ที่มุ่งเน้นที่ความมั่นคงถาวรทั้งส่วนโครงสร้างอาคารและส่วนประดับตกแต่งหลังคา แต่ในส่วนรูปแบบอื่น ๆ ไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนมาก โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังที่ยังคงรักษาของเดิมไว้ได้อยู่

5.2.2.3 การปฏิสังขรณ์ศาลาการเปรียญ ในปี พ.ศ. 2533

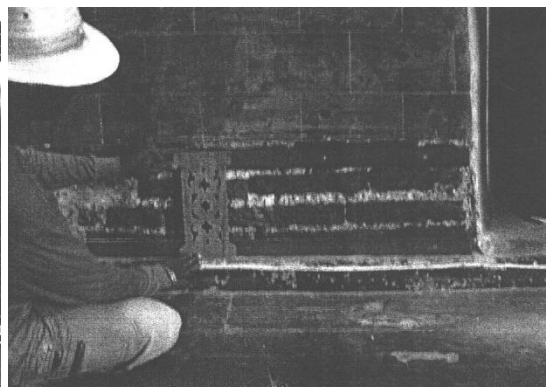
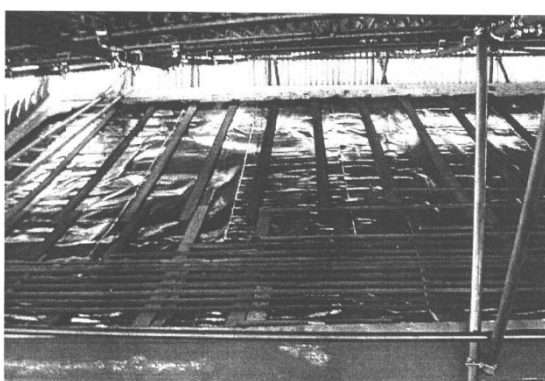
ปี พ.ศ. 2533 ศาลาการเปรียญได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์อีกครั้งหนึ่ง โดยดำเนินการเพิ่มแผ่นสังกะสีสอดใต้กระเบื้องบริเวณสะพานหนูเนื่องจากน้ำฝนรั่วเข้าอาคาร และซ่อมแซมงานประดับตกแต่งต่าง ๆ โดยการปิดทองประดับกระจกใหม่ (ศิวกรการช่าง, 2548) ภาพรวมของการดำเนินการครั้งนี้เป็นการแก้ไขปัญหาฝ้าและซ่อมแซมงานประดับตกแต่งให้สวยงามดังเดิมเท่านั้น

5.2.2.4 การปฏิสังขรณ์ศาลาการเปรียญ ในปี พ.ศ. 2548

การดำเนินการในครั้งนี้เป็นลักษณะของการดำเนินการในยุคหลังของกรมศิลปากรแล้ว คือมีการเขียนรายงานการบูรณะที่เป็นระบบ มีรายละเอียดชัดเจน โดยกรมศิลปากรได้ว่าจ้างบริษัทศิวกรการช่าง จำกัด ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์โดยระบุหลักการของการดำเนินการครั้งนี้ว่า

- ซ่อมแซมปรับปรุงฝ้าหลังคาป้องกันไม่ให้น้ำฝนรั่วไหลเข้าสู่ภายในอาคาร
- ลดความชื้นและระดับน้ำใต้ดินที่ขึ้นสู่ผนังด้านบนโดยการสกัดผิวปูนฉาบส่วนอยู่เหนือพื้นไม้กรุแผ่นไม้สักฉลุลายโปร่ง เพื่อระบายความชื้นผนังอิฐโบราณ

การดำเนินการครั้งนี้มีการรื้อกระเบื้องหลังเดิมออกทั้งหมด คัดเลือกเฉพาะที่สภาพดีนำมาปูใหม่ ส่วนที่เหลือใช้กระเบื้องใหม่ปู ติดตั้งแผ่นยางกันซึม สกัดแนวปูนฉาบที่ผนังภายในที่ระดับ 30 ซม. จากแนวธรณีประตูหน้าต่าง ระบายความชื้นเพื่อรักษาภาพจิตรกรรม แล้วปิดแผ่นไม้ฉลุทับ เป็นต้น (ศิวกรการช่าง, 2548)

ภาพที่ 178 การติดตั้งแผ่นยางกันซึมบนหลังคาศาลาการเปรียญ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ในการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2548

ที่มา: (ศิวกรการช่าง, 2548)

ภาพที่ 179 การติดตั้งแผ่นไม้ฉลุเพื่อระบายความชื้นที่ผนังภายในศาลาการเปรียญ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ในการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2548

ที่มา: (ศิวกรการช่าง, 2548)

5.2.2.5 การปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยกุฏิ 5 หลัง และหอพระไตรปิฎก ในปี พ.ศ. 2555

ในปี พ.ศ. 2555 ทางวัดได้ดำเนินการปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยกุฏิ 5 หลัง และหอพระไตรปิฎก โดยการตีอาคารชั้นบนขึ้นเพื่อให้ความสูงของช่วงชั้นใต้ถุนมากขึ้น ทำการเสริมโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ก่อผนัง ทำเสาหลอกและเจาะช่องประตู-หน้าต่างในชั้นใต้ถุนเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้งาน โดยในกุฏิทั้ง 5 หลังได้จัดแบ่งชั้นใต้ถุนเป็นห้องพักพระภิกษุหลายห้อง และมีการทาสีใหม่โดยบางส่วนของอาคารทาสีชมพูซึ่งไม่ใช่สีดั้งเดิมของอาคาร

ทั้งนี้ จากรูปแบบของการดำเนินการแสดงให้เห็นว่าการดำเนินการครั้งนี้มีจุดประสงค์ด้านการใช้สอยเป็นหลัก เนื่องจากต้องการเพิ่มพื้นที่ชั้นใต้ถุนให้สามารถใช้สอยได้ด้วย จากเดิมที่เป็นเพียงใต้ถุนโล่งและมีความชื้นจากดิน แต่การดำเนินการครั้งนี้ทำให้อาคารเสียคุณค่าไปหลายประการ รูปแบบของชั้นใต้ถุนมีลักษณะเปลี่ยนไป รวมถึงการทาสีตามความต้องการของผู้ดำเนินการโดยไม่สนใจรูปแบบดั้งเดิม

ภาพที่ 180 กุฏิ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ขณะทาสีในการ
ปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยในปี พ.ศ. 2555
ที่มา: maps.google.co.th

5.2.2.6 การปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ ในปี พ.ศ. 2557

ในปี พ.ศ. 2557 กรมศิลปากรว่าจ้างช่างหุ่นส่วนจำกัดบูรณาไท ทำการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถครั้งใหญ่ รายงานการบูรณะระบวรรายละเอียดการดำเนินการ เช่น การกะเทาะผิวปูนฉาบที่เป็นปูนซีเมนต์ออกทั้งหมด ฉาบใหม่ด้วยปูนหมักแบบโบราณแล้วขัดผิวปูนดำ การเปลี่ยนชิ้นส่วนไม้ที่ชำรุด การซ่อมสีไม้ฝ้าเพดานใหม่ การทำความสะอาดงานประดับตกแต่งต่าง ๆ การขัดเงาพื้นหินอ่อน การถอดเครื่องลำยองที่เป็นปูนซีเมนต์ออก นำไปกะสวนแบบทำใหม่โดยใช้ไม้ เพื่อให้เหมือนวัสดุดั้งเดิม เป็นต้น (บูรณาไท, 2557)

การบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งนี้นับเป็นการดำเนินการโดยกรมศิลปากรเป็นครั้งแรกสำหรับพระอุโบสถหลังนี้

ภาพที่ 181 การสกัดผิวปูนฉาบเดิมที่ผนังภายในพระ
อุโบสถ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร เพื่อฉาบใหม่ด้วยปูนหมัก
แบบโบราณ ในการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2557

ที่มา: (บูรณาไท, 2557)

ภาพที่ 182 การกะสวนแบบเครื่องลำยองพระอุโบสถ วัด
กษัตราธิราชวรวิหาร ตามรูปแบบเดิม ในการปฏิสังขรณ์
ในปี พ.ศ. 2557

ที่มา: (บูรณาไท, 2557)

5.3 พระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญและวัดราษฎร์ที่ฟื้นฟูก่อนขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และใช้งานในระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน: กรณีศึกษาวัดสามวิหาร

วัดสามวิหาร เป็นวัดในกลุ่มนี้ที่มีสภาพของสิ่งก่อสร้างตลอดจนวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่หลากหลาย มีหลักฐานรายละเอียดการดำเนินการในหลายกรณีทั้งโดยกรมศิลปากรและโดยวัด

5.3.1 สรุปประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัด

ประวัติการสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถานและสิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัดที่พบจากการศึกษา สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 11 (ดูรายละเอียดที่ตารางที่ 26 ในภาคผนวก) โดยการดำเนินการที่มีหลักฐานรายละเอียดชัดเจนที่จะนำมาศึกษาคือการดำเนินการที่มีการขีดเส้นใต้ในตารางที่ 11

ตารางที่ 11 สรุปประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดสามวิหาร

ช่วงเวลา	การดำเนินการ
พุทธศตวรรษที่ 21-22	สร้าง เจดีย์ประธาน, วิหารพระนั่ง, อุโบสถ, วิหารพระนอน, เจดีย์เล็ก
พุทธศตวรรษที่ 23-24	สร้างใหม่ เจดีย์ประธาน (4-ค), วิหารพระนั่ง (4-ข), อุโบสถ (4-ข), วิหารพระนอน (4-ข)
พุทธศตวรรษที่ 23-24	ปฏิสังขรณ์ เจดีย์ประธาน (2-ข)
พุทธศตวรรษที่ 23-24	ปฏิสังขรณ์ เจดีย์ประธาน (2-ข)
ระหว่าง พ.ศ. 2275-2301	สร้าง แทนเสมา, สร้างใหม่ เจดีย์เล็ก (4-ข)
ระหว่าง พ.ศ. 2394-2411	ปฏิสังขรณ์ เจดีย์เล็ก (2-ข)
พ.ศ. 2497	สร้างใหม่ วิหารพระนั่ง (4-ข)
พ.ศ. 2509	<u>สร้างใหม่ อุโบสถ (4-ข)</u>
พ.ศ. 2525	<u>ปฏิสังขรณ์ วิหารพระนอน (2-ข)</u>
พ.ศ. 2527	<u>สงวนรักษาสภาพ วิหารพระนอน (1-ก)</u>

ช่วงเวลา	การดำเนินการ
พ.ศ. 2544-2545	<u>สงวนรักษาสภาพ เจดีย์ประธาน (1-ก), วิหารพระนอน (1-ก), เจดีย์เล็ก (1-ก)</u>
ระหว่าง พ.ศ. 2543-2555	ปฏิสังขรณ์ วิหารพระนั่ง (2-ข)
พ.ศ. 2552	ปฏิสังขรณ์ อุโบสถ (2-ข)
พ.ศ. 2553	<u>ปฏิสังขรณ์ วิหารพระนอน (2-ค)</u>
ก่อน พ.ศ. 2555	ปฏิสังขรณ์ แท่นเสมา (2-ก)
พ.ศ. 2555	<u>ปฏิสังขรณ์ เจดีย์เล็ก (2-ค)</u>
ระหว่าง พ.ศ. 2554-2559	ปรับการใช้สอย วิหารพระนอน (3-ก)

5.3.2 รายละเอียดแนวคิดและวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยครั้งที่มีหลักฐานระบุรายละเอียด

5.3.2.1 การสร้างอุโบสถขึ้นใหม่ ในปี พ.ศ. 2509

แม้วัดสามวิหารจะได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2486 แต่ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2509 ทางวัดได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์อุโบสถด้วยการรื้อสร้างใหม่ (พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a) ซึ่งแม้จะเป็นวิธีการที่เคยถูกใช้มาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่การดำเนินการด้วยวิธีการดังกล่าวในยุคสมัยใหม่ก็ทำให้หลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีที่ควรรักษาไว้ได้หายไปเกือบทั้งหมด เหลือเพียงฐานรากใต้ดินเท่านั้น

เหตุผลในการเลือกวิธีการดังกล่าวคือสภาพของอุโบสถหลังเดิมชำรุดมากจนไม่สามารถใช้สอยได้ตามปกติ มีการพังทลายของหลังคาและผนังบางส่วน เห็นได้ชัดเจนจากในภาพถ่าย ประกอบกับหน่วยงานราชการโดยเฉพาะกรมศิลปากรยังไม่ได้เข้ามาควบคุมการดำเนินการในวัดสามวิหารซึ่งเป็นวัดราษฎร์ขนาดเล็กเท่าใดนัก การดำเนินการจึงเป็นไปตามแนวคิดแบบจารีตกล่าวคือ ต้องการอุโบสถหลังใหม่ที่มีความสมบูรณ์ สวยงาม เพื่อการประกอบสังฆกรรมและเพื่อเป็นถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนา แบบอุโบสถหลังใหม่ที่ถูกรื้อสร้างขึ้นก็เป็นรูปแบบตามความนิยมในช่วงนั้น ไม่ได้อ้างอิงรูปแบบอุโบสถหลังเดิมแต่อย่างใด

ภาพที่ 183 อุโบสถ วัดสามวิหาร ก่อนการสร้างใหม่ในปี พ.ศ. 2509
ที่มา: (พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a)

ภาพที่ 184 อุโบสถ วัดสามวิหาร หลังปัจจุบัน จากการ
สร้างใหม่ในปี พ.ศ. 2509
ที่มา: (กรมศิลปากร, 2551)

5.3.2.2 การปฏิสังขรณ์วิหารพระนอน ในปี พ.ศ. 2525

เอกสารรายงานการบูรณะในสมัยหลังได้กล่าวถึงการบูรณปฏิสังขรณ์วิหารพระนอนในปี พ.ศ. 2525 โดยเป็นการเปลี่ยนวัสดุผนังหลังคาจากกระเบื้องดินเผาเป็นแผ่นสังกะสี (พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a) จากสภาพของผนังอาคารที่เห็นในภาพถ่ายแสดงให้เห็นว่าหลังคากระเบื้องดินเผาจะชำรุดมาก และการเปลี่ยนเป็นแผ่นสังกะสีนั้นสามารถป้องกันน้ำฝนรั่วเข้าสู่อาคารได้ดีกว่า ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า การดำเนินการครั้งนั้นมุ่งเน้นที่ประโยชน์ใช้สอยคือทำให้หลังคาสามารถกันแดดกันฝนได้อย่างสมบูรณ์ ภายใต้งบประมาณที่จำกัด เนื่องจากการดำเนินการที่วัสดุผนังหลังคาเท่านั้น แต่ส่วนอื่น ๆ เช่น โครงสร้างและผนังไม่ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์แต่อย่างใด

5.3.2.3 การสงวนรักษาสภาพวิหารพระนอน ในปี พ.ศ. 2527

ต่อมา ทางวัดคงมีสามารถหางบประมาณได้เพิ่มจึงสามารถดำเนินการที่ส่วนผนังของอาคารวิหารพระนอนได้ โดยการเสริมโครงสร้างเสาและคานคอนกรีตเสริมเหล็กแทรกในผนังอิฐเดิมเพื่อป้องกันการพังทลาย (พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a) การดำเนินการครั้งนี้ก็มุ่งเน้นที่การเสริมความมั่นคงแข็งแรงของตัวอาคารไม่ให้พังทลาย เพื่อให้สามารถใช้ได้ต่อไป

การดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 และ พ.ศ. 2527 ทำให้ลักษณะทางกายภาพของวิหารพระนอนเปลี่ยนไปมาก อาจกล่าวได้ว่า ความเป็นองค์รวม (Integrity) ของอาคารนั้นได้เสียไปจากการดำเนินการดังกล่าว แลกกับความมั่นคงถาวรของอาคาร

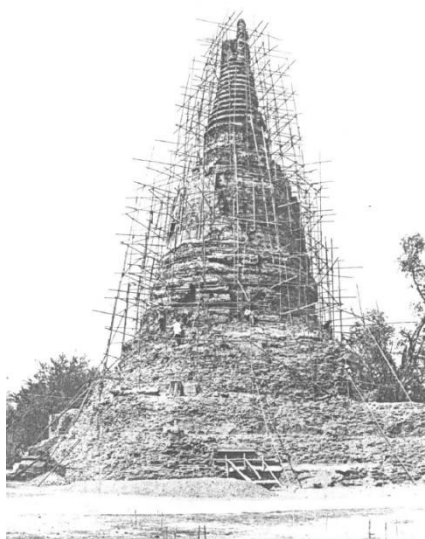

ภาพที่ 185 วิหารพระนอน วัดสามวิหาร ในปี พ.ศ. 2549
 เห็นหลังคาสังกะสีจากการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2525
 และโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กจากการสงวนรักษา
 สภาพในปี พ.ศ. 2527
 ที่มา: gis.finearts.go.th

5.3.2.4 การสงวนรักษาสภาพเจดีย์ประธาน วิหารพระนอน และเจดีย์เล็ก ในปี พ.ศ. 2544-2545

ในปี พ.ศ. 2544 กรมศิลปากรเริ่มเข้ามาดำเนินการขุดแต่งโบราณสถานใน วัดสามวิหาร โดยว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัดพรอนันต์ก่อสร้าง ดำเนินการขุดแต่งเจดีย์ประธาน วิหารพระนอน (ส่วนฐาน) และเจดีย์เล็ก โดยเป็นการขุดลอกผิวดินและวัชพืชที่ทับถมซากโบราณสถาน และทำความสะอาด เพื่อเป็นการสงวนรักษาสภาพของซากโบราณสถานดังกล่าวตามหลักการบูรณะโบราณสถานของกรมศิลปากรในช่วงหลัง รวมถึงจัดทำแบบสันนิษฐาน และออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานต่อไป (พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a)

ในปีถัดมา (พ.ศ. 2545) มีการดำเนินการเพิ่มเติมที่เจดีย์ประธาน โดยกรมศิลปากรว่าจ้างบริษัทอาคารวิศวกรรม จำกัด ทำการบูรณะเสริมความมั่นคงองค์เจดีย์ที่ได้ขุดแต่งไว้แล้ว ตามแบบบูรณะที่ทำไว้ในปี พ.ศ. 2544 มีการเสริมโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กกันการพังทลาย และก่ออิฐปิดแนวโครงสร้างดังกล่าว (สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา, 2551)

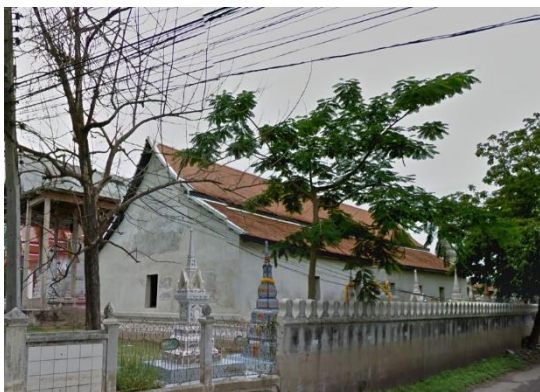

ภาพที่ 186 การสงวนรักษาสภาพเจดีย์ประธาน วัดสาม ภาพที่ 187 การสงวนรักษาสภาพส่วนฐานวิหารพระนอน
 วิหาร ในปี พ.ศ. 2544 วัดสามวิหาร ในปี พ.ศ. 2544
 ที่มา: (พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a) ที่มา: (พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a)

5.3.2.5 การปฏิสังขรณ์วิหารพระนอน ในปี พ.ศ. 2553

ในปี พ.ศ. 2553 กรมศิลปากรได้ดำเนินการปฏิสังขรณ์วิหารพระนอนครั้งใหญ่ โดยใช้วิธีการปฏิสังขรณ์โครงสร้างและวัสดุผิวให้สมบูรณ์ดังเดิม แต่ละเว้นการทำส่วนตกแต่งใหม่ (2-ค) ลักษณะการดำเนินการเป็นไปในแนวทางเดียวกับวัดอื่น ๆ เช่น การกะเทาะผิวปูนฉาบออกแล้วฉาบใหม่ทั้งหมดด้วยปูนหมักแบบโบราณ การเปลี่ยนวัสดุผนังหลังคากลับไปเป็นกระเบื้องดินเผา การฉาบผิวผนังด้านนอกเพื่อปิดไม่ให้เห็นแนวโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กที่เกิดจากการบูรณปฏิสังขรณ์ ในปี พ.ศ. 2527

จากการดำเนินการครั้งนี้อาจเรียกได้ว่าอาคารมีความเป็นองค์รวม (Integrity) มากขึ้น มีลักษณะรูปแบบดั้งเดิมมากขึ้น แม้ว่าความเป็นของแท้ (Authenticity) ในเชิงวัสดุดั้งเดิม อาจจะเหลือน้อยแล้วเนื่องจากการดำเนินการหลายครั้งก่อนหน้านี้ก็ตาม

ภาพที่ 188 วิหารพระนอน วัดสามวิหาร หลังการ

ปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2553

ที่มา: maps.google.co.th

5.3.2.6 การปฏิสังขรณ์เจดีย์เล็ก ในปี พ.ศ. 2555

ในปี พ.ศ. 2555 กรมศิลปากรว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัดสุรินทร์ประดิษฐ์ ทรัพย์ ดำเนินการปฏิสังขรณ์เจดีย์เล็ก ที่มีร่องรอยความเสียหายจากเหตุการณ์อุทกภัยในปี พ.ศ. 2554 โดยได้ดำเนินการกะเทาะปูนฉาบและรื้ออิฐที่เสื่อมสภาพบริเวณส่วนฐานนอก ก่ออิฐใหม่และฉาบปูนใหม่ตามรูปแบบเดิม รวมถึงการบูรณะตามแบบที่ทำไว้ในปี พ.ศ. 2544 (ที่ยังไม่ได้ดำเนินการ) คือการอนุรักษ์งานปูนปั้นประดับองค์เจดีย์ที่ยังคงเหลืออยู่มาก ด้วยวิธีการสงวนรักษาสภาพ ทำความสะอาดและใช้เคมีภัณฑ์ป้องกันการเสื่อมสภาพ โดยไม่ทำงานปูนปั้นตกแต่งส่วนที่หายไปแล้วขึ้นใหม่ (2-ค) (สุรินทร์ประดิษฐ์ทรัพย์, 2555) ซึ่งเป็นแนวทางเดียวกับการปฏิสังขรณ์วิหารพระนอนในปี พ.ศ. 2553

ภาพที่ 189 การสกัดอิฐที่เสื่อมสภาพก่อใหม่ เจดีย์เล็ก วัด สามวิหาร ในการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2555

ที่มา: (สุรินทร์ประดิษฐ์ทรัพย์, 2555)

ภาพที่ 190 การฉาบปูนลวดบัวส่วนฐานเจดีย์เล็ก วัดสามวิหาร ในการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2555

ที่มา: (สุรินทร์ประดิษฐ์ทรัพย์, 2555)

5.4 พระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญและวัดราษฎร์ที่ฟื้นฟูก่อนขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และแยกส่วนพื้นที่ใช้งานกับพื้นที่โบราณสถาน: กรณีศึกษาวัดพุทไธศวรรย์

วัดพุทไธศวรรย์ เป็นวัดในกลุ่มนี้ที่มีหลักฐานรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยเป็นเวลายาวนานที่สุด คือตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบัน ตลอดจนประเภทและสภาพสิ่งก่อสร้างที่หลากหลาย มีรายงานการบูรณะของกรมศิลปากรในระยะหลังหลายครั้ง

5.4.1 สรุปประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัด

ประวัติการสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถานและสิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัดที่พบจากการศึกษา สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 12 (ดูรายละเอียดที่ตารางที่ 36 ในภาคผนวก) โดยการดำเนินการที่มีหลักฐานรายละเอียดชัดเจนที่จะนำมาศึกษาคือการดำเนินการที่มีการขีดเส้นใต้ในตารางที่ 12

ตารางที่ 12 สรุปประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดพุทไธศวรรย์

ช่วงเวลา	การดำเนินการ
พ.ศ. 1896	สร้าง พระปราสาทประธาน, พระมณฑปเหนือ, พระมณฑปใต้, กำแพงแก้วฐานไพที, พระวิหารหลวง
พุทธศตวรรษที่ 19-20	สร้าง กำแพงแก้วเขตพุทธาวาส
พุทธศตวรรษที่ 20-21	สร้าง พระระเบียงคด, พระอุโบสถ
พุทธศตวรรษที่ 21-22	สร้าง วิหารพระสี่ทิศ, วิหารทรงเครื่อง, สร้างใหม่ พระวิหารหลวง (4-ก)
พุทธศตวรรษที่ 20-24	สร้าง เจดีย์และปราสาทราย (21 องค์)
ระหว่าง พ.ศ. 2199-2231	สร้าง ซุ้มเสมา
ระหว่าง พ.ศ. 2231-2246	สร้าง วิหารทรงเครื่อง, กำแพงแก้ววิหารทรงเครื่อง
พุทธศตวรรษที่ 21-24	สร้างใหม่ พระมณฑปเหนือ (4-ข), พระมณฑปใต้ (4-ข)

ช่วงเวลา	การดำเนินการ
พุทธศตวรรษที่ 22-23	สร้าง วิหารพระนอน, วิหารกัจจายนะ, ปฏิสังขรณ์ พระปราสาทประธาน (2-ข), สร้างใหม่ พระวิหารหลวง (4-ก)
พุทธศตวรรษที่ 23	สร้าง ตำนกสมเด็จพะพุทธโฆษาจารย์, หอระฆัง
พุทธศตวรรษที่ 23-24	สร้าง วิหารทรงธรรม, วิหารเขียน, กำแพงแก้ววิหารเขียน, ปฏิสังขรณ์ เจดีย์ ราย (4 องค์) (2-ข), สร้างใหม่ พระวิหารหลวง (4-ก), กำแพงแก้วเขต พุทธาวาส (4-ข), เจดีย์ราย (3 องค์) (4-ค)
ระหว่าง พ.ศ. 2367-2394	ปฏิสังขรณ์ พระปราสาทประธาน (2-ข), พระมณฑปเหนือ (2-ก), พระมณฑปใต้ (2-ก), กำแพงแก้วฐานไฟที (2-ข), พระระเบียงคด (2-ก)
ระหว่าง พ.ศ. 2411-2453	ปฏิสังขรณ์ กำแพงแก้วเขตพุทธาวาส (2-ก)
พ.ศ. 2441	ปฏิสังขรณ์ พระปราสาทประธาน (2-ก) , กำแพงแก้วฐานไฟที (2-ก), พระ อุโบสถ (2-ก)
ก่อน พ.ศ. 2453	สร้างใหม่ ซุ้มเสมา (4-ก), ปฏิสังขรณ์ วิหารพระสี่ทิศ (2-ก), วิหารทรงศีล (2- ก), วิหารกัจจายนะ (2-ก), วิหารทรงเครื่อง (2-ก), วิหารเขียน (2-ก)
ระหว่าง พ.ศ. 2453-2468	ปฏิสังขรณ์ พระอุโบสถ (2-ง)
พ.ศ. 2499	ปฏิสังขรณ์ พระอุโบสถ (2-ข)
ระหว่าง พ.ศ. 2498-2534	ปฏิสังขรณ์ ซุ้มเสมา (2-ข), ปรับการใช้สอย วิหารพระนอน (3-ค)
ก่อน พ.ศ. 2512	ปฏิสังขรณ์ ตำนกสมเด็จพะพุทธโฆษาจารย์ (2-ก)
พ.ศ. 2512	ปฏิสังขรณ์ ตำนกสมเด็จพะพุทธโฆษาจารย์ (2-ค)
พ.ศ. 2516-2517	ปฏิสังขรณ์ พระมณฑปเหนือ (2-ค), พระมณฑปใต้ (2-ค), พระระเบียงคด (2-ค)
ระหว่าง พ.ศ. 2512-2548	ปฏิสังขรณ์ หอระฆัง (2-ก)
ก่อน พ.ศ. 2541	ปฏิสังขรณ์ วิหารกัจจายนะ (2-ค)
พ.ศ. 2534-2541	สงวนรักษาสภาพ พระวิหารหลวง (1-ก), วิหารทรงธรรม (1-ก), วิหารพระ นอน (1-ก), กำแพงแก้ววิหารทรงเครื่อง (1-ก), กำแพงแก้ววิหารเขียน (1-

ช่วงเวลา	การดำเนินการ
	ก), เจดีย์และปราสาทราย (21 องค์) (1-ก), กำแพงแก้วเขตพุทธาวาส (1-ก), ปฏิสังขรณ์ พระปราสาทประธาน (2-ค), พระมณฑปเหนือ (2-ค), พระมณฑปใต้ (2-ค), กำแพงแก้วฐานไพที (2-ค), พระระเบียงคต (2-ค), วิหารพระสี่ทิศ (2-ค), วิหารทรงศีล (2-ค), วิหารทรงเครื่อง (2-ค), วิหารเขียน (2-ค), กำแพงแก้วเขตพุทธาวาส (2-ค), ตำนกสมเด็จพะพุทธโฆษาจารย์ (2-ค)
ระหว่าง พ.ศ. 2541-2554	ปฏิสังขรณ์ พระอุโบสถ (2-ค)
พ.ศ. 2549	สงวนรักษาสภาพ พระปราสาทประธาน (1-ก)
พ.ศ. 2551	สงวนรักษาสภาพ พระวิหารหลวง (1-ก), วิหารทรงธรรม (1-ก), วิหารพระนอน (1-ก), วิหารกัจจายนะ (1-ก), เจดีย์และปราสาทราย (21 องค์) (1-ก), กำแพงแก้วเขตพุทธาวาส (1-ก), ปฏิสังขรณ์ กำแพงแก้วฐานไพที (1-ก), พระระเบียงคต (1-ก), พระอุโบสถ (1-ก), ซุ้มเสมา (1-ก), วิหารพระสี่ทิศ (1-ก), วิหารทรงศีล (1-ก), วิหารทรงเครื่อง (1-ก), กำแพงแก้ววิหารทรงเครื่อง (1-ก), วิหารเขียน (1-ก), กำแพงแก้ววิหารเขียน (1-ก), ตำนกสมเด็จพะพุทธโฆษาจารย์ (1-ก)
พ.ศ. 2556	สงวนรักษาสภาพ พระวิหารหลวง (1-ก), เจดีย์และปราสาทราย (12 องค์) (1-ก), กำแพงแก้วเขตพุทธาวาส (1-ก), ปฏิสังขรณ์ พระมณฑปเหนือ (2-ค), พระมณฑปใต้ (2-ค), วิหารพระสี่ทิศ (2-ค), วิหารทรงศีล (2-ค), วิหารกัจจายนะ (2-ค)
ระหว่าง พ.ศ. 2556-2559	ปฏิสังขรณ์ พระอุโบสถ (2-ข)

5.4.2 รายละเอียดแนวคิดและวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยครั้งที่มีหลักฐาน ระบุรายละเอียด

5.4.2.1 การปฏิสังขรณ์พระปรารักษ์ประธาน ในปี พ.ศ. 2441

ในปี พ.ศ. 2441 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานในเอกสารเจ้าคณะกรุงเก่า ถึงกระทรวงธรรมการ ขอพระราชทานเหล็กนภศูลสำหรับบูรณปฏิสังขรณ์ยอดพระปรารักษ์ประธานที่ชำรุด (หोजดหมายเหตุแห่งชาติ, 2441b)

การบูรณปฏิสังขรณ์ในครั้งนั้นเป็นการดำเนินการที่ส่วนยอดซึ่งชำรุด แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าความเสียหายอยู่ในระดับใด และนภศูลของใหม่กับของเดิมมีลักษณะเหมือนหรือต่างกันอย่างไร แต่จากลักษณะที่เห็นในภาพถ่าย คาดว่าไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก เนื่องจากรูปแบบสถาปัตยกรรมยังคงมีลักษณะเช่นเดียวกับปรารักษ์สมัยอยุธยาองค์อื่น ความแตกต่างอาจมีบ้างเล็กน้อยแต่พออนุมานได้ว่าไม่ได้มีเจตนาที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบดั้งเดิม ส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะความเสียหายเกิดขึ้นเฉพาะที่ส่วนยอด และการบูรณปฏิสังขรณ์ก็ทำที่ส่วนยอดจึงได้ทำให้กลมกลืนกับส่วนฐานและส่วนเรือนธาตุที่เป็นรูปแบบเดิม

5.4.2.2 การปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ ในสมัยรัชกาลที่ 6

หลักฐานของการบูรณปฏิสังขรณ์ในครั้งนี้อยู่ในเอกสารประวัติวัด ซึ่งได้กล่าวถึงการบูรณปฏิสังขรณ์โดยการรื้อผนังพระอุโบสถทั้งหมดลงแล้วก่อขึ้นใหม่โดยเจาะช่องแสงด้านละ 4 ช่องเพื่อให้แสงสว่างเข้าสู่ภายในอาคารได้มากขึ้น (กรมศิลปากร, 2546)

ความน่าสนใจของการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งนี้คือในขณะที่เป็นการดำเนินการครั้งใหญ่ มีการรื้อผนังออกทั้งหมดซึ่งหมายถึงหลังคาต้องได้รับการรื้อด้วย แต่สภาพที่ปรากฏในภาพถ่ายสมัยต่อมาพบว่ารูปแบบหลังคามีลักษณะเหมือนเดิม อาจผิดเพี้ยนในรายละเอียดเล็กน้อยเท่านั้น รวมถึงผนังที่ก่อขึ้นใหม่ก็มีรูปแบบตามเดิมทุกประการ (หากไม่นับช่องแสงซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบขนาดเล็ก) จึงสันนิษฐานได้ว่าต้องมีกระบวนการบันทึกสภาพและเก็บข้อมูลที่ค่อนข้างละเอียดก่อนการรื้อ ประกอบกับการดำเนินการเกิดในเวลาไล่เลี่ยกันกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร โดยวัดพุทไธศวรรย์ก็เป็นพระอารามหลวงแห่งหนึ่งในสมัยนั้น มีการเสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐินอยู่เนื่อง ๆ จึงสันนิษฐานได้ว่ามีการถ่ายทอดแนวคิดของการรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมเดิม จากการดำเนินการที่วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหารซึ่งดำเนินการโดยส่วนกลางโดยตรง มายังวัดพุทไธศวรรย์ซึ่งดำเนินการโดยท้องถิ่นเอง ไม่ว่าจะถ่ายทอดแนวคิดโดยตรงหรือโดยทางอ้อมก็ตาม

ภาพที่ 191 พระอุโบสถ วัดพุทไธสวรรย์ ก่อนการ
ปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 6
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 192 พระอุโบสถ วัดพุทไธสวรรย์ ในปี พ.ศ. 2549
เห็นช่องแสงที่เจาะในการปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 6
ที่มา: gis.finearts.go.th

5.4.2.3 การปฏิสังขรณ์ตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ในปี พ.ศ. 2512

การบูรณปฏิสังขรณ์ตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ในปี พ.ศ. 2512 นั้น เป็นโครงการที่มีมาตั้งแต่สมัยโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ของรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ในปี พ.ศ. 2500 ดังเอกสารราชการระบุข้อความส่วนหนึ่งว่า

“...1. ซ่อมกุฏิสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ที่วัดพุทไธสวรรย์ โดยซ่อมแซม ตัวตึกให้เรียบร้อย ซ่อมหลังคา เครื่องบน ประตู หน้าต่าง ให้นั่นคงแข็งแรง ทั้งนี้ให้ซ่อมตามลักษณะ ของเดิม ส่วนภาพเขียนที่ผนังในกุฏิไม่ต้องซ่อม และเวลาซ่อมอย่างอื่น ต้องระมัดระวัง อย่าให้ ภาพเขียนชำรุดด้วย...” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2499-2500)

แนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นการมององค์ประกอบของอาคารที่มีทั้งส่วนที่เป็นงานศิลปกรรมสำคัญควรแก่การสงวนรักษาสภาพ (ภาพจิตรกรรม) และส่วนที่สามารถปฏิสังขรณ์ ให้สมบูรณ์ได้ (ผนังและหลังคา) อันเป็นวิถีคิดที่กรมศิลปากรยังคงใช้มาจนถึงปัจจุบัน (วิธีการ 2-ค)

ภาพที่ 193 ตำนกสมเด็จพะพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทไธ
ศวรรษ ก่อนการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2512
ที่มา: www.manager.co.th

ภาพที่ 194 ตำนกสมเด็จพะพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทไธ
ศวรรษ หลังการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2512
ที่มา: (น. ณ ปากน้ำ, 2558)

5.4.2.4 การปฏิสังขรณ์พระมณฑปเหนือ พระมณฑปใต้ และพระระเบียงคด ในปี พ.ศ. 2516-2517

หลักฐานในเอกสารรายงานการบูรณะในยุคหลัง ได้กล่าวถึงการบูรณปฏิสังขรณ์พระมณฑปและพระระเบียงคดในปี พ.ศ. 2516-2517 ซึ่งเป็นลักษณะการปฏิสังขรณ์ให้มั่นคงแข็งแรง โดยยังคงเก็บรักษาภาพจิตรกรรมเดิมในพระมณฑปและพระระเบียงคดไว้ เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์ตำหนักสมเด็จพะพุทธโฆษาจารย์ในปี พ.ศ. 2512 ทั้งนี้ ในการซ่อมบางส่วนปรากฏหลักฐานในยุคหลังที่มีการซ่อมผิตรูปแบบ เช่นส่วนหลังคาและยอดของพระมณฑปทั้งสองหลัง (หอดจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534-2542)

อนึ่ง การบูรณปฏิสังขรณ์พระมณฑปและพระระเบียงคดในครั้งนี้ เป็นโครงการที่ปรากฏหลักฐานในเอกสารราชการว่าได้มีแนวคิดมาตั้งแต่ช่วงโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2500 พร้อม ๆ กับโครงการบูรณปฏิสังขรณ์ตำหนักสมเด็จพะพุทธโฆษาจารย์

5.4.2.5 การสงวนรักษาสภาพและปฏิสังขรณ์วัด ในปี พ.ศ. 2534-2541

ในปี พ.ศ. 2534 กรมศิลปากรเริ่มดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานในวัดพุทไธศวรรษครั้งใหญ่ และดำเนินการต่อเนื่องมาจนถึงปี พ.ศ. 2541 ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่เริ่มมีการจัดทำแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งส่งผลให้กรมศิลปากรได้รับงบประมาณมากขึ้นในการดำเนินการบูรณะโบราณสถาน

การบูรณปฏิสังขรณ์ในครั้งนี้จะสังเกตได้ว่าการแบ่งวิธีการดำเนินการออกเป็น 2 แบบหลัก ๆ โดยจะใช้วิธีการสงวนรักษาสภาพ (1-ก) กับสิ่งก่อสร้างที่มีลักษณะเป็นซาก และใช้วิธีปฏิสังขรณ์ให้สมบูรณ์บางส่วนและสงวนรักษาสภาพบางส่วน (2-ค) กับสิ่งก่อสร้างที่มีลักษณะค่อนข้างสมบูรณ์ กรมศิลปากรได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานเกือบทั้งหมดในวัดยกเว้นพระอุโบสถ ซึ่งทางวัดยังคงใช้สอยอยู่เป็นประจำ และหอรบขัง ซึ่งทางวัดได้บูรณปฏิสังขรณ์เองก่อนหรือในเวลาใกล้เคียงกับการดำเนินการของกรมศิลปากร

ในการบูรณปฏิสังขรณ์บางรายการ มีประเด็นที่น่าสนใจ เช่น พระมณฑปเหนือ-ใต้ มีการรื้อส่วนหลังคาชั้นที่ 3 ขึ้นไปและส่วนยอดเพื่อทำใหม่ ดังในเอกสารรายงานการบูรณะกล่าวว่า “...เนื่องจากในการบูรณะครั้งนี้ สถาปนิกได้ค้นพบหลักฐานจากภาพถ่ายแสดงลักษณะรูปทรงส่วนหมและบัวกลุ่มปลียอดของเดิมมีความแตกต่างจากที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จึงให้ดำเนินการปรับปรุงส่วนหมและบัวกลุ่มปลียอดใหม่...” (หोजดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534-2542) และการบูรณปฏิสังขรณ์วิหารทรงเครื่อง มีการปั้นลายปูนปั้นที่หลุดไปแล้วขึ้นมาใหม่จากหลักฐานภาพถ่ายเก่า (โดยทำสีให้แตกต่างกับของเดิมเล็กน้อยเพื่อให้เห็นว่าเป็นของทำใหม่) ดังข้อความในเอกสารรายงานการบูรณะ “...ปั้นลายปูนปั้นใหม่ด้วยปูนปั้นแบบโบราณตามหลักฐานที่ปรากฏจากภาพถ่ายเมื่อปี 2518 ซึ่งได้เขียนร่างไว้ในแบบรูปด้านหน้าแล้ว โดยให้ผู้รับจ้างดำเนินการเขียนขยายลายส่วนนี้ในอัตราส่วนหนึ่งต่อหนึ่ง นำมาให้สถาปนิกโครงการตรวจดูความถูกต้องก่อน จึงนำไปใช้เป็นแบบดำเนินการตามกรรมวิธีให้เรียบร้อยสวยงามตามรูปแบบเดิม...” (หोजดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534-2542) สังเกตได้ว่า หลักฐานภาพถ่ายเก่ามีบทบาทต่อการกำหนดแนวทางการบูรณปฏิสังขรณ์ในส่วนที่เคยทำไว้ไม่ถูกต้องให้กลับไปเป็นแบบเดิม หรือทำส่วนที่หายไปขึ้นมาใหม่ได้โดยมีหลักฐานชัดเจน

นอกจากนี้ ยังปรากฏแนวคิดในการทำหลังคาคลุมซากอาคารวิหารพระนอน โดยแยกโครงสร้างออกจากเดิม (วิธีการ 3-ข) ดังข้อความในเอกสารรายงานการบูรณะกล่าวว่า

“...โดยเฉพาะการทำหลังคาอาคารใหม่คลุมพระวิหารหลังเก่า โดยแยกส่วนหลังคาและโครงสร้างออกจากวิหารเดิมโดยมีแนวพิจารณาว่า เนื่องจากวิหารพระพุทธไสยาสน์ในปัจจุบันมีสภาพชำรุดทรุดโทรมมาก โดยเฉพาะส่วนหลังคา ทั้งโครงสร้างและกระเบื้องหลังคาพังทลายสูญหาย ไม่เหลือหลักฐานปรากฏ แต่ภายในวิหารปัจจุบันยังประดิษฐานพระพุทธไสยาสน์และพระสาวกซึ่งได้รับการซ่อมแซมแล้วโดยวัดและประชาชน องค์พระพุทธรูปมีสภาพมั่นคงสมบูรณ์ ประชาชนยังมานมัสการกราบไหว้อยู่เนื่อง ๆ ดังนั้นเพื่อความเหมาะสมและเสริมสร้างศรัทธาและความมั่นคงแก่พระพุทธศาสนา จึงสมควรที่จะจัดสร้างหลังคาคลุมวิหารเดิม โดยอนุรักษ์สภาพสถาปัตยกรรมเดิมไว้ให้ปรากฏ แต่ปรับปรุงหลังคาและพื้นให้เหมาะสมสะดวกสำหรับพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป...” (หोजดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534-2542)

อย่างไรก็ตาม ได้มีการยกเลิกรายการสร้างหลังคาคลุมวิหารพระนอน ออกไปในคราวขึ้นสถานที่ โดยไม่ทราบสาเหตุ วิหารพระนอนจึงถูกดำเนินการแค่งวนรักษาสภาพและ เสริมความมั่นคงแข็งแรง (1-ก) เท่านั้น

การดำเนินการในครั้งนี้นับว่าเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพุทธไสยาสน์ครั้ง ใหญ่ที่สุด และมีการจัดระบบการทำงานและการบันทึกข้อมูลอย่างละเอียด เป็นเอกสารรายงานการ บูรณะ ซึ่งมีระเบียบแบบแผนเดียวกับที่กรมศิลปากรดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน

ภาพที่ 195 วิหารพระลีทิต วิหารทรงศีล และเจดีย์ราย ภาพที่ 196 วิหารพระลีทิต วิหารทรงศีล และเจดีย์ราย วัดพุทธไสยาสน์ ก่อนการสงวนรักษาสภาพและปฏิสังขรณ์ วัดพุทธไสยาสน์ ในปี พ.ศ. 2549 หลังจากการสงวนรักษา สภาพและปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2534

ที่มา: โครงการศูนย์รูปธรรมศึกษาโปษะจินดาและหอ นิทรรศน์รัตนกสิกร

ที่มา: gis.finearts.go.th

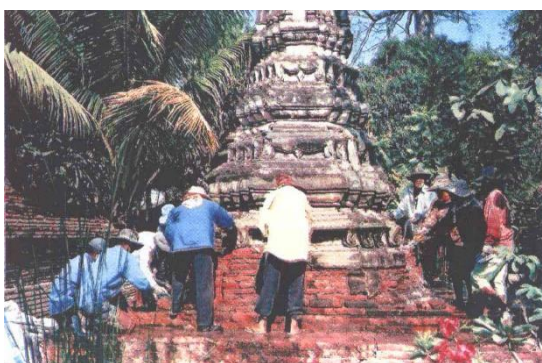

ภาพที่ 197 วิหารพระนอน วัดพุทธไสยาสน์ ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: ผู้วิจัย

5.4.2.6 การสงวนรักษาสภาพวัด ในปี พ.ศ. 2550-2551

ในปลายปี พ.ศ. 2549 เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โบราณสถานในวัดพุทไธสวรรย์ได้รับความเสียหาย กรมศิลปากรจึงว่าจ้างช่างหุ่นส่วนจำกัดธงชัยกายเพชร ดำเนินการฟื้นฟูโบราณสถานทั้งวัดในช่วงปลายปี พ.ศ. 2550 ถึงต้นปี พ.ศ. 2551 โดยเน้นการขุดล้างทำความสะอาดผิวปูนฉาบและผิวอิฐบริเวณที่มีคราบความเสียหายจากอุทกภัย (ความสูง 1 เมตรจากระดับดิน) (ธงชัยกายเพชร, 2551) การดำเนินการครั้งนี้ถือเป็นการสงวนรักษาสภาพ (วิธีการ 1-ก)

ภาพที่ 198 การสงวนรักษาสภาพเจดีย์ราย วัดพุทไธ

สวรรย์ ในปี พ.ศ. 2551

ที่มา: (ธงชัยกายเพชร, 2551)

5.4.2.7 การสงวนรักษาสภาพและปฏิสังขรณ์วัด ในปี พ.ศ. 2556

ในปี พ.ศ. 2554 เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่อีกครั้งในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. 2556 กรมศิลปากร โดยสำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา จึงได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานอีกครั้ง โดยมีแนวทางการดำเนินการคล้ายกับที่เคยดำเนินการในช่วงปี พ.ศ. 2534-2541 คือมีทั้งการสงวนรักษาสภาพ (1-ก) และการปฏิสังขรณ์บางส่วนและสงวนรักษาสภาพบางส่วน (2-ค) ตามแต่สภาพของสิ่งก่อสร้าง แต่ไม่ได้ดำเนินการกับสิ่งก่อสร้างทั้งหมดในวัด โดยสำหรับการสงวนรักษาสภาพ (วิหารหลวง เจดีย์และปราสาทราย และกำแพงแก้ว) มีการรื้ออิฐบางส่วนที่เสื่อมสภาพจากอุทกภัยออกแล้วเปลี่ยนอิฐก้อนใหม่ที่ขนาดเท่าเดิมแทนที่ การถากถางวัชพืช เป็นต้น ส่วนการปฏิสังขรณ์ (พระมณฑปเหนือ-ใต้ วิหารพระสีทิศ วิหารทรงศีล และวิหารกัจจายนะ) มีการสกัดปูนฉาบส่วนที่ชำรุดออกแล้วฉาบใหม่ สำหรับวิหารพระสีทิศและวิหารทรงศีลมีการรื้อกระเบื้องหลังคาเดิมลงแล้วมุงด้วยกระเบื้องใหม่ตามแบบเดิม รวมถึงเปลี่ยนไม้โครงสร้างหลังคาที่ชำรุดบางส่วนด้วย เนื่องจากส่วนหลังคาเดิมชำรุดมาก และกระเบื้องมีการแตกร้าวจำนวนมาก (สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา, 2556)

ภาพที่ 199 การขัดผิวปูนดำผนังภายในพระมณฑปใต้ วัด พุทไธศวรรย์ ในการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2556
 ภาพที่ 200 การเปลี่ยนกระเบื้องหลังคาวิหารทรงศิลป์ วัด พุทไธศวรรย์ ในการปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2556
 ที่มา: (สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา, 2556)   ที่มา: (สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา, 2556)

5.5 พระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญและวัดราษฎร์ที่ฟื้นฟูหลังขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และแยกส่วนพื้นที่ใช้งานกับพื้นที่โบราณสถาน: กรณีศึกษาวัดใหญ่ชัยมงคล

วัดใหญ่ชัยมงคล เป็นวัดในกลุ่มนี้ซึ่งมีหลักฐานการดำเนินการที่ชัดเจนจากกรมศิลปากรซึ่งสะท้อนการดำเนินการบูรณะโบราณสถานในระยะแรกของกรมศิลปากร รวมถึงการปรับการใช้สอยของทางวัดในหลายกรณี

5.5.1 สรุปประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัด

ประวัติการสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถานและสิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัดที่พบจากการศึกษา สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 13 (ดูรายละเอียดที่ตารางที่ 40 ในภาคผนวก) โดยการดำเนินการที่มีหลักฐานรายละเอียดชัดเจนที่จะนำมาศึกษาคือ การดำเนินการที่มีการขีดเส้นใต้ในตารางที่ 13

ตารางที่ 13 สรุปประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดใหญ่ชัยมงคล

ช่วงเวลา	การดำเนินการ
พ.ศ. 1900	สร้าง เจดีย์ประธาน, อุโบสถ
พุทธศตวรรษที่ 20	สร้าง กำแพงวัด
พุทธศตวรรษที่ 21	สร้าง แทนเสมา

ช่วงเวลา	การดำเนินการ
พุทธศตวรรษที่ 20-23	สร้าง มณฑปเหนือ, มณฑปใต้, ระเบียบคด, วิหารหลวง
พุทธศตวรรษที่ 20-24	สร้าง เจดีย์ราย (21 องค์)
พุทธศตวรรษที่ 21-24	สร้างใหม่ อุโบสถ (4-ข)
พุทธศตวรรษที่ 23-24	สร้างใหม่ กำแพงวัด (4-ข)
พ.ศ. 2499-2508	<u>ปรับการใช้สอย มณฑปเหนือ (3-ค), มณฑปใต้ (3-ค), ระเบียบคด (3-ค), อุโบสถ (3-ข), วิหารหลวง (3-ข), วิหารพระนอน (3-ค)</u>
พ.ศ. 2518	<u>สงวนรักษาสภาพ เจดีย์ประธาน (1-ก)</u>
พ.ศ. 2521	<u>สงวนรักษาสภาพ เจดีย์ประธาน (1-ก)</u>
พ.ศ. 2522-2525	<u>สงวนรักษาสภาพ มณฑปเหนือ (1-ก), มณฑปใต้ (1-ก), ระเบียบคด (1-ก), วิหารหลวง (1-ข), วิหารพระนอน (1-ก), เจดีย์ราย (21 องค์) (1-ก), กำแพงวัด (1-ก), ปฏิสังขรณ์ เจดีย์ประธาน (2-ค), ปรับการใช้สอย อุโบสถ (3-ข)</u>
ระหว่าง พ.ศ. 2522-2559	ปฏิสังขรณ์ กำแพงวัด (2-ข)
ระหว่าง พ.ศ. 2543-2545	ปรับการใช้สอย อุโบสถ (3-ก)
ก่อน พ.ศ. 2549	สงวนรักษาสภาพ แท่นเสมา (1-ก)
ระหว่าง พ.ศ. 2547-2549	ปฏิสังขรณ์ อุโบสถ (2-ก)

5.5.2 รายละเอียดแนวคิดและวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยครั้งที่มีหลักฐาน ระบุรายละเอียด

5.5.2.1 การปรับการใช้สอยวัด ในปี พ.ศ. 2499-2508

วัดใหญ่ชัยมงคล เป็นวัดที่ร้างไปในคราวเสียกรุงศรีอยุธยา และเพิ่งได้รับการฟื้นฟูกลับมาเป็นวัดมีพระสงฆ์ในปี พ.ศ. 2499 หลังการขึ้นทะเบียนโบราณสถานโดยกรมศิลปากร

แล้วในปี พ.ศ. 2478 การฟื้นฟูวัดโดยประชาชนในพื้นที่ เกิดขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกับโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาของรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ซึ่งมีโครงการจะบูรณปฏิสังขรณ์วัดใหญ่ชัยมงคลด้วยในปี พ.ศ. 2499 แต่ไม่ได้ดำเนินการเนื่องจากโครงการหยุดชะงักลงหลังจากการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2500

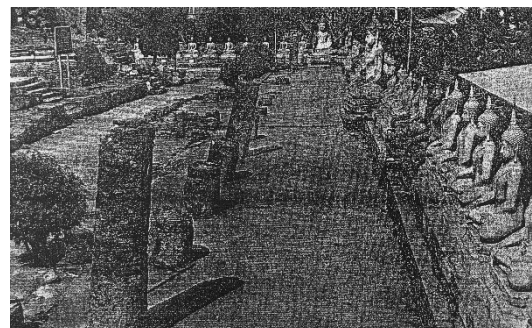
ก่อนการฟื้นฟู วัดใหญ่ชัยมงคลมีสภาพเป็นซากวัดร้าง การฟื้นฟูเริ่มต้นด้วยการบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระพุทธรูปในซากอาคารเดิมเพื่อใช้สอยพื้นที่ในการสักการะ (วิธีการ 3-ค) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499-2508 โดยดำเนินการที่มณฑปเหนือ มณฑปใต้ ระเบียงคด อุโบสถ วิหารหลวง และวิหารพระนอน โดยเฉพาะในส่วนของอุโบสถและวิหารหลวงมีการต่อเติมโครงสร้างหลังคาคลุมด้วย (วิธีการ 3-ข) โดยอุโบสถดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแต่วิหารหลวงยังต่อเติมไม่เสร็จสิ้นก็ถูกกรมศิลปากรดำเนินการรื้อออกในคราวบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ช่วงปี พ.ศ. 2522-2525

การดำเนินการดังกล่าวสะท้อนแนวคิดแบบจารีตอย่างชัดเจน ทั้งการเน้นการปฏิสังขรณ์ปูชนียวัตถุมากกว่าตัวอาคาร และการต่อเติมตัวอาคารเริ่มที่อุโบสถก่อนซึ่งเป็นอาคารที่จำเป็นต้องใช้ในการทำสังฆกรรมและจำเป็นต้องอยู่ที่เดิมเนื่องจากมีเขตพัทธสีมาเดิมอยู่แล้ว ส่วนอาคารอื่นก็ดำเนินการตามมาในภายหลังตามแต่กำลังทรัพย์ที่มีเช่นกรณีวิหารหลวง และหากกรมศิลปากรไม่ได้เข้ามาควบคุมก็คาดว่าจะมีการดำเนินการต่อเติมหลังคาที่อาคารหลังอื่น ๆ ต่อไปเพื่อปกป้องรักษาปูชนียวัตถุในอาคารตามแนวคิดแบบจารีต

ภาพที่ 201 เจดีย์ประธานและวิหารหลวง วัดใหญ่ชัยมงคล ในปี พ.ศ. 2518 เห็นการต่อเติมเสาและพระพุทธรูปบนซากอาคารเดิมในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2499-2508

ที่มา: (กรมศิลปากร, 2522)

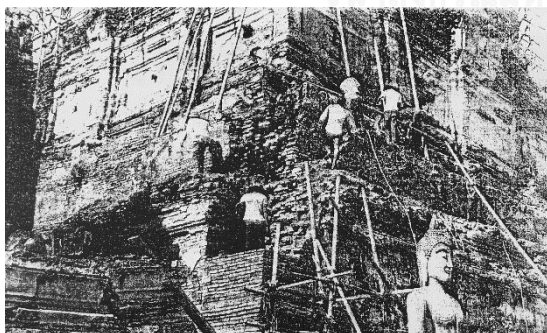
ภาพที่ 202 ระเบียงคด วัดใหญ่ชัยมงคล ในปี พ.ศ. 2518 เห็นพระพุทธรูปที่ปฏิสังขรณ์ในการปรับการใช้สอยในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2499-2508

ที่มา: (กรมศิลปากร, 2522)

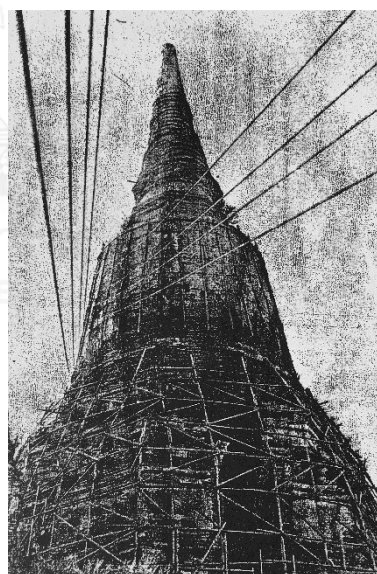
5.5.2.2 การสงวนรักษาสภาพเจดีย์ประธาน ในปี พ.ศ. 2518

โครงการบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์ประธานเริ่มมีแนวคิดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 โดยในครั้งนั้นกรมศิลปากรได้ออกแบบไว้เป็นการปฏิสังขรณ์เต็มรูปแบบ ลักษณะใกล้เคียงกับการบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์ประธาน วัดพระศรีสรรเพชญ์ ในช่วงเวลาเดียวกัน โดยปรากฏหลักฐานในเอกสารราชการขณะนั้นว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงให้ดำเนินการปฏิสังขรณ์เต็มรูปแบบแค่เฉพาะส่วนองค์เจดีย์ใหญ่ ส่วนเจดีย์มุมและส่วนฐานจะดำเนินการเพียงสงวนรักษาสภาพเหมือนกับปราสาทประธาน วัดพระราม ซึ่งดำเนินการอยู่ในขณะนั้น เนื่องจากการบูรณปฏิสังขรณ์เต็มรูปแบบใช้งบประมาณสูง สะท้อนแนวคิดของรัฐบาลในขณะนั้นตามที่เคยมีผู้ศึกษาไว้

การรัฐประหารในปี พ.ศ. 2500 ทำให้โครงการดังกล่าวไม่ถูกดำเนินการ ซึ่งอาจนับเป็นข้อดีที่ทำให้เจดีย์ยังคงเหลือความแท้ดั้งเดิมต่อมา การบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์ประธานโดยกรมศิลปากรได้ดำเนินการจริงในปี พ.ศ. 2518 ซึ่งมีแนวคิดที่ต่างออกไปจากในปี พ.ศ. 2499 โดยเน้นไปที่การสงวนรักษาสภาพมากกว่า โดยการดำเนินการในครั้งนี้เป็นที่เสริมความมั่นคงแข็งแรงกันการพังทลาย ก่ออิฐและฉาบปูนปิดบริเวณที่มีรอยแตกกร้าวหรือช่องที่เกิดจากการล้ากรอบชุดในอดีต (กรมศิลปากร, 2522)

ภาพที่ 203 การก่ออิฐในการสงวนรักษาสภาพเจดีย์ประธาน วัดใหญ่ชัยมงคล ในปี พ.ศ. 2518
ที่มา: (กรมศิลปากร, 2522)

ภาพที่ 204 การชิงลวดสลิงในการสงวนรักษาสภาพเจดีย์ประธาน วัดใหญ่ชัยมงคล ในปี พ.ศ. 2521
ที่มา: (กรมศิลปากร, 2522)

5.5.2.3 การสงวนรักษาสภาพเจดีย์ประธาน ในปี พ.ศ. 2521

ในปี พ.ศ. 2521 มีการบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์ประธานต่อเนื่องจากปี พ.ศ. 2518 โดยเน้นการเสริมความมั่นคงแข็งแรงเช่นเดิม ในครั้งนี้มีการรัดลวดสลิงรอบองค์ระฆัง แล้วตั้งรั้ง

ไปทางทิศตะวันออกโดยยึดกับฐานคอนกรีตเสริมเหล็ก เพื่อป้องกันไม่ให้เจดีย์เอียงมากขึ้น เนื่องจาก การตรวจสอบทางวิศวกรรมพบว่าเจดีย์เอียงไปทางทิศตะวันตกค่อนข้างมากและเสี่ยงต่อการพังทลาย (กรมศิลปากร, 2522)

5.5.2.4 การสงวนรักษาสภาพ ปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยวัด ในปี พ.ศ. 2522-2525

ต่อมา กรมศิลปากรได้จัดทำโครงการบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคลและการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม ซึ่งรวมถึงการดำเนินการในบริเวณเขตวัดทั้งหมดด้วย โดยดำเนินการต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522-2525 เพื่อให้สามารถดำเนินการได้อย่างครบถ้วน เนื่องจาก การบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์ประธานในปี พ.ศ. 2518 และปี พ.ศ. 2521 เป็นเพียงการเสริมความมั่นคงแข็งแรงไว้ชั่วคราวเท่านั้น การดำเนินการทั้งหมดในครั้งนี้นำวิธีการสงวนรักษาสภาพ (1-ก) เป็นหลัก โดยหลักฐานในเอกสารทำให้เห็นว่ากรมศิลปากรมองโบราณสถานวัดใหญ่ชัยมงคลเป็น “ซากของโบราณสถานที่ไม่ใช่ประโยชน์ (Dead Monument)” (กรมศิลปากร, 2522) อย่างไรก็ตาม จากสภาพในปัจจุบันพบว่าการบูรณปฏิสังขรณ์ในครั้งนั้นอาจมีการต่อเติมอิฐใหม่เข้าไปอย่างไม่ถูกต้องตามรูปแบบเดิมด้วยในบางส่วน รวมถึงเจดีย์ประธานอาจเรียกได้ว่าเป็นวิธีการปฏิสังขรณ์บางส่วนและสงวนรักษาสภาพบางส่วน (2-ค) มากกว่า เนื่องจากมีการก่ออิฐใหม่จนค่อนข้างสมบูรณ์ตามรูปทรงเดิมสามารถเดินขึ้นไปใช้สอยพื้นที่ด้านบนรวมถึงภายในองค์เจดีย์ได้ และมีการฉาบปูนใหม่ค่อนข้างมาก เช่นส่วนองค์ระฆังและส่วนยอด อาจกล่าวได้ว่าใกล้เคียงกับรูปแบบโครงการที่จะดำเนินการเมื่อปี พ.ศ. 2499

อย่างไรก็ตาม แม้กรมศิลปากรจะมองโบราณสถานวัดใหญ่ชัยมงคลเป็นโบราณสถานร้าง แต่ในความเป็นจริงอาจต้องยอมรับว่ามีวัดในสมัยปัจจุบันใช้พื้นที่อยู่อย่างถาวรแล้ว ดังนั้นในการบูรณปฏิสังขรณ์อุโบสถ กรมศิลปากรจึงได้ดำเนินการออกแบบเป็นการปรับการใช้สอยซากโดยการต่อเติมโครงสร้างผนังและหลังคา โดยมีขนาดเล็กลงเพื่อแยกโครงสร้างออกจากซากผนังเดิม (วิธีการ 3-ข) อาจกล่าวได้ว่า ผลกระทบต่อโบราณสถานมีลักษณะเดียวกับที่วัดได้ทำเมื่อปี พ.ศ. 2499 แต่มีรูปแบบที่กลมกลืนกับโบราณสถานส่วนอื่นมากขึ้น

สำหรับการปรับการใช้สอยซากโดยการต่อเติมของทางวัด (วิธีการ 3-ข) ที่ทำได้ทำไว้ที่อาคารหลังอื่น เช่น วิหารหลวง กรมศิลปากรได้ดำเนินการรื้อออก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะประโยชน์ใช้สอยของอาคารอื่นเป็นเพียงการสักการะพระพุทธรูป ความจำเป็นในการต้องมีหลังคาคลุมจึงไม่เท่ากับอุโบสถที่จะมีกิจกรรมเกิดขึ้นมากกว่า

ภาพที่ 205 เจดีย์ประธาน วัดใหญ่ชัยมงคล ในปี พ.ศ. 2549 เห็นสภาพหลังจากปฏิสังขรณ์โดยมีการก่ออิฐและฉาบปูนใหม่บางส่วนในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2522-2525

ที่มา: gis.finearts.go.th

ภาพที่ 206 อุโบสถ วัดใหญ่ชัยมงคล ได้รับการปรับการใช้สอยในปี พ.ศ. 2522 ด้วยการต่อเติมโครงสร้างผนังและหลังคาใหม่โดยไม่กระทบซากผนังเดิม

ที่มา: ผู้วิจัย

5.6 พระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญและวัดราษฎร์ที่ฟื้นฟูก่อนขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และไม่ปรากฏระบบผังบริเวณเดิมที่ชัดเจน: กรณีศึกษาวัดเกาะแก้วเกษาราม

วัดเกาะแก้วเกษาราม เป็นวัดในกลุ่มนี้ซึ่งมีหลักฐานรายงานการบูรณะของกรมศิลปากรในระยะหลัง และการดำเนินการของทางวัดจำนวนหนึ่งซึ่งสามารถสะท้อนถึงแนวคิดของวัดในกลุ่มนี้ได้ดี

5.6.1 สรุประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัด

ประวัติการสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถานและสิ่งก่อสร้างแทนที่โบราณสถานในวัดที่พบจากการศึกษา สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 14 (ดูรายละเอียดที่ตารางที่ 45 ในภาคผนวก) โดยการดำเนินการที่มีหลักฐานรายละเอียดชัดเจนที่จะนำมาศึกษาคือการดำเนินการที่มีการขีดเส้นใต้ในตารางที่ 14

ตารางที่ 14 สรุประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดเกาะแก้วเกษาราม

ช่วงเวลา	การดำเนินการ
พ.ศ. 2411	สร้าง อุโบสถ, แทนเสมา
ระหว่าง พ.ศ. 2411-2453	สร้าง เจดีย์ราย (4 องค์)

ช่วงเวลา	การดำเนินการ
พ.ศ. 2470	ปฏิสังขรณ์ อุโบสถ (2-ข)
ก่อน พ.ศ. 2550	ปฏิสังขรณ์ แทนเสมา (2-ข)
ระหว่าง พ.ศ. 2550-2555	ปฏิสังขรณ์ แทนเสมา (2-ข), เจดีย์ราย (3 องค์) (2-ข)
พ.ศ. 2556-2557	ปฏิสังขรณ์ อุโบสถ (2-ค)
ระหว่าง พ.ศ. 2557-2559	ปฏิสังขรณ์ ปรากฏ์ราย (1 องค์) (2-ข)

5.6.2 รายละเอียดแนวคิดและวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยครั้งที่มีหลักฐานระบุรายละเอียด

5.6.2.1 การปฏิสังขรณ์อุโบสถ ในปี พ.ศ. 2470

จากหลักฐานข้อความที่ถูกเขียนไว้บริเวณฐานอุโบสถ ระบุว่าซุ้มประตูอุโบสถได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2470 โดยจากหลักฐานรายงานบูรณะในยุคหลังของกรมศิลปากร ระบุว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์ด้วยปูนซีเมนต์ ลักษณะลวดลายบนซุ้มประตูบางส่วนพอสังเกตได้ว่าไม่ใช่แบบแผนของลวดลายในสมัยที่สร้าง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งนั้นเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์แบบจารีต โดยมีการเปลี่ยนลักษณะการตกแต่งบางส่วน (วิธีการ 2-ข) ทั้งลวดลายและวัสดุไม่ได้คำนึงถึงความแท้ดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม การดำเนินการในครั้งนั้นทำเมื่ออุโบสถหลังนี้มีอายุประมาณ 60 ปีเท่านั้น ซึ่งถือได้ว่าไม่ได้มีความเก่าแก่มากและไม่ได้ถูกควบคุมดูแลในฐานะโบราณสถาน

5.6.2.2 การปฏิสังขรณ์อุโบสถ ในปี พ.ศ. 2556-2557

กรมศิลปากรเข้ามาดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานในวัดเกาะแก้ว เกษภูรามเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2556 และต่อเนื่องถึงปี พ.ศ. 2557 โดยเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์อุโบสถด้วยแนวคิดแบบที่กรมศิลปากรใช้อยู่ในปัจจุบัน คือการปฏิสังขรณ์บางส่วนและสงวนรักษาสภาพบางส่วนที่เป็นงานศิลปกรรมมีคุณค่า (วิธีการ 2-ค) โดยส่วนที่ได้รับการสงวนรักษาสภาพ ได้แก่ ลวดลายหน้าบัน ซุ้มประตู-หน้าต่าง ภาพจิตรกรรมฝาผนัง และฐานชุกชีพระพุทธรูป ในส่วนอื่น ๆ ได้รับการปฏิสังขรณ์ให้สมบูรณ์ตามรูปแบบเดิม โดยมีการบันทึกสภาพและรายละเอียดการดำเนินการอย่างละเอียดในรายงานบูรณะตามแบบแผนการดำเนินการของกรมศิลปากรในปัจจุบัน (เอกพรไพศาล, 2557)

สังเกตได้ว่าการดำเนินการในครั้งนี้นำมีการปรับเปลี่ยนสีขององค์ประกอบบางส่วนที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อให้ไม่โดดเด่นกว่าตัวโบราณสถานเดิม รวมถึงสามารถระบุได้ว่าเป็นงานทำใหม่ของกรมศิลปากร เช่นส่วนเครื่องถ้วยชอง ที่ใช้การทาสีดำแทนที่จะปิดทองเหมือนอย่างรูปแบบโบราณทั่วไป

ภาพที่ 207 การสกัดผิวปูนฉาบเดิมเพื่อฉาบใหม่ด้วยปูนหมักแบบโบราณ ในการปฏิสังขรณ์อุโบสถ วัดเกาะแก้ว เกษฎาราม ในปี พ.ศ. 2557
ที่มา: (เอกพรไพศาล, 2557)

ภาพที่ 208 การสงวนรักษาสภาพงานปูนปั้นที่ฐานชุกชี ในการปฏิสังขรณ์อุโบสถ วัดเกาะแก้ว เกษฎาราม ในปี พ.ศ. 2557
ที่มา: (เอกพรไพศาล, 2557)

5.6.2.3 การปฏิสังขรณ์ปรางค์ราย ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2557-2559

หลังจากการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์อุโบสถโดยกรมศิลปากร ปรากฏหลักฐานว่าทางวัดได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ปรางค์ราย 1 องค์ โดยปฏิสังขรณ์ให้สมบูรณ์และทาสีใหม่ด้วยสีที่ไม่ใช่สีเดิม ทั้งนี้ปรากฏการดำเนินการในคราวเดียวกันกับอาคารอื่น ๆ ที่ไม่ใช่โบราณสถานด้วย เช่น ศาลาทำน้ำ ศาลาการเปรียญ ที่มีการทาสีที่ไม่ใช่สีเดิมเช่นเดียวกัน เป็นการบูรณปฏิสังขรณ์ตามแนวคิดแบบจารีตที่เปลี่ยนลักษณะการตกแต่งไปตามความนิยมของผู้ดำเนินการ

ภาพที่ 209 ปรากฏราย วัดเกาะแก้วเกษราราม ก่อนการ ปฏิสังขรณ์ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2557-2559
 ภาพที่ 210 ปรากฏราย วัดเกาะแก้วเกษราราม หลังการ ปฏิสังขรณ์ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2557-2559
 ที่มา: gis.finearts.go.th ที่มา: ผู้วิจัย

5.7 เปรียบเทียบแนวคิดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยของวัดกรณีศึกษาตัวอย่าง

จากรายละเอียดแนวคิดการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยของแต่ละวัด จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับข้อสังเกตจากการศึกษาในภาพรวม โดยมีรายละเอียดข้อเปรียบเทียบที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

5.7.1 เปรียบเทียบจากช่วงเวลาการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย จะพบว่าทุกวัดมีความสอดคล้องกัน โดยการเปลี่ยนแนวทางการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยจากแนวคิดแบบจารีตมาสู่แนวทางสากลเกิดขึ้นโดยบทบาทของรัฐเป็นหลัก วัดที่เป็นโบราณสถานสำคัญจะถูกดำเนินการโดยรัฐก่อน เช่น วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร ซึ่งได้รับการปฏิสังขรณ์ในแนวทางแบบใหม่ที่ต่างไปจากสมัยจารีตเป็นวัดแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2441-2452 และวัดขนาดเล็กจะเริ่มถูกดำเนินการโดยกรมศิลปากรในระยะหลัง เช่น วัดเกาะแก้วเกษราราม ซึ่งกรมศิลปากรเข้าไปดำเนินการปฏิสังขรณ์เป็นครั้งแรกในช่วงปี พ.ศ. 2556-2557

5.7.2 เปรียบเทียบจากผู้กำหนดแนวทางการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย พบว่ารัฐ (กรมศิลปากร) จะเน้นการดำเนินการในวัดขนาดใหญ่ที่เป็นที่รู้จักหรือเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญก่อน เช่น วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร และวัดใหญ่ชัยมงคล ส่วนวัดที่มีขนาดเล็กจะถูกดำเนินการในภายหลังดังได้กล่าวไปข้างต้น ในส่วนการควบคุมของรัฐต่อการดำเนินการของวัดและชุมชนเองก็เป็นไปในลักษณะเดียวกัน โดยวัดขนาดใหญ่จะมีการควบคุมที่เข้มงวดมากกว่า ส่วนในวัดขนาดเล็กหรือวัดที่มีความสำคัญรองลงมาจะมีการเข้าไปดำเนินการโดยกรมศิลปากรเป็นครั้งคราวแต่ยังคงพบ

การบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโดยการตัดสินใจของวัดและชุมชนเองอยู่มาก นอกจากนี้ การดำเนินการโดยรัฐมักจะทำเป็นโครงการขนาดใหญ่ คือเป็นการดำเนินการต่อสิ่งก่อสร้างที่เป็นโบราณสถานทั้งวัดหรือโบราณสถานส่วนใหญ่ภายในวัด ในขณะที่การดำเนินการโดยวัดและชุมชนในพื้นที่มักเน้นดำเนินการกับสิ่งก่อสร้างที่ละหลัง หรือแม้แต่การดำเนินการเพียงบางส่วนของสิ่งก่อสร้างนั้น

5.7.3 เปรียบเทียบจากประเภทของสิ่งก่อสร้างที่บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย พบว่าในทุกวัดมีความสอดคล้องกัน คือการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยครั้งสำคัญที่มีหลักฐานรายละเอียดมาก (ไม่ว่าจะโดยรัฐหรือวัดและชุมชน) มักจะเป็นการดำเนินการกับอาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ (เช่น อุโบสถและวิหาร) ซึ่งเป็นทั้งองค์ประกอบหลักที่สำคัญของวัดในทางกายภาพ มีความต้องการในการใช้สอยซึ่งจำเป็นต้องมีการบำรุงรักษาให้อาคารสามารถใช้สอยได้ดี และมีประเด็นเรื่องคติความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวข้อง (ในกรณีของการดำเนินการโดยวัดและชุมชนในพื้นที่)

บทที่ 6

บทสรุปและอภิปรายผล

จากข้อสังเกตในการวิเคราะห์ในบทที่ 4 ประกอบกับหลักฐานรายละเอียดแนวคิดจากการศึกษาในบทที่ 5 ทำให้เห็นปัจจัยหลายประการอันเป็นที่มาของการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์ และปรับการใช้สอยที่แตกต่างกัน ในบทนี้จะเป็นการอธิบายปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกวิธีการแต่ละวิธีการก่อนเป็นลำดับแรก จากนั้นจึงเป็นการสรุปเหตุปัจจัยต่าง ๆ ในภาพรวมทั้งหมด

6.1 ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการในแต่ละวิธีการ

6.1.1 ระดับที่ 1 การสงวนรักษาสภาพ

เป็นระดับการแทรกแซงที่น้อย มีที่มาจากแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลเป็นหลัก และถูกใช้มากขึ้นเรื่อย ๆ ในระยะหลัง มีรายละเอียดของวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

6.1.1.1 การสงวนรักษาสภาพเดิม (วิธีการ 1-ก)

เป็นแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสมัยใหม่ที่มีที่มาจากแนวคิดแบบตะวันตกโดยตรง (preservation) ที่เน้นการสงวนรักษาสภาพเดิมของอาคารไม่ให้เสียหายมากขึ้นและพยายามเก็บรักษาของดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด

วิธีการนี้เริ่มนำมาใช้ในพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยในระยะแรกจะถูกใช้กับโบราณสถานร้างก่อน เช่น พระราชวังหลวง ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกแล้วทรงได้แนวคิดในการเก็บรักษาโบราณสถานเพื่อเป็นหลักฐานทางโบราณคดีจากยุโรป ส่วนวัดมีพระสงฆ์ เริ่มมีแนวคิดที่จะนำวิธีการนี้มาใช้เป็นครั้งแรกโดยกรมศิลปากรในช่วงโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2499-2500 ที่วัดใหญ่ชัยมงคล (แต่ได้ทำจริงปี พ.ศ. 2518) แต่ก็ใช้กับสิ่งก่อสร้างที่มีสภาพเป็นซากโบราณสถานเท่านั้น สาเหตุที่เลือกใช้วิธีนี้เนื่องจากงบประมาณมีจำกัด ซึ่งจากแนวคิดของรัฐบาลในสมัยนั้น หากมีงบประมาณเพียงพอก็จะปฏิสังขรณ์อย่างเต็มรูปแบบ อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าการดำเนินการด้วยวิธีการนี้จะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในยุคหลัง ด้วยแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากรที่เป็นไปตามแนวทางสมัยใหม่มากขึ้น

การเสริมความมั่นคงแข็งแรงกับสิ่งก่อสร้างที่มีสภาพเกือบเป็นซาก ถือเป็นแนวคิดคล้ายกัน โดยจะเป็นการเสริมโครงสร้างเสาและคานคอนกรีตเสริมเหล็กเข้าไปในโครงสร้างก่ออิฐถือปูนเดิม มักจะเป็นการดำเนินการโดยวัดและชุมชนในพื้นที่ เช่นการสงวนรักษาสภาพวิหารพระ

นอน วัดสามวิหาร ในปี พ.ศ. 2527 เหตุผลที่เลือกใช้วิธีนี้มาจากงบประมาณที่จำกัดเช่นกัน ซึ่งเจตนาเป็นการป้องกันการพังทลายมากกว่าความต้องการเก็บรักษาของดั้งเดิม

การนำมาใช้กับสิ่งก่อสร้างที่มีสภาพสมบูรณ์ ในระยะแรกจะเป็นการใช้กับบางส่วนอย่างงานศิลปกรรมสำคัญก่อน เช่นการอนุรักษ์จิตรกรรมภายในพระอุโบสถ วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2513 เพื่อการรักษาฝีมือช่างและคุณค่าของดั้งเดิมที่ทำทดแทนไม่ได้ ต่อมาเมื่อมีการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างเข้มข้นมากขึ้นก็เริ่มขยายขอบเขตขึ้น เช่นการดำเนินการที่อาคารบางหลังในวัดพุทไธศวรรย์ในปี พ.ศ. 2551 โดยเป็นการป้องกันความเสียหายเพิ่มเติมหลังจากเหตุการณ์อุทกภัย และสิ่งก่อสร้างเพิ่งได้รับการปฏิสังขรณ์ไปไม่นาน ยังไม่มีความเสียหายเกิดขึ้นมาก

การสงวนรักษาสภาพนับเป็นวิธีการที่สามารถรักษาคุณค่าความแท้ดั้งเดิม (authenticity) ของสิ่งก่อสร้างไว้ได้มากที่สุดหากเทียบกับวิธีการอื่น อย่างไรก็ตามหากเป็นการเสริมความมั่นคงแข็งแรงโดยขาดการออกแบบที่ีอาจทำให้อาคารเสียความเป็นองค์รวม (integrity) อย่างมาก เช่นการมีโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กเข้าไปแทรกอยู่ในโครงสร้างเดิมและมองเห็นได้อย่างชัดเจน

การสงวนรักษาสภาพเกือบทั้งหมดดำเนินการโดยกรมศิลปากร ซึ่งมีข้อควรระวังในการจะทำให้สิ่งก่อสร้างหลังการดำเนินการมีลักษณะเป็นโบราณสถานร้าง (dead monument) มากขึ้น จากการลดบทบาทของวัดและชุมชนต่อซากโบราณสถานซึ่งอาจเคยมีการสักการะบูชาอยู่ก่อน (เช่นเคยมีการห่มผ้าองค์เจดีย์ การตั้งแท่นบูชา เป็นต้น) รวมถึงในบางกรณีที่มีการต่อเติมมากเกินไปจนดูเป็นของใหม่โดยไม่จำเป็น

6.1.1.2 การสงวนรักษาสภาพโดยรื้อส่วนต่อเติม (วิธีการ 1-ข)

เป็นวิธีการที่ถูกนำมาใช้ในพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาในเวลาใกล้เคียงกับการสงวนรักษาสภาพอย่างเดียว (วิธีการ 1-ก) โดยถูกใช้กับโบราณสถานร้างก่อนเช่นกัน เช่นการรื้อส่วนต่อเติมบนพระที่นั่งสรรเพชญปราสาทในพระราชวังหลวง (ที่ต่อเติมในสมัยรัชกาลที่ 4 และยังไม่แล้วเสร็จ) เพื่อให้เหลือแต่ของดั้งเดิมจากสมัยอยุธยา

ในระยะต่อมา กรมศิลปากรนำวิธีการนี้มาใช้อยู่บ้าง เช่นการดำเนินการที่วิหารหลวง วัดใหญ่ชัยมงคล ในช่วงปี พ.ศ. 2522-2525 และจะเห็นการนำมาใช้มากขึ้นในช่วงหลังจากมีแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เช่นการดำเนินการที่วิหารหลวง วัดเชิงท่า ในปี พ.ศ. 2540 โดยสิ่งก่อสร้างที่ถูกรื้อออกจะเป็นสิ่งก่อสร้างในยุคใกล้ที่สร้างทับบนซากโบราณสถานที่ขาดช่วงของการใช้สอยไปแล้ว จึงทำให้ขาดความเป็นองค์รวม (integrity) ตั้งแต่แรก ดังนั้นการรื้อออกจะทำให้โบราณสถานดูมีความเป็นองค์รวมมากขึ้น

สิ่งก่อสร้างที่ถูกดำเนินการด้วยวิธีการนี้ทั้งหมดเป็นอาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ เช่น อุโบสถและวิหาร อาคารเหล่านี้มีพระพุทธรูปประธานซึ่งปรากฏว่าในหลายกรณี (เช่น

การดำเนินการที่วิหารหลวง วัดเชิงท่าในปี พ.ศ. 2540) ได้ทำการรื้อเฉพาะตัวอาคารแต่ยังคง พระพุทธรูปประธานไว้ (ซึ่งเป็นของต่อเติมสมัยหลังเช่นกัน) นับเป็นการเก็บคุณค่าทางวัฒนธรรมไว้ (พระพุทธรูปมีสถานะเป็นปูชนียวัตถุซึ่งไม่ควรถูกทำลาย ตามแนวคิดแบบจารีต) และทำให้อาคาร ยังคงใช้สอยแบบดั้งเดิม (การสักการะ) ได้อยู่ แม้จะไม่มีหลังคาคลุมก็ตาม

6.1.2 ระดับที่ 2 การปฏิสังขรณ์

เป็นระดับการแทรกแซงที่ถูกใช้ดำเนินการมากที่สุดตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มีพื้นฐานมาจากแนวคิดแบบจารีต ในขณะที่ระยะหลังแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสมัยใหม่ก็มีบทบาทมากขึ้นต่อการปฏิสังขรณ์ ดังรายละเอียดจำแนกตามวิธีการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

6.1.2.1 การปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (วิธีการ 2-ก)

เป็นวิธีการแบบจารีตที่มีมาแต่เดิมในพื้นที่นครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา และที่อื่น ๆ สังเกตได้จากคำว่า “บูรณะ” มีความหมายโดยรากศัพท์หมายถึงการทำให้สมบูรณ์ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับวิธีการนี้มากที่สุด และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าหลังจากทำการบูรณปฏิสังขรณ์แล้ว (ด้วยวิธีการใดก็ตาม) ปูชนียวัตถุหรือถาวรวัตถุ นั้น ๆ จะต้องมีสภาพสมบูรณ์ซึ่งจะทำให้สิ่งก่อสร้างมีความมั่นคงถาวรและสวยงาม นำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธาในทางศาสนา

ในสมัยจารีต วิธีการนี้มักถูกใช้กับสิ่งก่อสร้างที่มีสภาพความเสียหายไม่มากนัก สามารถทำให้มีสภาพสมบูรณ์เหมือนเดิมได้ไม่ยาก แต่หากสภาพความเสียหายมากอาจถูกพิจารณาแก้ไขลักษณะบางอย่างไปตามสมัยนิยม (วิธีการ 2-ข) หรือการรื้อสร้างใหม่แทน (วิธีการ 4-ข) ตามแนวคิดของการสร้างสิ่งที่ดีที่สุด (นัยหนึ่งคือทันสมัยที่สุด) เป็นการบูชาและเจริญศรัทธาในพระพุทธศาสนา

การดำเนินการในสมัยจารีตจะทำให้มีสภาพสมบูรณ์ตามรูปแบบ ณ ขณะนั้นเท่านั้น จะไม่ย้อนกลับไปเป็นรูปแบบสมัยอื่นที่เคยเป็นในอดีต (stylistic restoration) แต่ในยุคหลัง การดำเนินการโดยกรมศิลปากรอาจมีการย้อนกลับไปเป็นรูปแบบในยุคใดยุคหนึ่งในอดีตที่ถูกต้องกว่ามีความเป็นของแท้ดั้งเดิม (authenticity) มากกว่าด้วย เช่นการปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ประธาน วัดศาลापูนวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2558 ได้ลอกชั้นสีทองที่ถูกทาในยุคหลังออก แล้วทำให้เป็นผิวปูนดำสีขาวแบบดั้งเดิม

ในสมัยหลัง โดยเฉพาะหลังจากมีแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนา นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา มักเป็นการดำเนินการโดยกรมศิลปากร โดยใช้ดำเนินการกับสิ่งก่อสร้างที่มีสภาพความเสียหายน้อยมากซึ่งสามารถทำให้มีสภาพสมบูรณ์ได้โดยไม่ต้องต่อเติมหรือแก้ไขส่วนตกร่างมาก เช่นการปฏิสังขรณ์พระวิหาร วัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2549 หรือใช้กับสิ่งก่อสร้างที่ไม่ได้มีงานศิลปกรรมตกแต่งที่มีคุณค่าเป็นพิเศษ (ไม่ได้มีลวดลายปูนปั้น ภาพ

จิตรกรรม ฯลฯ) โดยอาจใช้แนวคิดตั้งต้นจากวิธีการ 2-ค แต่เนื่องจากไม่มีส่วนที่ต้องสงวนรักษาสภาพ จึงมีลักษณะเป็นวิธีการ 2-ก ไปโดยปริยาย เช่นการปฏิสังขรณ์กำแพงแก้วพระอุโบสถ วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2548

วิธีการนี้ถูกดำเนินการอยู่เสมอจากทุกภาคส่วน และมีความถี่ในการดำเนินการที่บ่อยครั้ง เนื่องจากเป็นวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์แบบดั้งเดิมวิธีหนึ่ง และเป็นวิธีการแบบจารีตวิธีการเดียวที่กรมศิลปากรยังคงยอมรับและใช้อยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากไม่ส่งผลกระทบต่อรูปแบบดั้งเดิม และหากเป็นการดำเนินการโดยกรมศิลปากรจะพยายามคงชนิดของวัสดุต่าง ๆ ให้เหมือนเดิมที่สุด หรือแก้ไขวัสดุที่มาจาก การปฏิสังขรณ์ครั้งก่อนหน้าที่ไม่ใช่ของดั้งเดิม เช่นการสกัดผิวปูนซีเมนต์ออกแล้วฉาบใหม่ด้วยปูนดำ ในการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2557 ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวทำให้สิ่งก่อสร้างมีความเป็นองค์รวม (integrity) แต่จะขาดความแท้ (authenticity) ในแง่ตัวชิ้นส่วนวัสดุที่มีอยู่เดิมเท่านั้น

6.1.2.2 การปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (วิธีการ 2-ข)

เป็นวิธีการแบบจารีตที่มีมาแต่เดิมในพื้นที่นครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยาเช่นกัน โดยในสมัยจารีต การบูรณปฏิสังขรณ์จะเป็นไปตามพระราชนิยมหรือความนิยมในช่วงนั้น เนื่องจากแนวคิดในการสร้างสิ่งที่ดีที่สุดในเพื่อการบูชาและเจริญศรัทธาในพระพุทธศาสนา หากมีสิ่งที่ถูกมองว่าดีกว่าเดิม เช่น ลวดลายประดับตกแต่ง หรือวัสดุใหม่ที่มีมูลค่ามาก ก็อาจถูกนำมาใช้แทนรูปแบบเดิม เช่นการปูพื้นพระอุโบสถ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ด้วยหินอ่อนจากอิตาลีในสมัยรัชกาลที่ 5

ในสมัยหลัง โดยเฉพาะช่วงหลังจากมีแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับลวดลายหรือรูปทรงจะน้อยลงมากจากการควบคุมด้านการอนุรักษ์โบราณสถานที่เข้มข้นขึ้น แต่การทำสิ่งก่อสร้างด้วยสีที่ไม่เหมือนสีเดิมจะถูกดำเนินการมากขึ้นอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นการดำเนินการโดยวัดหรือชุมชนในพื้นที่ สาเหตุมาจากระบบอุตสาหกรรมสามารถผลิตสีได้หลากหลายมากขึ้นกว่าเดิมและจัดหามาใช้ได้ไม่ยากนัก รวมถึงเป็นทางออกของการหาวิธีการตกแต่งที่ใหม่และดีที่สุดในตามรสนิยมของวัดและชุมชน (หรือแนวคิดส่วนบุคคลของผู้ดำเนินการ) เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาตามแนวคิดแบบจารีต เนื่องจากทำได้ง่าย และเป็นวิธีการเดียวที่วัดยังคงพอดำเนินการได้ในยุคที่การเปลี่ยนแปลงด้านลวดลายหรือรูปทรงถูกควบคุมมากขึ้นจากกรมศิลปากร

ในปัจจุบันยังคงพบการดำเนินการในวิธีการนี้อยู่มาก และไม่มีแนวโน้มลดลง โดยเฉพาะในวัดที่มีกำลังทรัพย์มากหรือไม่ได้ถูกควบคุมอย่างใกล้ชิด ซึ่งเป็นปัญหาต่อความแท้ดั้งเดิม (authenticity) และความเป็นองค์รวม (integrity) ของสิ่งก่อสร้างอย่างมาก อย่างไรก็ตามหากตีความความเป็นของแท้ (authenticity) ในแง่วัฒนธรรมการทำนุบำรุงศาสนสถานในบริบทแบบ

จารีต อาจนุโลมการเปลี่ยนวัสดุบางประเภทที่เป็นวัสดุแบบดั้งเดิมเช่นการปิดทอง ซึ่งเป็นวิธีการที่ถูกใช้ดำเนินการมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว

6.1.2.3 การปฏิสังขรณ์บางส่วน (วิธีการ 2-ค)

เป็นวิธีการที่มาจากแนวคิดของกรมศิลปากร โดยเป็นการพยายามผสมผสานแนวคิดสากลและแนวคิดแบบจารีตของไทยเข้าด้วยกัน โดยมองว่าองค์ประกอบบางส่วนของโบราณสถานที่เป็นงานศิลปกรรมที่มีคุณค่าเป็นพิเศษควรได้รับการอนุรักษ์ไว้ตามสภาพเดิมซึ่งถือเป็นการรักษาความแท้ด้านกรรมวิธีและมีชื่อเสียงซึ่งที่ไม่สามารถทำทดแทนได้ ในขณะที่ส่วนอื่น ๆ ของสิ่งก่อสร้างนั้นยอมให้ปฏิสังขรณ์ให้สมบูรณ์ได้ตามความเหมาะสมและความจำเป็น

วิธีการนี้เริ่มถูกนำมาใช้โดยกรมศิลปากรในช่วงเริ่มต้นโครงการบูรณะโบราณสถานแบบสมัยใหม่ เช่นโครงการบูรณปฏิสังขรณ์ตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทธไสยาสน์ ในปี พ.ศ. 2500 (ดำเนินการจริงในปี พ.ศ. 2512) ที่สงวนรักษาสภาพภาพจิตรกรรมเก่าไว้เหมือนเดิม ปฏิสังขรณ์เฉพาะผิวอาคารและโครงสร้างให้สมบูรณ์ ป้องกันการรั่วของน้ำฝน แต่ไม่ทำส่วนตกแต่งที่หายไปแล้ว (เช่นเครื่องลายอง) ขึ้นใหม่

ในช่วงหลังจากมีแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา กรมศิลปากรใช้วิธีการนี้เป็นหลักสำหรับการดำเนินการกับโบราณสถานที่ยังมีการใช้สอยและมีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ ดังจะเห็นได้จากแนวทางที่ปรากฏในรายงานการบูรณะโบราณสถานหลายแห่ง ทั้งนี้ในโบราณสถานบางแห่งอาจไม่ได้มีงานศิลปกรรมที่มีคุณค่าเป็นพิเศษ (เช่น กำแพงแก้ว) การดำเนินการจึงมีลักษณะเหมือนวิธีการปฏิสังขรณ์ให้สมบูรณ์ (วิธีการ 2-ก) ทุกประการ

ในหลายกรณี พบความพยายามในการทำให้ส่วนที่ปฏิสังขรณ์ใหม่กลมกลืนกับงานศิลปกรรมที่สงวนรักษาสภาพ โดยการใช้สีหรือวัสดุที่ไม่เหมือนแบบดั้งเดิม เช่นการปฏิสังขรณ์อุโบสถ วัดเกาะแก้วเกษารามในปี พ.ศ. 2556-2557 ที่มีการทาสีเครื่องลายองที่ทำใหม่ด้วยสีดำ (ของเดิมควรเป็นงานปิดทอง) ทั้งนี้เพื่อให้กลมกลืนกับส่วนอื่น ๆ เช่นลายหน้าบันปูนปั้นที่ทำการสงวนรักษาสภาพ เป็นการรักษาความเป็นองค์รวม (integrity) ของอาคาร และเป็นการทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างของเดิมกับของที่ทำใหม่ ตามหลักการของแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลที่จะไม่ปลอมแปลงหลักฐานทางโบราณคดี

6.1.2.4 การปฏิสังขรณ์โดยรี้อแล้วทำใหม่แบบเดิม (วิธีการ 2-ง)

เป็นวิธีการที่เริ่มถูกใช้ในสมัยรัชกาลที่ 5 ในช่วงการรับแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสมัยใหม่จากตะวันตก จากแนวคิดที่ต้องการรักษารูปแบบที่เป็นของแท้ดั้งเดิมของโบราณสถาน โดยถูกใช้ดำเนินการครั้งแรกที่พระอุโบสถ วัดสุวรรณาการารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2441-2452 เนื่องจากผนังอาคารทรุดตัวแยกจากกันมาก จำเป็นต้องเสริมฐานรากบริเวณมุมผนัง จึง

ต้องรื้อบางส่วนออกทำใหม่ แต่มีความพยายามทำให้เหมือนเดิมที่สุดโดยมีการบันทึกสภาพไว้โดยละเอียดก่อนดำเนินการ การบันทึกสภาพในครั้งนั้นเน้นที่ภาพจิตรกรรมซึ่งถือเป็นงานศิลปกรรมที่มีคุณค่าพิเศษที่ต้องรักษาไว้ เช่นเดียวกับแนวคิดของกรมศิลปากรในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมาวิธีการนี้ก็ถูกใช้ไม่มากนัก เนื่องจากความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีการก่อสร้าง ทำให้มีวิธีการอื่นที่สามารถเสริมความมั่นคงโดยรักษาความแท้ดั้งเดิมของอาคารได้ดีกว่า (เช่น วิธีการ 1-ก และ 2-ค) โดยตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นโครงการบูรณะโบราณสถานแบบสมัยใหม่ พบว่าวิธีการนี้จะถูกใช้กับสิ่งก่อสร้างประเภทกำแพงเท่านั้น เช่นการสร้างซุ้มประตูใหม่เป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กโดยมีรูปแบบเหมือนหรือคล้ายของเดิม โดยทั้งหมดเป็นการดำเนินการของวัดและชุมชนในพื้นที่

6.1.2.5 การเปลี่ยนชั้นใต้ดินเป็น ค.ส.ล. (วิธีการ 2-จ)

เป็นวิธีการที่เกิดขึ้นในช่วงเริ่มต้นโครงการบูรณะโบราณสถานแบบสมัยใหม่หรือก่อนหน้านั้นไม่นานนัก (คอนกรีตเสริมเหล็กเข้ามาสู่ประเทศไทยประมาณ พ.ศ. 2450 และในระยะแรกถูกใช้เฉพาะกับพระราชวังก่อน) ด้วยเหตุผลด้านวัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้าง ที่สามารถทำให้สิ่งก่อสร้างคงทนถาวรขึ้นกว่าระบบโครงสร้างแบบเดิม

การดำเนินการทั้งหมดถูกใช้กับอาคารที่มีใต้ดิน เช่น ศาลาหรือกุฏิ ไม่ว่าจะ เป็นเครื่องไม้หรือเครื่องก่อ ซึ่งไม่ถึงเป็นปูชนียวัตถุ และไม่ได้เป็นที่ประดิษฐานปูชนียวัตถุใด ๆ จึงถือเป็นสิ่งก่อสร้างที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้มากหากมองจากกรอบแนวคิดแบบจารีต การดำเนินการจึงคำนึงถึงการใช้สอยและความมั่นคงถาวรเป็นสำคัญ เช่นการดำเนินการที่ศาลาการเปรียญและศาลาประกอบ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2511-2512 การใช้คอนกรีตเสริมเหล็กเป็นส่วนชั้นใต้ดินหรือส่วนฐานของอาคารนับว่าเป็นการยืดอายุและเพิ่มความมั่นคงถาวรของอาคารได้มาก ปัจจุบันยังคงพบเห็นได้ทั่วไปในอยุธยา โดยเฉพาะกับอาคารรูปแบบเรือนไทยเครื่องสับ เช่นกุฏิวัดต่าง ๆ ทั้งที่เป็นโบราณสถานและที่ยังมีอายุไม่มาก กล่าวได้ว่าในปัจจุบันแทบไม่เหลือกุฏิไม้ที่มีส่วนชั้นใต้ดินเป็นโครงสร้างไม้แล้ว และนับว่าเป็นการเสียความแท้ดั้งเดิม (authenticity) ไปในเชิงวัสดุและโครงสร้าง และเสียความเป็นองค์รวม (integrity) อย่างมาก

6.1.3 ระดับที่ 3 การปรับการใช้สอย

การเปลี่ยนแปลงอาคารโดยจุดประสงค์ด้านการใช้สอยมีมาตั้งแต่สมัยจารีต ในระยะหลังการปรับการใช้สอยก็ยังมีอยู่อย่างต่อเนื่องและหลากหลายวิธีการมากขึ้น ทั้งโดยอิทธิพลจากแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลและปัจจัยอื่น ๆ ดังรายละเอียดในวิธีการต่าง ๆ ต่อไปนี้

6.1.3.1 การต่อเติมหลังคานอกอาคาร (วิธีการ 3-ก)

เป็นวิธีการปรับการใช้สอยที่ถูกใช้ดำเนินการมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยรูปแบบที่ปรากฏเป็นแบบแผนจะพบได้กับอุโบสถและวิหารในสมัยอยุธยาตอนปลายที่เป็นอาคารทรงตึกหรืออิทธิพลตะวันตก ซึ่งเดิมไม่มีพื้นที่มุขหน้าของอาคารไว้ใช้สอย เป็นพื้นที่เปลี่ยนผ่านก่อนเข้าสู่ภายในอาคาร และไม่มีชายคากันฝนสาดเข้าประตูอาคาร จึงเกิดการต่อหลังคาจากผนังด้านสกัดลาดลงมาทางด้านหน้าอาคาร ทำให้ชายคาด้านหน้าจะค่อนข้างต่ำ เรียกว่าหลังคาจันทับ มีการทำฐานส่วนมุขหน้านี้สูงขึ้นจากพื้นดินเล็กน้อย มีบันไดขึ้นจากด้านข้าง ตัวอย่างเช่น อุโบสถ วัดตึก ที่มีภาพถ่ายราวสมัยรัชกาลที่ 5 ยืนยันว่ามีการดำเนินการมาก่อนหน้านั้นนานแล้ว

การต่อหลังคาคลุมพื้นที่นอกอาคารยังคงมีการดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน และถูกใช้กับอาคารหลากหลายประเภท แต่อาจเปลี่ยนรูปแบบของหลังคาไป โดยที่พบได้บ่อยในปัจจุบันมักจะเป็นหลังคามุงแผ่นเหล็กชุบสังกะสี โครงสร้างเหล็ก ลักษณะกึ่งชั่วคราว ในรูปทรงที่หลากหลาย โดยมักใช้พื้นที่ดังกล่าวสำหรับจุดรูปเทียนเพื่อการสักการบูชา การปิดทองพระพุทธรูป หรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่มีความต้องการพื้นที่หลังคาคลุมเพื่อจุดคนจำนวนมากขึ้น เช่น การต่อเติมพื้นที่ต่อเนื่องกับพระวิหารหลวง พระอุโบสถ และพระวิหารเขียน วัดพนัญเชิงวรวิหาร ที่ทำมาหลายครั้งและยังคงดำเนินการเพิ่มเติมอย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน (พ.ศ. 2560) โดยทำให้สามารถเดินเชื่อมต่อระหว่างอาคารทั้ง 3 หลังและพื้นที่โดยรอบได้โดยมีหลังคาคลุม

6.1.3.2 การต่อเติมหลังคาคลุมซากอาคาร (วิธีการ 3-ข)

เกิดขึ้นในสมัยเริ่มต้นการอนุรักษ์โบราณสถานโดยกรมศิลปากร หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย โดยในยุคแรกเกิดขึ้นจากความต้องการใช้สอยอาคารเดิมที่เป็นซาก แต่อาจไม่มีกำลังทรัพย์เพียงพอในการบูรณปฏิสังขรณ์ จึงพบเห็นเป็นการต่อเติมโครงสร้างหลังคามุงแผ่นเหล็กชุบสังกะสีแบบกึ่งชั่วคราวภายในซากอาคารเดิม โดยไม่ได้แก้ไขตัวซากเดิม เช่น การปรับการใช้สอยอุโบสถ วัดภูเขาทอง ในปี พ.ศ. 2500

สิ่งก่อสร้างที่ถูกดำเนินการด้วยวิธีการนี้เกือบทั้งหมดเป็นอุโบสถ ซึ่งจำเป็นต้องมีการใช้สอยในการประกอบสังฆกรรมที่มีข้อกำหนดให้ทำในเขตพัทธสีมา (แต่ละวัดจะมีได้เพียงแห่งเดียว) เนื่องจากการย้ายเขตพัทธสีมาเป็นเรื่องยุ่งยากและอาจมีความหลังหรือความศักดิ์สิทธิ์น้อยกว่าพัทธสีมาเดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในขณะที่อาคารอื่นที่เป็นซากมักไม่ปรากฏความพยายามในการปรับการใช้สอยมากนัก มีเพียงอาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุไม่กี่หลัง เช่น การปรับการใช้สอยวิหารหลวง วัดเชิงท่า ในปี พ.ศ. 2529

ในสมัยต่อมาวิธีการนี้ถูกใช้โดยกรมศิลปากร ด้วยเหตุผลที่ต่างออกไปซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานที่ต้องการเก็บรักษาซากอาคารที่เป็นของแท้ดั้งเดิมไว้ จึงควบคุมการบูรณปฏิสังขรณ์ของวัดโดยใช้วิธีการนี้แทน เช่น การดำเนินการที่อุโบสถ วัดใหญ่ชัยมงคล

ในปี พ.ศ. 2522 ซึ่งใช้วิธีต่อเติมโครงสร้างเป็นอุโบสถหลังใหม่โดยมีขนาดเล็กกว่าอุโบสถหลังเดิม และยังคงเก็บรักษาซากผนังเดิมไว้ได้

ต่อมา ในสมัยนครประวัติศาสตร์และมรดกโลก ไม่ค่อยพบเห็นการดำเนินการด้วยวิธีการนี้แล้ว ทั้งนี้เนื่องจากทุกวัดที่มีความต้องการใช้ซากอาคารเก่า กรมศิลปากรได้ดำเนินการด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่งไปแล้ว แต่อย่างไรก็ตามวิธีการนี้ก็ไม่ได้หายไปอย่างสิ้นเชิง โดยปรากฏว่าในการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานวัดพระนอน (วัดร้าง) ของกรมศิลปากรในปี พ.ศ. 2559-2560 ก็มีการสร้างหลังคาคลุมองค์พระนอนซึ่งได้รับการปฏิสังขรณ์ใหม่ ด้วยวิธีการนี้ด้วย

อย่างไรก็ตาม วิธีการนี้เป็นวิธีการที่ทำให้เกิดปัญหาต่อความเป็นองค์รวม (integrity) ค่อนข้างมาก แม้จะเป็นการดำเนินการโดยกรมศิลปากรก็ตาม เช่น การปรับการใช้สอย อุโบสถ วัดธรรมิกราช ที่ทำให้รูปแบบอาคารเปลี่ยนไปไม่กลมกลืนกับอาคารอื่นภายในวัด รวมถึงไม่กลมกลืนกับตัวซากอาคารเดิมด้วย แม้จะรักษาความแท้ (authenticity) ในด้านวัสดุของซากอาคารเดิมได้ก็ตาม

6.1.3.3 การปฏิสังขรณ์รูปเคารพบนซากอาคาร (วิธีการ 3-ค)

เป็นวิธีการที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับช่วงโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2499 เช่นที่วัดใหญ่ชัยมงคล เนื่องจากพระพุทธรูปถือเป็นปูชนียวัตถุตามแนวคิดแบบจารีต จึงมีความพยายามปฏิสังขรณ์เพื่อให้อยู่ในสภาพดีและควรค่าแก่การสักการะ แต่เดิมการปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปจะเกิดขึ้นพร้อมกับการบูรณปฏิสังขรณ์อาคารที่เป็นที่ประดิษฐานเพื่อรักษาองค์พระพุทธรูปให้มีสภาพดี หรืออาจปฏิสังขรณ์เฉพาะพระพุทธรูปก่อนตามกำลังทรัพย์ที่มี แล้วจึงบูรณปฏิสังขรณ์ตัวอาคารต่อไปในภายหลัง เช่นกรณีการปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปจำนวนมากในวัดใหญ่ชัยมงคลในช่วงปี พ.ศ. 2499-2508 โดยกรมศิลปากรได้เข้ามาควบคุมในเวลาต่อมาเนื่องจากการดำเนินการเกิดขึ้นหลังการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดยกรมศิลปากรทำการรื้อส่วนต่อเติมอาคารที่วิหารหลวง (ที่ยังไม่เสร็จ) ออก คงเหลือไว้เฉพาะพระพุทธรูปที่ปฏิสังขรณ์แล้ว

การดำเนินการลักษณะนี้เกิดขึ้นมาตลอดจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธรูปตามแนวคิดแบบจารีตที่ยังคงมีอิทธิพลอย่างมาก ตัวอย่างเช่นการดำเนินการที่วิหารหลวง วัดธรรมิกราช ในระหว่างปี พ.ศ. 2549-2555 ซึ่งนับเป็นการเปลี่ยนซากโบราณสถานร้าง (dead monument) ให้มีการใช้สอยอีกครั้งหนึ่ง โดยสามารถใช้พื้นที่ในการสักการะรูปเคารพได้เช่นเดียวกับสมัยที่อาคารยังสมบูรณ์ ทั้งนี้เนื่องจากกิจกรรมการสักการะไม่จำเป็นต้องมีการปกคลุมพื้นที่ด้วยหลังคาเสมอไป และสามารถเก็บความแท้ดั้งเดิม (authenticity) ในด้านวัสดุและรูปแบบสถาปัตยกรรมของซากอาคารไว้ได้

6.1.3.4 การปรับการใช้สอยขั้นใต้ถุน (วิธีการ 3-ง)

เกิดขึ้นในสมัยเริ่มต้นการอนุรักษ์โบราณสถานโดยกรมศิลปากร และถูกใช้มากในสมัยนครประวัติศาสตร์และมรดกโลก อย่างไรก็ตาม วิธีการนี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถาน แต่เกิดจากการพัฒนาวัดในยุคหลังที่ทำให้วัดต้องการพื้นที่ใช้สอยเพิ่มเติม เช่น จำนวนพระสงฆ์ที่เพิ่มขึ้น หรือกิจกรรมภายในวัดที่หลากหลายและซับซ้อนขึ้นกว่าวัดในสมัยก่อนหน้า

วิธีการนี้มีลักษณะใกล้เคียงกับการเปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค.ส.ล. (วิธีการ 2-จ) แต่มีการจัดการพื้นที่ชั้นใต้ถุนให้มีการใช้สอยอย่างเต็มรูปแบบ โดยก่อนนั่งทำเป็นห้อง มีการทำพื้นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กป้องกันความชื้น ในบางกรณีมีการติดยกตัวอาคารเดิมให้สูงขึ้นเพื่อให้ความสูงชั้นใต้ถุนเพียงพอต่อการใช้สอย เช่น การปรับการใช้สอยกุฏิ วัดกษัตริยาธิราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2555 ซึ่งเป็นการดำเนินการที่ทำให้สูญเสียความแท้ดั้งเดิม (authenticity) ไปมาก จากสัดส่วนอาคารและสีที่เปลี่ยนไป

สิ่งก่อสร้างที่จะถูกดำเนินการด้วยวิธีการนี้จะเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีชั้นใต้ถุนได้แก่ศาลา กุฏิ และอาคารอื่น ๆ ในเขตสังฆาวาส ซึ่งถูกควบคุมจากกรมศิลปากรน้อย บางหลังอาจไม่ได้ถูกขึ้นทะเบียนโบราณสถานแม้จะมีอายุเกิน 100 ปีแล้วก็ตาม และด้วยกรอบแนวคิดแบบจารีตก็มองอาคารเหล่านี้เป็นถาวรวัตถุทั่วไปที่ไม่มีปูชนียวัตถุประดิษฐานอยู่ ซึ่งถือว่ามิใช่ประโยชน์เพียงการใช้สอยเท่านั้น ไม่ได้เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องรักษารูปแบบเดิมไว้

6.1.4 ระดับที่ 4 การสร้างใหม่

เป็นระดับการแทรกแซงที่ถูกใช้มากในสมัยจารีต และลดน้อยลงอย่างชัดเจนในสมัยหลัง จากอิทธิพลของแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลและการควบคุมของกรมศิลปากร เนื่องจากเป็นระดับการดำเนินการที่ทำให้สิ่งก่อสร้างสูญเสียความแท้ดั้งเดิม (authenticity) ไปเป็นส่วนใหญ่หรือทั้งหมด ในปัจจุบันแทบไม่มีการดำเนินการในระดับนี้แล้ว โดยรายละเอียดปัจจัยต่าง ๆ ในแต่ละวิธีการมีดังต่อไปนี้

6.1.4.1 การรื้อบางส่วนเพื่อขยายอาคาร (วิธีการ 4-ก)

เป็นวิธีการแบบจารีตที่ถูกใช้กับวัดสำคัญโดยเฉพาะพระอารามหลวงเป็นหลัก เนื่องจากจำเป็นต้องได้รับการออกแบบที่มีความซับซ้อนกว่าอาคารในวัดราษฎร์ซึ่งมักมีขนาดเล็ก เช่น การดำเนินการที่พระวิหารหลวง วัดพุทไธสวรรย์ ในสมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นการทำให้อาคารมีขนาดใหญ่โตและสวยงามกว่าเดิม ซึ่งนอกจากจะเป็นไปด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนาแล้วยังมีนัยทางการเมืองในการแสดงความเจริญรุ่งเรืองของราชอาณาจักรด้วย

ตั้งแต่สมัยเริ่มรับแนวคิดสากลในสมัยรัชกาลที่ 5 วิธีการนี้ไม่ถูกใช้อีกต่อไป เนื่องจากเป็นการทำลายรูปแบบดั้งเดิมที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติ และ

ด้วยเหตุที่วิธีการนี้มักถูกดำเนินการโดยราชสำนักมาแต่เดิม เมื่อราชสำนักเปลี่ยนแนวคิดจึงทำให้วิธีการนี้ไม่ถูกดำเนินการอีกต่อไป

6.1.4.2 การสร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (วิธีการ 4-ข)

เป็นวิธีการแบบจารีตที่ถูกใช้บ่อยครั้งมาตั้งแต่สมัยอยุธยา สาเหตุอาจมาจากการพังทลายของสิ่งก่อสร้างเดิมมีมากจนการสร้างขึ้นใหม่ไม่จำเป็นต้องทำตามรูปทรงเดิมแล้ว หรืออาจเกิดจากการจงใจรื้อเพื่อเปลี่ยนรูปแบบใหม่ให้เป็นไปตามความต้องการในขณะนั้น ทั้งนี้ สิ่งก่อสร้างประเภทถาวรวัตถุจะถูกรื้อได้เสมอ ในขณะที่สิ่งก่อสร้างประเภทปูชนียวัตถุน่าจะถูกดำเนินการด้วยวิธีการนี้ต่อเมื่อพังทลายหรือเสียหายอย่างหนักแล้วเท่านั้น

หลังการรับแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลจากตะวันตก การดำเนินการด้วยวิธีการนี้ลดลงอย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากเป็นวิธีการที่ทำลายคุณค่าดั้งเดิมของอาคาร โดยเฉพาะในสมัยนครประวัติศาสตร์และมรดกโลก ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ได้รับการดูแลรักษาค่อนข้างดีและต่อเนื่อง ยากที่จะเกิดการพังทลายได้ และการรื้อสิ่งก่อสร้างเดิมก็ถูกควบคุมอย่างเข้มงวดแล้ว วิธีการนี้จึงไม่ถูกดำเนินการอีกต่อไป หรือจะถูกใช้กับสิ่งก่อสร้างที่มีการดำเนินการด้วยวิธีการนี้ไปก่อนแล้ว เช่นวิหารหลวง วัดบางกะจะ ซึ่งนับว่าคุณค่าความแท้ดั้งเดิมของอาคารได้หายไปหมดตั้งแต่การดำเนินการด้วยวิธีการนี้ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 แล้ว (ทำให้สถานะของอาคารในปัจจุบันไม่นับเป็นโบราณสถานแล้ว) ดังนั้นการดำเนินการด้วยวิธีการนี้ซ้ำในช่วงปี พ.ศ. 2545-2549 จึงเสมือนว่าไม่ได้ทำลายคุณค่าใดเพิ่มอีก อีกทั้งยังเป็นการออกแบบที่สวยงามและเป็นไปตามรูปแบบประเพณี จึงทำให้วัดมีความเป็นองค์รวมมากขึ้นกว่ารูปแบบอาคารก่อนการดำเนินการครั้งนี้

สิ่งก่อสร้างที่จะถูกดำเนินการด้วยวิธีการนี้มักเป็นอาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ เช่น อุโบสถ วิหาร ด้วยเหตุที่ต้องการปกป้องรักษาปูชนียวัตถุไม่ให้เสียหาย รวมถึงการใช้พื้นที่ในการสักการะปูชนียวัตถุนั้น ทั้งนี้ อาคารประเภทอุโบสถจะถูกดำเนินการมากที่สุดเนื่องจากความจำเป็นในการใช้สอยอาคารเพื่อประกอบสังฆกรรม และจำเป็นต้องอยู่ที่เดิมภายในเขตพัทธสีมา ต่างจากวิหารหรืออาคารอื่นที่จะถูกใช้เพื่อการสักการะปูชนียวัตถุเท่านั้นและสามารถไปสร้างใหม่ที่ตำแหน่งอื่นได้ง่ายกว่า

อนึ่ง มีข้อสังเกตว่าในหลายวัด พระพุทธรูปประธานซึ่งเป็นปูชนียวัตถุดั้งเดิมมีรูปแบบศิลปกรรมเก่าแก่กว่าอาคารซึ่งเป็นถาวรวัตถุ ซึ่งสะท้อนว่าในสมัยจารีต การรื้ออาคารเพื่อสร้างใหม่หรือปรับเปลี่ยนรูปแบบสามารถทำได้ตลอดเวลาแต่การสร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่จะสมควรทำต่อเมื่อมีสภาพเสียหายหนักจนไม่สามารถซ่อมแซมได้แล้ว (แนวคิดเดียวกับเจดีย์และปราสาทซึ่งถูกมองเป็นปูชนียวัตถุเช่นเดียวกัน)

6.1.4.3 การก่อพอกสลุบเจดีย์ (วิธีการ 4-ค)

เป็นวิธีการแบบจารีตที่เกิดจากแนวคิดที่มองสถาปัตยกรรมเป็นปูชนียวัตถุ ดังนั้นจึงเป็นการไม่เหมาะสมที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบเจดีย์ด้วยการรื้อเพื่อแก้ไข แต่จะใช้วิธีการก่อพอกให้เป็นรูปแบบตามที่ต้องการโดยยังเก็บรักษาสภาพเดิมขององค์เจดีย์เดิมไว้ในภายใน เช่น การก่อพอกเจดีย์รายวัดพุทธโสธรวรวิหาร ในสมัยอยุธยาตอนปลาย ทำให้ได้รูปแบบเจดีย์ใหม่ที่ใหญ่กว่าเดิม สวยงามกว่าเดิม (ตามความนิยมในยุคสมัย) และมั่นคงแข็งแรง เป็นการทำนุบำรุงปูชนียวัตถุในพระพุทธศาสนาตามความเชื่อแบบจารีต

วิธีการนี้ถูกใช้ดำเนินการเรื่อยมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 เช่น การก่อพอกพระเจดีย์ประธาน วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2406 และตั้งแต่สมัยเริ่มรับแนวคิดสากลในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ก็ไม่ปรากฏการดำเนินการด้วยวิธีการนี้อีกแล้ว

6.2 สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย

จากการศึกษาวัดกรณีศึกษาตัวอย่างในบทที่ 5 และการศึกษาปัจจัยในแต่ละวิธีการดังกล่าวไปข้างต้น สามารถสรุปประเด็นที่เป็นปัจจัยเบื้องหลังที่มีผลต่อการเลือกวิธีการได้ดังต่อไปนี้

6.2.1 คติความเชื่อทางศาสนาแบบจารีต

ประเด็นเรื่องสิ่งสักการบูชาในพระพุทธศาสนา ที่ถูกเรียกว่าปูชนียวัตถุ อันได้แก่สถาปัตยกรรมและพระพุทธรูป นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้แนวคิดในการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยแตกต่างจากสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ที่ถูกเรียกว่าถาวรวัตถุ ในภาพรวมแล้ว ปูชนียวัตถุเป็นสิ่งที่ควรปกป้องรักษาและจะไม่ถูกทำลาย ในขณะที่ถาวรวัตถุบางประเภทที่ใช้ประดิษฐานปูชนียวัตถุ เช่น อุโบสถและวิหาร อาจรื้อ ต่อเติม แก้ไขเปลี่ยนแปลงได้โดยจุดประสงค์หลักคือการป้องกันรักษาปูชนียวัตถุไม่ให้เสียหายและมีสภาพแวดล้อมเหมาะสมแก่การสักการะ ส่วนถาวรวัตถุอื่น ๆ จะถูกมองในเชิงการใช้สอยเท่านั้น การแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือแม้แต่การรื้อทิ้งหากมีสภาพเสียหายมากหรือเพื่อการใช้สอยอื่นจึงสามารถกระทำได้เป็นปกติ

สิ่งก่อสร้างประเภทปูชนียวัตถุ ปรากฏวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์แบบหนึ่งที่เป็นลักษณะเฉพาะ คือการก่อพอกองค์สถาปัตยกรรม เพื่อให้มีขนาดใหญ่ขึ้น มีรูปแบบเปลี่ยนไปตามสมัยนิยม มีลักษณะที่น่าเคารพสักการะมากขึ้นโดยไม่ทำลายสิ่งก่อสร้างเดิมที่อยู่ภายใน (วิธีการ 4-ค) ในสมัยต่อมาหลังจากได้รับแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานสมัยใหม่ วิธีการดังกล่าวไม่ได้ถูกใช้อีก แต่วิธีการอื่นเช่นการปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (วิธีการ 2-ก) และการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (วิธีการ 2-ข) โดยเฉพาะการทาสีที่ต่างไปจากเดิมหรือการปิดทองเพื่อให้ดูมีค่าน่าเคารพสักการะมากขึ้นยังคงถูกใช้อย่างต่อเนื่อง

ในกรณีของอาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ หัวใจสำคัญยังคงอยู่ที่องค์พระพุทธรูปซึ่งเป็นปูชนียวัตถุ ในสมัยจารีตมีวิธีการหลากหลายที่ผูกใช้กับอาคาร เช่นการรื้อบางส่วนแล้วต่อเติมให้มีขนาดใหญ่ขึ้น (วิธีการ 4-ก) การสร้างใหม่ทั้งอาคาร (วิธีการ 4-ข) เป็นต้น แต่สังเกตได้ว่าองค์พระพุทธรูปมักเป็นองค์เดิมที่จะไม่ถูกทำลาย ในสมัยต่อมาเมื่อมีแนวความคิดอนุรักษ์โบราณสถานสมัยใหม่ วิธีการเหล่านี้เริ่มหายไปและเน้นการรักษารูปแบบเดิมเป็นหลัก ไม่ว่าจะสงวนรักษาสภาพเดิม (วิธีการ 1-ก) หรือปฏิสังขรณ์ (เช่นวิธีการ 2-ก และ 2-ค) แต่หัวใจสำคัญของอาคารคือพระพุทธรูปก็ยังถูกดำเนินการด้วยแนวคิดแบบจารีต โดยจะเห็นได้ชัดในอาคารที่เป็นซาก ซึ่งถูกปรับการใช้สอยเป็นพื้นที่สักการะด้วยการปฏิสังขรณ์เฉพาะพระพุทธรูป (วิธีการ 3-ค) หรือการต่อเติมโครงสร้างหลังคาเพื่อป้องกันพระพุทธรูปจากแดดฝน (วิธีการ 3-ข)

นอกจากประเด็นเรื่องปูชนียวัตถุแล้ว ข้อบัญญัติทางศาสนาในเรื่องเขตพัทธสีมาซึ่งสัมพันธ์กับกิจกรรมภายในวัดคือการประกอบสังฆกรรม ก็มีบทบาทอย่างมากต่อการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย โดยจะเห็นได้ว่าแท่นหรือซุ้มเสมาเป็นองค์ประกอบที่ถูกเปลี่ยนแปลงน้อยมาก เนื่องจากเป็นสิ่งที่จะต้องถาวรมั่นคงเพื่อระบุงอบเขตพัทธสีมาได้ตลอดเวลา การรื้อสร้างใหม่หรือการย้ายตำแหน่งพัทธสีมาเป็นเรื่องยุ่งยากเนื่องจากต้องมีการทำพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง (เช่นการสวดถอนและผูกพัทธสีมาใหม่) และเนื่องจากแต่ละวัดจะมีพัทธสีมาได้เพียงแห่งเดียว จึงเท่ากับเป็นการบังคับให้อุโบสถจำเป็นต้องอยู่ที่ตำแหน่งเดิมมาโดยตลอด อุโบสถจึงเป็นอาคารที่ถูกบูรณปฏิสังขรณ์ในยุคหลังมากกว่าอาคารประเภทอื่นที่คล้ายกันเช่นวิหารหรือมณฑป เนื่องจากความจำเป็นในการใช้สอยที่เกิดขึ้น (สังฆกรรม) ที่ต้องอยู่ที่เดิม จึงมีความต้องการพื้นที่ใช้สอยที่สมบูรณ์ มีหลังคากันแดดกันฝนมากกว่าอาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุอื่นที่มีประเด็นเพียงการสักการะพระพุทธรูป

ด้วยเหตุดังกล่าว คติความเชื่อทางศาสนาจึงทำให้เกิดการรับรู้ที่ต่างกันต่อสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ทำให้สามารถแบ่งประเภทสิ่งก่อสร้างออกได้เป็นหลายประเภทซึ่งจะมีผลต่อการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่แตกต่างกันดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว

6.2.2 แนวความคิดอนุรักษ์โบราณสถานสมัยใหม่จากตะวันตก

ราวสมัยรัชกาลที่ 5 แนวความคิดอนุรักษ์โบราณสถานสมัยใหม่จากตะวันตกเริ่มแพร่เข้าสู่ประเทศไทยผ่านชนชั้นนำก่อน เกิดความพยายามในการเก็บรักษาสถาปัตยกรรมเดิมไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เริ่มมีนิยามของสิ่งก่อสร้างที่เป็น “โบราณสถาน” เกิดขึ้นเพิ่มเติมจากในอดีตที่มีเพียงแค่ปูชนียวัตถุและถาวรวัตถุ

ในระยะแรก การเก็บรักษาสถาปัตยกรรมเดิมเน้นไปที่รูปทรงและรูปแบบดั้งเดิม รวมถึงงานศิลปกรรมสำคัญ แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับวัสดุดั้งเดิม เช่นการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2441 ที่พยายามเก็บรักษาภาพจิตรกรรมฝาผนังของเดิมใน

แนวคิดแบบสมัยใหม่ แต่ในส่วนพื้นอาคารมีการเปลี่ยนวัสดุจากกระเบื้องดินเผาเป็นหินอ่อน และมีการใช้ปูนซีเมนต์ในการก่อสร้าง เป็นต้น

การเข้าร่วมในองค์กระระดับนานาชาติอย่างสันนิบาตชาติหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 นำมาซึ่งพันธกรณีจากกฎบัตรเอเธนส์ ทำให้เริ่มมีการขึ้นทะเบียนโบราณสถานในพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2478 เป็นต้นมา เริ่มมีการทำงานด้วยหลักวิชาการ โบราณคดีสากลมากขึ้น แต่กับวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาแทบไม่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดนี้เลย จนกระทั่งถึงช่วงปี พ.ศ. 2499 ที่เริ่มต้นโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งรัฐบาลเริ่มเข้าไปดำเนินการในวัดมีพระสงฆ์โดยตรงด้วย เช่นวัดธรรมิกราช และวัดหน้าพระเมรุราชิการาม แม้ด้วยเหตุผลทางการเมืองบางประการจะทำให้การทำงานของรัฐบาลขณะนั้นมีข้อผิดพลาดหลายอย่าง แต่ในทางกลับกันได้ทำให้แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานสมัยใหม่เริ่มแพร่หลายมากขึ้น ดังจะเห็นการเปลี่ยนแปลงแนวทางการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยวัดต่าง ๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 เป็นต้นมา เช่นพบการใช้วิธีการสงวนรักษาสภาพเดิม (วิธีการ 1-ก) และการทำเพียงปรับการใช้สอยซากแทนที่จะสร้างใหม่ (วิธีการ 3-ข และ 3-ค) มากขึ้น

การควบคุมของกรมศิลปากรเข้มงวดมากขึ้นในระยะหลัง ทั้งการใช้มาตรการทางกฎหมายในการควบคุมการดำเนินการของทางวัดไม่ให้กระทบต่อคุณค่าโบราณสถานมากตามแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสมัยใหม่ และการเข้าไปดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานโดยกรมศิลปากรเอง (หรือการว่าจ้างเอกชนภายใต้การควบคุมของกรมศิลปากร) ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าการควบคุมได้ผลมากขึ้น เช่น ไม่มีการใช้วิธีการในระดับการสร้างใหม่ (ระดับที่ 4) อีกแล้ว อย่างไรก็ตาม การควบคุมอย่างเข้มงวดนี้ มีลักษณะเป็นการบังคับมากกว่าการสร้างความเข้าใจ ดังจะเห็นได้ว่าวัดยังคงดำเนินการตามแนวคิดแบบจารีตอยู่เรื่อย ๆ เช่นการปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง โดยเฉพาะการทาสีใหม่ที่ไม่เหมือนเดิม (วิธีการ 2-ข)

จะเห็นได้ว่า แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานสมัยใหม่มีบทบาทต่อชนชั้นนำและรัฐอย่างสูง มีการเปลี่ยนแนวคิดที่ชัดเจนในแต่ละช่วงเวลา แต่ในส่วนของวัดและชุมชนยังคงยึดถือแนวคิดแบบจารีตเป็นหลัก โดยมีบทบาทของแนวคิดสมัยใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อย่างช้า ๆ ด้วยเหตุดังกล่าวแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานที่เปลี่ยนไปจึงส่งผลต่อการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยในแต่ละช่วงเวลาที่แตกต่างกัน

6.2.3 แนวคิดส่วนบุคคลของผู้ที่มีบทบาทในการดำเนินการ

ในสมัยจารีต แนวคิดส่วนบุคคลเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับโครงการก่อสร้างตลอดเวลา ดังจะสังเกตได้ว่าการสร้าง หรือบูรณปฏิสังขรณ์อาคารใดมักจะถูกกำหนดรูปแบบโดยผู้มี

อำนาจ เช่นการก่อสร้างในพระอารามหลวงที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้ตัดสินใจว่าจะให้สิ่งก่อสร้างนั้นมีรูปแบบอย่างไร

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานสมัยใหม่เข้ามาสู่พระนครศรีอยุธยา ก็ยังคงปรากฏรูปแบบการตัดสินใจในลักษณะนี้ แต่จะเห็นได้ว่าแนวคิดส่วนบุคคลของราชสำนักในช่วงนี้มีลักษณะอิงกับหลักการสากลมากขึ้น การให้นโยบายกับการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ วัดกษัตริย์ราชวรวิหาร ที่ให้รักษารูปทรงแบบเดิม แต่เปลี่ยนวัสดุปูพื้นเป็นหินอ่อน ก็นับเป็นปัจจัยมาจากแนวคิดส่วนบุคคล

ในสมัยรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงคราม มีแนวนโยบายจากนายกรัฐมนตรีโดยตรงให้ดำเนินการปฏิสังขรณ์โบราณสถานที่เป็นซากอย่างเต็มรูปแบบกลับไปเหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งขัดแย้งกับหลักการสากล ณ ขณะนั้น โดยผู้ดำเนินการระดับต่ำกว่าอย่างกรมศิลปากรไม่อาจโต้แย้งได้มาก อย่างไรก็ตามการปฏิสังขรณ์ดังกล่าวก็ดำเนินการได้ไม่มากเนื่องจากงบประมาณที่จำกัดและเหตุการณ์ทางการเมือง

ในระยะหลัง แม้กรมศิลปากรจะดำเนินการโดยอ้างอิงหลักวิชาการมากกว่าแนวคิดส่วนบุคคลแล้ว แต่ในการดำเนินการโดยวัดและชุมชน ปรากฏว่าแนวคิดส่วนบุคคลยังมีบทบาทอยู่อย่างชัดเจน เช่นการเปลี่ยนแปลงลักษณะการตกแต่งของสิ่งก่อสร้าง (วิธีการ 2-ข) โดยเฉพาะการทาสีที่ไม่เหมือนเดิม ซึ่งกล่าวได้ว่าการเลือกสีนั้นเป็นบทบาทของผู้ดำเนินการในครั้งนั้นโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นวัดหรือผู้บริจาคทรัพย์ในการดำเนินการ ด้วยเหตุดังกล่าว การดำเนินการโดยกรมศิลปากรและการดำเนินการโดยวัดจึงมีแนวคิดในการเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ต่างกันอย่างชัดเจนในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 เป็นต้นมา

6.2.4 การควบคุมของรัฐต่อการดำเนินการภายในวัด

ในสมัยจารีต การดำเนินการโดยรัฐและการดำเนินการโดยวัดมีลักษณะที่เป็นไปในทางเดียวกัน ภายใต้กรอบแนวคิดทางศาสนาแบบจารีตเป็นหลัก แต่ในระยะหลัง การดำเนินการที่ต่างกันส่วนหนึ่งมาจากการควบคุมของรัฐต่อการดำเนินการภายในแต่ละวัดที่ไม่เหมือนกัน

ระดับฐานานุศักดิ์ที่ต่างกันของวัดแสดงถึงความใกล้ชิดกับส่วนกลาง พระอารามหลวงชั้นเอกชนิดราชวรวิหารเป็นวัดที่เกี่ยวข้องกับราชวงศ์จักรีโดยตรงและได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย ตลอดจนการควบคุมจากรัฐที่เข้มข้น ในขณะที่วัดราษฎร์หลายวัด แม้จะได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้ว ก็ยังไม่เคยถูกดำเนินการใด ๆ โดยกรมศิลปากร และการควบคุมของรัฐก็ทำได้น้อย ดังนั้น การควบคุมของรัฐจึงมีผลต่อการดำเนินการของวัด จะสังเกตได้จากกรณีวิเคราะห์ในบทที่ 4 ว่า แม้จะดูเฉพาะการดำเนินการโดยทางวัดเอง แต่วัดที่มีฐานานุศักดิ์ต่ำกว่าจะมีลักษณะที่เป็นอิสระในการเลือกวิธีการดำเนินการมากกว่าอย่างเห็นได้ชัด

นอกจากนี้ การควบคุมของรัฐก็มีมากขึ้นในระยะหลัง ดังนั้นการบูรณปฏิสังขรณ์และ
 ปรังการใช้สอยในช่วงปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมาจึงมีการควบคุมที่มากขึ้นกว่าช่วงเวลาก่อนหน้าด้วย

6.2.5 งบประมาณในการดำเนินการ

งบประมาณเป็นปัจจัยสำคัญตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่จะกำหนดว่าการดำเนินการ
 บูรณปฏิสังขรณ์และปรังการใช้สอยในครั้งนั้นจะทำได้มากหรือน้อย

งบประมาณที่จำกัดส่งผลอย่างชัดเจนในภาพรวมของการบูรณปฏิสังขรณ์ในช่วง
 ระยะแรกของการบูรณะโบราณสถานแบบสมัยใหม่หลังปี พ.ศ. 2499 ตั้งแต่โครงการของรัฐบาล ที่มี
 การลดค่าใช้จ่ายด้วยการดำเนินการสงวนรักษาสภาพเดิม (วิธีการ 1-ก) แทนที่จะปฏิสังขรณ์ (วิธีการ
 2-ก) เช่นกรณีเจดีย์ประธาน วัดใหญ่ชัยมงคล ในโครงการปี พ.ศ. 2499 รวมถึงการดำเนินการโดยวัด
 และชุมชน ที่มีการปรังการใช้สอยซากด้วยการปฏิสังขรณ์เฉพาะพระพุทธรูป (วิธีการ 3-ค) ก่อนที่จะ
 ปฏิสังขรณ์ (วิธีการ 2-ก) หรือสร้างใหม่ (วิธีการ 4-ข) ต่อไปเมื่อมีงบประมาณเพิ่ม เช่นการปรังการใช้
 สอยระเบียงคด วัดใหญ่ชัยมงคล ในปี พ.ศ. 2505-2508

งบประมาณที่มากขึ้นในระยะหลังทั้งของกรมศิลปากรและของวัด นำมาซึ่งการ
 ดำเนินการบ่อยครั้งขึ้นและหลากหลายแนวคิด กรมศิลปากรสามารถดำเนินการด้วยวิธีการปฏิสังขรณ์
 บางส่วนและสงวนรักษาสภาพบางส่วนที่สำคัญ (วิธีการ 2-ค) ได้ในวัดเล็ก ๆ หลายวัดที่กรมศิลปากร
 ไม่เคยดำเนินการมาก่อน เช่นอุโบสถ วัดเกาะแก้วเกษราราม ในปี พ.ศ. 2556-2557 และอุโบสถ วัด
 ช้างใหญ่ ในปี พ.ศ. 2558 เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันวัดที่มีงบประมาณมากก็สามารถดำเนินการเองได้
 หลากหลาย เช่นการปรังการใช้สอยโดยการต่อเติมพื้นที่หลังคาคลุมต่อเนื่องกับอาคาร (วิธีการ 3-ก)
 หลายครั้งที่วัดพนัญเชิงวรวิหาร และการปรังการใช้สอยชั้นใต้ถุนเป็นพื้นที่ใช้สอยเพิ่มเติม (วิธีการ 3-
 ง) ฎุฑูหลายหลังในวัดกษัตราธิราชวรวิหาร

สำหรับวัดและชุมชนแล้ว วัดขนาดเล็กหรือวัดราษฎร์ทั่วไปมักมีงบประมาณในการ
 ดำเนินการต่าง ๆ ที่น้อยกว่าวัดที่มีระดับฐานานุศักดิ์สูงกว่า ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้การเลือกวิธีการ
 บูรณปฏิสังขรณ์และปรังการใช้สอยในวัดที่มีระดับฐานานุศักดิ์ต่างกันจึงมีความแตกต่างดังได้กล่าวไว้
 แล้ว

6.2.6 สภาพความเสียหายของสิ่งก่อสร้างก่อนการดำเนินการ

สภาพความเสียหายของสิ่งก่อสร้างมีผลต่อการตัดสินใจเลือกวิธีดำเนินการกับ
 สิ่งก่อสร้างนั้นมาตั้งแต่สมัยจารีต เช่นสถูปเจดีย์ที่เสียหายไม่มากจะถูกปฏิสังขรณ์ไม่ว่าจะรูปแบบเดิม
 (วิธีการ 2-ก) หรือเปลี่ยนการตกแต่ง (วิธีการ 2-ข) หากเสียหายมากอาจเลือกใช้วิธีการก่อพอกเป็น

องค์ใหม่ที่ใหญ่กว่าเดิม (วิธีการ 4-ค) หรือหากพังทลายลงมาทั้งองค์อาจเลือกใช้วิธีการสร้างใหม่ (วิธีการ 4-ข)

ในยุคสมัยใหม่ การดำเนินการโดยกรมศิลปากรจะแยกอย่างชัดเจนระหว่างการใช้วิธีสงวนรักษาสภาพ (วิธีการ 1-ก) กับสิ่งก่อสร้างที่มีลักษณะเป็นซาก และใช้วิธีการปฏิสังขรณ์ ไม่ว่าจะทำให้สมบูรณ์ทั้งหมด (วิธีการ 2-ก) หรือบางส่วนโดยสงวนรักษาสภาพส่วนงานศิลปกรรมสำคัญ (วิธีการ 2-ค) กับสิ่งก่อสร้างที่สภาพค่อนข้างสมบูรณ์ ทั้งนี้ หากวัดต้องการสร้างหลังคาคลุมเพื่อใช้สอยในสิ่งก่อสร้างที่มีลักษณะเป็นซากซึ่งสภาพเสียหายมากจนไม่สามารถสันนิษฐานรูปรังเดิมได้ชัดเจน กรมศิลปากรจะดำเนินการโดยวิธีปรับการใช้สอยโดยสร้างหลังคาคลุมที่แยกโครงสร้างจากซากเดิม (วิธีการ 3-ข) แทน เช่นกรณีอุโบสถ วัดใหญ่ชัยมงคล ในปี พ.ศ. 2522 แต่หากสิ่งก่อสร้างเดิมพอสันนิษฐานรูปรังเดิมได้ก็จะใช้วิธีการปฏิสังขรณ์เฉพาะส่วนโครงสร้างและวัสดุผิว (วิธีการ 2-ค) เช่นกรณีอุโบสถ วัดสมณโกฎฐาราม ในปี พ.ศ. 2542

ในขณะที่การดำเนินการโดยวัดและชุมชน โดยการควบคุมของกรมศิลปากรในยุคหลัง ทำให้สิ่งก่อสร้างที่เป็นซากจะดำเนินการได้เพียงการปรับการใช้สอย โดยเฉพาะการปฏิสังขรณ์เฉพาะพระพุทธรูป (วิธีการ 3-ค) เช่นการปรับการใช้สอยวิหารพระนอน วัดใหญ่ชัยมงคล ในปี พ.ศ. 2508 ส่วนสิ่งก่อสร้างที่มีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ จะดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยได้หลากหลายวิธีกว่า

สภาพความเสียหายของแต่ละวัดที่แตกต่างกันในบางส่วนเป็นผลมาจากงบประมาณของวัดที่ไม่เท่ากัน โดยเฉพาะวัดที่เคยเป็นวัดขนาดใหญ่มาก่อนในสมัยอยุธยา แล้วกลายเป็นวัดขนาดเล็กในภายหลัง จึงไม่สามารถดูแลรักษาสิ่งก่อสร้างได้ทั้งหมด วัดในลักษณะนี้หลายวัดคือวัดที่มีรูปแบบผังบริเวณแบบแยกส่วนพื้นที่ใช้งานกับพื้นที่โบราณสถาน ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 4 จากกล่าวได้ว่างบประมาณ และสภาพความเสียหายของสิ่งก่อสร้าง เป็นเหตุทำให้วัดมีรูปแบบผังที่แตกต่างกัน ซึ่งนำมาสู่การเลือกวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยที่ต่างกันดังได้กล่าวไว้แล้ว

6.2.7 ความเปลี่ยนแปลงของความต้องการด้านการใช้สอย

ความเปลี่ยนแปลงด้านการใช้สอยมีมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยจารีต ตัวอย่างเช่นในสมัยอยุธยาตอนปลาย มีการเปลี่ยนการใช้งานหลักระหว่างฆราวาสและพระสงฆ์ จากเดิมที่ต้องใช้วิหาร มาใช้อุโบสถได้ (เดิมอุโบสถใช้ได้เฉพาะพระสงฆ์) ทำให้วิหารลดความสำคัญลง โดยเฉพาะวัดที่เคยมีวิหารหลวงขนาดใหญ่ ในยุคต่อมาวิหารหลวงอาจมีสภาพเป็นซากในขณะที่อุโบสถถูกบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยอย่างต่อเนื่องเพื่อใช้สอย เช่นวัดพุทไธศวรรย์ และวัดใหญ่ชัยมงคล

ในสมัยหลัง ความเปลี่ยนแปลงด้านการใช้สอยยังคงมีอยู่ ลักษณะการทำบุญในสมัยใหม่ที่มีการกำหนดพื้นที่สำหรับจุดธูปเทียนหรือปิดทองพระพุทธรูปไว้หน้าอาคารหรือพื้นที่รอบอาคาร ทำให้เกิดการปรับการใช้สอยด้วยการต่อเติมพื้นที่หลังคาคลุมในพื้นที่ต่อเนื่องกับอาคารเหล่านั้น (วิธีการ 3-ก) เช่นที่อุโบสถ วัดท่าการ้อง และอุโบสถ วัดใหญ่ชัยมงคล เป็นต้น นอกจากนี้ การขยายตัวของวัดซึ่งหมายถึงจำนวนพระสงฆ์ที่เพิ่มขึ้นก็ทำให้วัดจำเป็นต้องมีที่พักอาศัยเพิ่มขึ้น เกิดการปรับการใช้สอยขึ้นได้ถูกเป็นพื้นที่ใช้สอยเพิ่มเติม (วิธีการ 3-ง) เช่นกุฏิ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร

ความเปลี่ยนแปลงทางด้านการใช้สอยเกิดขึ้นมากในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 เป็นต้นมา ดังจะเห็นได้จากสัดส่วนของการดำเนินการในระดับการปรับการใช้สอยมีมากขึ้นกว่าช่วงเวลาก่อนหน้าอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากการพัฒนาเมืองเข้าสู่สมัยใหม่ กิจกรรมการท่องเที่ยวและกิจกรรมการทำบุญของคนที่มีลักษณะเปลี่ยนไปจากในอดีต

6.2.8 ความก้าวหน้าทางวัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้าง

วัสดุสมัยใหม่ เช่น ปูนซีเมนต์ คอนกรีต เหล็ก และกระจก รวมถึงวัสดุตกแต่ง เข้ามามีบทบาทต่อการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่การเสริมฐานรากพระอุโบสถ วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร ในช่วงปี พ.ศ. 2441-2452 ด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก มาจนถึงการดำเนินการด้วยวิธีการสงวนรักษาสภาพ (วิธีการ 1-ก) ของกรมศิลปากรในปัจจุบัน ก็อาจมีการเสริมความมั่นคงด้วยโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กด้วยเช่นกัน นอกจากนี้คอนกรีตเสริมเหล็กยังมีบทบาทอย่างมากต่ออาคารที่มีชั้นใต้ดิน ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างก่ออิฐหรือไม้ โดยมีการรื้อส่วนชั้นใต้ดินเปลี่ยนเป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กเพื่อความมั่นคงถาวร (วิธีการ 2-จ) เช่นกรณีศาลาการเปรียญและศาลาประกอบ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2511-2512 และกรณีหมู่กุฏิ วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร

ในส่วนของเหล็ก จะพบว่าอาคารจำนวนมากในวัดต่าง ๆ มีการติดลูกกรงเหล็กดัดหรือประตูเหล็กเพื่อรักษาความปลอดภัยแก่ทรัพย์สินในอาคาร หรือมีการเปลี่ยนประตูกำแพงวัดเดิมที่เคยเป็นไม้ให้เป็นเหล็ก พร้อม ๆ กับการเปลี่ยนซุ้มประตูเป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กเพื่อความมั่นคงแข็งแรง เช่นกำแพงวัดเสนาสนารามราชวรวิหาร

บานประตู-หน้าต่างลูกฟักกระจก ถูกติดตั้งในอาคารหลายหลัง เพื่อการป้องกันอากาศรั่วไหล ต่อรับการติดตั้งเครื่องปรับอากาศภายในอาคาร เช่นกรณีอุโบสถ วัดท่าการ้อง

วัสดุสมัยใหม่เช่นกระเบื้องหลากหลายรูปแบบ และสีที่หลากหลายซึ่งผลิจากระบบอุตสาหกรรม นำมาซึ่งรูปแบบการตกแต่งอาคารด้วยวัสดุเหล่านี้ที่หลากหลายรูปแบบขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสมัยนครประวัติศาสตร์และมรดกโลก (พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา) ซึ่งเป็นปัญหาต่อความแท้ดั้งเดิม (authenticity) ของสิ่งก่อสร้างในวัดอย่างมาก

เทคโนโลยีการก่อสร้างสมัยใหม่บางประการก็มีบทบาทต่อการบูรณปฏิสังขรณ์และ
 ปรับการใช้อยู่ เช่นการติดยกตัวอาคาร ซึ่งสามารถทำให้พื้นที่ชั้นใต้ดินเพิ่มขึ้นสามารถใช้สอยได้
 สะดวก ในกรณีการปรับการใช้อยู่ชั้นใต้ดินเป็นพื้นที่ใช้สอยเพิ่มเติม (วิธีการ 3-ง) หมู่กุฏิ วัดกษัตราธิ
 ราชาวรวิหาร ในปี พ.ศ. 2555

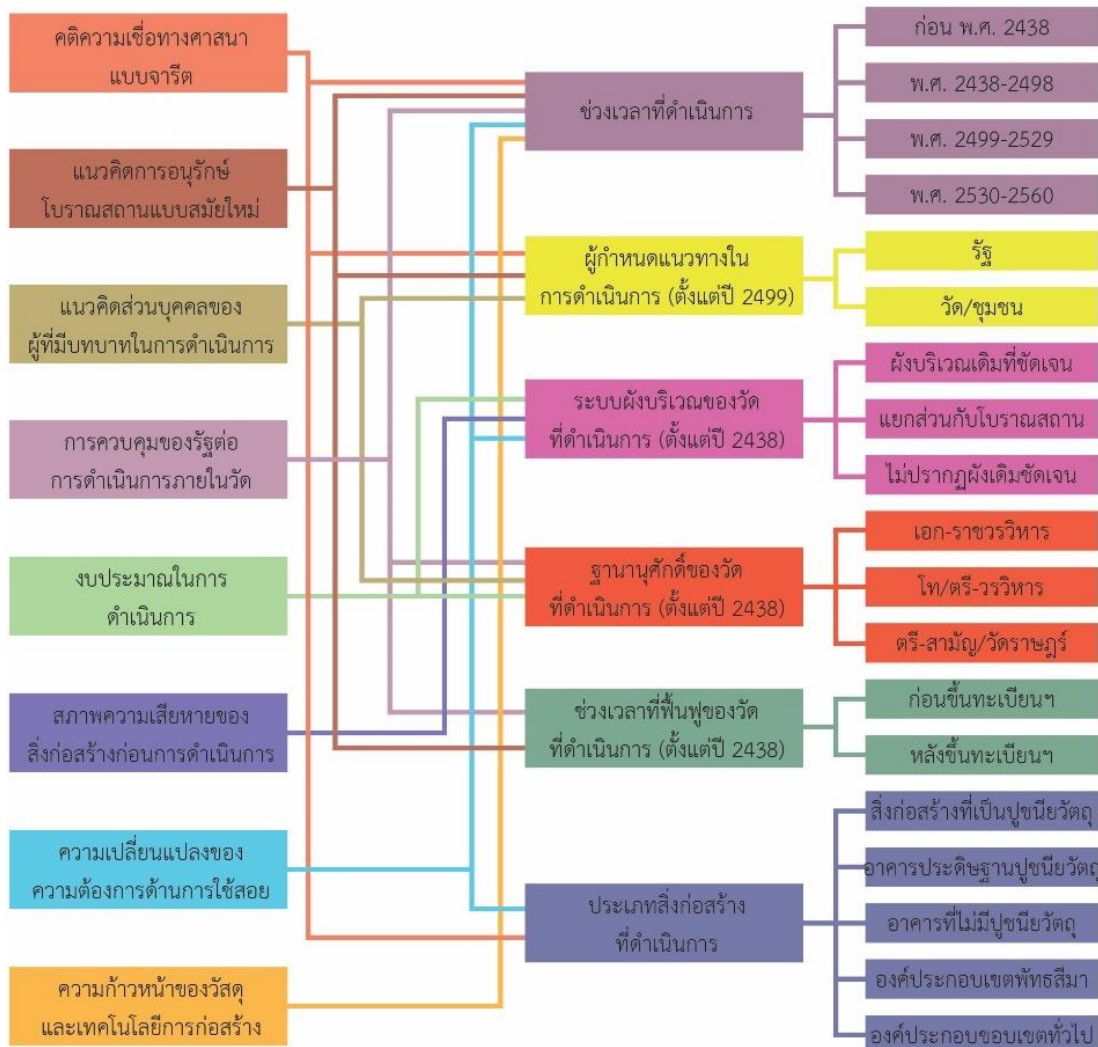
6.3 สรุปและข้อเสนอแนะ

จะเห็นได้ว่า ในการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้อยู่วัดมีพระสงฆ์ในพื้นที่นคร
 ประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา มีปัจจัยเกี่ยวข้องที่หลากหลายและซับซ้อน ตั้งแต่คติความเชื่อทาง
 ศาสนาแบบจารีต แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสมัยใหม่ แนวคิดส่วนบุคคลของผู้ที่มีบทบาท
 ในการดำเนินการ การควบคุมของรัฐต่อการดำเนินการภายในวัด งบประมาณในการดำเนินการ
 สภาพความเสียหายของสิ่งก่อสร้างก่อนการดำเนินการ ความเปลี่ยนแปลงของความต้องการด้านการ
 ใช้สอย และความก้าวหน้าของวัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้าง ซึ่งส่งผลต่อความแตกต่างของการเลือก
 วิธีการเมื่อจำแนกตามช่วงเวลา ผู้กำหนดแนวทางการดำเนินการ กลุ่มวัด และประเภทสิ่งก่อสร้าง (ดู
 แผนภาพที่ 1)

โบราณสถานประเภทวัดมีพระสงฆ์ในพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ถือได้ว่าเป็น
 ตัวแทนของโบราณสถานประเภทวัดมีพระสงฆ์ในประเทศไทย ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตที่
 ต้องมีการสร้างความเข้าใจที่ตรงกันในการอนุรักษ์โบราณสถาน ระหว่างกรมศิลปากรในฐานะ
 หน่วยงานของรัฐที่มีอำนาจหน้าที่โดยตรง และวัดในฐานะเจ้าของพื้นที่และผู้ใช้สอย เพื่อประสิทธิภาพ
 ของการอนุรักษ์โบราณสถานและการรักษาคุณค่าดั้งเดิมของโบราณสถาน โดยแนวความคิดแบบจารีต
 บางประการก็อาจถือได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ซึ่งเป็นของแท้ (authentic) และด้วย
 หลักการสากลในระยะหลังก็พยายามเปิดกว้างมากขึ้นในการอนุรักษ์โบราณสถานด้วยแนวคิดที่ต่างกัน
 ออกไปตามบริบททางวัฒนธรรม โดยพยายามใช้มุมมองจากภายในวัฒนธรรมนั้นในการอนุรักษ์
 โบราณสถาน ทั้งนี้ ในอนาคตอาจจำเป็นต้องมีการนิยามความเป็นของแท้ (authenticity) และความ
 เป็นองค์รวม (integrity) ของโบราณสถานประเภทวัดมีพระสงฆ์ในประเทศไทย ซึ่งอ้างอิงหลักการ
 สากลภายใต้บริบททางวัฒนธรรมของประเทศไทย เพื่อการส่งต่อคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมนี้จาก
 อดีตไปสู่อนาคตได้อย่างยั่งยืน

แผนภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีผลต่อการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอย

ทั้งนี้ งานวิจัยนี้อาจมีข้อจำกัดบางประการอันเนื่องมาจากขอบเขตการศึกษาและวิธีการได้มาซึ่งข้อมูล ที่ทำให้ข้อมูลในบางส่วนอาจมีรายละเอียดหรือปริมาณที่จำกัด หากจะมีการศึกษาเพิ่มเติมในอนาคต การขยายขอบเขตการศึกษาไปสู่วัดร้าง นอกจากจะเพิ่มความเข้าใจด้านการใช้สอยใหม่ในปัจจุบันที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวแล้ว หากเป็นวัดที่เคยมีความสำคัญในสมัยอยุธยาซึ่งย่อมมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีมาก อาจทำให้เข้าใจการบูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยในสมัยจารีตได้ดีขึ้น นอกจากนี้การเพิ่มแหล่งข้อมูล เช่นการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่มีอำนาจหน้าที่ในการอนุรักษ์โบราณสถาน ตลอดจนผู้ใช้สอยวัดทั้งพระสงฆ์และประชาชน อาจทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่เป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจปัจจัยต่าง ๆ ได้มากขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- Teerayuth. (2554). **ขอเชิญร่วม ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ 632 ปี วัดญาณเสน ออยุธยา**. Retrieved from <http://palungjit.org/threads/ขอเชิญร่วม-ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ-632-ปี-วัดญาณเสน-อยุธยา.209076>
- กรมการศาสนา. (2525). **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- _____. (2528). **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 4**. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- กรมศิลปากร. (2516). **ประวัติวัดพนัญเชิงวรวิหาร**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- _____. (2522). **การอนุรักษ์ พระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2522**. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: กรมศิลปากร.
- _____. (2537a). **โครงการปรับปรุงแผนแม่บท นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา**. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์.
- _____. (2537b). **รายงานการขุดแต่งและขุดค้นโบราณสถานวัดธรรมิกราช ตำบลท่าวาสุรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: สำนักงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา.
- _____. (2543). **นำชมอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: ศรีเมืองการพิมพ์.
- _____. (2546). **วัดพุทไธศวรรย์ พระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- _____. (2551). **โบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- _____. (2559). **ระบบภูมิสารสนเทศ แหล่งมรดกทางศิลปวัฒนธรรม**. Retrieved from <http://www.gis.finearts.go.th>
- กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. (2548). **พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กลุ่มเทคโนโลยีสารสนเทศ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2559). **ข้อมูลพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา ประจำปี 2559**. Retrieved from <http://www1.onab.go.th/eBookData/2558.pdf>
- กองส่งเสริมการลงทุนไทยในต่างประเทศ. (ม.ป.ป.). **สาธารณรัฐสังคมนิยมประชาธิปไตยศรีลังกา**. Retrieved from <https://toi.boei.go.th/information/worldwide/51>

- จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ. (2545). **พระอุโบสถและพระวิหารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกสมัยอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2199-2310)**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. (2535). **การศึกษาวิวัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของสถูปทรงกลม 2 แบบ (ทรงระฆังกลม และทรงระฆังกลมบนฐานชั้นบน 8 เหลี่ยม) ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชาญรุ่งโรจน์, บริษัท. (2549). **งานบูรณะวิหารวัดประดู่ทรงธรรม ตำบลไผ่ลิง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: บริษัท ชาญรุ่งโรจน์ จำกัด.
- ทิวา เพื่อนปฐม. (2543). **พุทธสถาปัตยกรรมสมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวง**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธงชัยกายเพชร, ห้างหุ้นส่วนจำกัด. (2551). **รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดพุทไธสวรรย์ ตำบลกุสุมาลย์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ธงชัยกายเพชร.
- ธนาคารกรุงศรีอยุธยา. (2558). **โครงการอนุรักษ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. Retrieved from <https://www.krungsri.com/bank/th/Other/CSR/CSRProject/The-preservation-ofAyutthaya.html>
- น. ณ ปากน้ำ. (2540). **ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา** (พิมพ์ครั้งที่ 3 ed.). กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- _____. (2558). **ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา** (พิมพ์ครั้งที่ 4 ed.). กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- นนทชัย ทองพุ่มพุกษา. (2545). **บทบาทหน้าที่และการออกแบบปรากฏในสมัยอยุธยา**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- บุรณาไท, ห้างหุ้นส่วนจำกัด. (2557). **รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดกษัตราธิราชวรวิหาร ตำบลบ้านป้อม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: ห้างหุ้นส่วนจำกัด บุรณาไท.
- บุรพคดี, ห้างหุ้นส่วนจำกัด. (2542). **รายงานการขุดแต่ง ออกแบบ และบูรณะโบราณสถานวัดหน้าพระเมรุ ตำบลท่าवासกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: ห้างหุ้นส่วนจำกัดบุรพคดี.

- ประภัสสร ชูวิเชียร. (2543). **เจดีย์ทรงระฆังกลมแบบล้านนาที่ปรากฏในอยุธยาด้วยความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์**. (สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต), คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปิ่นรัชฎ์ กาญจนันชฐิติ. (2552). **การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- แปง มาลากุล ณ อยุธยา, พลเอก. (2552). **ประวัติวัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร**. Retrieved from <http://www.pangmalakul.com/ประวัติวัดบรมวงศ์>
- พรอนันต์ก่อสร้าง, ห้างหุ้นส่วนจำกัด. (2544a). **รายงาน วัดสามวิหาร (AY'01: SWH) ตำบลหัวรอ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โครงการบูรณะ จัดแสดง และปรับปรุงภูมิทัศน์โบราณสถานบริเวณคลองสระบัว**. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: ห้างหุ้นส่วนจำกัดพรอนันต์ก่อสร้าง.
- _____. (2544b). **รายงานการขุดค้น ขุดแต่งและบูรณะวัดแม่นางปลื้ม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: ห้างหุ้นส่วนจำกัดพรอนันต์ก่อสร้าง.
- พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2528). **ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4**. กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณุสภา.
- พัทธ์ แดงพันธ์. (2555). **การพัฒนาชุมชนเมืองกับการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล พ.ศ. 2482-2544**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พิทยา บุณนาค. (2551). **เสมา สีมา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- มรดกโลก, บริษัท. (2540). **รายงานการขุดแต่งเพื่อออกแบบบูรณะวัดเชิงท่า ต.ท่าवासูกรี อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา**. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: บริษัท มรดกโลก จำกัด.
- วัดกษัตราธิราชวรวิหาร. (ม.ป.ป.). **วัดกษัตราธิราช**. Retrieved from <https://watkasattra.wordpress.com>
- วัดเสนาสนาราม. (2553). **วัดเสนาสนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. Retrieved from <http://watsenasanaram.blogspot.com>
- ศิวกรการช่าง, บริษัท. (2548). **รายงานการบูรณะซ่อมแซมศาลาการเปรียญ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ตำบลบ้านป้อม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: บริษัท ศิวกรการช่าง จำกัด.
- สมชาติ จึงสิริอารักษ์. (2558). **ประวัติ แนวคิด ทฤษฎี และการปฏิบัติการในการอนุรักษ์โบราณสถาน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3. (2544). รายงานเบื้องต้น โครงการขุดแต่ง โบราณสถานและขุดค้นทางโบราณคดีวัดญาณเสน ตำบลท่าวาสุกรี อำเภอ พระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3.
- สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา. (2551). รายงานการขุดค้นทางโบราณคดี วัดสามวิหาร. ไม่ ปรากฏสถานที่พิมพ์: สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา.
- _____. (2556). รายงานโครงการฟื้นฟูโบราณสถานอันเนื่องมาจากอุทกภัยปี พ.ศ. 2554 การบูรณะโบราณสถานวัดพุทไธสวรรย์ ตำบลสำเภาล่ม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัด พระนครศรีอยุธยา. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา.
- สุรศักดิ์ก่อสร้าง, ห้างหุ้นส่วนจำกัด. (2541). รายงานการบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์โบราณสถาน วัดพุทไธสวรรย์ ตำบลสำเภาล่ม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา ปีงบประมาณ 2541. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ก่อสร้าง.
- _____. (2542). รายงานการขุดค้น-ขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดสมณ โภฏฐาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: ห้างหุ้นส่วนจำกัดสุรศักดิ์ ก่อสร้าง.
- _____. (2548). รายงานการบูรณะวัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร ตำบลหอรदनไชย อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: ห้างหุ้นส่วน จำกัดสุรศักดิ์ก่อสร้าง.
- สุรินทร์ ศรีสังข์งาม. (2548). เจดีย์เหลี่ยมย่อมุมสมัยอยุธยา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุรินทร์ประดิษฐ์ทรัพย์, ห้างหุ้นส่วนจำกัด. (2555). รายงานบูรณะโบราณสถานวัดสามวิหาร ตำบล หัวรอ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: ห้าง หุ้นส่วนจำกัดสุรินทร์ประดิษฐ์ทรัพย์.
- สุวิทย์ เลิศวิมลศักดิ์. (2551). แบบโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมของพุทธเจดีย์ในเขตจังหวัด พระนครศรีอยุธยา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2441a). เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ (ธรรมการ) ร.5 ศ.6/30 (ก, ข, ค) เรื่อง ขออนุญาตปฏิสังขรณ์วัดขุนยุวน (30 เม.ย. - 7 พ.ค. ร.ศ. 117).
- _____. (2441b). เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ (ธรรมการ) ร.5 ศ.6/61 (พ) เรื่อง ขออนุญาตปฏิสังขรณ์ยอดปราสาทวัดพุทไธสวรรย์ (19-25 ส.ค. ร.ศ. 117).

- _____. (2441-2443). เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ (ธรรมการ)
ร.5 ศ.6/62 (ส) เรื่อง ปฏิสังขรณ์วัดสุวรรณาาราม กรุงเทพฯ (22 ต.ค. ร.ศ. 117 - 26 มี.ค. ร.ศ. 119).
- _____. (Cartographer). (2443a). แผนที่กรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ
ผ.ร.5 ศ.11 แผนที่วัดสุวรรณาาราม กรุงเทพฯ (พ.ศ. 2443)
- _____. (2443b). เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ (ธรรมการ) **ร.5 ศ.6/9 (ล, ว, ศ)** เรื่อง พระญาณไตรโลกย์ มณฑลกรุงเทพฯขอรับพระราชทานเงินไปช่วยการปฏิสังขรณ์วัดศาลาปูน (27-30 มี.ค. ร.ศ. 119).
- _____. (2444-2445). เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ (ธรรมการ)
ร.5 ศ.6/6 (ท) เรื่อง วัดเมรุราภิการาม (วัดหน้าพระเมรุ) (29 ก.ย. ร.ศ. 120 - 31 ต.ค. ร.ศ. 121).
- _____. (2444-2452). เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ (ธรรมการ)
ร.5 ศ.6/8 (บ) เรื่อง วัดบรมวงษอิศรวราราม กรุงเทพฯ (13 พ.ค. ร.ศ. 120 - 24 มิ.ย. ร.ศ. 128).
- _____. (2444-2453). เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ (ธรรมการ)
ร.5 ศ.6/1 (พ) เรื่อง วัดพนันเชิง (26 มิ.ย. ร.ศ. 120 - 27 พ.ค. ร.ศ. 129).
- _____. (2447). เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ (ธรรมการ) **ร.5 ศ.6/12 (ล, ว, ศ)** เรื่อง วัดศาลาปูน (จัดการปฏิสังขรณ์) (21 ธ.ค. ร.ศ. 123).
- _____. (2447-2451). เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ (ธรรมการ)
ร.5 ศ.6/64 (ส) เรื่อง ปฏิสังขรณ์วัดสุวรรณาาราม กรุงเทพฯ (18 ก.ค. ร.ศ. 123 - 28 มิ.ย. ร.ศ. 127).
- _____. (2447-2453). เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ (ธรรมการ)
ร.5 ศ.6/3 (ภ) เรื่อง ปฏิสังขรณ์วัดภูเขาทอง กรุงเทพฯ (28 เม.ย. ร.ศ. 123 - 3 ก.ค. ร.ศ. 129).
- _____. (2453). เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ **ร.6 ศ.9.1/133** เรื่อง ปฏิสังขรณ์วัดสุวรรณาาราม (19 ธ.ค. 2453).
- _____. (2458-2459). เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ **ร.6 ศ.9.1/144** เรื่อง ปฏิสังขรณ์วัดหน้าพระเมรุ (25 เม.ย. 2458 - 2 ก.พ. 2459).
- _____. (2471-2475). เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 กระทรวงศึกษาธิการ **ร.7 ศ.9.1/18** เรื่อง รายงานปฏิสังขรณ์ อารามต่าง ๆ (6 มี.ค. 2471 - 11 พ.ค. 2475).

- _____. (2476-2477). เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากร **ศธ.0701.25/4** เรื่อง ซ่อมพระวิหารพระมิ่งมงคลพิตร (2476-2477).
- _____. (2499-2500). เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากร **ศธ.0701.26.1.2/17** เรื่อง การบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (2499-2500).
- _____. (2534-2542). เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากร (แฟ้มผู้บริหาร) **(6) ศธ. 2.3.1/5** เรื่อง การบูรณะซ่อมแซมอาคารสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นโบราณสถาน ภายในวัดพุทไธสวรรย์ ตั้งอยู่ที่ตำบลสำเภาล่ม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ก.ค. 2534 - 1 ม.ค. 2542).
- หอสมุดแห่งชาติ. (2406). **จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เล่มที่ 159** เรื่อง ร่างตราเจ้าพระยาจักรีฯ ถึงกรุงเก่าแลเมืองนครพนม (จ.ศ. 1225).
- _____. (2408). **จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เล่มที่ 123** เรื่อง ประกาศ เรื่องปฏิสังขรณ์พระมหาสถูปเจดีย์วัดขุนแสน กรุงเก่า (จ.ศ. 1227).
- อนันต์ ชูโชติ. (2559). **แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา**. Paper presented at the การประชุมสัมมนาวิชาการนานาชาติว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถานอริฐในแหล่งมรดกโลก วันที่ 19 ตุลาคม 2559, โรงแรมคลาสสิก คามิโอ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
- อรรถดา คอมนันต์. (2554). **กรุงเก่าเมื่อกาลก่อน ภาพถ่าย 100 ปี พระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: สยาม เรนเนซองส์.
- อาคารวิศวกร, บริษัท. (2549). **รายงานการบูรณะซ่อมแซมพระวิหาร วัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร ตำบลสวนพริก อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: บริษัท อาคารวิศวกร จำกัด.
- อานนท์ เรื่องกาญจนวิทย์. (2545). **การออกแบบพระอุโบสถและพระวิหารแบบไทยประเพณีสมัยอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2173-2310)**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เอกพรไพศาล, บริษัท. (2557). **รายงานการบูรณะอุโบสถวัดเกาะแก้วเกษราราม ตำบลบ่อโพง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สัญญาเลขที่ 2/2557**. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: บริษัท เอกพรไพศาล จำกัด.
- เอกพรไพศาล, ห้างหุ้นส่วนจำกัด. (2547). **รายงานการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานวัดศาลापุนวรวิหาร (บูรณะซ่อมแซมมกุฎิสงฆ์ ระยะเวลาที่ 1) ตำบลท่าवासูกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอกพรไพศาล.

_____. (2548). รายงานการบูรณะอุโบสถวัดท่าการ้อง (ระยะที่ 2) ตำบลบ้านป้อม อำเภอ
พระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: ห้างหุ้นส่วนจำกัด
เอกพรไพศาล.

ภาษาอังกฤษ

Feilden, Bernard M. (1996). **Conservation of Historic Buildings**. Oxford: Butterworth
Architecture.

Orbaşlı, Aylin. (2008). **Architectural Conservation**. Oxford: Blackwell Science.

Tourism Authority of Thailand. (1999). **Ayutthaya: World Heritage**. Bangkok:
Thaweewat Press.

UNESCO World Heritage Centre. (n.d.). **UNESCO World Heritage Centre**. Retrieved
from <http://whc.unesco.org>

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาคผนวก ก

ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถานในวัดที่ทำการศึกษา

ตารางที่ 15 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดกษัตราธิราชวรวิหาร

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	พระปรารักษ์ ประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-21		(นนทชัย ทองพุ่มพุกษา, 2545)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พระนารายณ์		(นนทชัย ทองพุ่มพุกษา, 2545)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2328- 2349	รัฐ	(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2361	รัฐ	(บูรณาไท, 2557)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2514	วัด/ชุมชน	(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2545	รัฐ	(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2555	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
2	เจดีย์และ ปราสาทราย (8 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-25		(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)+(บูรณาไท, 2557)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2548		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามี บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง (5 องค์)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	~พ.ศ. 2549- 2555		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (1 องค์)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2556- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีน้ำตาลที่ฐาน 4 องค์)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
3	พระอุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 20-21		สันนิษฐานจากรูปแบบผนังที่น่าจะสร้างอาคารพร้อมพระปรางค์ประธาน
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษที่ 22		(อานนท์ เรื่องกาลามจิตวิทยา, 2545)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2328-2349	รัฐ	(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2361	รัฐ	(บูรณาไท, 2557)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2444-2453	รัฐ	(บูรณาไท, 2557) (ปูตินอ่อน)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2509	วัด/ชุมชน	(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2547		(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2557	รัฐ	(บูรณาไท, 2557)
4	พระวิหารประธานพร	สร้าง	~พ.ศ. 2425-2463		(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2465-2477	วัด/ชุมชน	(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2519	วัด/ชุมชน	(บูรณาไท, 2557)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2550	วัด/ชุมชน	(บูรณาไท, 2557)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2556-2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีน้ำตาลที่ฐาน)
5	พระวิหารบูรพาจารย์	สร้าง	~พ.ศ. 2425-2463		(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2465-2477	วัด/ชุมชน	(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2519	วัด/ชุมชน	(บูรณาไท, 2557)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2550	วัด/ชุมชน	(บูรณาไท, 2557)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2556- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีน้ำตาลที่ฐาน)
6	วิหารน้อย เหนือ	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่าย ไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัย สร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2556- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
7	วิหารน้อยใต้	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2517	วัด/ชุมชน	(บูรณาไท, 2557)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2543		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีกร ปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยก่อนหน้า
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
8	ศาลาการ เปรียญ	สร้าง	พ.ศ. 2409- 2422		(บูรณาไท, 2557)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2480	วัด/ชุมชน	(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2484- 2496	วัด/ชุมชน	(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		เปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค. ส.ล. (2-จ)	พ.ศ. 2511- 2512	วัด/ชุมชน	(ศิวกรการช่าง, 2548)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2533		(ศิวกรการช่าง, 2548)
		ต่อเติมหลังคานอก อาคาร (3-ก)	ก่อน พ.ศ. 2537		เห็นจากภาพถ่ายทางอากาศ
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2548	รัฐ	(ศิวกรการช่าง, 2548)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2551	วัด/ชุมชน	(บูรณาไท, 2557)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2555	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2559) (อนุรักษ์จิตรกรรม)
9	ศาลาสักัดเหนือ	สร้าง	~พ.ศ. 2425-2463		(บูรณาไท, 2557)
		เปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค.ส.ล. (2-จ)	พ.ศ. 2511	วัด/ชุมชน	(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		วัสดุตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่วัสดุที่มีในสมัยสร้าง
10	ศาลาสักัดใต้	สร้าง	~พ.ศ. 2425-2463		(บูรณาไท, 2557)
		เปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค.ส.ล. (2-จ)	พ.ศ. 2511	วัด/ชุมชน	(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		วัสดุตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่วัสดุที่มีในสมัยสร้าง
11	ศาลาตรีมุขใหญ่	สร้าง	~พ.ศ. 2425-2463		(บูรณาไท, 2557)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2484-2496	วัด/ชุมชน	(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		เปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค.ส.ล. (2-จ)	พ.ศ. 2511	วัด/ชุมชน	(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	ก่อน พ.ศ. 2537		เห็นจากภาพถ่ายทางอากาศ
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		วัสดุตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่วัสดุที่มีในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2548-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
12	ศาลาเก้าห้อง	สร้าง	~พ.ศ. 2425-2463		(บูรณาไท, 2557)
		เปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค.ส.ล. (2-จ)	พ.ศ. 2511	วัด/ชุมชน	(บูรณาไท, 2557)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ต่อเติมหลังคานอก อาคาร (3-ก)	ก่อน พ.ศ. 2537		เห็นจากภาพถ่ายทางอากาศ
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		วัสดุตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่วัสดุที่มีในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2551	วัด/ชุมชน	(บูรณาไท, 2557)
13	หอรบขัง เหนือ	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(บูรณาไท, 2557)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2548		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2548- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
14	หอรบขังใต้	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(บูรณาไท, 2557)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2548		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2548- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
15	กุฏิเจ้า อาวาส	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		วัสดุตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่วัสดุที่มีในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2557	วัด/ชุมชน	(บูรณาไท, 2557)
16	กุฏิผู้ช่วยเจ้า อาวาส	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2519	วัด/ชุมชน	(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ต่อเติมหลังคานอก อาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2510- 2537	วัด/ชุมชน	เห็นจากภาพถ่ายทางอากาศ
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		วัสดุตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่วัสดุที่มีในสมัยสร้าง

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
17	กุฏิรองเจ้า อาวาส	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ต่อเติมหลังคานอก อาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2510- 2537	วัด/ชุมชน	เห็นจากภาพถ่ายทางอากาศ
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		วัสดุตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่วัสดุที่มี ในสมัยสร้าง
18	หอสวดมนต์	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(บูรณาไท, 2557)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)+ ปรับการใช้สอยชั้นใต้ ถุน (3-ง)	~พ.ศ. 2450- 2548		สภาพในภาพถ่ายมีการทำพื้นที่ใช้ สอยชั้นใต้ถุนเป็นคอนกรีตเสริม เหล็ก / วัสดุตกแต่งไม่ใช่วัสดุที่มี ในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2556		(บูรณาไท, 2557)
19	หอรับรอง	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(บูรณาไท, 2557)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2465- 2477	วัด/ชุมชน	(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)+ ปรับการใช้สอยชั้นใต้ ถุน (3-ง)	~พ.ศ. 2450- 2548		สภาพในภาพถ่ายมีการทำพื้นที่ใช้ สอยชั้นใต้ถุนเป็นคอนกรีตเสริม เหล็ก / วัสดุตกแต่งไม่ใช่วัสดุที่มี ในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2553		(บูรณาไท, 2557)
20	พระตำหนัก อุไรพงศ์	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(บูรณาไท, 2557)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2510	วัด/ชุมชน	(บูรณาไท, 2557)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)+ ปรับการใช้สอยชั้นใต้ ถุน (3-ง)	~พ.ศ. 2450- 2548		สภาพในภาพถ่ายมีการทำพื้นที่ใช้ สอยชั้นใต้ถุนเป็นคอนกรีตเสริม เหล็ก / วัสดุตกแต่งไม่ใช่วัสดุที่มี ในสมัยสร้าง

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2555- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
21	กุฏิ	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		วัสดุตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่วัสดุที่ มีในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)+ ปรับการใช้สอยชั้นใต้ ถุน (3-ง)	พ.ศ. 2555	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
22	กุฏิ	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		วัสดุตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่วัสดุที่ มีในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)+ ปรับการใช้สอยชั้นใต้ ถุน (3-ง)	พ.ศ. 2555	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
23	กุฏิ	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		วัสดุตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่วัสดุที่ มีในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)+ ปรับการใช้สอยชั้นใต้ ถุน (3-ง)	พ.ศ. 2555	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
24	กุฏิ	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		วัสดุตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่วัสดุที่ มีในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)+	พ.ศ. 2555	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปรับการใช้สอยชั้นใต้ ถุน (3-ง)			
25	กุฏิ	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		วัสดุตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่วัสดุที่มีในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)+ ปรับการใช้สอยชั้นใต้ ถุน (3-ง)	พ.ศ. 2555	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
26	หอ พระไตรปิฎก	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามี บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง โดยต่อเติมหลังคากระเบื้องขนาด เล็ก
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2550	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)+ ปรับการใช้สอยชั้นใต้ ถุน (3-ง)	พ.ศ. 2555	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2556		(บูรณาไท, 2557)
27	ศาลาท่าน้ำ	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(บูรณาไท, 2557)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พ.ศ. 2513	วัด/ชุมชน	(บูรณาไท, 2557)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามี บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยก่อน หน้า
28	ศาลาท่าน้ำ	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(บูรณาไท, 2557)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พ.ศ. 2513	วัด/ชุมชน	(บูรณาไท, 2557)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามี บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยก่อน หน้า
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
29	แท่นเสมา	สร้าง	พระนารายณ์		(พิทยา บุณนาค, 2551)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2328- 2349	รัฐ	(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2361	รัฐ	(บูรณาไท, 2557)
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
30	กำแพงแก้ว ชั้นใน	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 22-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2514	วัด/ชุมชน	(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2543- 2549	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
31	กำแพงแก้ว ชั้นนอก	สร้าง	~พ.ศ. 2425- 2463		(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2514	วัด/ชุมชน	(วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, ม.ป.ป.)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2543- 2549	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ใส่ประตูเหล็ก+หัวเม็ด)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2555	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย

ตารางที่ 16 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดตึก

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
1	อุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 2240		(กรมการศาสนา, 2528)
		ต่อเติมหลังคาหน้าอกอาคาร (3-ก)	พุทธศตวรรษที่ 23-24		รูปแบบโครงสร้างในภาพถ่ายบ่งชี้ว่าพื้นที่มุขหน้าเป็นพื้นที่ต่อเติมหลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	รัชกาลที่ 5		(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2472	วัด/ชุมชน	จารึกบนหน้าบัน+เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2518	วัด/ชุมชน	จารึกบนหน้าบัน
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2543		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการปฏิสังขรณ์หลังจากครั้งก่อนหน้า
		ต่อเติมหลังคาหน้าอกอาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2550-2554	วัด/ชุมชน	ภาพถ่ายดาวเทียม Google
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2555-2558	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
2	ตำหนักพระเจ้าเสือ	สร้าง	พ.ศ. 2240		(กรมการศาสนา, 2528)
		เปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค.ส.ล. (2-จ)	พ.ศ. 2511	วัด/ชุมชน	จารึกบนหน้าบัน (หลังคาและพื้นคอนกรีตเสริมเหล็ก)
		ต่อเติมหลังคาหน้าอกอาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2537-2545	วัด/ชุมชน	ภาพถ่ายทางอากาศ+ภาพถ่ายดาวเทียม Google
		ต่อเติมหลังคาหน้าอกอาคาร (3-ก)	พ.ศ. 2557	วัด/ชุมชน	ภาพถ่ายดาวเทียม Google
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
3	แท่นเสมา	สร้าง	พ.ศ. 2240		(กรมการศาสนา, 2528)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	ก่อน พ.ศ. 2543		รูปแบบในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2555-2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
4	กำแพงแก้ว อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		รูปแบบประติมากรรมในภาพถ่ายไม่ใช่ รูปแบบที่มีในสมัยสร้าง (ประติมากรรม เหล็ก)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2555- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
5	กำแพงแก้ว ตำหนักพระเจ้าเสือ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีกร บูรณปฏิสังขรณ์ด้วยวิธีการนี้

ตารางที่ 17 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดธรรมาราม

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ ประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 21-22		(จุฬิศพงค์ จุฬารัตน์, 2535)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2328- 2348	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2535	วัด/ชุมชน	(จุฬิศพงค์ จุฬารัตน์, 2535)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2550- 2554		เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่าย ดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา
2	เจดีย์คู่ (2 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 24-25		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2550- 2554		เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่าย ดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
3	วิหารหลวง	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 21-22		สันนิษฐานจากผังที่นำจะสร้าง อาคารพร้อมเจดีย์ประธาน
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2328- 2348	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2510		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามี บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยก่อน หน้า
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2525- 2537	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2551)+เห็นจาก ภาพถ่ายทางอากาศ
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2555	รัฐ	ภาพถ่าย (ปั้นบัวหัวเสาใหม่)
4	อุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 2275- 2310		(จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ, 2545)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2328- 2348	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2525- 2537	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2551)+เห็นจาก ภาพถ่ายทางอากาศ

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2525-2537	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2551)+ภาพถ่ายทางอากาศ
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2555	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย (ทั้งหน้าบ้านไว้เหมือนเดิม)
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
5	หอพระไตรปิฎก	สร้าง	พ.ศ. 2448		ป้ายจารึก
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2544	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2559) (อนุรักษ์จิตรกรรม)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2550	รัฐ	(กองส่งเสริมการลงทุนไทยในต่างประเทศ, ม.ป.ป.)
6	หอรบะฆัง	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2543		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2550	รัฐ	(กองส่งเสริมการลงทุนไทยในต่างประเทศ, ม.ป.ป.)
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
7	แท่นเสมา	สร้าง	พ.ศ. 2275-2310		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมอุโบสถ
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		รูปแบบสถาปัตยกรรมในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบในสมัยสร้าง
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
8	กำแพงแก้ว	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยรื้อแล้วทำใหม่แบบเดิม (2-ง)	พ.ศ. 2535	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึก (สร้างกำแพงใหม่พื้นที่กว้างขึ้น ยกเว้นด้านหน้าทับแนวเดิม)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)+ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2550-2554		เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่ายดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา (กำแพงใหม่ทาสีขาว กำแพงเก่ารักษาสภาพ)

ตารางที่ 18 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดบรมวงศัศถรรวารามวรวิหาร

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	พระเจดีย์ ประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-24		(แป๊ะ มาลากุล ณ อยุธยา, 2552)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พ.ศ. 2420	รัฐ	(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2503	วัด/ชุมชน	(อาคารวิศวกร, 2549)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549- 2554		เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่าย ดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา (ทาสี ทอง)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
2	พระอุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 2420		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2444	วัด/ชุมชน	(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2444- 2452)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2503	วัด/ชุมชน	(อาคารวิศวกร, 2549)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2543		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามี บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากครั้งก่อน หน้า
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549- 2554	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่าย ดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา
3	พระวิหาร	สร้าง	พ.ศ. 2420		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2444	วัด/ชุมชน	(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2444- 2452)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2503	วัด/ชุมชน	(อาคารวิศวกร, 2549)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2549	รัฐ	(อาคารวิศวกร, 2549)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
4		สร้าง	พ.ศ. 2420		(กรมการศาสนา, 2525)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
	ศาลาตรีมุข เหนือ	ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2503	วัด/ชุมชน	(อาคารวิศวกรรม, 2549)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2549- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
5	ศาลาตรีมุข ใต้	สร้าง	พ.ศ. 2420		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2503	วัด/ชุมชน	(อาคารวิศวกรรม, 2549)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2549- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
6	ศาลาราย	สร้าง	พ.ศ. 2420		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2503	วัด/ชุมชน	(อาคารวิศวกรรม, 2549)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการ บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากครั้งก่อน หน้า
7	ศาลาราย	สร้าง	พ.ศ. 2420		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2503	วัด/ชุมชน	(อาคารวิศวกรรม, 2549)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการ บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากครั้งก่อน หน้า
8	ศาลาราย	สร้าง	พ.ศ. 2420		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2503	วัด/ชุมชน	(อาคารวิศวกรรม, 2549)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการ บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากครั้งก่อน หน้า
9	ศาลาราย	สร้าง	พ.ศ. 2420		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2503	วัด/ชุมชน	(อาคารวิศวกรรม, 2549)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการ บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากครั้งก่อน หน้า
10	ศาลามุข 1	สร้าง	พ.ศ. 2418		ป้ายจารึก

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2516	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึก
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2547	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึก
11	ศาลามุข 2	สร้าง	พ.ศ. 2418		ป้ายจารึก
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2516	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึก
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2547	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึก
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
12	กำแพงแก้ว ชั้นในและ แท่นเสมา	สร้าง	พ.ศ. 2420		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2503	วัด/ชุมชน	(อาคารวิศวกร, 2549)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามี การบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากครั้ง ก่อนหน้า
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
13	กำแพงแก้ว ชั้นนอก	สร้าง	พ.ศ. 2420		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2503	วัด/ชุมชน	(อาคารวิศวกร, 2549)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามี การบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากครั้ง ก่อนหน้า
สิ่งก่อสร้างอื่น (ไม่นำมาใช้สรุปผลเกี่ยวกับประเภทสิ่งก่อสร้าง เนื่องจากตัวอย่างมีน้อยเกินไป)					
14	แท่นพระศรี มหาโพธิ์	สร้าง	พ.ศ. 2420		(กรมการศาสนา, 2525)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	ก่อน พ.ศ. 2555		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
15	แท่นอัชบาล นิโครธ	สร้าง	พ.ศ. 2420		(กรมการศาสนา, 2525)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	ก่อน พ.ศ. 2555		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม

ตารางที่ 19 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดบางกะจะ

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 22		(ประภัสสร ชูวิเชียร, 2543)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2510-2537		เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่ายทางอากาศใน 2 ช่วงเวลา
2	เจดีย์ราย (2 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพปัจจุบันบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง (1 องค์)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
3	วิหารหลวง	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 22		สันนิษฐานจากรูปแบบผังที่น่าจะสร้างอาคารพร้อมเจดีย์ประธาน
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	ก่อน พ.ศ. 2496		เห็นจากภาพถ่ายทางอากาศ (สร้างใหม่แต่ไม่ได้ทำลายผนังสกัดหลังของเดิม)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พ.ศ. 2546	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย (สร้างใหม่แต่ไม่ได้ทำลายผนังสกัดหลังของเดิม)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549-2560	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
4	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ต่อเติมหลังคาออกอาคาร (3-ก)	ก่อน พ.ศ. 2510		เห็นจากภาพถ่ายทางอากาศ / ตำแหน่งแท่นเสมาและรูปแบบโครงสร้างหลังคาบ่งชี้ว่าพื้นที่มุขหน้าเป็นพื้นที่ต่อเติมหลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2541		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบในสมัยสร้าง
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
5	แท่นเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมอุโบสถ

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		รูปแบบในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบ สถาปัตยกรรมในสมัยสร้าง
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
6	กำแพงแก้ว	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พุทธศตวรรษ ที่ 24-25		รูปแบบการตกแต่งบางส่วนไม่ใช่ รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยสร้าง
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	~พ.ศ. 2555- 2559		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา

ตารางที่ 20 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดประดู่ทรงธรรม

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 20-23		สันนิษฐานจากรูปแบบผังที่น่าจะสร้างเจดีย์ประธานก่อนอุโบสถ
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	ก่อน พ.ศ. 2496		เห็นจากภาพถ่ายทางอากาศ
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2524	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึก+เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย (เปลี่ยนรูปแบบผนังระเบียง)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		ภาพถ่าย (ทาสีทอง)
2	เจดีย์ราย (2 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (2 องค์)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
3	วิหารหลวง	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 20-23		สันนิษฐานจากรูปแบบผังที่น่าจะสร้างอาคารพร้อมเจดีย์ประธาน
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พ.ศ. 2405		จารึก
		ต่อเติมหลังคาออกอาคาร (3-ก)	ก่อน พ.ศ. 2544		รูปแบบผนังงูขนาบข้างชี้ว่าเป็นส่วนต่อเติมหลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2544	รัฐ	(ชาญรุ่งโรจน์, 2549)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2555	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2559) (อนุรักษ์จิตรกรรม)
4	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมแท่นเสมา
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2509		(น. ณ ปากน้ำ, 2558)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยสร้าง

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2549- 2554		เปรียบเทียบจากภาพถ่าย ดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
5	หอระฆัง	สร้าง	พ.ศ. 2399		จารึกบนระฆัง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2478		ป้ายจารึก
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2555		สีที่ปรากฏในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบ สีที่มีใช้ในสมัยก่อนหน้า
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
6	แท่นเสมา	สร้าง	พระเจ้า อู่ทุมพร		(พิทยา บุณนาค, 2551)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	รัชกาลที่ 4		(พิทยา บุณนาค, 2551) (ทำใบ เสมาใหม่)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทองใบเสมา)
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
7	กำแพงแก้ว	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พ.ศ. 2526	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึก (เฉพาะซุ้มประตู)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2555- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทองหัวเม็ด)

ตารางที่ 21 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดพนัญเชิง

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2559		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่าย ไม่ใช่รูปแบบในสมัยสร้าง
2	เจดีย์ราย (7 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามี บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
3	พระวิหาร หลวง	สร้าง	พ.ศ. 1867		(กรมการศาสนา, 2525)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษ ที่ 23		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	รัชกาลที่ 4	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2516)
		ต่อเติมหลังคานอก อาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2450- 2496		เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่าย ทางอากาศใน 2 ช่วงเวลา (สร้าง อาคารด้านหลัง)
		ต่อเติมหลังคานอก อาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2510- 2537	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายทาง อากาศใน 2 ช่วงเวลา (ต่อเติม ด้านหน้า)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2517- 2518	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึก
		ต่อเติมหลังคานอก อาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2547- 2549	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่าย ดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา (ทำ หลังคาคลุมลานด้านหลัง)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2543- 2549	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทองเครื่องบน บางส่วน)
		ต่อเติมหลังคานอก อาคาร (3-ก)	พ.ศ. 2559- 2560	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย (ต่อเติมโดยรอบ)
4	พระอุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	รัชกาลที่ 4	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2516)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2444	วัด/ชุมชน	(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2444-2453)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2515	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2516)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2539	วัด/ชุมชน	จารึกบนซุ้มหน้าต่าง
		ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	พ.ศ. 2546	วัด/ชุมชน	เห็นจากภาพถ่ายดาวเทียม
		ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	พ.ศ. 2559-2560	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย (ต่อเติมโดยรอบ)
5	พระวิหารเขียน	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2515	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2539	วัด/ชุมชน	จารึกบนซุ้มหน้าต่าง
		ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	พ.ศ. 2546	วัด/ชุมชน	เห็นจากภาพถ่ายดาวเทียม
		ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	พ.ศ. 2559-2560	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย (ต่อเติมโดยรอบ)
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
6	ตำหนักเดิม	สร้าง	รัชกาลที่ 4		(กรมศิลปากร, 2516)
		ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2496-2510		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายทางอากาศใน 2 ช่วงเวลา
		เปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค.ส.ล. (2-จ)	พ.ศ. 2507	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2516)
		ปรับการใช้สอยชั้นใต้ถุน (3-ง)	~พ.ศ. 2450-2559		สภาพในภาพถ่ายมีการทำพื้นที่ใช้สอยชั้นใต้ถุนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2545	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึก

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
7	ศาลาการเปรียญ	สร้าง	รัชกาลที่ 4		(กรมศิลปากร, 2516)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2472	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2516)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2508	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2516)
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
8	แท่นเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2551		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
9	กำแพงแก้ว	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมพระอุโบสถและพระวิหารเขียน
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พ.ศ. 2490	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึก (ทำซุ้มประตูใหม่)
สิ่งก่อสร้างอื่น (ไม่นำมาใช้สรุปผลเกี่ยวกับประเภทสิ่งก่อสร้าง เนื่องจากตัวอย่างมีน้อยเกินไป)					
10	ตึกเจ้าแม่สร้อยดอกหมาก	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 24-25		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2450-2496	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่ายทางอากาศใน 2 ช่วงเวลา
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2543	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย

ตารางที่ 22 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดพรหมนิวาสรวิหาร

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	พระเจดีย์ประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 21-22		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรมในภาพถ่าย
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	~พ.ศ. 2510-2530	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา+ป้ายจารึกอัฐิ (จากเจดีย์กลมเป็นเจดีย์เหลี่ยมย่อมุม)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2547	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่ายดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทอง)
2	เจดีย์คู่ (2 องค์)	สร้าง	รัชกาลที่ 4		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2510-2530	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา+ป้ายจารึกอัฐิ
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2547	วัด/ชุมชน	สันนิษฐานว่าทำพร้อมพระเจดีย์ประธาน
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
3	พระอุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 21-22		สันนิษฐานจากรูปแบบผนังที่น่าจะสร้างอาคารพร้อมพระเจดีย์ประธาน
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2441	วัด/ชุมชน	(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2441a)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2510-2533	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทำซุ้มประตู-หน้าต่าง)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2548-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีข้าง)
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
4	กุฏิ	สร้าง	รัชกาลที่ 4		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2496-2537	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายทางอากาศใน 2 ช่วงเวลา

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		เปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค.ส.ล. (2-จ)	~พ.ศ. 2450-2548		สภาพในภาพถ่ายโครงสร้างชั้นใต้ถุนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2548-2555		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
5	หอพระไตรปิฎก	สร้าง	พ.ศ. 2450		จารึกบนหน้าบัน
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	~พ.ศ. 2548-2550		เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่ายดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
6	แท่นเสมา	สร้าง	รัชกาลที่ 1		(พิทยา บุนนาค, 2551)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2548		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2548-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทองบางส่วน)
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
7	กำแพงแก้ว	สร้าง	รัชกาลที่ 4		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยรื้อแล้วทำใหม่แบบเดิม (2-ง)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์ด้วยวิธีการนี้ (ทำซุ้มประตูใหม่เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2548-2555		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
8	กำแพงวัด	สร้าง	รัชกาลที่ 4		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2548-2555		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา

ตารางที่ 23 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดแม่นางปลื้ม

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ ประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 19-20		(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544b)
		ก่อพอกสลูปะเจดีย์ (4- ค)	พุทธศตวรรษ ที่ 20-22		(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544b) (ทำ สิ่งหุ้มด้วย)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พุทธศตวรรษ ที่ 24-25		(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544b) (ทำ บันไดด้วย)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2542	รัฐ	(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544b) (อนุรักษ์ประติมากรรม)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2544	รัฐ	(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544b)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2555	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
2	วิหารหลวง	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 19-20		(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544b)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544b)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	รัชกาลที่ 4		รูปแบบสถาปัตยกรรมมีลักษณะ การตกแต่งแบบสมัยนี้
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2496- 2537		เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่าย ทางอากาศใน 2 ช่วงเวลา (หลังคา สังกะสี)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	~พ.ศ. 2537- 2548		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (หลังคากระเบื้องดินเผา)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2558	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย ดาวเทียม
3	อุโบสถ	สร้าง	~พ.ศ. 2310- 2393		(จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ, 2545)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2555	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
4	ซุ้มเสมา	สร้าง	~พ.ศ. 2310-2393		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมอุโบสถ
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2548		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2553-2555	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
5	กำแพงแก้ว	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 19-20		(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544b)
		รื้อบางส่วนเพื่อขยายอาคาร (4-ก)	พุทธศตวรรษที่ 20-22		(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544b)
		รื้อบางส่วนเพื่อขยายอาคาร (4-ก)	พุทธศตวรรษที่ 20-22		(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544b)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	รัชกาลที่ 4		รูปแบบสถาปัตยกรรมมีลักษณะการตกแต่งแบบสมัยนี้
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	ก่อน พ.ศ. 2548		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์ด้วยวิธีการนี้

ตารางที่ 24 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดวงษ์ฆ้อง

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ราย (7 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 22-25		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2452	วัด/ชุมชน	(จดหมายเหตุ) (1 องค์)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
2	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 22-23		สันนิษฐานว่าสร้างมาก่อนหรือ พร้อมเจดีย์ราย
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2452	วัด/ชุมชน	(จดหมายเหตุ)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2526		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่าย ไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรม สมัยก่อนหน้า
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีข้าง)
3	วิหาร ตะวันตก	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 22-25		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมหรือ หลังจากอุโบสถ
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พ.ศ. 2452	วัด/ชุมชน	(จดหมายเหตุ)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่าย ไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรม สมัยก่อนหน้า
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทองบางส่วน)
4	วิหาร ตะวันออก	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 22-25		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมหรือ หลังจากอุโบสถ
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พ.ศ. 2452	วัด/ชุมชน	(จดหมายเหตุ)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่าย ไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรม สมัยก่อนหน้า
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทองบางส่วน)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
5	แท่นเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 22-23		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมอุโบสถ
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่าย ไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรม สมัยก่อนหน้า
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีชมพูอ่อน)

ตารางที่ 25 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดศาลาปูนวรวิหาร

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	พระเจดีย์ ประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 21-22		(กรมศิลปากร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	รัชกาลที่ 3		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	รัชกาลที่ 5	วัด/ชุมชน	(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2447)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2525- 2542		(กรมการศาสนา, 2525)+ เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2550- 2554	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่าย ดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา (ทาสี ทอง)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2558	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย ดาวเทียม (ลอกสีทองออก)
2	เจดีย์และ ปราสาทราย (7 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-25		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	ก่อน พ.ศ. 2548		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามี บูรณปฏิสังขรณ์ด้วยวิธีการนี้ (6 องค์)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2548		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามี บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง (1 องค์)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2555- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทอง) (1 องค์)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2558	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย ดาวเทียม (6 องค์)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2560	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย (ลอกสีทองออก) (1 องค์)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
3	พระอุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 21-22		สันนิษฐานจากรูปแบบผังที่น่าจะ สร้างอาคารพร้อมพระเจดีย์ ประธาน

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษ ที่ 22-23		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2389		ป้ายข้อมูลกรมศิลปากร (เขียน ภาพจิตรกรรม)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2443	วัด/ชุมชน	(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443b)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2496- 2509	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายทาง อากาศ+ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่ อยุธยา (ตัดเสภาพาไลออก)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2558	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2559) (อนุรักษ์ จิตรกรรมด้วย)
4	วิหารกลบ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 24-25		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		วัสดุตกแต่งที่ปรากฏในภาพถ่าย ไม่ใช่วัสดุที่มีใช้ในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2558	รัฐ	ภาพถ่ายดาวเทียม Google
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
5	หอ พระไตรปิฎก	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		(กรมศิลปากร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พุทธศตวรรษ ที่ 24-25		(กรมศิลปากร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	~พ.ศ. 2515- 2537		เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่าย ทางอากาศใน 2 ช่วงเวลา
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	~พ.ศ. 2547- 2550	รัฐ	เปรียบเทียบจากภาพถ่าย ดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2555		เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
6	กุฏิ	สร้าง	รัชกาลที่ 5		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2545- 2547		เปรียบเทียบจากภาพถ่าย ดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา
7	กุฏิ	สร้าง	รัชกาลที่ 5		(กรมการศาสนา, 2525)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2547	รัฐ	(เอกพรไพศาล, 2547)
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
8	แท่นเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 22-23		(พิทยา บุณนาค, 2551)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2548		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2558	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2559)
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
9	กำแพงแก้วเขตพุทธาวาส	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	รัชกาลที่ 5	วัด/ชุมชน	(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443b)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		รูปแบบซุ้มประตูหน้าในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยก่อนหน้า
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2558	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่ายดาวเทียม
10	กำแพงแก้วหอพระไตรปิฎก	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมหอพระไตรปิฎก
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	~พ.ศ. 2547-2555		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา

ตารางที่ 26 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดสามวิหาร

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 21-22		(จุฬิศพงค์ จุฬารัตน์, 2535)
		ก่อพอกสลูปะเจดีย์ (4-ค)	พุทธศตวรรษที่ 23-24		(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พุทธศตวรรษที่ 23-24		(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พุทธศตวรรษที่ 23-24		(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2544-2545	รัฐ	(สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา, 2551)
2	เจดีย์เล็ก	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 21-22		(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ		(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	รัชกาลที่ 4		(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a) (เปลี่ยนองค์ระฆังริ้วเป็นเรียบประดับลาย)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2544	รัฐ	(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2555	รัฐ	(สุรินทร์ประดิษฐ์ทรัพย์, 2555)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
3	วิหารพระนั่ง	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 21-22		(สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา, 2551)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษที่ 23-24		(สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา, 2551)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พ.ศ. 2497	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึก
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2543-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นการดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
4	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 21-22		(สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา, 2551)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษที่ 23-24		(สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา, 2551)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พ.ศ. 2509	วัด/ชุมชน	(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2552	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึก
5	วิหารพระนอน	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 21-22		(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษที่ 23-24		(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2525	วัด/ชุมชน	(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a) (เปลี่ยนหลังคากระเบื้องดินเผา เป็นสังกะสี)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2527	วัด/ชุมชน	(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a) (ทำคานคอนกรีตเสริมเหล็กยึดผนัง)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2544	รัฐ	(พรอนันต์ก่อสร้าง, 2544a)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2553	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
		ต่อเติมหลังคาอาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2554-2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่ายดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
6	แท่นเสมา	สร้าง	พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ		(พิทยา บุณนาค, 2551)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง

ตารางที่ 27 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	พระเจดีย์ ประธาน	สร้าง	พ.ศ. 2406		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2548	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2548)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2552	รัฐ	(ธนาคารกรุงศรีอยุธยา, 2558)
2	พระเจดีย์ บริวาร (10 องค์)	สร้าง	พ.ศ. 2406		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2548	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2548)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2552	รัฐ	(ธนาคารกรุงศรีอยุธยา, 2558)
3	พระเจดีย์ พระบรมราช ชนกนาถ	สร้าง	พ.ศ. 2328		(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2548)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2548	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2548)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2552	รัฐ	(ธนาคารกรุงศรีอยุธยา, 2558)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
4	พระวิหาร	สร้าง	พ.ศ. 2406		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2441- 2450	รัฐ	(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2441- 2443)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2472	รัฐ	(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2471- 2475)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2513- 2514	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2551)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2535	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2551) (อนุรักษ์ จิตรกรรม)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2543- 2544	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2548)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2549	รัฐ	ภาพถ่ายดาวเทียม Google

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2552	รัฐ	(ธนาคารกรุงศรีอยุธยา, 2558)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2555	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2559) (อนุรักษ์ จิตรกรรม)
5	พระอุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 2328		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2393	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2551) (ซ่อม จิตรกรรม)
		ปฏิสังขรณ์โดยรื้อแล้ว ทำใหม่แบบเดิม (2-ง)	พ.ศ. 2447- 2452	รัฐ	(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2441- 2443)+(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2548)+(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2453)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2510- 2511	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2551)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2513	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2551) (อนุรักษ์ จิตรกรรม)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2533	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2551) (อนุรักษ์ จิตรกรรม)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2548	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2548)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2552	รัฐ	(ธนาคารกรุงศรีอยุธยา, 2558)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2555	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2559) (อนุรักษ์ จิตรกรรม)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2559- 2560	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
6	หอรบขัง	สร้าง	รัชกาลที่ 4		(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2548)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2548	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2548)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2552	รัฐ	(ธนาคารกรุงศรีอยุธยา, 2558)
7	ศาลาการ เปรียญ	สร้าง	พ.ศ. 2352- 2393		(กรมการศาสนา, 2525)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2447	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2551)+(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2447-2451)
		ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2441-2496		(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)+ภาพถ่ายทางอากาศ
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2549-2555	วัด/ชุมชน	ภาพถ่ายดาวเทียม Google+ ภาพถ่าย (เปลี่ยนหลังค้ำจันทับ+ทาสีใหม่)
8	หอสวดมนต์	สร้าง	ก่อน พ.ศ. 2441		(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	~พ.ศ. 2441-2496		(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)+ภาพถ่ายทางอากาศ
9	หอฉัน	สร้าง	ก่อน พ.ศ. 2441		(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	~พ.ศ. 2441-2496		(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)+ภาพถ่ายทางอากาศ
10	กุฏิ	สร้าง	ก่อน พ.ศ. 2441		(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	~พ.ศ. 2441-2496		(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)+ภาพถ่ายทางอากาศ
11	กุฏิ	สร้าง	ก่อน พ.ศ. 2441		(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	~พ.ศ. 2441-2496		(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)+ภาพถ่ายทางอากาศ
12	กุฏิ	สร้าง	ก่อน พ.ศ. 2441		(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	~พ.ศ. 2441-2496		(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)+ภาพถ่ายทางอากาศ
13	กุฏิ	สร้าง	ก่อน พ.ศ. 2441		(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)
		เปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค.ส.ล. (2-จ)	~พ.ศ. 2450-2548		สภาพในภาพถ่ายโครงสร้างชั้นใต้ถุนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก / รูปแบบการตกแต่งไม่ใช่รูปแบบในสมัยสร้าง

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
14	กุฏิ	สร้าง	ก่อน พ.ศ. 2441		(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)
		เปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค. ส.ถ. (2-จ)	~พ.ศ. 2450- 2548		สภาพในภาพถ่ายโครงสร้างชั้นใต้ ถุนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก / รูปแบบการตกแต่งไม่ใช่รูปแบบใน สมัยสร้าง
15	กุฏิ	สร้าง	ก่อน พ.ศ. 2441		(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)
		เปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค. ส.ถ. (2-จ)	~พ.ศ. 2450- 2548		สภาพในภาพถ่ายโครงสร้างชั้นใต้ ถุนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก / รูปแบบการตกแต่งไม่ใช่รูปแบบใน สมัยสร้าง
16	กุฏิ	สร้าง	ก่อน พ.ศ. 2441		(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)
		เปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค. ส.ถ. (2-จ)	~พ.ศ. 2450- 2548		สภาพในภาพถ่ายโครงสร้างชั้นใต้ ถุนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก / รูปแบบการตกแต่งไม่ใช่รูปแบบใน สมัยสร้าง
17	กุฏิ	สร้าง	ก่อน พ.ศ. 2441		(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)
		เปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค. ส.ถ. (2-จ)	~พ.ศ. 2450- 2548		สภาพในภาพถ่ายโครงสร้างชั้นใต้ ถุนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก / รูปแบบการตกแต่งไม่ใช่รูปแบบใน สมัยสร้าง
18	กุฏิ	สร้าง	ก่อน พ.ศ. 2441		(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)
		เปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค. ส.ถ. (2-จ)	~พ.ศ. 2450- 2548		สภาพในภาพถ่ายโครงสร้างชั้นใต้ ถุนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก / รูปแบบการตกแต่งไม่ใช่รูปแบบใน สมัยสร้าง
19	กุฏิ	สร้าง	ก่อน พ.ศ. 2441		(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)
		เปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค. ส.ถ. (2-จ)	~พ.ศ. 2450- 2548		สภาพในภาพถ่ายโครงสร้างชั้นใต้ ถุนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก / รูปแบบการตกแต่งไม่ใช่รูปแบบใน สมัยสร้าง

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
20	กุฏิ	สร้าง	ก่อน พ.ศ. 2441		(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)
		เปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค.ส.ล. (2-จ)	~พ.ศ. 2450- 2548		สภาพในภาพถ่ายโครงสร้างชั้นใต้ถุนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก / รูปแบบการตกแต่งไม่ใช่รูปแบบในสมัยสร้าง
21	ศาลาท่าน้ำ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 24-25		สันนิษฐานจากระบบผังวัด
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	~พ.ศ. 2450- 2537		(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2548)+ภาพถ่ายทางอากาศ
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2548- 2555		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
22	กำแพงแก้ว พระอุโบสถ และแท่น เสมา	สร้าง	พ.ศ. 2328		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์โดยการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2406	รัฐ	(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2515	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2548	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2548)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2552	รัฐ	(ธนาคารกรุงศรีอยุธยา, 2558)
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
23	กำแพงแก้ว พระเจดีย์ และพระ วิหาร	สร้าง	พ.ศ. 2406		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2515	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2543	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2548) (รอบพระวิหาร)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2548	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2548) (รอบพระเจดีย์)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2552	รัฐ	(ธนาคารกรุงศรีอยุธยา, 2558)
24		สร้าง	พ.ศ. 2406		(กรมการศาสนา, 2525)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
	กำแพงแก้ว เขต พุทธาวาส	ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2548	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2548)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2552	รัฐ	(ธนาคารกรุงศรีอยุธยา, 2558)
25	ฝาและพื้น นอกชานกุฏิ	สร้าง	ก่อน พ.ศ. 2441		(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2448	วัด/ชุมชน	แก้ไขเพราะย้ายกุฏิ 2 หลัง (หอ จดหมายเหตุแห่งชาติ, 2447- 2451)
		เปลี่ยนชั้นใต้ถุนเป็น ค. ส.ล. (2-จ)	~พ.ศ. 2450- 2555		สภาพในภาพถ่ายโครงสร้าง บางส่วนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก / รูปแบบการตกแต่งไม่ใช่รูปแบบใน สมัยสร้าง
สิ่งก่อสร้างอื่น (ไม่นำมาใช้สรุปผลเกี่ยวกับประเภทสิ่งก่อสร้าง เนื่องจากตัวอย่างมีน้อยเกินไป)					
26	แท่นพระศรี มหาโพธิ์	สร้าง	รัชกาลที่ 4		(กรมการศาสนา, 2525)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		สภาพในภาพถ่ายมีรูปแบบต่าง จากในผังวัดที่ทำไว้เมื่อ พ.ศ. 2441 (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443a)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2552	รัฐ	(ธนาคารกรุงศรีอยุธยา, 2558)

ตารางที่ 28 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	พระเจดีย์ ประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 22-23		(กรมศิลปากร, 2551)
		ก่อพอกสลุปเจดีย์ (4- ค)	พ.ศ. 2406	รัฐ	(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2516- 2543		(วัดเสนาสนาราม, 2553)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2543- 2548	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทอง)
2	พระเจดีย์ บริวาร (10 องค์)	สร้าง	พ.ศ. 2406		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2516- 2543		(วัดเสนาสนาราม, 2553)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2543- 2549		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2549- 2558		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
3	พระอุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 2406		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2427	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2551) (เขียน จิตรกรรม)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2509	วัด/ชุมชน	จารึกที่พระพุทธรูปหน้าอาคาร
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2516- 2543		(วัดเสนาสนาราม, 2553)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2543- 2549		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2557	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2559) (อนุรักษ์ จิตรกรรม)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2558		เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
4	พระวิหาร	สร้าง	พ.ศ. 2406		(กรมการศาสนา, 2525)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)+รั้วบางส่วนเพื่อขยายอาคาร (4-ก)	พ.ศ. 2427	รัฐ	ป้ายข้อมูลกรมศิลปากร (เขียนจิตรกรรม+ปูนปั้นอ่อน)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2484-2516		(กรมศิลปากร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2516-2543		(วัดเสนาสนาราม, 2553)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2557	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2559) (อนุรักษ์จิตรกรรม)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2557-2559		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
5	หอรระฆัง	สร้าง	พ.ศ. 2406		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2484-2516		(กรมศิลปากร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากครั้งก่อนหน้า
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2559	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย (ทาสีทองบางส่วน)
6	หอกลอง	สร้าง	พ.ศ. 2406		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2484-2516		(กรมศิลปากร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากครั้งก่อนหน้า
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2559	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย (ทาสีทองบางส่วน)
7	กุฏิ	สร้าง	~พ.ศ. 2406-2427		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม+ภาพถ่าย
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		รูปแบบการตกแต่งบางส่วนในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบในสมัยสร้าง

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ช)	~พ.ศ. 2552- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
8	กุฏิ	สร้าง	~พ.ศ. 2406- 2427		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม+ภาพถ่าย
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ช)	~พ.ศ. 2552- 2554	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่าย ดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา (เปลี่ยน กระเบื้องหลังคา)
9	กุฏิ	สร้าง	~พ.ศ. 2406- 2427		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม+ภาพถ่าย
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ช)	~พ.ศ. 2552- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
10	กุฏิ	สร้าง	~พ.ศ. 2406- 2427		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม+ภาพถ่าย
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ช)	~พ.ศ. 2552- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
11	กุฏิ	สร้าง	~พ.ศ. 2406- 2427		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม+ภาพถ่าย
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ช)	~พ.ศ. 2552- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
12	กุฏิ	สร้าง	~พ.ศ. 2406- 2427		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม+ภาพถ่าย
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ช)	พ.ศ. 2540	วัด/ชุมชน	จารึกที่หน้าบัน
13	กุฏิ	สร้าง	~พ.ศ. 2406- 2427		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม+ภาพถ่าย
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ช)	~พ.ศ. 2552- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
14	หอฉัน	สร้าง	~พ.ศ. 2406- 2427		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม+ภาพถ่าย
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ช)	~พ.ศ. 2552- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
15		สร้าง	พ.ศ. 2406		(กรมการศาสนา, 2525)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
	กำแพงแก้ว และแท่น เสมา	ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการ บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยก่อน หน้า
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
16	กำแพงแก้ว หมู่กุฏิ	สร้าง	~พ.ศ. 2406- 2427		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม+ภาพถ่าย
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2552- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
17	กำแพงวัด	สร้าง	พ.ศ. 2406		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์โดยรื้อแล้ว ทำใหม่แบบเดิม (2-ง)	~พ.ศ. 2516- 2543		(วัดเสนาสนาราม, 2553) (ระบบ โครงสร้างเข็มประตูป็นคอนกรีต เสริมเหล็กแต่ลักษณะคล้ายรูป แบบเดิม)

ตารางที่ 29 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดหน้าพระเมรุราชิการาม

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	พระปรารักษ์	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 22-23		(บูรพคดี, 2542)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พ.ศ. 2378	รัฐ	(บูรพคดี, 2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2541- 2542	รัฐ	(บูรพคดี, 2542)
2	เจดีย์ราย (3 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 21-22		(บูรพคดี, 2542)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษ ที่ 22-23		(บูรพคดี, 2542) (1 องค์)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2541- 2542	รัฐ	(บูรพคดี, 2542)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
3	พระอุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 22-23		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2379- 2381	รัฐ	จารึก
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2443	รัฐ	(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2444- 2445)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2458- 2459	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2551)+(ทอ จดหมายเหตุแห่งชาติ, 2458- 2459)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2500	รัฐ	(บูรพคดี, 2542)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2510- 2537	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่าย ทางอากาศใน 2 ช่วงเวลา
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2553	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
4	พระวิหาร ขาว	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 22-24		สันนิษฐานจากตำแหน่งอาคารใน ระบบผังบริเวณวัด

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	~พ.ศ. 2475-2481	วัด/ชุมชน	(บูรพคดี, 2542)
		ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2537-2542	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายทางอากาศใน 2 ช่วงเวลา
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2550-2554	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายทางอากาศใน 2 ช่วงเวลา (เห็นหลังคาใหม่)
		ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2554-2558	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่ายดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา
5	พระวิหาร สรรเพชญ	สร้าง	พ.ศ. 2381		จารึก
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2500	รัฐ	(บูรพคดี, 2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2532	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2551) (อนุรักษ์จิตรกรรม)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2548-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทองยอดหัวเม็ด)
6	พระมณฑป นาคปรก	สร้าง	พ.ศ. 2381		(บูรพคดี, 2542)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2551		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2551-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทองลวดลาย)
7	พระมณฑป แก่งจัน	สร้าง	พ.ศ. 2381		(บูรพคดี, 2542)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2495-2500		(บูรพคดี, 2542)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2529	วัด/ชุมชน	(บูรพคดี, 2542) (ติดประตูเหล็ก)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามี การบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากครั้งก่อนหน้า
8	พระมณฑป แก่งจัน	สร้าง	พ.ศ. 2381		(บูรพคดี, 2542)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2495-2500		(บูรพคดี, 2542)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2529	วัด/ชุมชน	(บูรพคดี, 2542) (ติดประตูเหล็ก)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากครั้งก่อนหน้า
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
9	หอพระไตรปิฎก	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2553		รูปแบบการตกแต่งบางส่วนในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบในสมัยสร้าง
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
10	แท่นเสมา	สร้าง	พระนารายณ์		(พิทยา บุนนาค, 2551)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2379	รัฐ	สันนิษฐานว่าบูรณปฏิสังขรณ์พร้อมสร้างกำแพงแก้วเนื่องจากอยู่ต่อเนื่องกัน
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2548		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากครั้งก่อนหน้า
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
11	กำแพงแก้วพระอุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 2379		จารึก
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2548		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากครั้งก่อนหน้า
12	กำแพงแก้วพระมณฑปนาคนคร	สร้าง	พ.ศ. 2381		(บูรพคดี, 2542)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
13	กำแพงวัด	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 22-23		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมพระอุโบสถ
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษที่ 23-24		(บูรพคดี, 2542)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2542		รูปแบบการตกแต่งซุ้มประตูในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบในสมัยก่อนหน้า
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2541-2542	รัฐ	(บูรพคดี, 2542)

ตารางที่ 30 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดชุมพล

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ราย (4 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 20-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
2	อุโบสถเก่า	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 20-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ต่อเติมหลังคาคลุมซากอาคาร (3-ข)	ก่อน พ.ศ. 2542		เห็นจากภาพถ่ายทางอากาศ
		ต่อเติมหลังคาคลุมซากอาคาร (3-ข)	~พ.ศ. 2550-2556	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่ายดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา

ตารางที่ 31 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดเชิงท่า

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	ปราสาทประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 20-21		(มรดกโลก, 2540)
		ก่อพอกสลูปะเจดีย์ (4-ค)	พระนารายณ์		(มรดกโลก, 2540)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2540	รัฐ	(มรดกโลก, 2540)
2	เจดีย์และปราสาทราย (25 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 22-24		(มรดกโลก, 2540)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2540	รัฐ	(มรดกโลก, 2540)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
3	วิหารหลวง	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 20-21		(มรดกโลก, 2540)
		รื้อบางส่วนเพื่อขยายอาคาร (4-ก)	พระนารายณ์		(มรดกโลก, 2540)
		ต่อเติมหลังคาคลุมซากอาคาร (3-ข)	พ.ศ. 2529	วัด/ชุมชน	(มรดกโลก, 2540)
		สงวนรักษาสภาพโดยรื้อส่วนต่อเติม (1-ข)	พ.ศ. 2540	รัฐ	(มรดกโลก, 2540)
4	วิหารทิศตะวันตก	สร้าง	พระนารายณ์		(มรดกโลก, 2540)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2540	รัฐ	(มรดกโลก, 2540)
5	วิหารทิศเหนือ	สร้าง	พระนารายณ์		(มรดกโลก, 2540)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2540	รัฐ	(มรดกโลก, 2540)
6	วิหารทิศตะวันออก	สร้าง	พระนารายณ์		(มรดกโลก, 2540)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2540	รัฐ	(มรดกโลก, 2540)
7	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมแท่นเสมา

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ต่อเติมหลังคาคลุมซาก อาคาร (3-ข)	~พ.ศ. 2510- 2533	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2533- 2537	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่าย ทางอากาศใน 2 ช่วงเวลา
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2540	รัฐ	(มรดกโลก, 2540)
8	วิหารน้อย	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-24		(มรดกโลก, 2540)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		(มรดกโลก, 2540)
		ต่อเติมหลังคาคลุมซาก อาคาร (3-ข)	~พ.ศ. 2510- 2533	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่าย ทางอากาศใน 2 ช่วงเวลา
		สงวนรักษาสภาพโดย รื้อส่วนต่อเติม (1-ข)	พ.ศ. 2540	รัฐ	(มรดกโลก, 2540)
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
9	หอรบั้ง	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		(มรดกโลก, 2540)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	รัชกาลที่ 4		(มรดกโลก, 2540)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2540	รัฐ	(มรดกโลก, 2540)
10	ศาลาการ เปรียญ	สร้าง	รัชกาลที่ 4		(มรดกโลก, 2540)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2540	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2559) (อนุรักษ์ จิตรกรรมด้วย)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2555	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2559)
11	ศาลาสักต ตะวันออก	สร้าง	รัชกาลที่ 4		(มรดกโลก, 2540)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2540	รัฐ	(มรดกโลก, 2540)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	~พ.ศ. 2548- 2559	รัฐ	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
12	แท่นเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23		(พิทยา บุญนาค, 2551)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	ก่อน พ.ศ. 2548		สภาพในภาพถ่ายบึงชีว่ามีกร บูรณปฏิสังขรณ์ด้วยวิธีการนี้
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (เปลี่ยนใบเสมา)
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
13	กำแพงแก้ว เขต พุทธาวาส	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-24		(มรดกโลก, 2540)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษ ที่ 24		(มรดกโลก, 2540) (ซุ้มแบบแก่ง จิ้น)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2540	รัฐ	(มรดกโลก, 2540)
14	กำแพงแก้ว ศาลาการ เปรียญ	สร้าง	รัชกาลที่ 4		(มรดกโลก, 2540)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2540	รัฐ	(มรดกโลก, 2540)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	~พ.ศ. 2548- 2559	รัฐ	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา

ตารางที่ 32 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดญาณเสน

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ ประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-22		(สำนักงานโบราณคดีและ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3, 2544)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พระนารายณ์		(สุรินทร์ ศรีสังข์งาม, 2548)
		ก่อพอกสลุปเจดีย์ (4- ค)	พุทธศตวรรษ ที่ 24		(สำนักงานโบราณคดีและ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3, 2544)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2544	รัฐ	(สำนักงานโบราณคดีและ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3, 2544)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2555	รัฐ	(Teerayuth, 2554)
2	เจดีย์ราย (5 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 24		(สำนักงานโบราณคดีและ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3, 2544)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2544	รัฐ	(สำนักงานโบราณคดีและ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3, 2544)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2555	รัฐ	(Teerayuth, 2554)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
3	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-22		สันนิษฐานจากรูปแบบผังที่น่าจะ สร้างพร้อมเจดีย์ประธาน
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษ ที่ 24-25		(สำนักงานโบราณคดีและ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3, 2544)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2498	วัด/ชุมชน	(Teerayuth, 2554)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)+ต่อ เติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	พ.ศ. 2513- 2514	วัด/ชุมชน	(กรมการศาสนา, 2528)+(Teerayuth, 2554)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-๗)	พ.ศ. 2554	วัด/ชุมชน	(Teerayuth, 2554)

ตารางที่ 33 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดคูลีคาราม

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 20-21		(จุฬิศพงค์ จุฬารัตน์, 2535)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พุทธศตวรรษที่ 23-24		(จุฬิศพงค์ จุฬารัตน์, 2535)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2555	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
2	เจดีย์มุม (4 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		(จุฬิศพงค์ จุฬารัตน์, 2535)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2555	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
3	เจดีย์ราย (3 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2555	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
4	วิหารหลวง	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 20-21		สันนิษฐานจากรูปแบบผังที่น่าจะสร้างอาคารพร้อมเจดีย์ประธาน
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549-2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
5	อุโบสถเก่า	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		(กรมศิลปากร, 2551)
		ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	ก่อน พ.ศ. 2537		ตำแหน่งแทนเสมาและรูปแบบโครงสร้างหลังคาบั้งชี้ว่าพื้นที่มุขหน้าเป็นพื้นที่ต่อเติมหลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2555	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย (ส่วนที่เป็นไม้ทาสีเทา)
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
6	แท่นเสมา เก่า	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		(กรมศิลปากร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2555	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
7	กำแพงแก้ว ฐานไพที	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-21		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมเจดีย์ ประธาน
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2555	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย

ตารางที่ 34 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดธรรมิกราช

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ ประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-21		(จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, 2535)
		ก่อพอกสลูปะเจดีย์ (4- ค)	พุทธศตวรรษ ที่ 21-22		(จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, 2535)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พระเจ้า ปราสาททอง		(จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, 2535) (ทำ สิ่งล้อม)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พระเจ้าอยู่หัว บรมโกศ		(จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, 2535)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2530	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2551)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2540	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2559) (อนุรักษ์ ประติมากรรม)
2	เจดีย์ราย (16 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2537	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2537b)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
3	วิหารหลวง	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-21		สันนิษฐานจากรูปแบบผนังที่น่าจะ สร้างอาคารก่อนหรือพร้อมเจดีย์ ประธาน
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2530	รัฐ	ตราประทับบนอิฐ
		ปฏิสังขรณ์รูปเคารพ บนซากอาคาร (3-ค)	~พ.ศ. 2549- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
4	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 24-25		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ต่อเติมหลังคาคลุมซาก อาคาร (3-ข)	~พ.ศ. 2496- 2510	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายทาง อากาศใน 2 ช่วงเวลา
		ต่อเติมหลังคาคลุมซาก อาคาร (3-ข)	~พ.ศ. 2537- 2542	รัฐ	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายทาง อากาศใน 2 ช่วงเวลา (แยก โครงสร้าง)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
5	วิหารน้อย	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 22-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2537	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2537b)
		ปฏิสังขรณ์รูปเคารพบนซากอาคาร (3-ค)	~พ.ศ. 2550-2554	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่ายดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา
6	วิหารพระนอน	สร้าง	พ.ศ. 2275-2310		(จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ, 2545)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2499	รัฐ	ป้ายข้อมูลกรมศิลปากร
		ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2550-2554	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายทางดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
7	กำแพงแก้วอุโบสถและแท่นเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 24-25		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2542		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบในสมัยสร้าง
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
8	กำแพงแก้วเขตพุทธาวาส	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2537	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2537b)

ตารางที่ 35 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดบำรุงธรรม

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ ประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2555		รูปแบบการตกแต่งส่วนฐานใน ภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบในสมัยสร้าง
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
2	อุโบสถเก่า	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ต่อเติมหลังคา อาคาร (3-ก)	ก่อน พ.ศ. 2545		ภาพถ่ายดาวเทียม Google / รูปแบบโครงสร้างเสาและหลังคา บ่งชี้ว่าพื้นที่มุขหน้าเป็นพื้นที่ต่อ เติมหลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2555		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่าย ไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัย สร้าง
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
3	แท่นเสมา เก่า	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการ บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
4	กำแพงแก้ว	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการ บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง

ตารางที่ 36 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดพุทธโฆศวรารย์

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	พระปรางค์ ประธาน	สร้าง	พ.ศ. 1896		(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พุทธศตวรรษที่ 22-23		(นนทชัย ทองพุ่มพุกษา, 2545) (เพิ่มยอดเจดีย์บนมุข)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	รัชกาลที่ 3	รัฐ	(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2441	วัด/ชุมชน	(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2441b)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2541	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2541) (อนุรักษ์จิตรกรรมด้วย)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2549	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2559) (อนุรักษ์จิตรกรรม)
2	เจดีย์และ ปรางค์ราย (21 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 20-24		(กรมศิลปากร, 2546)
		ก่อพอกสลุปเจดีย์ (4-ค)	พุทธศตวรรษที่ 23-24		(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534-2542) (3 องค์)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พุทธศตวรรษที่ 23-24		(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534-2542) (4 องค์)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2534-2541	รัฐ	(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534-2542)+(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2541) (21 องค์)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2551	รัฐ	(ธงชัยกายเพชร, 2551) (21 องค์)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2556	รัฐ	(สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา, 2556) (12 องค์)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
3	พระมณฑป เหนือ	สร้าง	พ.ศ. 1896		สันนิษฐานว่าสร้างเป็นปรางค์ (นนทชัย ทองพุ่มพุกษา, 2545)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษที่ 21-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	รัชกาลที่ 3	รัฐ	(กรมการศาสนา, 2528)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2516	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2546)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2534	รัฐ	(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534-2542)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2556	รัฐ	(สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา, 2556)
4	พระมณฑป ใต้	สร้าง	พ.ศ. 1896		สันนิษฐานว่าสร้างเป็นปราสาท (นันทชัย ทองพุ่มพุกษา, 2545)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษ ที่ 21-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	รัชกาลที่ 3	รัฐ	(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2516	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2546)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2534	รัฐ	(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534-2542)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2556	รัฐ	(สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา, 2556)
5	พระระเบียง คด	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-21		สันนิษฐานจากรูปแบบผนังที่น่าจะ สร้างก่อนหรือพร้อมพระอุโบสถ
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	รัชกาลที่ 3	รัฐ	(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2517	รัฐ	(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534-2542)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2534	รัฐ	(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534-2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2551	รัฐ	(ธงชัยกายเพชร, 2551)
6	พระวิหาร หลวง	สร้าง	พ.ศ. 1896		(กรมศิลปากร, 2551)
		รื้อบางส่วนเพื่อขยาย อาคาร (4-ก)	พุทธศตวรรษ ที่ 21-22		(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534-2542)
		รื้อบางส่วนเพื่อขยาย อาคาร (4-ก)	พุทธศตวรรษ ที่ 22-23		(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534-2542)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		รื้อบางส่วนเพื่อขยาย อาคาร (4-ก)	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534- 2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2536	รัฐ	(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534- 2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2551	รัฐ	(ธงชัยกายเพชร, 2551)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2556	รัฐ	(สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา, 2556)
7	พระอุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-21		(กรมศิลปากร, 2546)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2441	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2546)
		ปฏิสังขรณ์โดยรื้อแล้ว ทำใหม่แบบเดิม (2-ง)	รัชกาลที่ 6	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2546) (รื้อผนังก่อ ใหม่เจาะช่องแสง)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2499	วัด/ชุมชน	(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	~พ.ศ. 2541- 2554		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2551	รัฐ	(ธงชัยกายเพชร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2556- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (เขียนลายที่หัวเสาและ เสาร่วมใน)
8	วิหารพระสี ทิศ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 21-22		(กรมศิลปากร, 2546)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2453		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีกร บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2534	รัฐ	(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534- 2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2551	รัฐ	(ธงชัยกายเพชร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2556	รัฐ	(สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา, 2556)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
9	วิหารทรงศีล	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 21-22		(กรมศิลปากร, 2546)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2453		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการ บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2534	รัฐ	(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534- 2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2551	รัฐ	(ธงชัยกายเพชร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2556	รัฐ	(สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา, 2556)
10	วิหารทรง ธรรม	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2537	รัฐ	(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534- 2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2551	รัฐ	(ธงชัยกายเพชร, 2551)
11	วิหารพระ นอน	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 22-23		(กรมศิลปากร, 2546)
		ปฏิสังขรณ์รูปเคารพ บนชากอาคาร (3-ค)	~พ.ศ. 2498- 2534	วัด/ชุมชน	(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534- 2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2537	รัฐ	(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534- 2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2551	รัฐ	(ธงชัยกายเพชร, 2551)
12	วิหารกัจจาย นะ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 22-23		(กรมศิลปากร, 2546)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2453		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการ บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	ก่อน พ.ศ. 2541		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการ บูรณปฏิสังขรณ์ด้วยวิธีการนี้
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2551	รัฐ	(ธงชัยกายเพชร, 2551)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2556	รัฐ	(สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา, 2556)
13	วิหาร ทรงเครื่อง	สร้าง	พระเพทราชา		(จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ, 2545)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2453		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการ บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2534	รัฐ	(ทองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534- 2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2551	รัฐ	(ธงชัยกายเพชร, 2551)
14	วิหารเขียน	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		(กรมศิลปากร, 2546)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2453		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการ บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2534	รัฐ	(ทองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534- 2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2551	รัฐ	(ธงชัยกายเพชร, 2551)
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
15	ตำหนัก สมเด็จพระ พุทธโฆษา จารย์	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23		(กรมศิลปากร, 2546)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2512		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการ บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2512	รัฐ	(ทองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534- 2542) (อนุรักษ์จิตกรรมด้วย)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2534	รัฐ	(ทองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534- 2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2551	รัฐ	(ธงชัยกายเพชร, 2551)
16	หอรบขัง	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23		(กรมศิลปากร, 2546)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2512- 2548		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นคำขอ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
17	ซุ้มเสมา	สร้าง	พระนารายณ์		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม (สร้างแทนเสมา)
		รื้อบางส่วนเพื่อขยายอาคาร (4-ก)	ก่อน พ.ศ. 2453		เห็นจากภาพถ่าย (สร้างซุ้มครอบแทนเสมา)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2498-2534	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2546)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2551	รัฐ	(ธงชัยกายเพชร, 2551)
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
18	กำแพงแก้วฐานไพที	สร้าง	พ.ศ. 1896		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมพระปรางค์ประธาน
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พุทธศตวรรษที่ 21		(กรมศิลปากร, 2546)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	รัชกาลที่ 3	รัฐ	(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์ใหม่เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2441	วัด/ชุมชน	สันนิษฐานว่าบูรณปฏิสังขรณ์พร้อมพระปรางค์ประธาน
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2536	รัฐ	(ทองคำหมายเหตุแห่งชาติ, 2534-2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2551	รัฐ	(ธงชัยกายเพชร, 2551)
19	กำแพงแก้ววิหารทรงเครื่อง	สร้าง	พระเพทราชา		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมวิหารทรงเครื่อง
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2534	รัฐ	(ทองคำหมายเหตุแห่งชาติ, 2534-2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2551	รัฐ	(ธงชัยกายเพชร, 2551)
20	กำแพงแก้ววิหารเขียน	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมวิหารเขียน
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2534	รัฐ	(ทองคำหมายเหตุแห่งชาติ, 2534-2542)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2551	รัฐ	(ธงชัยกายเพชร, 2551)
21	กำแพงแก้ว เขต พุทธาวาส	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 19-20		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมการสร้าง วัด
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534- 2542)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	รัชกาลที่ 5	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2546)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2536- 2537	รัฐ	(ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2534- 2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2541	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2541)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2551	รัฐ	(ธงชัยกายเพชร, 2551)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2556	รัฐ	(สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา, 2556)

ตารางที่ 37 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดภูเขาทอง

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ ประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 22		(สุวิทย์ เลิศวิมลศักดิ์, 2551)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พระเจ้า ปราสาททอง		(สุวิทย์ เลิศวิมลศักดิ์, 2551)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2287	รัฐ	(ทิวา เผื่อนปฐม, 2543)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2371	รัฐ	(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2447- 2453)+(กรมศิลปากร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2447- 2453	รัฐ	(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2447- 2453)+(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2499- 2500	รัฐ	(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2540- 2544	รัฐ	(ทิวา เผื่อนปฐม, 2543)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2559- 2560	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
2	เจดีย์ราย (9 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	~พ.ศ. 2537- 2542	รัฐ	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายทาง อากาศใน 2 ช่วงเวลา
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
3	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 22		สันนิษฐานจากรูปแบบผังที่น่าจะ สร้างอาคารพร้อมเจดีย์ประธาน
		รื้อบางส่วนเพื่อขยาย อาคาร (4-ก)	พ.ศ. 2287	รัฐ	(ทิวา เผื่อนปฐม, 2543)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2453		(กรมการศาสนา, 2528)
		ต่อเติมหลังคาคลุมซาก อาคาร (3-ข)	พ.ศ. 2500	วัด/ชุมชน	(กรมการศาสนา, 2528)
		ต่อเติมหลังคาคลุมซาก อาคาร (3-ข)	พ.ศ. 2519	วัด/ชุมชน	(กรมการศาสนา, 2528)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		สงวนรักษาสภาพโดย รื้อส่วนต่อเติม (1-ข)	พ.ศ. 2559	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
4	วิหารน้อย	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	~พ.ศ. 2537- 2542	รัฐ	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายทาง อากาศใน 2 ช่วงเวลา
5	วิหารกลบ	สร้าง	พ.ศ. 2287		(ทิวา เมืองปทุม, 2543)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	~พ.ศ. 2537- 2542	รัฐ	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายทาง อากาศใน 2 ช่วงเวลา
		ปฏิสังขรณ์รูปเคารพ บนซากอาคาร (3-ค)	ก่อน พ.ศ. 2548		เห็นจากภาพถ่าย
		สงวนรักษาสภาพโดย รื้อส่วนต่อเติม (1-ข)	พ.ศ. 2559	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
6	กำแพงแก้ว	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	~พ.ศ. 2537- 2542	รัฐ	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายทาง อากาศใน 2 ช่วงเวลา

ตารางที่ 38 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดราชประดิษฐาน

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์และ ปราสาทราย (2 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามี การบูรณปฏิสังขรณ์ด้วยวิธีการนี้
2	ปราสาท ประธาน วัด ท่าทราย	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 19-20		(นนทชัย ทองพุ่มพุกษา, 2545)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามี การบูรณปฏิสังขรณ์ด้วยวิธีการนี้
3	เจดีย์ราย วัด ท่าทราย (17 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		(จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, 2535)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามี การบูรณปฏิสังขรณ์ด้วยวิธีการนี้ (2 องค์)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามี การบูรณปฏิสังขรณ์ด้วยวิธีการนี้ (15 องค์)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
4	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 21		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมแท่นเสมา
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พ.ศ. 2507	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2559)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2526	วัด/ชุมชน	(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2549	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีข้างที่ฐาน)
5	วิหารหลวง วัดท่าทราย	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 19-20		สันนิษฐานจากรูปแบบผังที่น่าจะ สร้างอาคารพร้อมปราสาทประธาน
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	ก่อน พ.ศ. 2545		เห็นจากภาพถ่ายดาวเทียม

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2552-2554	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา
6	อุโบสถ วัดท่าทราย	สร้าง	พ.ศ. 2275-2310		(จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ, 2545)
		ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		ตำแหน่งแทนเสมาและรูปแบบโครงสร้างหลังคาบั้งซี่ว่าพื้นที่มุมหน้าเป็นพื้นที่ต่อเติมหลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2558	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่ายดาวเทียม
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
7	หอสมณธรรม วัดท่าทราย	สร้าง	พ.ศ. 2453		จารึกบนกรอบประตู
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2537		เห็นจากภาพถ่ายทางอากาศ
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	~พ.ศ. 2549-2555		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (เปลี่ยนหลังคาสังกะสีเป็นกระเบื้องดินเผา)
8	หอรฆัง วัดท่าทราย	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		(กรมศิลปากร, 2551)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายบั้งซี่ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์ด้วยวิธีการนี้
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
9	แท่นเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 21		(พิทยา บุณนาค, 2551)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีข้าง)
10	แท่นเสมา วัดท่าทราย	สร้าง	พ.ศ. 2275-2310		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมอุโบสถ
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2558		เห็นการดำเนินการจากภาพถ่ายดาวเทียม
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
11	กำแพงแก้ว วัดท่าทราย	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมหรือหลัง การสร้างอุโบสถ
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2558		เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย ดาวเทียม

ตารางที่ 39 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดสมณโกฏฐาราม

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	ปราสาท ประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-21		(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
		ก่อพอกสลูปะเจดีย์ (4- ค)	พระนารายณ์	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พระเจ้าอยู่หัว ท้ายสระ		(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2542	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
2	เจดีย์มุ่ม (4 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-21		(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พระนารายณ์	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2542	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
3	เจดีย์	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-21		(จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, 2535)
		ก่อพอกสลูปะเจดีย์ (4- ค)	พุทธศตวรรษ ที่ 20-21		(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2542	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
4	เจดีย์ราย (7 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542) (2 องค์)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2542	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
5	ระเบียงคด	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-21		(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พระนารายณ์	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542) (เปลี่ยน กำแพงแก้วเป็นระเบียงคด)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นการดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ		(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542) (ปรับปรุง)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2542	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
6	วิหารหลวง	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 20-21		(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พระนารายณ์	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ		(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
		ปฏิสังขรณ์รูปเคารพบนซากอาคาร (3-ค)	ก่อน พ.ศ. 2542		เห็นจากภาพถ่าย
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2542	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
7	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 20-21		(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พระนารายณ์	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
		ต่อเติมหลังคาคลุมซากอาคาร (3-ข)	พ.ศ. 2502	วัด/ชุมชน	(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2542	รัฐ	ป้ายข้อมูลกรมศิลปากร
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
8	แท่นเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 21		(พิทยา บุณนาค, 2551)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ		(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2542	วัด/ชุมชน	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
9	กำแพงแก้ว	สร้าง	พระนารายณ์		(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2542	รัฐ	(สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542)

ตารางที่ 40 ประวัติการสร้าง บูรณ์ปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดใหญ่ชัยมงคล

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ ประธาน	สร้าง	พ.ศ. 1900		(จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, 2535)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2518	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2522)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2521	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2522) (ซึ่ง ลวดสลิง)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2522- 2525	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2522)
2	เจดีย์ราย (21 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2522- 2525	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2522)
3	เจดีย์ วัดร้าง หมายเลข 1	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-22		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	~พ.ศ. 2537- 2542	รัฐ	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายทาง อากาศใน 2 ช่วงเวลา
4	เจดีย์ ประธาน วัด ร้างหมายเลข 2	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-22		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	~พ.ศ. 2537- 2542	รัฐ	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายทาง อากาศใน 2 ช่วงเวลา
5	เจดีย์ วัด โบสถ์แดง	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-22		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	~พ.ศ. 2537- 2542	รัฐ	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายทาง อากาศใน 2 ช่วงเวลา
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
6	มณฑปเหนือ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-23		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์รูปเคารพ บนซากอาคาร (3-ค)	~พ.ศ. 2499- 2508	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2522)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2522- 2525	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2522)

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
7	มณฑปใต้	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-23		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์รูปเคารพ บนซากอาคาร (3-ค)	~พ.ศ. 2499- 2508	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2522)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2522- 2525	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2522)
8	ระเบียงคด	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-23		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมวิหาร หลวง
		ปฏิสังขรณ์รูปเคารพ บนซากอาคาร (3-ค)	พ.ศ. 2505- 2508	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึก
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2522- 2525	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2522)
9	อุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 1900		สันนิษฐานจากรูปแบบมั้งที่น่าจะ สร้างอาคารพร้อมเจดีย์ประธาน
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษ ที่ 21-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ต่อเติมหลังคาคลุมซาก อาคาร (3-ข)	พ.ศ. 2499	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2522)
		ต่อเติมหลังคาคลุมซาก อาคาร (3-ข)	พ.ศ. 2522	รัฐ	ป้ายข้อมูลกรมศิลปากร (แยก โครงสร้าง)
		ต่อเติมหลังคานอก อาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2543- 2545	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่าย ดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2547- 2549	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่าย ดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา (เปลี่ยน หลังคามุงหน้า)
10	วิหารหลวง	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-23		สันนิษฐานจากรูปแบบมั้ง
		ต่อเติมหลังคาคลุมซาก อาคาร (3-ข)	พ.ศ. 2508	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึก
		สงวนรักษาสภาพโดย รื้อส่วนต่อเติม (1-ข)	พ.ศ. 2522- 2525	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2522)
11	วิหารพระ นอน	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์รูปเคารพ บนซากอาคาร (3-ค)	พ.ศ. 2508	วัด/ชุมชน	ป้ายข้อมูลกรมศิลปากร
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2522- 2525	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2522)
12	วิหาร วัดร้าง หมายเลข 2	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-22		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	~พ.ศ. 2537- 2542	รัฐ	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายทาง อากาศใน 2 ช่วงเวลา
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
13	แท่นเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 21		(พิทยา บุญนาค, 2551)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการ บูรณปฏิสังขรณ์ด้วยวิธีการนี้
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
14	กำแพงวัด	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมการสร้าง วัด
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2522- 2525	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2522)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2522- 2559		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ใส่ประตูไม้)

ตารางที่ 41 ประวัติการสร้าง บูรณ์ปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดอโยธยา

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ ประธาน	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-21		(จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, 2535)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2555	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
2	ปราสาท	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2555	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย
3	เจดีย์คู่ (2 องค์)	สร้าง	รัชกาลที่ 5		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2537		เห็นจากภาพถ่ายทางอากาศ (1 องค์)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (1 องค์)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	~พ.ศ. 2549- 2555		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (1 องค์)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
4	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 20-21		สันนิษฐานจากรูปแบบผนังที่น่าจะ สร้างอาคารพร้อมเจดีย์ประธาน
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พ.ศ. 2517	วัด/ชุมชน	(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2547- 2549	วัด/ชุมชน	ภาพถ่ายดาวเทียม Google
5	วิหารหลวง	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 21-23		สันนิษฐานจากรูปแบบผนัง
		ปฏิสังขรณ์รูปเคารพ บนซากอาคาร (3-ค)	ก่อน พ.ศ. 2545		เห็นจากภาพถ่ายดาวเทียม
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
6	แท่นเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2547- 2549	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่าย ดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
7	กำแพงแก้ว	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	~พ.ศ. 2549- 2555		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา

ตารางที่ 42 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดกลางคลองสระบัว

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ราย (4 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการ บูรณปฏิสังขรณ์ด้วยวิธีการนี้
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
2	อุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 2360		(กรมการศาสนา, 2528)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พ.ศ. 2516	วัด/ชุมชน	(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2537	วัด/ชุมชน	จารึกบนหน้าบัน
		ต่อเติมหลังคานอก อาคาร (3-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		รูปแบบหลังคามุขหน้าบ่งชี้ว่าเป็น การต่อเติมหลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
3	หอรบขัง	สร้าง	รัชกาลที่ 4		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2555		สีที่ปรากฏในภาพถ่ายไม่ใช่ชนิดสีที่ มีใช้ในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2555- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
4	แท่นเสมา	สร้าง	พ.ศ. 2360		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมอุโบสถ
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการ บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา

ตารางที่ 43 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดกลางปากกราน

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
1	อุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 2430		(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2517	วัด/ชุมชน	จารึกที่ผนัง
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
2	แท่นเสมา	สร้าง	พ.ศ. 2430		(กรมการศาสนา, 2528)
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
3	กำแพงแก้ว	สร้าง	พ.ศ. 2430		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมอุโบสถ
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2555		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยก่อนหน้า

ตารางที่ 44 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดกะสังข์

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
1	อุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 2325		(กรมการศาสนา, 2528)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พ.ศ. 2415		(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2521	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึกที่พระพุทธรูปหน้า อาคาร
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีกร บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
2	แท่นเสมา	สร้าง	พ.ศ. 2325		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมกับอุโบสถ
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2555		สีที่ปรากฏในภาพถ่ายไม่ใช่ชนิดสีที่ มีใช้ในสมัยสร้าง

ตารางที่ 45 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดเกาะแก้วเกษาราม

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์และ ปราสาทราย (4 องค์)	สร้าง	รัชกาลที่ 5		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2550- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทองบางส่วน 3 องค์)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2557- 2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีม่วง+เหลือง 1 องค์)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
2	อุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 2411		(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2470	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึก (ชุ่มประดู)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2556- 2557	รัฐ	(เอกพรไพศาล, 2557)
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
3	แท่นเสมา	สร้าง	พ.ศ. 2411		(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2550		สีที่ปรากฏในภาพถ่ายไม่ใช่ชนิดสีที่ มีใช้ในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2550- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีขาว+ทอง)

ตารางที่ 46 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดขนอน

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ราย (1 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 24-25		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2555-2559	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
2	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมแท่นเสมา
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษที่ 23-25		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2546	วัด/ชุมชน	จารึกบนหน้าบัน
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
3	ใบเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23		(พิทยา บุณนาค, 2551)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์ด้วยวิธีการนี้

ตารางที่ 47 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดครุฑาราม

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ราย (6 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2536	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึก (1 องค์)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (1 องค์)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
2	อุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 2301		(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2515	วัด/ชุมชน	(ทิวา เผื่อนปฐม, 2543)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)+ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	ก่อน พ.ศ. 2543		ลักษณะการตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยสร้าง
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
3	แท่นเสมา	สร้าง	พ.ศ. 2301		(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		ลักษณะการตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยสร้าง
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
4	กำแพงแก้ว	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2515	วัด/ชุมชน	(ทิวา เผื่อนปฐม, 2543)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		ประตูในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบในสมัยสร้าง

ตารางที่ 48 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดแค

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
1	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 20-23		สันนิษฐานว่าสร้างก่อนหรือพร้อมกุฏิหลวงปู่ทวด
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ช)	~พ.ศ. 2527-2537		เอกสารประวัติวัด+ภาพถ่ายทางอากาศ
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
2	กุฏิหลวงปู่ทวด	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ช)	~พ.ศ. 2510-2549		(น. ณ ปากน้ำ, 2558)+ภาพถ่าย
3	หอรบะซัง	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ช)	ก่อน พ.ศ. 2549		รูปแบบราวบันไดไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยสร้าง
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
4	แท่นเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 20-24		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมอุโบสถ
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ช)	~พ.ศ. 2527-2537		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมอุโบสถใหม่

ตารางที่ 49 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดเจดีย์แดง

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์แดง	สร้าง	รัชกาลที่ 2		ป้ายข้อมูล
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
2	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 22-24		(กรมศิลปากร, 2551)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)+ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายมีการเสริมโครงสร้าง / รูปแบบโครงสร้างหลังคาบ่งชี้ว่าพื้นที่มุขหน้า-หลังเป็นพื้นที่ต่อเติมหลังจากสมัยสร้าง
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
3	หอรบช้าง	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 24-25		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	ก่อน พ.ศ. 2551		รูปแบบหอรบช้างส่วนบนไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยสร้าง
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
4	แท่นเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 22-24		(กรมศิลปากร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีขาว)

ตารางที่ 50 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดช้างใหญ่

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
2	อุโบสถเก่า	สร้าง	พ.ศ. 2319		ป้ายข้อมูลกรมศิลปากร
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2356		ป้ายข้อมูลกรมศิลปากร (ซ่อมจิตรกรรม)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2472	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึกที่หน้าบัน
		ต่อเติมหลังคานอกอาคาร (3-ก)	ก่อน พ.ศ. 2518		ตำแหน่งแทนเสมาและรูปแบบโครงสร้างหลังคาบั้งซั่วพื้นที่มุมหน้าเป็นพื้นที่ต่อเติมหลังจากสมัยสร้าง
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	พ.ศ. 2556	รัฐ	(กรมศิลปากร, 2559) (อนุรักษ์จิตรกรรม)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2558	รัฐ	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่ายดาวเทียม
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
3	แทนเสมาเก่า	สร้าง	พ.ศ. 2319		ป้ายข้อมูลกรมศิลปากร
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2518		รูปแบบที่ปรากฏในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยสร้าง

ตารางที่ 51 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดตุม

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ราย (3 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 24-25		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		รูปแบบส่วนฐานในภาพถ่ายไม่ใช่ รูปแบบในสมัยสร้าง (1 องค์)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2550- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
2	พระอุโบสถ	สร้าง	~พ.ศ. 2275- 2310		(จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ, 2545)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	รัชกาลที่ 1		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2425		(กรมการศาสนา, 2525)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2543		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (เจาะหน้าต่างเพิ่ม)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2550- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
3	แท่นเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2548		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามี บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2550- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทองบางส่วน)

ตารางที่ 52 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดท่าการ้อง

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ราย (6 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2548		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
2	อุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 2275		(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2508	วัด/ชุมชน	(กรมศิลปากร, 2551)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2547-2548	รัฐ	(เอกพรไพศาล, 2548)
		ต่อเติมหลังคาออกอาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2550-2554	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
3	หอรบขัง	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	~พ.ศ. 2549-2555		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
4	ซุ้มเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมอุโบสถ (เป็นแท่นเสมา)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษที่ 24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2548		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากครั้งก่อนหน้า
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
5	กำแพงแก้ว	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมอุโบสถ
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2548		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยสร้าง

ตารางที่ 53 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดนางกุย

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์และ ปราสาทราย (12 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้ เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2510		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการ บูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง (4 องค์)
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	~พ.ศ. 2510- 2549		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (11 องค์)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
2	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบผังที่น่าจะ สร้างอาคารประธานก่อนหรือ พร้อมเจดีย์ราย
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พุทธศตวรรษ ที่ 24-25		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		รูปแบบการตกแต่งในปัจจุบันไม่ใช่ รูปแบบจากครั้งก่อนหน้า
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2550	วัด/ชุมชน	ป้ายจารึก (ที่หน้าบ้านเดิมไว้)
		ต่อเติมหลังคานอก อาคาร (3-ก)	~พ.ศ. 2549- 2554	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่าย ดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา
อาคารที่ไม่มีปูชนียวัตถุ					
3	ทอระฆัง	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่าย ไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัย สร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
4	แท่นเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมอุโบสถ
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		สีที่ปรากฏในภาพถ่ายไม่ใช่ชนิดสีที่ มีใช้ในสมัยสร้าง

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2555- 2558	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
5	กำแพงแก้ว เก่า	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	~พ.ศ. 2510- 2549		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา

ตารางที่ 54 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดพนมยงค์

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
1	อุโบสถ	สร้าง	~พ.ศ. 2173-2198		(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	รัชกาลที่ 5		(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	~พ.ศ. 2533-2555		เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
2	วิหารพระนอน	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	รัชกาลที่ 5		(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์บางส่วน (2-ค)	พ.ศ. 2540	รัฐ	ป้ายข้อมูลกรมศิลปากร
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
3	แท่นเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23		(พิทยา บุญนาค, 2551)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2555		สีที่ปรากฏในภาพถ่ายไม่ใช่ชนิดสีที่มีในสมัยสร้าง (ทาสีชมพู-น้ำตาล)

ตารางที่ 55 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดมหาโลก

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
1	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2503	วัด/ชุมชน	เหรียญหลวงพ่อกว
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
2	แท่นเสมา	สร้าง			
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	พ.ศ. 2503	วัด/ชุมชน	สันนิษฐานว่าดำเนินการพร้อม อุโบสถ
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549- 2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา

ตารางที่ 56 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดรัตนชัย

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ใหญ่	สร้าง	รัชกาลที่ 4		(จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, 2535)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2427	วัด/ชุมชน	(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2559		รูปแบบพนักระเบียงในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยก่อนหน้า
2	เจดีย์มุม (4 องค์)	สร้าง	รัชกาลที่ 4		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมเจดีย์ใหญ่
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	ก่อน พ.ศ. 2559		รูปแบบในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยสร้าง (2 องค์)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2559		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบในสมัยสร้าง (2 องค์)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
3	อุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 2325		(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		รูปแบบการตกแต่งบางส่วนในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบในสมัยสร้าง
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
4	แท่นเสมา	สร้าง	พ.ศ. 2325		(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2549		สีที่ปรากฏในภาพถ่ายไม่ใช่ชนิดสีที่มีใช้ในสมัยสร้าง (ทาสีทอง)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีขาว)
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
5	กำแพงแก้ว อุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 2325		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมอุโบสถ
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	ก่อน พ.ศ. 2515		ป้ายจารึกอัฐิ
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2549		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากครั้งก่อนหน้า
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2549-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทองหัวเม็ด)
6		สร้าง	รัชกาลที่ 4		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมเจดีย์ใหญ่

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
	กำแพงแก้ว เจดีย์ใหญ่	ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยน การตกแต่ง (2-๗)	ก่อน พ.ศ. 2559		รูปแบบการตกแต่งบางส่วนใน ภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบในสมัยสร้าง

ตารางที่ 57 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดราชบรรพต

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ราย (3 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2553		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2553-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทอง)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
2	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2553		สภาพในภาพถ่ายมีการเสริมโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กทำให้รูปแบบเปลี่ยนไป
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2553-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทอง+แดงบางส่วน)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2556	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย (ทาสีทองบางส่วน)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2559	วัด/ชุมชน	เห็นการดำเนินการจากภาพถ่าย (เปลี่ยนกระเบื้องหลังคา)
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
3	แท่นเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมอุโบสถ
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	ก่อน พ.ศ. 2553		รูปแบบในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2553-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทอง+แดงบางส่วน)

ตารางที่ 58 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดสนามไชย

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์ใหญ่	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 19-21		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ช)	~พ.ศ. 2510-2549		(น. ณ ปากน้ำ, 2558)+ภาพถ่าย
2	เจดีย์ราย (3 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 24-25		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ช)	ก่อน พ.ศ. 2549		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบในสมัยสร้าง
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
3	อุโบสถ	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ช)	ก่อน พ.ศ. 2549		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ช)	~พ.ศ. 2549-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายใน 2 ช่วงเวลา
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
4	ซุ้มเสมา	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมอุโบสถ
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ช)	ก่อน พ.ศ. 2555		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบในสมัยสร้าง

ตารางที่ 59 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดสว่างอารมณ์

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
1	อุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 2315		(กรมการศาสนา, 2528)
		สร้างใหม่เป็นแบบใหม่ (4-ข)	ก่อน พ.ศ. 2496		เห็นจากภาพถ่ายทางอากาศ
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2550-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่ายดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีงาช้าง)
2	วิหาร	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมกำแพงแก้ววิหารทั้งสองชั้น
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2465	วัด/ชุมชน	จารึกบนหน้าบัน
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยก่อนหน้า
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
3	แท่นเสมา	สร้าง	พ.ศ. 2315		(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2555		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2550-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่ายดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีงาช้าง)
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
4	กำแพงแก้ว อุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 2315		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมอุโบสถ
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2555		รูปแบบการตกแต่งบางส่วนในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2550-2555	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบภาพถ่ายและภาพถ่ายดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีงาช้าง)
5	กำแพงแก้ว วิหารชั้นใน	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	ก่อน พ.ศ. 2545		เห็นจากภาพถ่ายดาวเทียม

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลา ที่ดำเนินการ	ผู้กำหนด แนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
6	กำแพงแก้ว วิหารชั้นนอก	สร้าง	พุทธศตวรรษ ที่ 23-24		สันนิษฐานจากรูปแบบ สถาปัตยกรรม
		สงวนรักษาสภาพเดิม (1-ก)	ก่อน พ.ศ. 2545		เห็นจากภาพถ่ายดาวเทียม

ตารางที่ 60 ประวัติการสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์และปรับการใช้สอยโบราณสถาน วัดหันตรา

หมายเลข	สิ่งก่อสร้าง	การดำเนินการ	ช่วงเวลาที่ยื่นดำเนินการ	ผู้กำหนดแนวทาง	อ้างอิง / รายละเอียด
สิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียวัตถุ					
1	เจดีย์คู่ (2 องค์)	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 24		(ทิวา เผื่อนปฐม, 2543)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2547		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากสมัยสร้าง
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	~พ.ศ. 2547-2549	วัด/ชุมชน	เปรียบเทียบจากภาพถ่ายดาวเทียมใน 2 ช่วงเวลา (ทาสีทอง)
อาคารประดิษฐานปูชนียวัตถุ					
2	อุโบสถ	สร้าง	พ.ศ. 2281		(ทิวา เผื่อนปฐม, 2543)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2320	วัด/ชุมชน	(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2483	วัด/ชุมชน	(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	พ.ศ. 2509	วัด/ชุมชน	จารึกบนหน้าบัน
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	ก่อน พ.ศ. 2550		สภาพในภาพถ่ายบ่งชี้ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์หลังจากครั้งก่อนหน้า
องค์ประกอบกำหนดเขตพัทธสีมา					
3	แท่นเสมา	สร้าง	พ.ศ. 2281		(ทิวา เผื่อนปฐม, 2543)
		ปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม (2-ก)	พ.ศ. 2320	วัด/ชุมชน	(กรมการศาสนา, 2528)
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2555		สีที่ปรากฏในภาพถ่ายไม่ใช่ชนิดสีที่มีใช้ในสมัยสร้าง (ทาสีชมพู)
องค์ประกอบกำหนดขอบเขตทั่วไป					
4	กำแพงแก้ว	สร้าง	พุทธศตวรรษที่ 23		สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมอุโบสถ
		ปฏิสังขรณ์โดยเปลี่ยนการตกแต่ง (2-ข)	ก่อน พ.ศ. 2550		รูปแบบการตกแต่งในภาพถ่ายไม่ใช่รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยสร้าง (เหลือแค่ซุ้มประตู)

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายนิธิณัช สังสิทธิ เกิดวันที่ 5 มกราคม 2536 ที่กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมไทย เกียรตินิยมอันดับ 2 จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2558 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต กลุ่มวิชาการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภายใต้โครงการศึกษาต่อเนื่องจากระดับปริญญาตรีถึงระดับปริญญาโท (5+1) ซึ่งใช้เวลาศึกษาในระดับปริญญาโท 1 ปี

